

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN

SERIA ARHEOLOGIE

9-2017

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

**BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
SERIA ARHEOLOGIE**

9 - 2017

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 9

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dr. Pavel Mirea, *Muzeul Județean Teleorman* - Redactor șef

Dr. Ecaterina Țânțăreanu, *Muzeul Județean Teleorman* - Secretar de redacție

Dr. Radian R. Andreescu, *Muzeul Național de Istorie a României*

Dr. Douglass W. Bailey, *San Francisco State University*

Dr. Amy Bogaard, *Oxford University*

Dr. Adina Boroneanț, *Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' București*

Dr. Sabin Adrian Luca, *Universitatea 'Lucian Blaga' din Sibiu, Muzeul Național Brukenthal*

Dr. Steve Mills, *Cardiff University*

Dr. Cristian Schuster, *Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' București*

Dr. Laurens Thissen, *Thissen Archaeological Ceramics Bureau, Amsterdam*

Tehnoredactare: Pavel Mirea, Pompilia Zaharia

Corectura: Mădălina Dumitru

Consultanți: Steve Mills (limba engleză), Cristi Marin (limba franceză)

Coperta: statueta de lut cu pandantiv descoperită la Vitănești 'Măgurice', eneolitic (Gumelnița), colecția Muzeului Județean Teleorman, desen Cătălina Dănilă, machetare Pompilia Zaharia

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de către autori.

Corespondența, manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb se vor trimite Colegiului de redacție, pe următoarea adresă: MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN, str. 1848, nr. 1, cod poștal 140033, ALEXANDRIA, jud. Teleorman, ROMANIA sau prin email: redactie_BMJT@yahoo.com; pavelcmirea@yahoo.com.

Revistă editată cu sprijinul Consiliului Județean Teleorman

©Toate drepturile asupra acestui număr sunt rezervate Muzeului Județean Teleorman

ISSN 2065 – 5290

SUMAR CONTENTS

PALEONTOLOGIE

PALEONTOLOGY	5
---------------------------	---

Ștefan VASILE, Bogdan Alexandru TORCĂRESCU

Mammuthus meridionalis remains from Peretu (Teleorman County, southern Romania) – a new vertebrate fossil site in the Vedea Valley

<i>Resturile de Mammuthus Meridionalis de la Peretu (județul Teleorman, sudul României) – o nouă localitate cu vertebrate fosile de pe valea Vedei</i>	5
--	---

ARHEOLOGIE

ARCHAEOLOGY	15
--------------------------	----

Cătălin LAZĂR, Pavel MIREA, Andrei SOFICARU, Mihaela CULEA

Date despre un mormânt eneolitic descoperit la Orbeasca de Sus (com. Orbeasca, jud. Teleorman)

<i>An Eneolithic burial discovered at Orbeasca de Sus (Orbeasca commune, Teleorman County)</i>	15
--	----

Radian-Romus ANDREESCU, Katia MOLDOVEANU

Pandative din lut descoperite în așezarea eneolitică de la Vitănești, jud. Teleorman

<i>Clay pendants discovered at the Eneolithic settlement of Vitănești, Teleorman County</i>	29
---	----

Ion TORCICĂ

Un tip aparte de vase descoperite în structurile de locuire Gumelnița B1 din *tell* – ul Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman

<i>A special type of vessel from Gumelnița B1 dwellings at Vitănești 'Măgurice' tell settlement, Teleorman County</i>	41
---	----

Andreea BÎRZU

Notă asupra a două piese descoperite în așezarea gumelnițeană Alexandria 'Gorgan', jud. Teleorman

<i>Two artifacts discovered at Alexandria 'Gorgan' tell settlement, Teleorman County</i>	57
--	----

Theodor IGNAT, Florin CONSTANTIN, Roxana BUGOI, Valentin PARNIC, Cătălin LAZĂR

Investigații imagistice asupra unor piese de lut eneolitice

<i>Imaging investigations of some Eneolithic clay artifacts</i>	65
---	----

Alin FRÎNCULEASA, Pavel MIREA, George TROHANI

Local cultural settings and transregional phenomena: on the impact of a funerary ritual in the Lower Danube in the 4th millennium BC

<i>Cadre culturale locale și fenomene transregionale: despre impactul unui ritual funerar la Dunărea Inferioară în mileniul IV î.Hr.</i>	75
--	----

Radu BĂJENARU

Toporul de metal din zona Roșiorii de Vede și câteva precizări cu privire la tipul Pădureni

<i>The metal axe from Roșiorii de Vede and some clarifications on the Pădureni axe type</i>	117
---	-----

Cristian Eduard ȘTEFAN, Daniel SPÂNU

Cercetările arheologice preventive de la Alexandria 'Pădurea Vedea', județul Teleorman. Materialele La Tène târziu și post-romane

Rescue excavations at Alexandria 'Pădurea Vedea', Teleorman County. The late La Tène and post-Roman finds 129

Daniel GARVĂN, Gabriel STĂICUȚ, Alin FRÎNCULEASA

Cercetările arheologice de la Sudiți (jud. Buzău) – complexe din mileniul I d.Hr.

Archaeological research at Sudiți (Buzău county) – features from the 1st millennium AD 159

Mihai MICU

The discovery of 'Yeni-Kale' fortress near Turnu Măgurele

Descoperirea cetății 'Yeni-Kale' lângă Turnu Măgurele 179

Simona MUNTEANU

O așezare medievală urbană la vărsarea Ialomiței în Dunăre - Orașul de Floci

Orașul de Floci - a medieval urban settlement at the confluence of Ialomița and Dunube rivers 195

MAMMUTHUS MERIDIONALIS REMAINS FROM PERETU (TELEORMAN COUNTY, SOUTHERN ROMANIA) – A NEW VERTEBRATE FOSSIL SITE IN THE VEDEA VALLEY

Ștefan VASILE *
Bogdan Alexandru TORCĂRESCU *

Rezumat: Resturi ale unor mamifere fosile mari descoperite recent în depozite fluviatile cuaternare la Peretu, județul Teleorman, sunt descrise în această lucrare și atribuite speciei de elephantid pleistocen timpuriu *Mammuthus meridionalis*. Asociația fosilă include fragmente de maxilare, resturi ale dentiției (atât molari superiori cât și inferiori, un premolar, fragmente de defensă), dar și elemente postcraniene, cum ar fi tibii complete și fragmentare, o vertebră, și fragmente mai mici de diverse oase ale membrilor. Analiza morfodimensională a dentiției sugerează prezența a două stadii evolutive diferite de *M. meridionalis* la Peretu. Analize cronostratigrafice suplimentare ale depozitelor Pleistocene care află în această zonă, precum și un studiu de sinteză al resturilor de mamuți pe care acestea le-au furnizat sunt necesare pentru o mai bună înțelegere a evoluției mamuților de tip meridionaloid în zona traversată în prezent de Râul Vedea.

Abstract: Large mammal fossil remains recently discovered in Quaternary fluvial deposits at Peretu, Teleorman County, are here described and assigned to the early Pleistocene elephantid species *Mammuthus meridionalis*. The fossil assemblage includes jaw fragments, dental remains (both upper and lower molars, one premolar, tusk fragments), but also postcranial elements, such as complete and fragmentary tibias, one vertebra, and smaller fragments of various limb bones. Dental morphometric analysis suggests two evolutionary stages of *M. meridionalis* are present at Peretu. Further chronostratigraphic analyses of the Pleistocene deposits that crop out in this area, as well as the synthetic study of the mammoth remains are needed in order to better understand the evolution of meridionaloid mammoths in the area now crossed by the Vedea River.

Cuvinte cheie: Bazinul Dacic; Elephantidae; mamuți; megafaună pleistocenă timpurie.

Keywords: Dacian Basin; Elephantidae; mammoths; early Pleistocene megafauna.

Introduction

The Plio-Pleistocene detritic deposits of the Dacian Basin yielded a large number of fossil vertebrate specimens that usually occur as isolated remains, in many fossil sites spread across the basin (Apostol 1968, 1976, Macarovici 1972, Feru *et al.* 1983, Radulescu *et al.* 2003). This situation is linked to the sedimentology of the Plio-Pleistocene units of the Dacian Basin, which are mostly represented by fluvial sands and gravels (Andreescu *et al.* 2013), the intense fluvial transport causing carcasses to be dismembered and the resulting bones to be fragmented or hydraulically sorted. This being the case, save for a few exceptional sites with abundant and diverse finds, such as Tetoiu (Radulescu and Samson 1991), Berești (Simionescu 1932) or Mălușteni (Simionescu 1930), it is very difficult, if not impossible, to confidently reconstruct the composition of vertebrate assemblages based on a single fossil site. A large number of specimens collected from well-correlated stratigraphic units are needed for such an endeavour to succeed.

One of the large rivers that cross southern Romania, the Vedea River flows through the middle of Teleorman County, and exposes detritic units along its banks, in a region where Pleistocene deposits are usually covered by intensely farmed soil. Fossil mammal remains are not uncommon in localities found along or very close to the Vedea Valley, namely at Alexandria (the Brick Factory site), Nanov, Mavrodin, and Brebina (Apostol and Cacoveanu 1980, Vasile *et al.* 2012, Vasile and Cojocaru 2015). Proboscidean remains are the most common finds at these sites, most of them being identified as belonging to the early Pleistocene elephantid *Mammuthus meridionalis*.

* University of Bucharest, Faculty of Geology and Geophysics, Department of Geology, 1 Nicolae Bălcescu Avenue, 010041 Bucharest, Romania; yokozuna_uz@yahoo.com, torcarescubogdan@yahoo.com.

The presence of geologically younger stratigraphic units is, however, confirmed by the occurrence of other taxa, typical of the late or middle-to-late Pleistocene, such as the artiodactyls *Bos primigenius* (the aurochs), *Bison priscus* (the steppe bison), and *Megaloceros giganteus* (the Irish elk) (Apostol and Cacoveanu 1980), but also of more recent mammoths, such as *Mammuthus trogontherii* (the steppe mammoth) (Vasile *et al.* 2012). The typical Pleistocene units of the Dacian Basin (Andreescu *et al.* 2013) have not yet been clearly outlined in the area crossed by the Vedea River. However, the deposits in this region were described by Bandrabur *et al.* (1967) as consisting in 15-25 m thick gravels and sands of the lower Pleistocene Frătești Formation, covered by 1-4 m thick middle Pleistocene marls, clays and sands, the succession ending with 10-20 m thick middle-to-upper Pleistocene loessoid deposits. The stratigraphical setting might, however, be more complex than that, as is often the case with terrace deposits, with various degrees of reworking during the late Pleistocene–Holocene time interval (see, for example, the architecture of the Teleorman River terrace deposits described by Macklin *et al.* 2011).

Material and Methods

The specimens described in this paper were collected at Peretu, Teleorman County, by the villagers, while quarrying for sand and gravel in the deposits between Barâcea, an abandoned branch of Vedea River, and the current active channel of Vedea (Plate I). Unfortunately, the stratigraphic position or the lithology of the deposits that yielded each of the fossils was not recorded. All specimens are housed at the Teleorman County Museum, Alexandria (MJT). Pending official registration in the MJT inventory, the specimens were assigned provisional inventory numbers.

The systematics and taxonomy used in this paper follows Lister (1996), amended by Lister and van Essen (2003), and Lister *et al.* (2005), who consider a monophyletic Eurasian mammoth lineage, including four species of the genus *Mammuthus*: *M. rumanus*, *M. meridionalis*, *M. trogontherii*, and *M. primigenius*. The gradual variation of the dental morphometric parameters of mammoths throughout the timespan of the early Pleistocene can be used to estimate to a certain degree the age of an assemblage. However, we consider the description of discrete taxa (i.e. various subspecies of '*Archidiskodon*' *meridionalis*, Baygusheva and Titov 2012) to still be a matter of debate, albeit based on chronologically well-constrained assemblages.

Dental parameters follow Maglio (1973), whereas postcranial parameters were measured according to Ros Montoya (2010). All measurements under 150 mm were taken using a digital calliper, and a measuring tape was used for those that surpassed this value. In the case of incomplete specimens '+' is added before the measured value to indicate that the anterior part is incomplete, and after the measured value to indicate a missing posterior fragment. When a specimen was almost complete, and a dimension is estimated, the estimated value is followed by '*'.

Elephantid grinding teeth are named according to Maglio (1973), who separates the premolars (DP) from the molars (M). Incisors (tusks, defenses) are noted with I. Upper teeth positions are indicated by Arab numbers in superscript (e.g. M¹ for an upper first molar), whereas lower teeth are indicated by using Arab numbers in subscript (e.g. DP₂ for a second lower premolar).

Molar morphometrical parameters were abbreviated as follows: L = maximum length; W = maximum width including cover cement; H = maximum height; HI = hypsodonty index; P = total number of plates, excluding platelets and talonids (when present, these are noted with p and, respectively, t); F = lamellar frequency; ET = enamel thickness, calculated as arithmetic mean of measurements taken on all available anterior and posterior enamel crests.

Tibial parameter abbreviations: L = maximum length; APDp = antero-posterior diameter of the proximal epiphysis; MLDp = medio-lateral diameter of the proximal epiphysis; APDd = antero-posterior diameter of the distal epiphysis; MLDd = medio-lateral diameter of the distal epiphysis.

Vertebral parameter abbreviations: TDc = transversal diameter of the centrum; DVDc = dorso-ventral diameter of the centrum; Tc = maximum thickness of the centrum, measured antero-posteriorly.

A left element is abbreviated by sin, whereas a right element by dex. When other measurements than the above are mentioned, they are explained in the text. In some cases, even though some parameters can be calculated, they are omitted from the tables if they are based on incomplete measurements, thus becoming irrelevant (e.g. HI in Table 1, based on the H and W of a molar fragment, parameters that might be larger if the molar were complete).

Description of material

Although mostly fragmentary, dental specimens are most useful for the taxonomic assessment of the proboscidean material from Peretu. The values of the morphometric parameters obtained from the specimens are listed in Table 1.

The only jaw fragment is represented by most of the left horizontal ramus of a mandible (Pe22, Plate II.A-B), still bearing the basal parts of two molars: most of a posterior, functional, molar, and the posterior part of an anterior one. Nothing is preserved from the teeth above the alveoli, so their parameters cannot be estimated, but the size of the posterior one (about 150 mm long at the alveolus) suggests it was the third molar. The height of the horizontal ramus, measured under the middle of the functional tooth is 180 mm.

A single complete molar (Pe09, Plate II.C-D) provides more useful information regarding the taxonomy of the material from Peretu. Most of the plates show full wear, with wide single enamel loops for each plate, only the posteriormost five plates show insular wearing figures. The enamel is only slightly wrinkled, and the anterior and posterior enamel crests become only slightly more distanced in their median part, without forming a distinct sinus. The convex shape of the occlusal surface indicates the upper position of the molar. Since the anterior part of the upper molars curves medially (lingually) in their natural position, the slight right curvature of Pe09 indicates it was a left molar. The general morphology and the values of the measured parameters (Table 1) show the specimen is a *Mammuthus meridionalis* upper left third molar.

The large fragment of another upper molar (Pe12, Plate II.E-F) consists of its posterior part, made of eight full plates in various states of wear, from moderately worn in the anterior part, to not worn in the posteriormost two. A malformation can be seen in this specimen: a plate that did not fully develop is inserted buccally between plates four and five, counting postero-anteriorly. The general morphology and measured parameters (Table 1) account for an upper third, possibly left, *M. meridionalis* molar.

An almost complete grinding tooth (Pe03, Plate II.G-H) preserves the anteriormost seven plates, six of which show full wear. The concave occlusal surface, with right curving of the anterior part, as well as the values of the measured parameters suggest it represents a *M. meridionalis* partial lower right fourth premolar.

Another partial lower (judging by the concave occlusal surface) molar (Pe10, Plate II.I-J) preserves the posteriormost seven plates. The measured parameters (Table 1) and leftward curvature of its anterior part fit the description of a left third lower molar of *M. meridionalis*. Of the preserved plates, only the anteriormost two are in full use, the following three show two or three smaller enamel loops each, whereas the posteriormost two plates have more enamel islets. The enamel crests are slightly wrinkled at the buccal and lingual ends, but moderately wrinkled mid-length. The fourth plate, counting from the posterior end, shows the distinctive 'dash-dot-dash' wear pattern seen in mammoths, contra the 'dot-dash-dot' antiquoid wear figure.

A smaller portion, represented by the posteriormost four plates of a low, slightly concave occlusally, and therefore lower molar (Pe11, Plate II.K-L) stands out by its thick enamel, indicative of *M. meridionalis*. The anterior and posterior enamel crests of each plate are only slightly folded and subparallel to one another, except for the median part, where they become clearly separated. This feature is seen only in the posteriormost three plates and does not appear on the plate anterior to them, so it might be an effect of enamel wearing, three previously separated enamel loops becoming confluent.

Tooth type	Inventory number	L (mm)	H (mm)	W (mm)	HI (H/W)	P	LF (100•P/L)	ET (mm)
DP ₄ dex	Pe03	90.19+	58.31	43.25	1.35	7+	7.8	1.40
-	Pe02	68.53+	56.46+	89.25+	-	3+	4.4	3.38
M ³ sin	Pe09	225.00	94.07	91.52	1.03	13	6.0	2.57
M ³ ?sin	Pe12	+210	112.68	111.68	1.01	+8	5.0	3.26
M ₃ sin	Pe10	+190	51.97	94.85	-	+7	3.9	3.18
M ₃	Pe11	+117.54	56.72	95.26	-	+4	3.4	3.77

Table 1. Dimensions of *Mammuthus meridionalis* teeth from Peretu.

Dimensiunile dinților de *Mammuthus meridionalis* de la Peretu.

The smallest molar fragment from Peretu includes only fragments of three plates from the anterior part of a possibly lower (given their reduced height) molar (Pe02, Plate II.M-N). All the margins of the specimen were broken during recent transport of the fragment. The enamel thickness (Table 1) is the only relevant criterion that suggests the molar belonged to *M. meridionalis*.

The dental material from Peretu is not represented only by jugal teeth – three tusk fragments were also found at this new fossil site. The best preserved one (Pe24, Plate II.O) is 789 mm long measured in a straight line from base to tip, and it is only slightly curved antero-posteriorly when viewed laterally, as is usual for *M. meridionalis*. Other fragments represent 300 mm of an adult (Pe26) and 330 mm of a juvenile (Pe23) individual, but there is no clear evidence to what taxon they might belong. Their assignment to *M. meridionalis* is only contextual, based on the fact that they were collected from the same site as the rest of the dentognathic material.

Although not taxonomically diagnostic, some proboscidean postcranial elements were also discovered at Peretu. Their assignment to *M. meridionalis* is only tentative, based on their co-occurrence with the more diagnostic dental remains.

The best preserved postcranial element from Peretu is an almost complete long bone showing the typical morphology of a proboscidean tibia (Smuts and Bezuidenhout 1994), only missing small fragments from around both ends (Pe01, Plate III.A-D): the dorsal side of the proximal epiphysis, including the articulation facet for the fibula, is freshly broken, as are both the dorsal and anterior edges of the distal epiphysis, along with the dorsal half of the fibular notch and most of the medial malleolus. The two condyles of the proximal articulation facet are almost intact, as is the intercondylar crest separating them. The smaller lateral facet is rounded and placed to the left when observing the tibia in dorsal view, thus identifying it as a left tibia. The larger medial facet is oval, more developed antero-posteriorly. Both epiphyses are well fused to the shaft, the fusion line not being visible any more. The moment of epiphyseal synostosis can be used to estimate the age of mammoths by comparison to extant African elephants. In modern African elephants, the tibial epiphyses become completely fused around the ages of 20-24 years for females and 32 years for males (Haynes 1993). Since there is no evidence to estimate the gender for any of the individuals in the sample from Peretu, it is safer to assume that the tibia Pe01 belonged to an individual older than 32 African Elephant Equivalent Years (AEY).

Tibial fragments are the most abundant postcranial elements in the material collected so far from Peretu, as two more specimens belong to this bone: Pe15 – a complete but not fused distal epiphysis, and Pe17, a broken proximal epiphysis. The distal epiphysis Pe15 is complete, including the fibular notch and the medial malleolus (Plate III.E). The medial malleolus is placed left in anterior view, indicating a left tibia. The proximal view shows the irregular tuberculated pattern characteristic for unfused bone surfaces (Plate III.F). Since the epiphysis is not fused, the animal it belonged to clearly died at an age younger than the one estimated for the individual Pe01 belonged to. The proximal epiphysis Pe17 is fairly complete, but its well-rounded intensely worn edges show it was subjected to hydraulic transport (Plate III.G-H). The condyles are placed as in Pe01, indicating a left tibia as well. The proximal end is broken from the shaft just below the fusion line, which is still visible, suggesting a slightly younger age at death than is the case of the Pe01 individual. The morphometric parameters available were measured in all three tibial specimens, and the results are presented in Table 2.

Type of bone	Inventory number	L (mm)	APDp (mm)	APDd (mm)	MLDp (mm)	MLDd (mm)
Tibia, sin	Pe01	850	175	170*	275	185*
Tibial distal epiphysis, sin	Pe15	-	-	185	-	225
Tibial proximal epiphysis, sin	Pe17	-	-	-	160+	-

Table 2. Dimensions of proboscidean tibial elements from Peretu.

Dimensiunile elementelor tibiale de proboscideni de la Peretu.

The only fossil proboscidean vertebra found at Peretu preserves the centrum and the base of the neural arch (Pe19, Plate III.I-K). In anterior and posterior views the centrum is heart-shaped, morphology typical of proboscidean vertebrae in the thoracic region (Bezuidenhout and Seegers 1996). The values of the morphometric parameters are: Tc = 67.47 mm; TDc = 102 mm; DVDc = 95.91 mm. The relatively taller centrum than in the anterior thoracic vertebrae, as well as a relatively thinner

antero-posterior centrum than in the posterior thoracic vertebrae, place vertebra Pe19 around the middle of the thoracic series, its overall shape being similar to that of vertebra T10 described by Bezuidenhout and Seegers (1996) from the extant African elephant *Loxodonta africana*.

Other smaller proboscidean bone fragments found at Peretu include: parts of proximal tibiae (Pe13, Pe14, and Pe20), a fragmentary phalanx (Pe18), one partial carpal (Pe21), and one fragmentary radius distal epiphysis (Pe07).

Discussions and conclusions

Although the molars from Peretu are confidently assigned to *Mammuthus meridionalis* based on their morphology and combination of morphometric parameter values, some parameters suggest the assemblage is not homogenous. Since most molars are incomplete, the parameters considered in this discussion are the lamellar frequency and enamel thickness, the most reliable when dealing with fragmentary material. The molars from Peretu fit into two distinct categories: some have relatively low lamellar frequencies and thicker enamel (Pe10: LF = 3.9 and ET = 3.18; Pe11: LF = 3.4 and ET = 3.77) whereas other have relatively high lamellar frequencies or thinner enamel (Pe09: LF = 6.0 and ET = 2.57; Pe12: LF = 5.0 and ET = 3.56). Combined, these parameters place the molars in the former category close to the basal, earlier form of *M. meridionalis*, similar to the taxon '*Archidiskodon meridionalis gromovi*', as defined by Baygusheva and Titov (2012). On the other hand, the molars in the latter category are more similar in their parameters to a more derived late form of *M. meridionalis*, similar to Baygusheva and Titov's (2012) '*A. m. tamanensis*'. Such differences suggest the specimens come from individuals of two different populations, separated by roughly 0.5 million years.

Unfortunately, there is no record of which layer each specimen was collected from to confirm this assumption for the site of Peretu. A thorough analysis of the specimens collected from all sites along the Vedea River and a better knowledge on the chronostratigraphy of Pleistocene deposits in this area are necessary in order to assess the evolution of meridionaloid mammoths in this area of the Dacian Basin.

Acknowledgments

The staff and management of the Teleorman County Museum are thanked for bringing the material to our attention and for their assistance during fieldwork and during the study of the specimens. Steve Mills (Cardiff) is thanked for his useful comments that helped improve the initial manuscript. This work was supported by the 2013 Sepkoski Grant 'Tracking down Romania's forgotten mammoths: the revision of Pleistocene elephantid remains from Central Dacian Basin (Romania)' awarded by the Paleontological Society International Research Program (to Ș.V.).

References

- Andreescu, I., Codrea, V., Lubenescu, V., Munteanu, T., Petculescu, A., Știucă, E. and Terzea, E. (2013) 'New developments in the Upper Pliocene–Pleistocene stratigraphic units of the Dacian Basin (Eastern Paratethys), Romania', *Quaternary International* 284: 15-29.
- Apostol, L. (1968) 'Particularité morphologiques des molaires des proboscidiens fossiles quaternaires de Roumanie conservées dans la collection du Musée d'Histoire Naturelle 'Grigore Antipa' ', *Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle 'Grigore Antipa'* IX: 581-616.
- (1976) 'L'étude morphométrique des mammifères fossiles quaternaires de la Plaine Roumaine et leur distribution paléozoogéographique', *Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle 'Grigore Antipa'* XVII: 341-75.
- Apostol, L. and Cacoveanu, I. (1980) 'L'étude des restes fossiles quaternaires d'Eléphantidés, de Bovidés et de Cervidés conservés dans les musées des villes d'Alexandria et de Roșiori de Vede (Département de Teleorman, Roumanie)', *Travaux du Muséum d'Histoire Naturelle 'Grigore Antipa'* XXII: 587-607.
- Bandrabur, T., Patrulius, D. and Ghenea, A. (1967). *Harta geologică scara 1:200 000, L-34-XXXII, 43. Neajlov. Notă explicativă*, Bucharest: Comitetul de Stat pentru Geologie, Institutul Geologic.
- Baygusheva, V. and Titov, V.V. (2012) 'The evolution of Eastern European meridionaloid elephants' dental characteristics', *Quaternary International* 255: 206-16.

- Bezuidenhout, A.J. and Seegers, C.D. (1996) 'The osteology of the African elephant (*Loxodonta africana*): vertebral column, ribs and sternum', *Onderstepoort Journal of Veterinary Research* 63: 131-47.
- Feru, M.U., Rădulescu, C. and Samson, P. (1983) 'Succession des mammifères plio-pléistocènes dans le Bassin Dacique (Roumanie)', *Anuarul Institutului de Geologie și Geofizică, Stratigrafie și Paleontologie* LIX: 161-7.
- Haynes, G. (1993) *Mammoths, Mastodons, and Elephants: Biology, Behavior and the Fossil Record*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lister, A.M. (1996) 'Evolution and taxonomy of Eurasian mammoths', in J. Shoshani and P. Tassy (eds.) *The Proboscidea: Evolution and Palaeoecology of Elephants and their relatives*, pp. 203-13, Oxford: Oxford University Press.
- Lister, A.M. and van Essen, H. (2003) '*Mammuthus rumanus* (Ștefănescu), the earliest mammoth in Europe', in A. Petculescu and E. Știucă (eds.) *Advances in Vertebrate Paleontology 'Hen to Panta'*, pp. 47-52, Bucharest: Romanian Academy Institute of Speleology 'Emil Racoviță'.
- Lister, A.M., Sher, A.V., van Essen, H. and Wei, G. (2005) 'The pattern and process of mammoth evolution in Eurasia', *Quaternary International* 276-277: 129-44.
- Macarovici, N. (1972) 'Sur la faune 'villafranchienne' de la Roumanie', *Analele Științifice ale Universității 'Al. I. Cuza' din Iași, Serie Nouă, Secțiunea II, b. Geologie* XVIII: 93-106.
- Macklin, M.G., Bailey, D.W., Howard, A.J., Mills, S., Robinson, R.A.J., Mirea, P. and Thissen, L. (2011) 'River Dynamics and the Neolithic of the Lower Danube Catchment', in S. Mills and P. Mirea (eds.) *The Lower Danube in Prehistory: Landscape changes and Human-Environment Interactions, Proceedings of the International Conference Alexandria, 3-5 November 2010*, pp. 9-14, București: Renaissance.
- Maglio, V.J. (1973) 'Origin and Evolution of the Elephantidae', *Transactions of the American Philosophical Society. New Series* 63(3): 1-149.
- Radulescu, C. and Samson, P. (1991) 'The Plio-Pleistocene Mammalian Succession of the Olteț Valley, Dacic Basin, Romania', *Quartärpaläontologie* 8: 225-32.
- Radulescu, C., Samson, P.-M., Petculescu, A. and Știucă, E. (2003) 'Pliocene Large Mammals of Romania', *Coloquios de Paleontología*, Vol. Ext. 1: 549-58.
- Ros Montoya, S. (2010) *Los proboscídeos del Plio-Pleistoceno de las cuencas de Guadix-Baza y Granada*, PhD Thesis, University of Granada, 403 p.
- Simionescu, I. (1930), 'Vertebratele pliocene de la Mălușteni (Covurlui)', *Publicațiunile Fondului Vasile Adamachi* IX(XLIX): 83-151.
- (1932) 'Les vertébrés pliocènes de Berești', *Buletinul Societății Române de Geologie* I: 215-28.
- Vasile, Ș. and Cojocaru, V. (2015) '*Mammuthus meridionalis* associated remains from Brebina (Teleorman County, southern Romania)', in I.I. Bucur, I. Lazăr and E. Săsăran (eds.) *Tenth Romanian Symposium on Paleontology, Cluj-Napoca, 16-17 October 2015, Abstracts and Field Trip Guide*, pp. 117-18, Cluj-Napoca.
- Vasile, Ș., Panaitescu, D., Știucă, E. and Virág, A. (2012) 'Additional Proboscidean Fossils from Mavrodin (Teleorman County, Romania)', *Oltenia. Studii și comunicări. Științele Naturii* 28(2): 211-18.
- Smuts, M.M.S. and Bezuidenhout, A.J. (1994) 'Osteology of the pelvic limb of the African elephant (*Loxodonta africana*)', *Onderstepoort Journal of Veterinary Research* 61: 51-66.

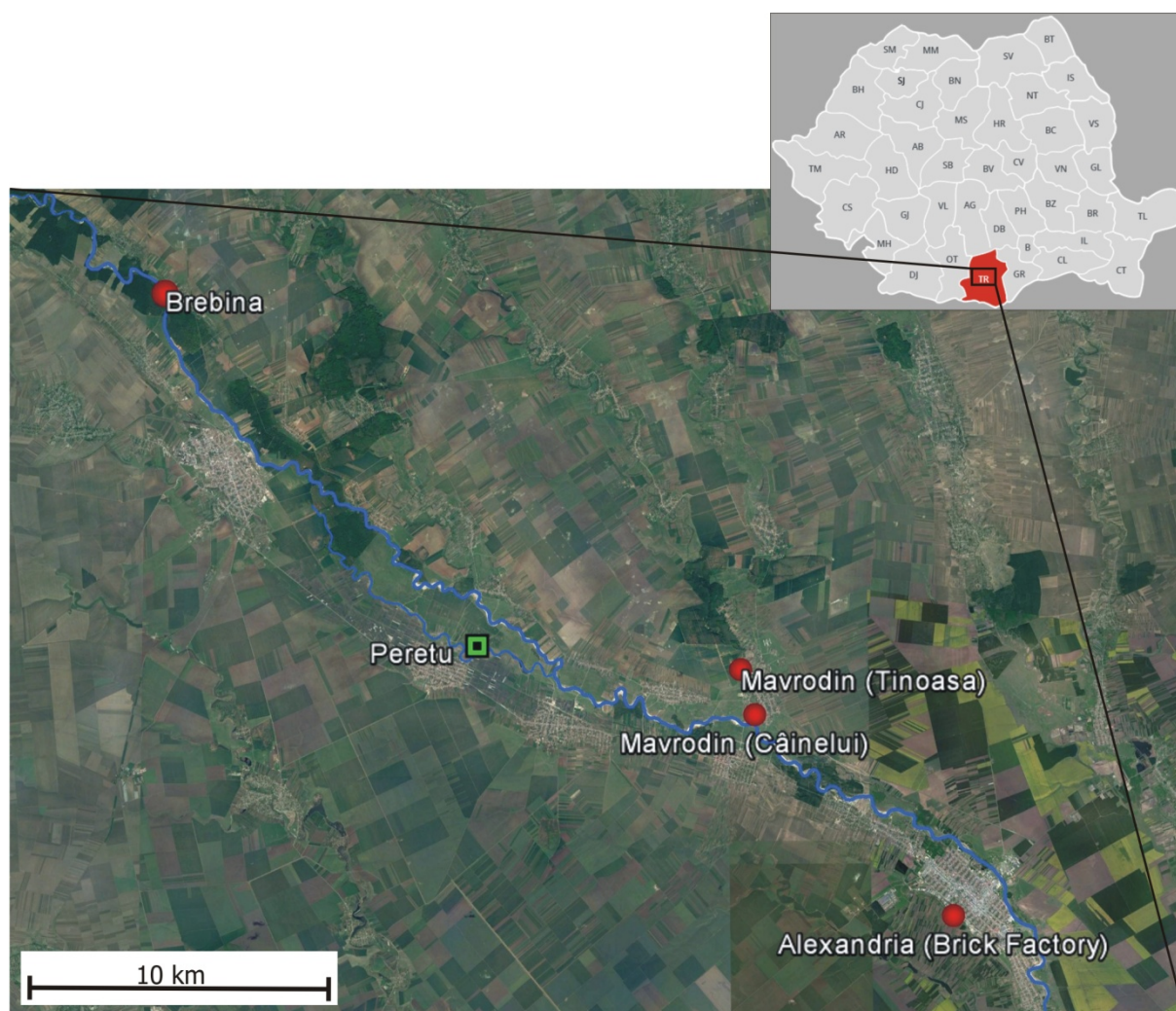

Plate I. Location of the mammoth fossil sites along the Vedea River (central Teleorman County) (Google Earth imagery). Inset shows the position of Teleorman County in southern Romania.

Amplasarea siturilor fosilifere cu resturi de mamuți din lungul Râului Vedea (zona centrală a județului Teleorman) (imagistică Google Earth). În medalion poziția județului Teleorman în sudul României.

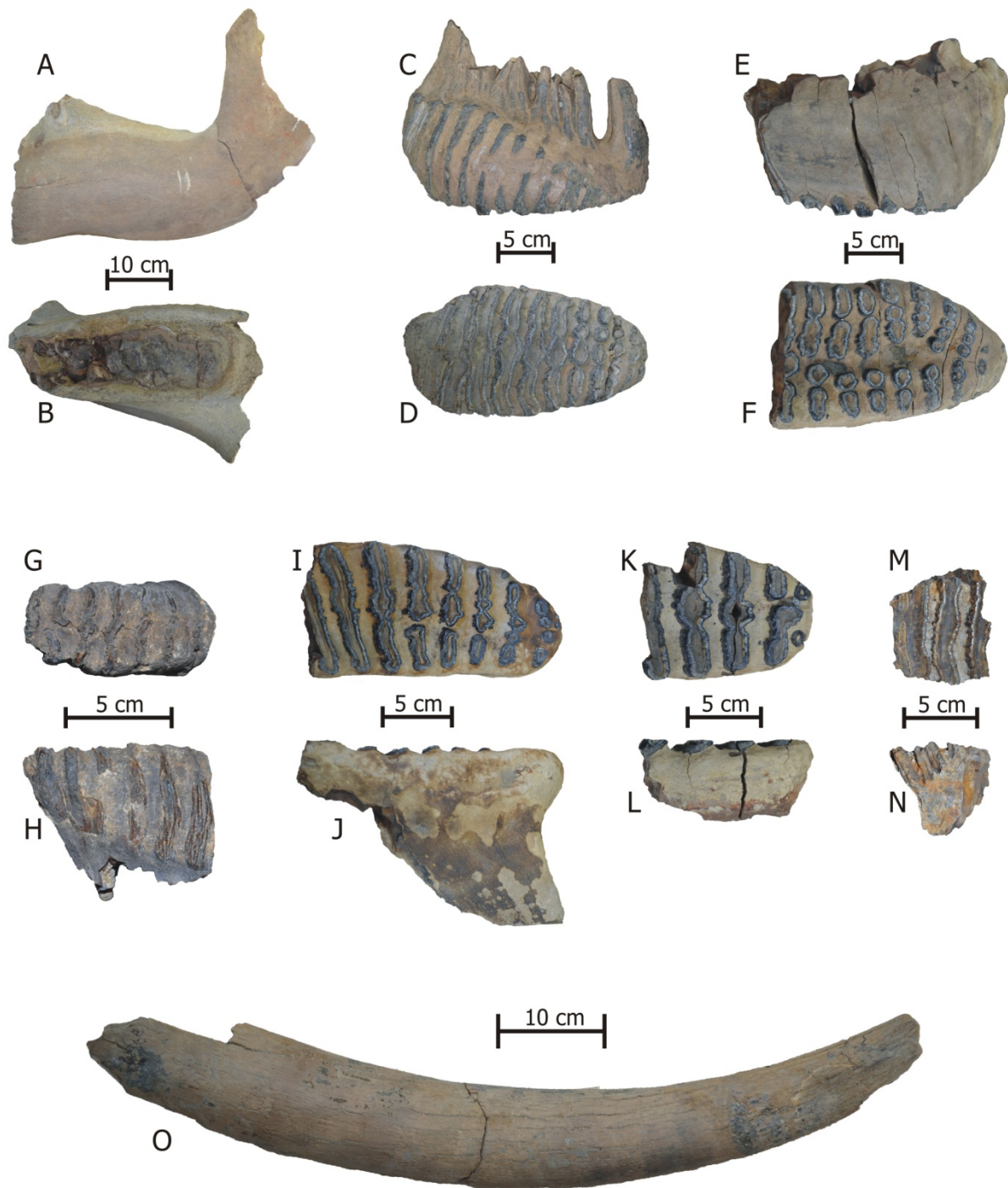

Plate II. *Mammuthus meridionalis* teeth from Peretu: Pe22 – left mandible in buccal (A) and occlusal (B) views; Pe09 – M³ sin in buccal (C) and occlusal (D) views; Pe12 – M³ ?sin in buccal (E) and occlusal (F) views; Pe03 – DP₄ dex in occlusal (G) and lingual (H) views; Pe10 – M₃ sin in occlusal (H) and buccal (I) views; Pe11 – M₃ in occlusal (J) and lateral (K) views; Pe02 – lower molar in occlusal (L) and lateral (M) views; Pe24 – tusk in lateral view (O).

Dinți de *Mammuthus meridionalis* de la Peretu: Pe22 – mandibulă stângă în vedere bucală (A) și ocluzală (B); Pe09 – M³ stâng în vedere bucală (C) și ocluzală (D); Pe12 – M³ ? stâng în vedere bucală (E) și ocluzală (F); Pe03 – DP₄ drept în vedere ocluzală (G) și linguală (H); Pe10 – M₃ stâng în vedere ocluzală (H) și bucală (I); Pe11 – M₃ în vedere ocluzală (J) și laterală (K); Pe02 – molar inferior în vedere ocluzală (L) și laterală (M); Pe24 – defensă în vedere laterală (O).

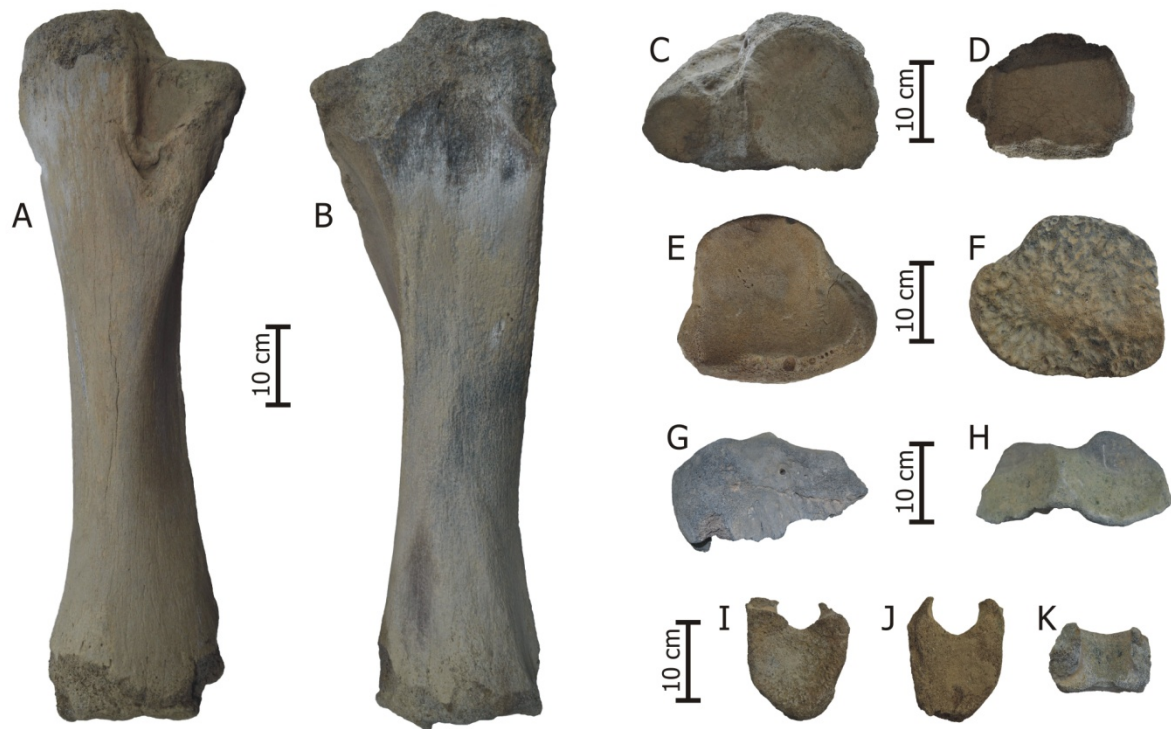

Plate III. Postcranial proboscidean remains from Peretu: Pe01 – left tibia in anterior (A), posterior (B), proximal (C), and distal (D) views; Pe15 – distal epiphysis of a left tibia, in distal (E) and proximal (F) views; Pe17 – proximal epiphysis of a left tibia, in dorsal (G) and proximal (H) views; Pe19 – thoracic vertebral centrum in posterior (I), anterior (J), and dorsal (K) views.

Resturi postcraniene de proboscideeni de la Peretu: PE01 – tibie stângă în vedere anterioară (A), posterioară (B), proximală (C) și distală (D); Pe15 – epifiză distală a unei tibii stângi, în vedere distală (E) și proximală (F); Pe17 – epifiză proximală a unei tibii stângi, în vedere dorsală (G) și proximală (H); Pe19 – centrum de vertebră toracică în vedere posterioară (I), anterioară (J) și dorsală (K).

**DATE DESPRE UN MORMÂNT ENEOLITIC DESCOPERIT
LA ORBEASCA DE SUS (COM. ORBEASCA, JUD. TELEORMAN)**

Cătălin LAZĂR *
Pavel MIREA **
Andrei SOFICARU ***
Mihaela CULEA ***

Abstract: *This article presents a new Eneolithic grave discovered at Orbeasca de Sus (Orbeasca commune, Teleorman County). The conditions of discovery, the inventory, the absolute and relative dating elements, and the results of the anthropological analyses are described. Moreover, the situation of the grave is correlated with the general context of the Neo-Eneolithic discoveries in the surrounding area in order to identify the meaning of this new funerary discovery.*

Rezumat: *În următoarele rânduri va fi prezentat un nou mormânt eneolitic descoperit la Orbeasca de Sus (com. Orbeasca, jud. Teleorman). Sunt descrise condițiile de descoperire, inventar, elemente de datare absolută și relativă, alături de rezultatele analizelor antropologice. Totodată, situația acestui mormânt va fi corelată cu contextul general al descoperirilor neo-eneolitice din zonă, pentru a înțelege semnificația acestei noi descoperiri funerare.*

Keywords: *grave; Eneolithic; Gumelnița A1; Orbeasca de Sus; Teleorman river.*

Cuvinte cheie: *mormânt; eneolitic; Gumelnița A1; Orbeasca de Sus; râul Teleorman.*

Introducere

Descoperirile funerare reprezintă un context aparte în peisajul cercetărilor arheologice din orice perioadă istorică, datorită potențialului de a oferi atât date despre riturile și ritualurile funerare ale comunităților umane din trecut și, implicit, despre concepțiile escatologice ale acestora, cât și pentru informațiile indirecte oferite de resturile osteologice umane, prin intermediul analizelor interdisciplinare (de paleoantropologie, de izotopi stabili, de paleogenetică etc.) ce ne pot indica aspecte importante despre caracteristicile biologice și genetice, modul de viață, alimentație, datare, origine sau stare de sănătate ale respectivelor populații.

Pentru perioada neo-eneolitică din România, regiunea județului Teleorman reprezintă una dintre cele mai bine investigate zone, mai ales în ultimele două decenii, atât datorită existenței unor proiecte de cercetare arheologică internațională (de exemplu 'Southern Romanian Archaeological Project'), cât și grație activităților arheologice intense desfășurate de specialiștii Muzeului Județean Teleorman, la care putem adăuga cercetările anterioare ale unor pasionați locali (de exemplu preotul Ioan Spiru). Totuși, în ciuda acestei investigații masive a siturilor neo-eneolitice din județul Teleorman, numărul descoperirilor funerare este extrem de scăzut. Tocmai de aceea, mormântul relativ recent descoperit pe teritoriul localității Orbeasca de Sus este de mare importanță pentru aprofundarea perioadei neo-eneolitice din această regiune, dar mai ales pentru o mai bună cunoaștere a comunităților umane ce au trăit aici acum mai bine de 6000 de ani.

Cadrul geografic general și condițiile descoperiri

Din punct de vedere geomorfologic teritoriul comunei Orbeasca, cu cele trei sate componente, Lăcenii, Orbeasca de Jos și Orbeasca de Sus, se află în zona centrală a Câmpiei Române, în subdiviziunea numită Câmpia Găvanu - Burdea.

* Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3, 030026, București, România; Universitatea din București, Bd. M. Kogălniceanu, nr. 36 - 46, sect. 5, 050107, București, România; lazarc@arheologie.ro

** Muzeul Județean Teleorman, str. 1848, nr. 1, 140033, Alexandria, jud. Teleorman, România; pavelcmirea@yahoo.com

*** Institutul de Antropologie 'Francisc Rainer', Bd. Eroii Sanitari, nr. 8, sect. 5, 050474, București, România; asoficar@yahoo.com, m_gatej@yahoo.com

Comuna Orbeasca se găsește amplasată în lunca și pe terasele estice, respectiv vestice ale râului Teleorman. În zonă, valea Teleormanului se prezintă ca o vale largă, cu deschideri ce pot atinge în nordul comunei de până la 2,5 km, relativ adâncită și meandrată. Ambele terase, și cea vestică și cea estică, cu înălțime asemănătoare, de până la 30 m, sunt, în general, abrupte, pe alocuri erodate. Datorită înălțimii lor sunt numite, în limbajul locului, 'dealuri' ('Dealul Comoara', 'Dealul Pătan', 'Dealul Roșu', 'Dealul Bălanului'). Terasa vestică este brăzdată de văi mai mult sau mai puțin adânci, cu lungimi variabile, de la câteva sute de metri la 5-6 km, precum valea Tinca, valea Comoara, valea Mălăierului, valea Olăresei, valea Bătrână etc. Acestea, fie sunt rezultatul eroziunii apelor meteorice, fie ale unor ape cu curs semipermanent. De altfel, mai ales la baza teraselor vestice ale Teleormanului se găsesc o serie de izvoare. Râul Teleormanul dezvoltă terase secundare, de 5-7 m, evidențiate la nord și sud-est de Orbeasca de Sus, precum și la sud de Lăceni.

Mormântul a fost descoperit la data de 2 aprilie 2014, în urma unor cercetări de teren efectuate pe teritoriul administrativ al comunei Orbeasca, în cadrul realizării unui studiu arheologic și istoric aferent Planului de Urbanism General (PUG) al localității¹.

Punctul în care a fost identificat mormântul, denumit convențional 'ORB 016' (44.08.27,9 lat. N, 25.18.16,8 long. E), se află pe teritoriul satului Orbeasca de Sus, pe malul drept al râului Teleorman, pe o prelungire a terasei secundare vestice, la est de terasa înaltă, principală, denumită în această zonă 'Dealul Pătan' (Planșa I.1). Inundațiile repetate din primăvara anului 2014 au produs eroziunea și prăbușirea malurilor râului, ocazie cu care a fost distrus parțial și mormântul în discuție. Mormântul a fost identificat la o adâncime de cca. -1,20 m față de nivelul actual de călcare (Planșa I.2). S-au păstrat: craniu, toracele și fragmente al membrilor superioare (Planșa II.1). Nu a putut fi observată groapa mormântului. Solul în care se găseau osemintele era omogen, de culoare gălbui-cenușie, nisipos. Deși malurile au fost atent cercetate și în amonte și în aval de mormânt nu au mai fost identificate alte oseminte umane sau materiale arheologice.

Descrierea mormântului

Scheletul descoperit în mormântul de la Orbeasca de Sus, se afla în conexiune anatomică, fiind depus în poziție chirchită pe partea dreaptă, cu orientarea aproximativă nord-nord-est – sud-sud-vest, cu capul înspre sud-sud-est și privirea spre est. Membrele superioare erau îndoite de la coate, iar palmele se aflau sub cap, în vreme ce membrele inferioare erau flexate.

Elementele de tratament funerar identificate în cazul mormântului de la Orbeasca de Sus sunt similare cu cele ale altor înmormântări din mileniul al V-lea BC documentate în sud-estul Europei. Astfel, orientarea indivizilor pe direcții apropiate de est este atestată în numeroase necropole eneolitice din România și Bulgaria, cum ar fi Sultana 'Malu Roșu', Gumelnița, Măriuța, Vărăști 'Gradiștea Ulmilor', Dridu, Durankulak, Radingrad, Goljamo Delčevo, Vinica, Turgovishte etc. (Todorova *et al.* 1975; Raduncheva 1976; Comșa 1980, 1995; Ivanov 1982; Angelova 1991; Todorova 2002; Lazăr și Parnic 2007; Kogălniceanu 2009; Lazăr *et al.* 2008, 2009, 2012). De asemenea, depunerea defuncțiilor, în poziție chirchită, cu unele excepții (de exemplu necropolele de la Cernica, Cernavoda, Durankulak, Varna I etc.) (Ivanov 1978; Comșa și Cantacuzino 2001; Kogălniceanu 2009; Todorova 2002; Lazăr 2012), reprezintă o constantă a comunităților eneolitice din zona balcanică. În schimb, dispunerea pe partea dreaptă, reprezintă o practică mai puțin frecventă pentru comunităților eneolitice, cu toate că este atestată în câteva cazuri (de exemplu necropolele de la Dridu (5 cazuri), Durankulak (119 cazuri), Goljamo Delčevo (14 cazuri), Vărăști 'Gradiștea Ulmilor' (6 cazuri), Sultana 'Malu Roșu' (4 cazuri) etc. (Todorova *et al.* 1975; Comșa 1980, 1995; Todorova 2002; Lazăr *et al.* 2012). Toate aceste exemple, încadrează mormântul de la Orbeasca de Sus în seria înmormântărilor caracteristice perioadei eneolitice din nordul Peninsulei Balcanice.

Singurul element ce poate fi considerat drept inventar funerar în cazul mormântului de la Orbeasca de Sus, a fost identificat în zona toracelui, sub acesta, și a constat în mai multe fragmente ceramice dintre care unele se întregesc. Aceste fragmente formează un panou din partea superioară a unui vas (Planșa II.2). Vasul, avea o formă aproape globulară, cu pereții arcuiți. Diametrul gurii a fost calculat la 24 cm iar înălțimea probabilă de 15 cm. Sub buză se găsește un șir de alveole, alte elemente de decor nefiind evidențiate. Lutul din care a fost modelat a fost amestecat cu pleavă și mici concrețiuni calcaroase (Planșa II.2. a, b). Amestecul nu a fost foarte bine omogenizat și nu s-a efectuat o lustruire a biscuitului ceramic, ceea ce a condus la obținerea unui recipient cu porozitate mare, cu aspect friabil. Vasul a fost slab ars, într-o atmosferă oxidantă. Ținând seama de aceste caracteristici tehnologice, nu excludem posibilitatea ca recipientul respectiv să fi fost realizat exclusiv pentru ceremonia funerară și depunerea sa în mormânt, fără o utilizare anterioară. Situații similare sunt atestate și în alte necropole neo-eneolitice de pe teritoriul României (de exemplu, Sultana 'Malu Roșu' - M6,

Curățești sau la Ostrovul Corbului) (Șerbănescu și Soficar 2006: 343-344; Lazăr *et al.* 2008: 136; Roman și Dodd-Oprișescu 2008).

Datarea mormântului

Inițial, la momentul descoperirii, pe baza analizei fragmentelor ceramice din mormântul de la Orbeasca de Sus, acesta a fost atribuit culturii Boian. Ulterior, a fost recoltată din schelet o probă pentru datarea ^{14}C (RoAMS 204.53)², care a condus la obținerea datei de 5630 ± 37 BP (Planșa V). Calibrarea acesteia (2σ) prin intermediul softului OxCal 4.3.2 (Reimer *et al.* 2013; Bronk Ramsey 2017) ne indică un interval cuprins între 4536-4366 cal. BC (probabilitate 95,4 %), cu dată mediană ce ne indică 4460 cal. BC. Alternativ, calibrarea datării ^{14}C s-a realizat și cu ajutorul soft-ului CalPal online³, obținându-se data de 4453 ± 50 cal. BC.

În aceste circumstanțe, având în vedere mediana obținută prin calibrarea cu OxCal, dar și data obținută alternativ prin CalPal online, putem plasa descoperire funerară în discuție la nivel Gumelnița A1. Acest fapt explică și atribuirea inițială a fragmentelor ceramice fazei finale a culturii Boian, fiind cunoscut faptul că ceramica acesteia are numeroase elemente comune cu cea din faza A1 a culturii Gumelnița (Voinea 2005).

Date antropologice

Scheletul descoperit la Orbeasca de Sus prezintă o stare de conservare a oaselor bună cu unele depuneri de piatră dar acestea sunt puternic fragmentate din vechime, fapt ce a împiedicat luarea unor măsurători; nu s-au păstrat oasele bazinului și ale membrelor inferioare.

Din craniu s-au restaurat în mare parte: frontalul, ambele parietale, occipitalul și temporalul drept (Planșa III.1). Cele nouă fragmente ce reconstituie frontalul au permis identificarea marginilor superioare ale orbitelor și a glabelei, bazele frontale și o largă porțiune din sutura coronală; mai există lipsuri minore în părțile laterale ale osului. Parietalul drept a fost restaurat din 13 fragmente și se identifică: o porțiune centrală din sutura coronală, întreaga sutură sagitală și cea lambdoidă stângă; prezintă lipsuri pe baza parietală. Dintr-un număr de 17 fragmente s-a putut restaura parietalul stâng, dar un altul cu o parte din sutura coronală și din *pars squamosa* nu a putut fi conexas; se păstrează sutura lambdoidă stângă, cea sagitală și o porțiune din cea coronală; prezintă lipsuri și spărturi în zona bazei parietale. Occipitalul s-a reconstituit din patru mari fragmente ce păstrează suturile și linia nucală, iar alte două nu se conexează; tot separat sunt ambii condili și trei oase wormiene. Din temporalul stâng sunt cinci fragmente ce nu s-au putut conecta, iar din cel drept s-a refăcut mare parte din acesta. Se mai identifică oasele nazale, ambele procese zigomatice, procesul frontal al maxilei de pe dreapta și fragmente din ambele maxile; din mandibulă se păstrează mare parte din corp dar cu lipsuri, condilul mandibular de pe dreapta și ramul de pe stânga. Din dentiție s-au identificat cinci incisivi, trei canini, șase premolari și patru molari. Din coloana vertebrală se păstrează fragmente de la vertebrele cervicale: trei fragmente din atlas, trei fragmente de corpuri și 18 fragmente de fațete și arcuri vertebrale.

Din centura scapulară se păstrează clavicula dreaptă aproape întreagă dar fără capătul acromial, iar din cea stângă un fragment de corp; din omoplați se identifică un fragment din cavitatea glenoidă și alte patru din corpuri. Mai menționăm că s-au identificat numeroase fragmente de coaste.

Din oasele membrelor superioare sunt identificate ambele diafize de la humeri (Planșa III.2), ambele capete humerale (fragmentare), ambele radii dar cu lipsuri pe epifizele proximale (Planșa IV.1), ambele diafize de la ulne (pe stânga cea proximală se păstrează - Planșa IV.2) și numeroase fragmente de metacarpiene, carpiene și falange.

Dimensiunile scheletului cranian sunt prezentate în Tabelul 1, iar cele ale scheletului postcranian în Tabelele 2, 3 și 4.

Determinarea sexului s-a realizat pe caracterele craniene păstrate (mastoida dreaptă, glabella, marginile supraorbitale, linia nucală și mentonul mandibular), iar acestea indică sexul masculin al individului din mormântul de la Orbeasca.

Estimarea vârstei a fost posibilă tot prin observarea suturilor craniene, care erau încă deschise. Totodată, epifiza medială a claviculei drepte este închisă complet. Aceste date, corelate cu uzura dentară, ne indică o vârstă la deces de 30-35 de ani.

În final, se mai impun o serie de observații legate de anumite elemente patologice. Astfel, pe partea stângă a occipitalului, în apropierea suturii lambdoide, se observă o zonă cu porozitate (*hyperostosa porotica*) ce se repetă pe parietalul stâng dar pe două zone mult mai restrânse. Menționăm că nu era activă la data decesului.

Remarcăm uzura accentuată a tuturor dinților, mai ales la premolari și la molari, coroana acestora fiind foarte distrusă. Pe partea dreaptă a mandibulei molarul 3 și foarte posibil și cel de al doilea au fost pierduți în timpul vieții.

De asemenea, s-au observat urme de osteoartroză pe condiliile occipital, pe condilul mandibular drept, pe cavitatea glenoidă dreaptă, pe epifiza distală a radiusului, pe fațetele de la vertebre și pe oasele mâinilor.

Mormântul în contextul perioadei neo-eneolitice din zona com. Orbeasca

Cu ocazia cercetării de teren de pe raza celor trei sate componente ale comunei Orbeasca, respectiv Lăceni, Orbeasca de Jos și Orbeasca de Sus, de-a lungul râului Teleorman, pe o distanță de aproximativ 15 km au fost identificate o serie de situri databile în epoca neo-eneolitică. Astfel, a fost identificat un punct cu materiale din neoliticul timpuriu (Starčevo-Criș), 4 din neoliticul dezvoltat (3 Dudești și unul Boian-Giulești) și 9 din eneoliticul timpuriu (Boian-Spanțov). În alte 5 puncte au fost găsite fragmente ceramice Gumelnița A1, cel puțin într-un caz fiind asociate și materiale Gumelnița A2. Datorită lipsei unor elemente specifice legate de forma, respectiv decorul unor fragmente ceramice și având la baza analizei doar tipul de pastă în care se regăsește pleava ca degresant, unele descoperiri au putut fi atribuite, în linii generale, epocii neo-eneolitice, la această categorie încadrându-se nu mai puțin de 15 puncte (Planșa VI).

În ceea ce privește posibilele situri contemporane aflate în imediata vecinătate a mormântului în discuție, amintim două puncte situate la cca. 300 m vest, respectiv 530 m sud-sud-vest, pe terasa înaltă, vestică, unde au apărut mai multe fragmente ceramice cu pleavă în pastă, care pot fi încadrate, în linii mari, epocii neo-eneolitice, fără alte precizări crono-culturale. Cel mai apropiat sit în care au fost identificate materiale ceramice Gumelnița A1 se găsește la cca. 1,8 km nord de locul unde s-a aflat mormântul (punctul 'Malul Roșu', la Orbeasca de Sus).

Descoperirea funerară de la Orbeasca de Sus este importantă pentru această parte de sud-vest a Munteniei, în condițiile în care aici se mai cunoaște, la nivelul eneoliticului, un singur mormânt, la Zimnicea, în timp ce pe *te//* - ul gumelnițean de la Vitănești a fost identificat doar un fragment de craniu uman în context nefunerar (Lazăr și Ignat 2012: 163, nr. 129, 131).

Concluzii

În ciuda caracterului fortuit al descoperirii funerare de la Orbeasca de Sus, aceasta ne oferă un set de date noi, atât la nivel de cronologie absolută a perioadei eneolitice, dar mai ales în ceea ce privește populațiile gumelnițene ce au locuit în zona actuală a județului Teleorman, la nivel de stil de viață și stare de sănătate. Cel puțin datarea ¹⁴C obținută aici, vine să completeze setul de date absolute, din nefericire puțin numeroase, disponibile pentru faza A1 a culturii Gumelnița.

Pe baza datelor existente până la acest moment, nu ne putem pronunța dacă în situl de la Orbeasca de Sus avem de-a face cu o zonă funerară dedicată (tip necropolă) aparținând comunităților Gumelnița timpurii sau ne aflăm în fața unei înmormântări în perimetrul așezării, practică frecventă la aceste populații, bine documentată atât în Bulgaria, cât și în România. Rămâne ca cercetările viitoare, realizate pe cât posibil la o scară extinsă, să lămurească acest aspect.

Mulțumiri

Acest articol a fost realizat prin intermediul a două granturi de cercetare: proiect nr. PN-III-P2-2.1-PED-2016-0742, finanțat de CNCS - UEFISCDI și proiect nr. 12015/2018 CTR.-UB, finanțat Universitatea din București.

Note

¹. Cercetările au fost efectuate de către Pavel Mirea și Ion Torcică în luna aprilie 2014.

². Proba a fost obținută în cadrul proiectului Archaeodrom (contract nr. 338/2014), finanțat de MEN – UEFISCDI, iar analiza a fost realizată în laboratorul RoAMS din cadrul IFIN-HH.

³. Soft-ul CalPal online este disponibil la <http://www.calpal-online.de>. Acesta folosește o curbă de calibrare CalPal2007_HULU, iar calculul algoritmului de calibrare este același ca la CalPal-Beyond the Ghost.

Bibliografie

- Angelova, I. (1991) 'A Chalcolithic Cemetery near the Town of Turgovishte', în J. Lichardus (ed.) *Die Kupferzeit als historische Epoche. Symposium Saarbrücken und Otzenhausen 6-13.11.1988*, Teil 1, pp. 101-5, Bonn: Habelt.
- Bronk Ramsey, C. (2017) 'Methods for Summarizing Radiocarbon Datasets', *Radiocarbon* 59(2): 1809-33.
- Comșa E. (1980) 'Contribuție la cunoașterea ritului funerar al purtătorilor culturii Gumelnița. Grupul de morminte de la Dridu', *Aluta. Publicația Muzeului din Sf. Gheorghe* I: 23-32.
- (1995) 'Necropola gumelnițeană de la Vărăști', *Analele Banatului. Serie Nouă* IV(1): 55-193.
- Comșa, E. și Cantacuzino, G. (2001) *Necropola neolitică de la Cernica*, București: Ed. Academiei Române.
- Ivanov, I. (1978) 'Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique a Varna' (1972-1975), *Studia Praehistorica* 1-2: 13-26.
- Ivanov, T.G. (1982) 'Tell Radingrad', în H. Todorova (ed.) *Kupferzeitliche Siedlungen in Nordostbulgarien. Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie*, Band 13, pp. 166-74, München: C.H. Beck.
- Kogălniceanu, R. (2009) 'Hamangia-Anatolia: Differences and resemblances at the level of funerary practices', *Arheologia spiritualității preistorice în ținuturile Carpato-ponto-danubiene, Simpozion 27-29 martie 2007 Constanța*, pp. 77-88, Constanța: Ed. Arhiepiscopiei Tomisului.
- Lazăr, C. (2012) 'Necropola de la Cernavoda: între mit și realitate', *Pontica* XLV: 405-36.
- Lazăr, C. și Parnic, V. (2007) 'Date privind unele descoperiri funerare de la Măriuța-La Movilă', *Studii de Preistorie* 4: 135-57.
- Lazăr, C., Andreescu, R., Ignat, T., Florea, M., și Astaloș, C. (2008) 'The Eneolithic Cemetery from Sultana-Malu Roșu (Călărași county, Romania)', *Studii de Preistorie* 5: 131-52.
- Lazăr, C., Andreescu, R., Ignat, T., Florea, M. și Bălășescu A. (2009) 'New data about the Eneolithic Cemetery from Sultana-Malu Roșu (Călărași county, Romania)' *Studii de Preistorie* 6: 165-99.
- Lazăr, C., Voicu, M. și Vasile G. (2012) 'Traditions, Rules and Exceptions in the Eneolithic Cemetery from Sultana-Malu Roșu (Southeast Romania)', în R. Kogălniceanu, R. Curca, M. Gligor și S. Stratton (ed.) *HOMINES, FUNERA, ASTRA. Proceedings of the International Symposium on Funerary Anthropology, June 5-8, 2011, Alba Iulia*, British Archaeological Reports International Series no. 2410, pp. 107-18, Oxford: Archaeopress.
- Lazăr, C. și Ignat, T. (2012) 'The index of funerary discoveries from Middle Eneolithic', în C. Lazăr (ed.) *The catalogue of the Neolithic and Eneolithic funerary findings from Romania*, Târgoviște: Ed. cetatea de Scaun.
- Radunčeva, A. (1976) *Vinitsa - Eneolitno seliste i nekropol*, Razkopki i proucvanija VI, Sofia.
- Reimer, P.J., Bard, E., Bayliss, A., Beck, J.W., Blackwell, P.G., Bronk Ramsey, C., Grootes, P.M., Guilderson, T.P., Hafflidason, H., Hajdas, I., Hatt, C., Heaton, T.J., Hoffmann, D.L., Hogg, A.G., Hughen, K.A., Kaiser, K.F., Kromer, B., Manning, S.W., Niu, M., Reimer, R.W., Richards, D.A., Scott, E.M., Southon, J.R., Staff, R.A., Turney, C.S.M. și van der Plicht, J. (2013). 'IntCal13 and Marine13 Radiocarbon Age Calibration Curves 0-50,000 Years cal BP', *Radiocarbon* 55(4).
- Roman, P. și Dodd-Oprițescu, A. (2008) *Ostrovul Corbului între km fluviali 911-912. Morminte și unele așezări preistorice*, București: Ed. Academiei Române.
- Șerbănescu, D. și Soficar, A.D. (2006) 'Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călărași, Punct: Valea Orbului', în M.V. Angelescu și F. Vasilescu (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2005. A XL-a Sesiune Națională de rapoarte Arheologice, Constanța, 31 mai - 3 iunie 2006*, pp. 343-4, București: cIMeC.
- Todorova, H., Ivanov, I., Vassliev, V., Hopf, M., Quitta, H. și Kohl, G. (1975) *Selishtnata mogila pri Goljamo Delčevo*. Razkopki i proucvanija V, Sofia: Balgarska Akademija na Naukite.
- Todorova, H. (ed.) (2002) *Durankulak*, Band II. Die Prähistorischen Gräberfelder, Teil 1 & 2, Sofia: Anubis Ltd.
- Voinea, V. (2005) *Ceramica complexului cultural Gumelnița - Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Constanța: Ed. Ex Ponto.

Dimensiune (mm)	sex ♂
1. Lung. max. (g-op)	183
3. Lung. calotei (g-l)	172
5. Lung. bazei (n-ba)	
7. Lung. foramen (ba-o)	
8. Lăț. max (eu-eu)	134
9. Lăț. min. frunte (ft-ft)	99,43
11. Lăț. calotei (au-au)	
16. Lăț. foramen magnum	
17. Înălț. craniu (ba-b)	
*19a. Înălț. mastoidă dr.	27,2
*19a. Înălț. mastoidă stg.	
29. Coarda frontală (n-b)	104,3
30. Coarda parietală (b-l)	115,62
31. Coarda occipitală (l-o)	
38d. Capacitate craniană (Lee-Pearson)	
40. Lung. feței (ba-pr)	
43. Lăț. sup. față (fmt-fmt)	98,18
45. Lăț. max. față (zy-zy)	
47. Înălțimea feței (n-gn)	
48. Înălț. sup. față (n-pr)	
50. mf-mf (lăț. interorbitală)	
51. Lățimea orbitei (mf-ek) (dr.)	
51. Lățimea orbitei (mf-ek) (stg)	
52. Înălțime orbită (dr)	
52. Înălțime orbită (stg)	
54. Lățime nas	
55. Înălțime nas (n-ns)	
60. Lung. maxilo-alveolară (pr.-alv.)	
61. Lăț. maxilare (ekm-ekm)	
65. Lăț. mandib. (kdl-kdl)	

66. Lăț. goniacă (go-go)	
68. Lungime mandibulă	
69. Înălț. simfiză (id-gn)	
69(1). Înălț. corp f.m. dr.	
69(1). Înălț. corp f.m. stg.	
69(3). Gros. corp f.m. dr.	9,26
69(3). Gros. corp f.m. stg.	
70. Înălțime ram mandibular	
71a. Lăț. min. ram dr.	
71a. Lăț. min. ram stg.	
71(1). Lăț. incis. mandib. dr.	
71(1). Lăț. incis. mandib. stg.	
79. Unghi mandibular	
I. 1. I. cranian orizontal (8:1)	73,22
I. 2. I. vertico-long. (17:1)	0,00
I. 3. I. vertico-transv. (17:8)	0,00
I. 13. I. fronto-par. transv. (9:8)	74,20
I. 33. I. foramen magnum (16:7)	
I. 38. I. facial (47:45)	
I. 39. I. facial sup. (48:45)	
I. 42. I. orbital (52:51) dr.	
I. 42. I. orbital (52:51) stg.	
I. 48. I. nazal (54:55)	
I. 54. I. maxilo-alveolar (61:60)	
I. 60. I. gnatic (40:5)	
I. 62. I. lăț.-lung. mand. (68:65)	
I. 69. I. long. craniofacial (40:1)	
I. 70. I. trans. craniofacial (45:8)	
I. 72. I. frontobiorbital (9:43)	101,27

Tabelul 1. Dimensiunile scheletului cranian al individului din mormântul de la Orbeasca de Sus.

Dimensions of the cranial bones of the skeleton discovered at Orbeasca de Sus.

Segment	1. Lung. max.	4. Lăț. epif. inf.	5. Diam. max. la mij.	6. D. min. la mij.	9. D. transv. max. cap.	10. D. sagital max. cap.	6:5. I. secț. diaf.	9:10. I. secț. cap
Humerus drept			21,06	14,56			65,14	
Humerus stâng			21,73	14,39			66,22	

Tabelul 2. Dimensiunile scheletului postcranian al individului din mormântul de la Orbeasca de Sus: humerii.

Dimensions of the postcranial bones of the skeleton discovered at Orbeasca de Sus: humeri bones.

Segment	1. Lung. max.	4. Diam. transv.	5. Diam. sag.	5(6). Lăț. epif. dist.	5:4. I. secț. diaf.
Radius drept		14,36	10,06	26,57	70,06
Radius stâng		13,48	10,72		79,53

Tabelul 3. Dimensiunile scheletului postcranian al individului din mormântul de la Orbeasca de Sus: radii.

Dimensions of the postcranial bones of the skeleton discovered at Orbeasca de Sus: radii bones

Segment	1. Lung. max.	*2a. Lung. fiz.	3. Perim. minim	11. Diam. dorso-volar	12. Diam. transv.	11:12 I. secțiune
Cubitus drept			30	11,38	13,96	81,52
Cubitus stâng			30	11,16	13,85	80,58

Tabelul 4. Dimensiunile scheletului postcranian al individului din mormântul de la Orbeasca de Sus: cubitii.

Dimensions of the postcranial bones of the skeleton discovered at Orbeasca de Sus: cubiti bones.

1

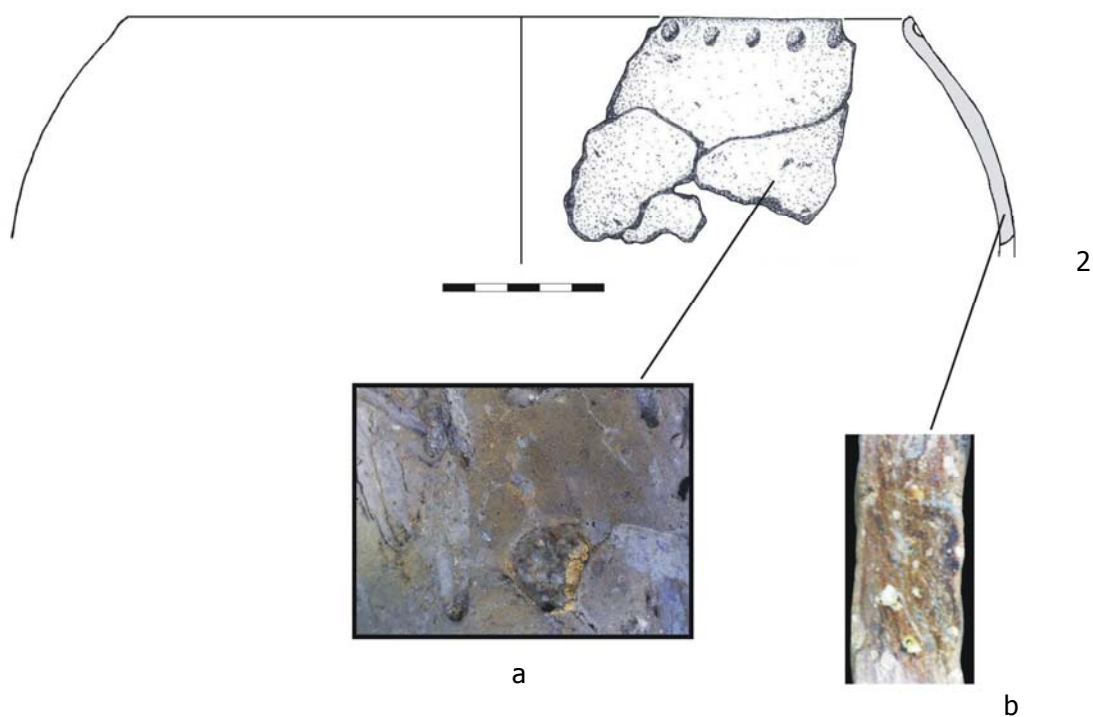
2

Planșa I. Vedere generală a zonei unde a fost descoperit mormântul eneolitic (1) și o imagine a acestuia (2).

General view of the place of where the Eneolithic grave was found (1) and picture of the grave (2).

1

Planșa II. Craniul *in situ* (1). Fragmentul de vas descoperit în mormânt (2) și macrofotografii ale suprafeței (a) și secțiunii (b) fragmentului ceramic.

View *in situ* of the skull (1). The pot fragment discovered in the grave (2) and macro-photographies of the surface (a) and section (b) of the potsherd.

1

2

Planșa III. Craniu – vedere superioară (1); Humerus stânga și dreapta – vedere superioară (2).
Skull – upper view (1); Left and right humerus – upper view (2).

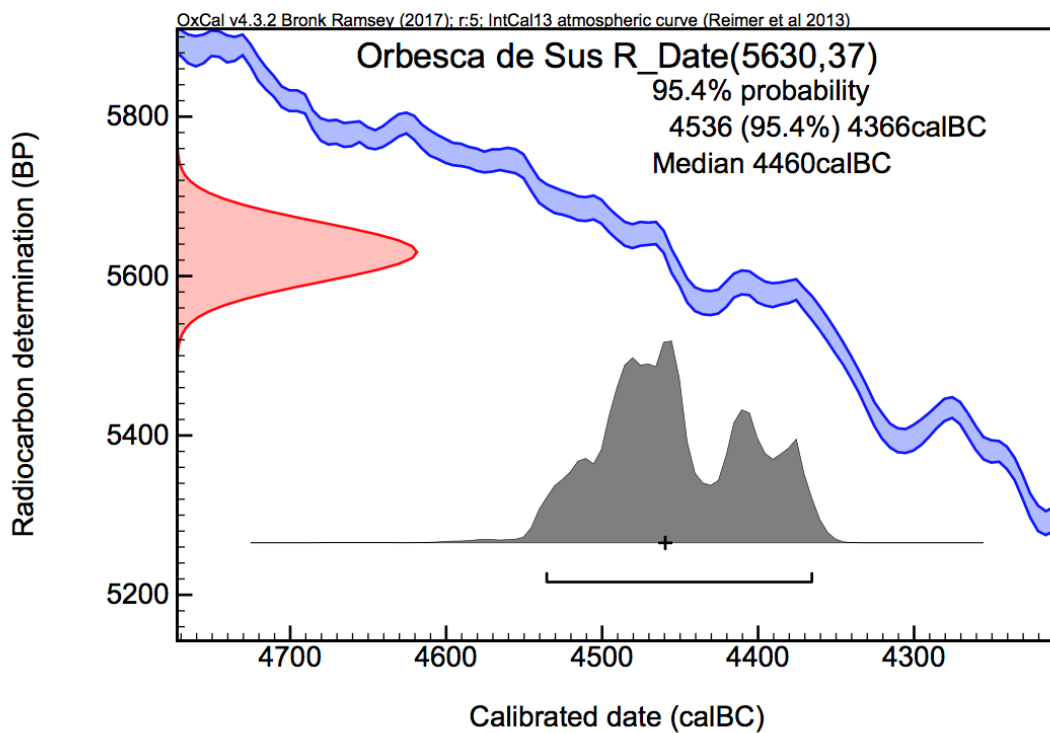
1

2

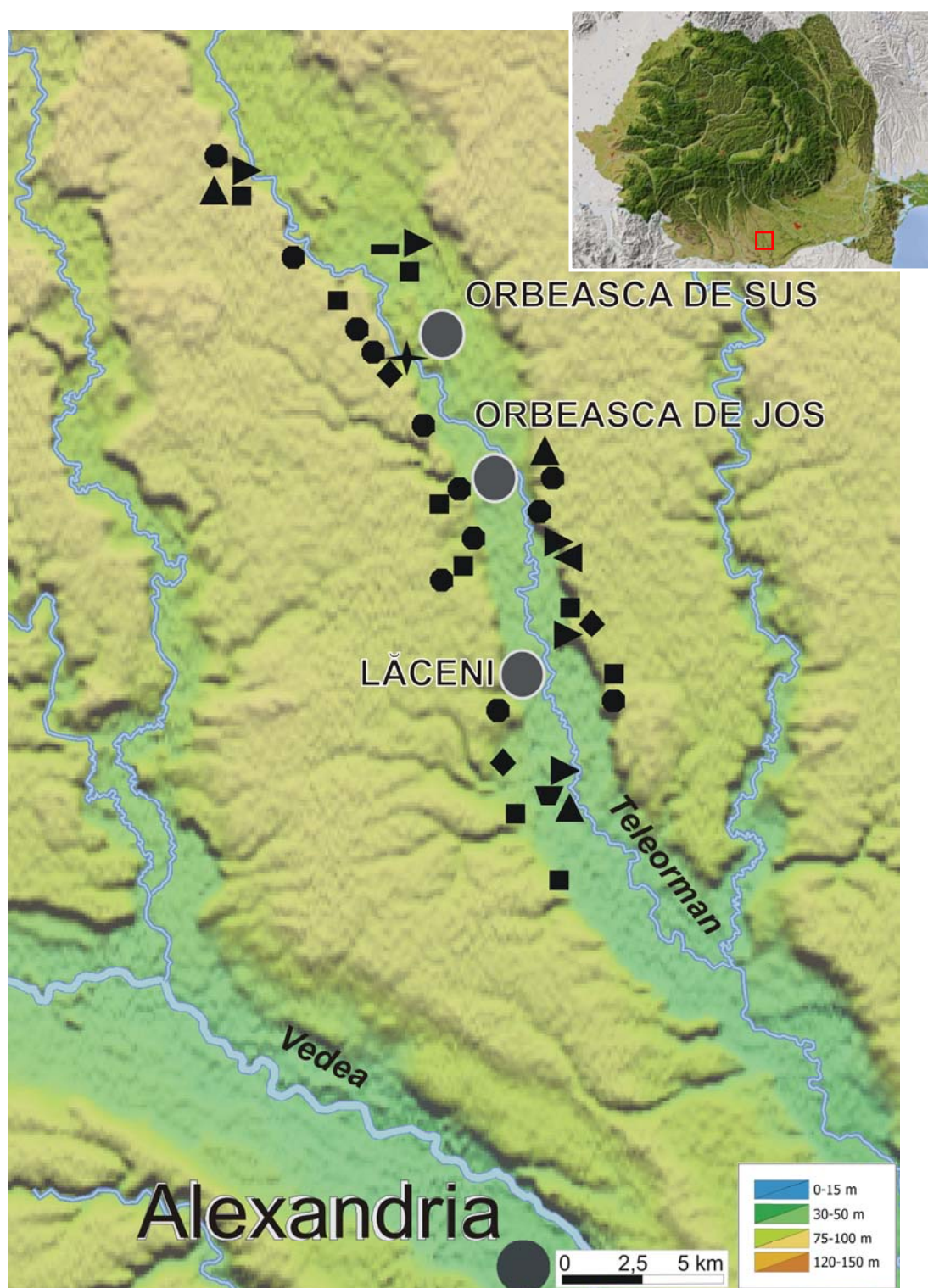
Plansa IV. Radius stânga și dreapta – vedere superioară (1); Cubitus stânga și dreapta – vedere superioară (2).

Left and right radius – upper view (1); Left and right cubitus – upper view (2).

Planșa

Planșa V. Rezultatul datării ^{14}C obținute pentru mormântul de la Orbesca de Sus.
 The ^{14}C date for Orbesca de Sus Eneolithic grave.

Planșa VI. Descoperiri din epoca neo-eneolitică în zona comunei Orbeasca.
Neo-Eneolithic discoveries around Orbeasca commune.

PANDANTIVE DIN LUT DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA ENEOLITICĂ DE LA VITĂNEȘTI, JUD. TELEORMAN

Radian-Romus ANDREESCU *
Katia MOLDOVEANU *

Abstract: *This article analyses a series of pendants made of burnt clay being a special category of artefacts from the tell-settlement of Vitănești. Starting with the burnt clay pendants, found within both Gumelnița and Cucuteni cultures, other pendants made of different materials, including bone or metals (gold, silver, copper), are also discussed. The pendants made of clay may represent cheap imitations of those made of metals, which supports the existence of a hierarchical society. Discovered in settlements, necropolises, and sometimes associated with other artefacts in deposits, these pendants suggest the existence of complex relations and behaviours in Eneolithic society. To date there has been little research on correlations of this kind between different artefacts. .*

Rezumat: *Prezentul studiu analizează o categorie aparte de materiale arheologice descoperite în așezarea de tip tell de la Vitănești, respectiv o serie de pandantive din lut ars. Pornind de la pandantivele din lut ars, întâlnite atât în aria culturii Gumelnița cât și Cucuteni, sunt luate în discuție și alte pandantive cu formă și decor asemănătoare, lucrate din alte materiale, cum ar fi os sau metal (aur, argint, cupru). Pandantivele lucrate din lut ar putea reprezenta imitații ieftine ale celor din metal, fiind în acest sens o dovadă a unei societăți ierarhizate. Descoperite în așezări, în necropole, uneori asociate cu alte artefacte în tezaure sau depozite, aceste pandantive dovedesc existența unor relații și comportamente complexe într-o societate eneolitică prea puțin cercetată sub aspectul corelațiilor dintre diverse artefacte.*

Keywords: *adornments; Eneolithic; Gumelnița; society; hierarchy.*

Cuvinte cheie: *podoabe; eneolitic; Gumelnița; societate; ierarhie.*

Introducere

Cercetările arheologice din așezările de tip *tell* aparținând culturii Gumelnița au scos la lumină o cantitate impresionantă de artefacte. Dintre acestea, se remarcă o gamă variată de podoabe, între care o serie de pandantive din lut ars.

Acestea nu au făcut, decât cu puține excepții, obiectul preocupărilor specialiștilor, rămânând astfel în umbra pandantivelor mai spectaculoase din aur, argint, cupru, scoică sau os. Recent a fost valorificat în publicații și un lot de pandantive gumelnițene din lut ars provenind din colecții muzeale (Ilie 2011).

Prezentul studiu are ca punct de plecare o categorie aparte de materiale arheologice descoperite în așezarea de tip *tell* de la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman, respectiv o serie de 16 pandantive din lut ars. Așezarea de la Vitănești este deosebit de bogată în materiale arheologice, până în prezent fiind inventariate peste 11.000 artefacte din ceramică, piatră, silex, os, corn, cupru și aur. Pornind de la pandantivele din lut, întâlnite atât în aria culturii Gumelnița cât și Cucuteni, sunt luate în discuție și alte pandantive cu formă și decor asemănătoare, lucrate din alte materiale, cum ar fi colți de mistreț și metale - cupru, argint și aur.

Contextul de descoperire al pieselor

Situl de la Vitănești se află în Valea Teleormanului, la cca. 10 km de orașul Alexandria. Așezarea de tip *tell*/Vitănești 'Măgurice' are o formă relativ rotundă, cu diametrele la partea superioară de 40-45 m, la partea inferioară de 90-95 m și o înălțime de circa 6 m (Planșa I.1). Așezarea aparține culturii Gumelnița, fiind datată în a doua jumătate a mileniului 5 BC. Cercetările arheologice au scos la lumină ultima secvență de locuire aparținând fazei Gumelnița B1. O suprafață de control stratigrafic plasată în marginea de est a *tellului* a atins și o parte a nivelului Gumelnița A2 (Andreescu, Mirea și Apope 2003; Andreescu și Mirea 2008).

Pandantivele din lut ars descoperite la Vitănești provin din niveluri de locuire aparținând atât fazei B1 cât și fazei A2, în număr aproape egal. Acestea nu au un context de descoperire special, fiind

* Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3, 030026, București, România; radian_romus@yahoo.com; katia_moldoveanu@yahoo.com

găsite în nivelul cultural respectiv. Se remarcă însă faptul că cele trei pandantive de dimensiuni mai mari provin toate din nivelul Gumelnița A2.

Tipologie

Lotul de piese prezentat cuprinde 16 pandantive și o figurină cu pandantiv la gât. Pandantivele pot fi grupate în două tipuri în funcție de formă, secțiunea și dimensiunea lor. Astfel, majoritatea au o formă circulară cu secțiunea conică, în timp ce doar două piese sunt bombate [cat. 7, 12]. O piesă de mari dimensiuni are partea superioară aplatizată [cat. 9], fiind posibil să reprezinte și un mic vas, dar existența găurilor de prindere ne-au determinat să o includem în acest lot. Pandantivele au dimensiuni cuprinse între 1,5-7,6 cm, din care doar trei [cat. 8-10] au dimensiuni mai mari (5-7,6 cm), restul fiind de dimensiuni mici, respectiv între 1,5-3,5 cm. Toate piesele au câte două găuri de prindere.

Al doilea tip este format din piesele făcute din benzi plate din lut cu o formă probabil semicirculară (piesele sunt fragmentare), care au fost numite și 'pandantive-colier' (Ilie 2011: 119). Acestea au între 4-5 cm, dar având în vedere faptul că sunt păstrate fragmentar, dimensiunile lor ca piese întregi erau mai mari. O singură piesă are două perforații la extremitatea păstrată, în timp ce restul au câte una.

O parte din piesele analizate au un decor format din incizii și puncte. Unul din pandantivele mari [cat. 10] este decorat cu linii incizate adânc, dispuse aleatoriu pe toată suprafața piesei. Un altul [cat. 12] are un decor format din paranteze incizate, amintind de decorul de pe vasele gumelnițene. O piesă conică este decorată cu mici impresiuni circulare dispuse aleatoriu [cat. 11], în timp ce alta este decorată cu șiruri de puncte adâncite, umplute cu pastă albă, dispuse cumva radial [cat. 13]. Un decor deosebit întâlnim pe pandantivul ce are pe margine un șir de puncte ușor adâncite [cat. 2], iar sub cele două găuri pentru suspendare se află un rând de cinci puncte adâncite. Trei dintre 'pandantivele-colier' [cat. 15-17] sunt decorate cu puncte sau linii incizate dispuse în șiruri, în timp ce unul singur nu este decorat [cat. 14].

Mod de utilizare

Piesele de formă circulară au fost interpretate ca pandantive care se purtau la gât, fiind susținute probabil de un fir care trecea prin cele două orificii de la partea superioară. O dovadă în acest sens este o statueta descoperită la Vitănești [cat.1] care are modelat la baza gâtului un asemenea pandantiv, decorat cu puncte adâncite pe margini (Andreescu 2002: pl.19/1).

Purtarea acestui tip de piese mai degrabă ca pandantive suspendate prin cele două perforații este susținută și de alți cercetători, fără a exclude însă folosirea lor și la împodobirea îmbrăcămintei, aplicate sau cusute pe veșminte (Berciu 1961: 478).

În aria culturii Cucuteni acest tip de pandantiv, numit discoidal sau disc ornamental, se întâlnește figurat pe o serie de statuete, cum ar fi cele de la Dobârceni, Drăgușeni, Frumușica și Fedeleșeni (Țurcanu 2008: fig. 10/1-4). Discurile conice puteau fi folosite și ca mici paftale sau simple podoabe decorative aplicate sau cusute pe veșminte (Dumitrescu 1954: 459-60).

Reprezentări de pandantive asemănătoare de formă circulară (nu neapărat conică) la gâtul figurinelor se întâlnesc de asemenea și în aria culturii Vinča (Gimbutas 2007: fig. 16, 97 și 212).

În ceea ce privește 'pandantivele-colier' există păreri conform cărora, unele piese asemănătoare ca formă, păstrate tot fragmentar, ar putea reprezenta brățări (Dumitrescu 1954: 459, fig. 44/2, 3). Prezența găurilor de la capete, cel puțin în cazul pieselor descoperite la Vitănești, presupune suspendarea sau prinderea lor, astfel că propunem încadrarea lor în categoria pandantivelor.

Analogii

Pandantivele circulare din lut ars sunt descoperiri relativ frecvente în așezările de tip *tell* aparținând culturii Gumelnița.

Multe dintre acestea sunt nedecorate, cum sunt cele descoperite la Gumelnița-Oltenița (Dumitrescu 1925: fig. 29/7), Căscioarele (Dumitrescu 1965: 39) și Brăilița (Harțuche și Anastasiu 1976: cat. nr. 233-235), dar există și câteva piese care au un decor asemănător cu cele descoperite la Vitănești. Astfel, la Tangâru au fost descoperite trei pandantive (Berciu 1961: 475-78), din care două sunt decorate cu puncte adâncite dispuse aleatoriu sau într-un fel de cercuri concentrice (Berciu 1961: fig. 240/2,4), iar a treia piesă este decorată cu un șir de puncte mari pe marginea discului (Berciu 1961: fig. 240/3), fiind analogia cea mai apropiată cu pandantivul de la gâtul figurinei de la Vitănești (Planșa I.2,3). Un decor asemănător, cu un șir de puncte adâncite dispuse pe margine întâlnim și pe

pandantivele descoperite la Morteni (Ilie 2011: fig. II/2) și Vidra (Rosetti 1934: pl. III/4). Un alt tip de decor este realizat din puncte adâncite dispuse în cercuri concentrice, cum sunt pandantivele descoperite la Petru Rareș (Berciu 1961: fig. 272/2) și Sultana (Isăcescu 1984: fig. 5/3). Într-un alt caz, punctele adâncite sunt dispuse în mod aleatoriu, cum este cazul pandantivului de la Mălăiești (Comșa și Georgescu 1983: fig. 5/3). Un decor interesant se întâlnește pe o piesă descoperită la Geangoiești, cu un decor din puncte adâncite care pare să figureze o spirală (Ilie 2011: fig. II/1).

Alte pandantive și fragmente de pandantive circulare au fost descoperite în așezarea de la Pietrele (Hansen *et al.* 2007: 68, fig. 69). O piesă fragmentară este decorată pe margine cu puncte adâncite, iar sub găurile de prindere are un șir de puncte, fiind cea mai apropiată analogie pentru o piesă de la Vitănești [cat. 2].

Astfel de piese au fost descoperite și în așezările gumelnițene de la sudul Dunării. Spre exemplu, la Ruse au fost descoperite cinci pandantive de acest tip, dintre care doar două decorate cu puncte adâncite pe margine sau pe corpul piesei (Georgiev și Angelov 1957: fig. 57).

Un fapt interesant este descoperirea în aria culturilor Precucuteni - Cucuteni a unor pandantive circulare din lut ars asemănătoare cu cele gumelnițene. În așezarea de la Hăbășești au fost găsite 17 astfel de piese, întregi sau fragmentare, decorate, cu o excepție, cu șiruri de puncte pe margine și mai rar cu mai multe șiruri de puncte concentrice (Dumitrescu 1954: 59-63, fig. 45). De remarcat faptul că două pandantive au urme de pictură. Precizăm că au fost luate în considerare ca analogii doar acele piese care au câte două găuri de prindere, întrucât la Hăbășești au fost descoperite și alte piese conice fără găuri, a căror utilitate este greu de precizat. Pandantive circulare au fost descoperite și în așezările de la Târpești (Marinescu-Bîlcu 1981: fig. 198/17-19) și Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu și Bolomey 2000: fig. 178/2, 10; 179/14, 16, 26, 27), acestea fiind decorate cu puncte pe marginea pieselor.

O descoperire interesantă provine din așezarea de la Izvoare, unde într-un nivel precucutenian a fost găsit un pandantiv/ amuleta din craniu de animal, lustruit pe partea exterioară (Vulpe 1957: 260; fig. 267/1).

În ceea ce privește 'pandantivele-colier', acestea sunt considerate, cu titlu de ipoteză, un tip nou de podoabe, reprezentând poate chiar un aspect regional în arealul gumelnițean din zona Neajlov-Dâmbovița (Ilie 2011: 123). Din zona menționată mai sus provin 10 astfel de piese, descoperite în așezările de la Morteni, Geangoiești, Corbii Mari și Ionești-Palade (Ilie 2011: fig. VI-VIII). Aceste piese reprezintă cele mai apropiate analogii pentru cele patru fragmente descoperite la Vitănești. Acest tip de pandantiv este cunoscut și în aria culturii Cucuteni, trei astfel de fragmente fiind descoperite în așezarea de la Hăbășești (Dumitrescu 1954: fig. 44/4, 6, 7).

Discuții

Cercetările arheologice au relevat faptul că obiectele de podoabă din epoca neo-eneolitică erau confecționate dintr-o varietate de materiale, precum lut ars, os, scoică, cupru, argint, aur. Pandantivele de tipul celor descoperite la Vitănești erau lucrate și din alte materiale în afară de lut ars. Spre exemplu, în necropola gumelnițeană de la Vărăști s-a găsit un pandantiv de tipul disc convex din aur, dar spre deosebire de cele din lut acesta are o mică prelungire trapezoidală în zona căreia au fost făcute găurile de prindere (Comșa 1995: 91, fig. 36/1).

O situație cu totul specială o întâlnim în cultura Cucuteni unde au fost descoperite pandantive circulare cu secțiune conică lucrate din metal, cupru sau aur. Pieseile făceau parte din componența unor depozite sau tezaure.

Astfel, în așezarea de la Hăbășești, s-a descoperit un pandantiv din cupru (D=9,4 cm), ce făcea parte dintr-un depozit de podoabe (Dumitrescu 1954: fig. 41/1, 42). Pandantivul este decorat cu puncte, în tehnica *au repoussé*, dispuse pe o parte din marginea piesei; decorul urma cel mai probabil conturul piesei, însă aceasta este degradată pe margine (Planșa II.1). Deasupra găurilor de prindere are un șir de puncte realizate în aceeași tehnică, decor ce amintește de pandantivul de la Vitănești [cat.2].

Deosebit de interesant este tezaurul de la Brad (Ursachi 2012: fig. 26-27), provenind tot din mediul cucutenian, din compoziția căruia fac parte și două pandantive convexe lucrate din foiță de aur (Planșa II.2). O primă piesă, cu diametrul de 4,6-4,8 cm, este prevăzută cu două găuri de prindere. Interesant este faptul că piesa a fost decorată inițial pe margine cu puncte, dar ulterior a fost decupată de-a lungul benzii decorative. Cea de-a doua piesă, cu diametrul de 5,9-6,3 cm, cu două găuri de prindere, este decorată pe margine cu puncte realizate în tehnica *au repoussé*.

Decorul acestui pandantiv se aseamănă cu cel al piesei din cupru, dar fără șirul de puncte de deasupra găurilor de prindere. Observăm de asemenea și faptul că unul din pandantivele de la Brad și cel de la Hăbășești au vârful conic deteriorat (perforat), poate ca urmare a utilizării îndelungate ca

obiecte de prestigiu, sau doar ca rezultat al condițiilor de depozitare și conservare de-a lungul timpului.

O altă descoperire interesantă provine din Ucraina, unde, în regiunea Ternopil, a fost descoperit un depozit din piese de cupru, printre care și un pandantiv convex decorat în tehnica *au repoussé* (Dergačev 2016: 182, Pl. VII/1). Piesa, aflată în stare fragmentară, era de dimensiuni foarte mari ($D = 17,5 \times 14$ cm) și poate reprezenta și un alt tip de podoabă, poate o pafta sau aplică.

Tehnica de decorare *au repoussé* a fost folosită și pentru decorarea unor pandantive discoidale din cupru care fac parte din depozitul pre-cucutenian de la Cărbuna, Republica Moldova (Dergačev 1998: fig. 11/40; 12).

Remarcăm tehnica de decorare deosebită, *au repoussé*, prezentă la aceste pandantive. Un alt fapt interesant este acela că în cadrul culturii Cucuteni au fost descoperite pandantive circular convexe din lut decorate în aceeași tehnică, cu un șir de mici impresiuni executate pe spatele piesei, dinspre interior spre exterior (Planșa II.3). Astfel de pandantive au fost descoperite la Hăbășești (Dumitrescu 1954: fig. 45/1, 2) și Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu și Bolomey 2000: fig. 178/2,10; fig. 179/14, 16, 26, 27). Această tehnică nu este întâlnită în mediul gumelnițean, unde pandantivele au pe margine un șir de puncte adâncite.

Asemănarea de forme și decor a pandantivelor din lut ars, cupru și aur ridică o serie de întrebări. Astfel, putem vorbi oare despre imitarea unor podoabe de metal în materiale mai accesibile și mai ușor de prelucrat, cum este lutul? Dacă avem în vedere faptul că tipul de pandantive aduse în discuție este mult mai bine reprezentat în lut ars decât în metale prețioase, atunci putem vedea micile pandantive din lut ca replici ale celor din cupru sau aur. De altfel, Vl. Dumitrescu nota faptul că pandantivul mare din cupru de la Hăbășești era un fel de prototip pentru cele mai mici din lut (Dumitrescu 1954: 446).

Problema în discuție este însă mai complexă și ar trebui analizată în primul rând contextele arheologice în care apar astfel de obiecte. Pandantivele din lut, mult mai numeroase, se găsesc în general în așezări fără a avea un context special, în tip ce cele din cupru sau aur apar asociate cu alte tipuri de podoabe în depozite/ tezaure sau morminte. Având în vedere faptul că același tip de decor apare pe piese din lut ars, cupru și aur, doar pe margine, este posibil să fi existat un model care era reprodus pe materiale diferite, mai accesibile sau mai puțin accesibile, care erau distribuite în diferite contexte în funcție de valoarea lor. Cele mai interesante piese în acest sens sunt pandantivele cucuteniene din lut ars decorate în tehnica *au repoussé*, caracteristică pentru obiectele realizate din metal. Acestea ar putea reprezenta o etapă intermediară în procesul de imitare a obiectelor din metale, trecându-se apoi la un mod de decorare specific pentru lut, cu puncte adâncite realizate pe fața piesei, așa cum este pandantivul de la Vitănești.

În ceea ce privește 'pandantivele-colier' din lut ars, deși acestea s-au păstrat doar în formă fragmentară, remarcăm faptul că forma lor semilunară este asemănătoare cu cea pieselor din colți de mistreț. Spre exemplu, la Vitănești s-au descoperit pandantive din colți de mistreț perforate la capete (Planșa II.4). Astfel de podoabe sunt prezente în așezări și morminte eneolitice. O descoperire cu totul deosebită, provenind dintr-un context funerar, a fost făcută la Giurgiulești (cultura Suvorovo-Novodanilovka, 4500-4300 BC). De aici provin două pandantive din colți de mistreț ($L=12$ cm, respectiv 16,6 cm), dintre care unul decorat cu mici mărgelile din cupru (Bicbaev 2010: fig. 10/7); (Planșa II.5). Având în vedere forma specifică, nu este exclus ca 'pandantivele-colier' să reprezinte replici ale celor fabricate din colți de mistreț. Pandantivele de formă semilunară erau făcute și din aur, cum este cel provenind din tezaurul de la Balaci (Leahu 1992: fig. 2/3) (Planșa II.6) sau cele patru de mici dimensiuni din mormântul M1 de la Varna (Eluère 1989: cat. nr. 155).

O descoperire deosebit de interesantă a fost făcută la sudul Dunării, unde, printre alte obiecte de podoabă din argint și electrum din tezaurul de la Panayot Hitovo (Planșa II.7), s-au găsit și 12 pandantive semilunare care formau probabil o podoabă de tip pectoral (Popescu 2015: fig. 2, 3, 7). Contextul arheologic nu este cunoscut, astfel că tezaurul a fost atribuit inițial sfârșitului epocii bronzului (Konova 2003: 111), dar pe baza analogiilor tipologice a fost reîncadrat în eneolitic (Popescu 2013: 76). Foarte interesant este faptul că aceste piese ar putea reprezenta transpunerea în argint a podoabelor din colți de mistreț. Ca și în cazul pandantivelor circulare convexe este posibil ca pandantivele-colier din lut ars să reprezinte imitații ieftine, din lut, a celor mult mai prețioase din metal.

* * *

Analiza într-un context cultural mai larg a unor aparent simple piese din lut poate releva aspecte inedite ale societății gumelnițene în particular și eneolitice în general. Descoperirile arheologice au scos la lumină o serie de pandantive din lut, de diferite forme și mărimi, cele mai multe decorate. Unele piese sunt bine lucrate, în timp ce altele sunt neglijent modelate și decorate. În

general sunt de dimensiuni mici, dar sunt și piese cu dimensiuni relativ mari. Au fost descoperite în așezări, fără a avea un context special, în general în nivelul arheologic.

Surprinzătoare este descoperirea unor piese asemănătoare lucrate în metal: cupru, aur, argint. Și mai interesant este faptul că aceste piese au fost descoperite în mediul cucutenian, unde piesele din aur sunt foarte rare, spre deosebire de mediul gumelnițean în care piesele din aur sunt numeroase.

Demn de remarcat este faptul că piese din aur și argint au fost descoperite în cadrul unor tezaure sau în morminte (cazul pandantivelor-colier), ceea ce le conferă statutul de bunuri de valoare și prestigiu.

Existența acestor piese poate reflecta și ierarhizarea societății eneolitice, simplele pandantive din lut aparținând unor membri obișnuiți (ierarhizați și ei în funcție de calitatea pieselor). Pandantivele din cupru, aur și argint aparțineau evident unor indivizi cu o poziție specială în societate, piesele fiind incluse în inventarele funerare sau teaurizate.

Mai rămâne de descifrat semnificația acestui tip de podoabe. Nu știm dacă forma și decorul semnifică ceva sau reprezintă doar o 'modă' între obiectele de podoabă. Existența unor forme și elemente de decor asemănătoare par a sugera existența unor tipare răspândite pe spații largi, în cadrul a două mari civilizații eneolitice, Gumelnița și Cucuteni.

Pentru pandantivele-colier putem întrevedea o semnificație mai specială. Dacă avem în vedere existența unor piese din colți de mistreț, am putea acorda acestor pandantive o semnificație legată de abilitățile indivizilor care le purtau (fie că e vorba de vânătoare sau poate de activități războinice).

Analiza pandantivele din lut demonstrează existența unor relații și comportamente complexe într-o societate eneolitică prea puțin cercetată sub aspectul corelațiilor dintre diverselor artefacte descoperite pe spații și paliere cronologice mari.

Catalogul pandantivelor din lut descoperite la Vitănești

<p>1. Muzeul Județean Teleorman (MJT), număr de inventar (nr. inv.) 27708, Vitănești (VIT) 1995, Sx □ L5, -0,55-0,75 m.</p> <p>Descriere: figurină antropomorfă (fragment) cu pandativ circular la gât. Piesa reprezintă partea superioară a unei figurine antropomorfe (cap, trunchi, brațe), cu nasul modelat proeminent, gura figurată printr-un șir de puncte și lobii urechilor perforați. Brațele întinse lateral sunt perforate la capete. În zona gâtului are modelat un pandativ decorat cu puncte.</p> <p>Dimensiuni: înălțime (Î)=4,2 cm; lățime (I)=4,5 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	
<p>2. Muzeul Național de Istorie a României (MNIR), fără număr de inventar (fni), VIT 2016, Sy □ N3, -1,17 m.</p> <p>Descriere: pandativ din lut ars de formă conică, decorat pe margine cu puncte incizate; are două găuri pentru suspendare sub care se află un rând de puncte incizate.</p> <p>Dimensiuni: diametru (D)=cca. 3,5 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	

<p>3. MNIR nr. inv. 341410, VIT 2013, Sy □ C2, -1,12-1,24 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=cca. 3 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	
<p>4. MJT nr. inv. 25243, VIT 95, Sx □ J4, -0,55-0,75 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=2 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	
<p>5. MJT nr. inv. 25246, VIT 2000, Sx □ F2, -1,75-2,09 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=2,5 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>6. MJT nr. inv. 25245, VIT 2000, Sx □ B5, -1,70-1,75 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=1,9 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>7. MJT nr. inv. 27738, VIT 2006, Sx □ V9, -0,80 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă relativ bombată; două găuri pentru suspendare, posibil alte două neperforate complet.</p> <p>Dimensiuni: D=2,1 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	

<p>8. MJT nr. inv. 25252, VIT 2002, Sx □ F1, -2,27 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: Dmax=6 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>9. MJT nr. inv. 25253, VIT 2002, Sx □ F5, -2,25-2,41 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică cu vârful aplătizat; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: Dmax=7,6 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>10. MJT nr. inv. 27795, VIT 2005, Sx □ D1, -2,37 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică decorat cu mici incizii dispuse aleatoriu; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: Dmax=5 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>11. MJT nr. inv. 25242, VIT 1995, Sx □ L5, -0,55-0,75 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică, decorat cu mici impresii circulare dispuse aleatoriu; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=2,5 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	

<p>12. MJT nr. inv. 25244, VIT 1995, Sx □ C5, -0,50/0,60-0,90 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă bombată, decorat cu paranteze incizate dispuse în șiruri; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=2,7 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	
<p>13. MJT nr. inv. 25247, VIT 2001, Sx □ D1, -2,16 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă conică, decorat cu șiruri de puncte adâncite dispuse radial, unele umplute cu pastă albă; două găuri pentru suspendare.</p> <p>Dimensiuni: D=2,5 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>14. MJT nr. inv. 25151, VIT 2002, Sx □ G1, -2,30-2,51 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă semicirculară (fragment); prezintă o albiere pe una din fețe și o gaură de suspendare la unul din capete.</p> <p>Dimensiuni: L=4,7 cm; l=1,4 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>15. MJT nr. inv. 25250, VIT 2002, Sx □ A5, -2,52-2,60 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă semicirculară (fragment); prezintă o gaură de suspendare la unul din capete; decorat cu creștături dispuse în trei șiruri.</p> <p>Dimensiuni: L=4 cm; l=1 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița A2</p>	
<p>16. MJT nr. inv. 25254, VIT 1995, Sx □ I2, -0,30-0,50 m.</p> <p>Descriere: pandantiv din lut ars de formă semicirculară (fragment); prezintă o gaură de suspendare la unul din capete; decorat cu creștături dispuse în 2 șiruri.</p> <p>Dimensiuni: L=3,2 cm; l=1,4 cm</p> <p>Încadrare culturală: Gumelnița B1</p>	

17. MJT nr. inv. 27796, VIT 2003, Sx □ A_{III}4, -2,74 m.

Descriere: pandativ din lut ars de formă semicirculară (fragment); prezintă două găuri de suspendare la unul din capete; decorat cu puncte adâncite dispuse într-un șir.

Dimensiuni: L_{max}=5,1 cm; l=1,7 cm

Încadrare culturală: Gumelnița B1

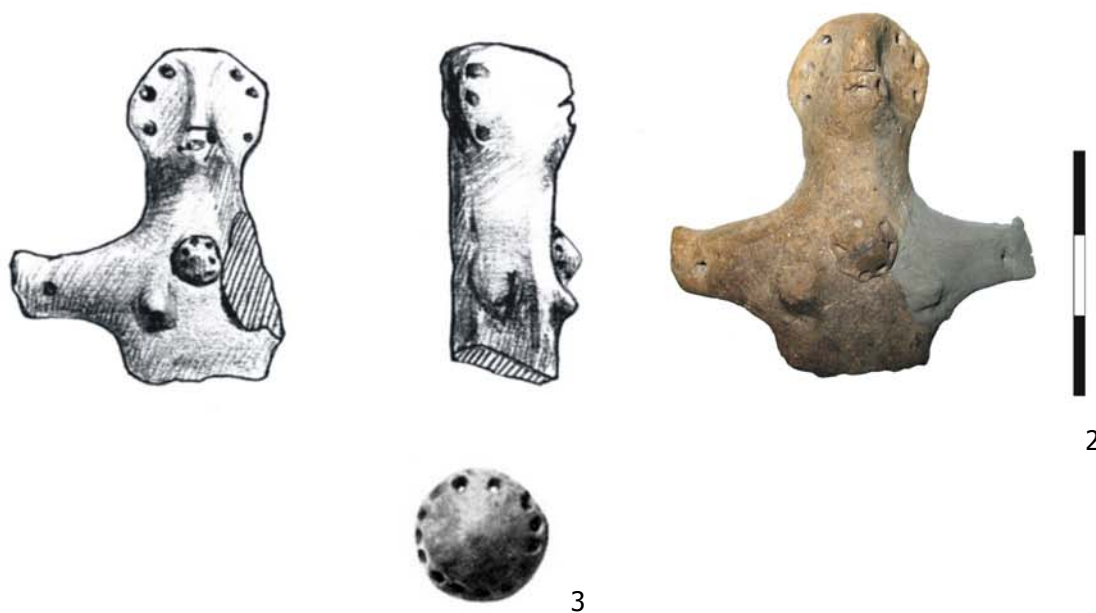
Bibliografie

- Andreescu, R.-R. (2002) *Plastica antropomorfa gumelnițeană. Analiză primară*, Monografii III, București: Muzeul Național de Istorie a României.
- Andreescu, R.-R. și Mirea, P. (2008) 'Tell settlements: a pattern of landscape occupation in the Lower Danube', în D. Bailey, A. Whittle și D. Hofmann (ed.) *Living Well Together?: Settlement and Materiality of South-East and Central Europe*, pp. 28-34, Oxford: Oxbow Books.
- Andreescu, R.-R., Mirea, P., Apope Ș. (2003) 'Cultura Gumelnița în vestul Munteniei. Așezarea de la Vitănești, jud. Teleorman', *Cercetări Arheologice* 12: 71-88.
- Berciu, D. (1961) *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, Ed. Academiei RPR.
- Bicbaev, V. (2010) 'The copper age cemetery of Giurgiulești', în D.W. Anthony și J. Chi (eds.) *The Lost World of Old Europe. The Danube Valley, 5000-3500 BC* [catalog de expoziție], pp. 213-24, New York: Institute for the Study of the Ancient World and Princeton University Press.
- Comșa, E. (1995) 'Necropola gumelnițeană de la Vărăști', *Analele Banatului* 4: 55-193.
- Comșa, E. și Georgescu, V. (1983) 'Așezarea neolitică de tip Aldeni II de la Mălăiești de Sus (jud. Prahova)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 34(4): 334-49.
- Dergačev, V. (1998) *Karbunskij Klad*, Chișinău: Tipografia Academiei de Științe.
- (2016) 'Noi depozite de piese metalice ale culturii Cucuteni-Tripol'e din regiunea Nistrului Mijlociu (Ucraina)', *Arheologia Moldovei* 39: 179-94.
- Dumitrescu, V. (1925) 'Les fouilles de Gumelnița', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne* 2: 29-103.
- (1954) *Hăbășești. Monografie arheologică*, București: Ed. Academiei RPR.
- (1965) 'Căscioarele: a late Neolithic settlement on the lower Danube', *Archaeology* 18: 34-40.
- Eluère, C. (1989) 'L'or de Varna', în *Le Premier or de l'Humanité En Bulgarie. 5e Millénaire* [catalog de expoziție], pp. 61-69, Saint-Germain-en-Laye: Musée des Antiquités Nationales.
- Georgiev, G. și Angelov, N. (1957) 'Razkopi na selisnata mogila do Ruse prez. 1950-1953 godina', *Izvestija Sofia* 21: 39-127.
- Gimbutas, M.A. (2007) *The goddesses and gods of Old Europe: 6500-3500 BC: myths and cult images*, Berkley, Los Angeles: University of California Press.
- Hansen, S., Toderas, M., Reingruber, A., Gatsov, I., Klimscha, F., Nedelcheva, P., Neef, R., Prange, M., Price, T.D. și Wahl, J. (2007) 'Der kupferzeitliche Siedlungshügel Măgura Gorgana bei Pietrele in der Walachei, Ergebnisse Ausgrabungen Im Sommer 2006', *Eurasia Antiqua* 13: 1-83.
- Harțușche, N. și Anastasiu, F. (1976) *Catalogul selectiv al Colecției de arheologie a Muzeului Brăilei*, Brăila.
- Ilie, A. (2011) 'Parure en terre cuite de la culture Gumelnița des sites du département de Dâmbovița (Roumanie)', *Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie* 3: 119-32.
- Isăcescu, C. (1984) 'Săpăturile de salvare de la Sultana, com. Mânăstirea, jud. Călărași', *Cercetări Arheologice* 7: 27-42.
- Konova, L. (2003), 'Srebrno skrovitse ot bronzovata epoha v Natsionalen Istoricheski Muzei', *Pitjat. Sbornik nauchni statii, posveteni na jivota I tvorchestvoto na d-r Georgi Kitov*, pp. 107-20, Sofia.
- Leahu, D. (1992) 'Considerații asupra unor podoabe antice de aur de la Lungoci, Balaci și Moigrad', *Cercetări Arheologice* 9: 114-17.
- Marinescu-Bîlcu, S. (1981) *Târpești: from Prehistory to History in Eastern Romania*, Oxford: British Archaeological Reports, International Series.

- Marinescu-Bîlcu, S. și Bolomey, A. (2000) *Drăgușeni. A Cucutenian Community*, București - Tübingen: Ed. Enciclopedică & Wiasmuth Verlag.
- Popescu, A.D. (2013) 'Cele mai timpurii obiecte de argint din Europa', în S.C. Ailincăi, A. Țârlea și C. Micu (ed.) *Din Preistoria Dunării Jos. 50 Ani de la începutul cercetărilor arheologice la Babadag (1962-2012). Actele Conferinței „Lower Danube Prehistory. 50 Years of Excavation at Babadag” Tulcea 20-22 septembrie 2012*, pp. 67-88, Brăila: Ed. istros.
- (2015) 'Halbmondförmige Silberobjekte von der Unteren Donau Ein Überblick über ihre Verwendung und Datierung', *Das Altertum* 60: 101-24.
- Rosetti, D.V. (1934) *Descoperiri paleolitice în preajma Bucureștilor (I). Săpăturile de la Vidra - Raport preliminar (II)*, București: Publicațiile Muzeului Municipiului București.
- Țurcanu, S. (2008) 'Podoabe pentru gât reprezentate pe statuetele antropomorfe ale culturii Cucuteni – Tripolie', *Cercetări Istorice, Serie Nouă* 27-29: 9-35.
- Ursachi, V. (2012) *Tezaurul eneolitic de la Brad*, București: Ed. Papirus Media (ediția online - Biblioteca digitală CIMEC: <http://cimec.ro/Biblioteca-Digitala/Biblioteca.html>) [accesat: 15.12.2017].
- Vulpe, R. (1957) *Izvoare: săpăturile din 1936-1948*, București: Ed. Academiei RPR.

1

2

3

Plansa I. 1. Vitănești - fotografie aeriană a așezării-*tell*; 2. Figurină antropomorfă cu pandativ circular la gât (Vitănești); 3. Pandativ circular (Tangâru, după Berciu 1961: fig. 240/3).

1. Vitănești - aerial view of the *tell*-settlement. 2. Anthropomorphic figurine with circular pendant on the neck (Vitănești); 3. Circular pendant (Tangâru, after Berciu 1961: fig. 240/3).

Planșa II. 1. Pandantiv din cupru (Hăbășești); 2. Pandantive din aur (Brad, după Ursachi 2012: fig. 26, 27); 3. Pandantive din lut (Hăbășești, după Dumitrescu 1954: fig. 45/1, 2); 4. Pandantiv din colți de mistreț (Vitănești); 5. Pandantive din colți de mistreț (Giurgiuilești, după Bicbaev 2010: fig. 10/7); 6. Pandantiv din aur (Balaci); 7. Pandantive din argint (Panayot Hitovo, după Popescu 2013: fig. 2).

1. Copper pendant (Hăbășești); 2. Gold pendants (Brad, after Ursachi 2012: fig. 26, 27); 3. Clay pendants (Hăbășești, after Dumitrescu 1954: fig. 45/1, 2); 4. Boar-tusk pendant (Vitănești); 5. Boar-tusk pendants (Giurgiuilești, after Bicbaev 2010: fig. 10/7); 6. Gold pendant (Balaci); 7. Silver pendants (Panayot Hitovo, after Popescu 2013: fig. 2).

UN TIP APARTE DE VASE DESCOPERITE ÎN STRUCTURILE DE LOCUIRE GUMELNIȚA B1 DIN TELL – UL VITĂNEȘTI 'MĂGURICE', JUD. TELEORMAN

Ion TORCICĂ *

Abstract: This article presents a special category of pottery discovered within the dwelling structures from the last level, Gumelnița B1, at Vitanesti 'Măgurice' tell settlement. Of the nine dwellings excavated, the analysed type of vessels occurs in all but two of them (Sl. 2 and Sl. 3). The clay used to make these vessels is highly tempered with vegetable matter (chaff). A clay cylindrical pedestal was discovered in Sl. 13. Vessel number 11 was placed on a clay standing modeled with the same technological characteristics. The inventory of Sl. 6 comprises two vessels made of clay mixed with chaff and a clay foot model modeled of the same type of tempered clay. Dwelling structure no. 14 had five vessels and a lid of the same temper type. They are large vessels with capacities over 40 litres. Different technological details of the vessels' manufacturing methods have been observed: the use of coiling and plaques techniques, the separate modeling of the base, the smoothing with hands of the interior but especially of the exterior. The vessels of Sl. 14 were found in the most complex context. The area in which they were located included other vessels of different sizes. There were also grinders, with two of them placed on clay stands and a clay box with analogies at Pietrele tell settlement. There were three basic forms for coarse-shaped vessels: the bitronconic - stacked, high bitronconic, and a third type characterised by cylindricity. All the vessels belong to the closed form category. The large capacity of the vessels also involved heavy weight and therefore they would not have been easily moved, even when empty. Their vertical form would have facilitated the storage of large quantities of products in a small space and their handling was done without great difficulty. In terms of possible function, the most important aspect of these unusual containers is the characteristics of the fabric. The vessels from Vitănești with walls of 1-3 cm thick and a large amount of chaff mixed with the clay are characterised by an increased porosity and permeability that allowed air circulation and maintained a minimum humidity. These characteristics of vessels would have inhibited alteration of stored agricultural products such as cereals. The shape, the use of lids and the large size enabled good sealing and preservation of a large quantity of grains.

Rezumat: Articolul de față prezintă o categorie aparte de vase ceramice descoperite în inventarului structurilor de locuire din ultimul nivel (Gumelnița B1) aparținând tell-ului de la Vitănești 'Măgurice'. Din cele nouă construcții cercetate, doar în Sl. 2 și Sl. 3, nu au fost depistate în inventarul ceramic vase din tipul analizat. Acestea sunt realizate dintr-un lut în care s-a utilizat o cantitate foarte mare de materie vegetală (pleavă). În Sl. 13 s-a descoperit și un pedestal cilindric de lut pe care a fost așezat vasul numărul 11 care are aceleași caracteristici tehnologice. Inventarul lui Sl. 6 cuprinde pe lângă două recipiente din pastă cu pleavă și o piesă de tipul piciorului-calapod, realizată din același tip de pastă. Structurii de locuire nr. 14 i-au aparținut cinci vase de acest fel și un capac. Vasele erau de mari dimensiuni, cu capacități de peste 40 l. Au fost observate numeroase detalii tehnologice: folosirea atât a tehnicii colacilor de lut cât și a plăcilor, modelarea separată a bazei, netezirea interiorului dar mai ales a exteriorului cu ajutorul palmelor. Contextul vaselor din Sl. 14 este cel mai complex. Zona în care se găseau cuprindea și alte vase de dimensiuni variate, rășnițe, două dintre ele puse în suporturi de lut. Lângă ele se găsea și o cutie de lut, cu analogii în tell - ul de la Pietrele. Vasele modelate din pastă grosieră au trei forme de bază: bitronconică - etajată, bitronconică înaltă și un al treilea tip definit de cilindricitate. Capacitatea destul de mare a implicat și greutatea mare ce împiedică mutarea lor cu ușurință chiar atunci când sunt goale. Dezvoltarea lor pe verticală ar fi facilitat depozitarea unor cantități mari de produse într-un spațiu mic, manevrarea lor făcându-se fără mari dificultăți. Cel mai important aspect al acestor recipiente inedite este dat de posibila lor funcție raportată la detaliul cel mai evident - caracteristicile pastei din care sunt lucrate. Vasele analizate se caracterizează prin porozitatea și permeabilitatea crescută care puteau permite o circulație a aerului și ajuta la menținerea unei umidități minime, caracteristici care ar fi inhibat stricarea produselor agricole de tipul cerealelor ce ar fi putut fi depozitate în ele. Forma, folosirea capacelor și dimensiunile mari ar fi permis o etanșeizare bună și conservarea unor cantități mari de grâne.

Keywords: cereals; Gumelnița culture; additives; chaff; storage vessels; Vitănești 'Măgurice'.

Cuvinte cheie: cereale; cultura Gumelnița; degresant; pleavă; vase de provizii; Vitănești 'Măgurice'.

* Muzeul Județean Teleorman, str. 1848, nr. 1, 140033, Alexandria, județul Teleorman, România; iontorcica@yahoo.com

Articolul prezintă un număr de unsprezece vase dintr-un tip aparte în cadrul inventarelor structurilor de locuire gumelnițene din vestul Munteniei. Caracteristica principală a vaselor constă în pasta extrem de grosieră în care s-a amestecat o cantitate foarte mare de materie vegetală, posibil pleavă de cereale (Planșele II-VI). Singura analogie a acestora a putut fi făcută cu un vas din categoria bolurilor și o greutate pentru războiul de țesut, ambele din nivelurile *te//* - ului de la Ciolănești din Deal, jud. Teleorman.

Vase de acest tip au fost descoperite în ultimele două niveluri ale *te//* - ului de la Vitănești, jud. Teleorman. În articolul de față au fost analizate doar cele din locuințele ultimului nivel, Gumelnița B1, deoarece acesta a fost săpat în totalitate (Andreescu *et al.* 2011: 152). Din cele nouă construcții ale nivelului ultim, doar în Sl. 2 și Sl. 3 nu au fost depistate vase din tipul studiat. Se remarcă Sl. 14 care a avut în cadrul inventarului ceramic șase astfel de exemplare (Planșa II.1).

Deoarece considerăm că vasele au făcut parte integrantă din inventarul structurilor de locuire incendiate ele vor fi descrise în cadrul fiecăreia dintre acestea.

Din Sl. 1, situată în zona de sud a *te//* - ului, nu s-au întregit vase cu o pastă extrem de grosieră, existând totuși fragmente ceramice dintr-unul, numerotat pe plan drept vas 26. Era poziționat în zona uneia dintre cele două aglomerații majore de ceramică spartă *in situ*. S-a observat că fusese de dimensiuni mari, prevăzut cu butoni conici, alungiți și era puternic ars secundar. Din Sl. 4 avem doar câteva fragmente tipice ce nu au putut oferi informații suplimentare.

În Sl. 6 au fost două vase din pastă grosieră. Primul dintre ele este înalt, cu o formă tronconică, rotunjit în zona diametrului maxim, cu un gât cilindric și scurt (Planșa V.2). Nu i s-a conservat porțiunea buzei. Este deformat, posibil datorită arderii secundare. Este asemănător ca formă vasului 12 din Sl. 14. Are o înălțime păstrată de 40 cm, un diametru al gurii de 16 cm, un diametru maxim de 30 cm, cel al bazei de 20 cm, o grosime a pereților de 1 cm și o capacitate în litri de aproximativ 18 l.

Al doilea vas din Sl. 6 este unul dintre cele mai mari (Planșa V.1). A fost descoperit prins în distrugerea incendiată a structurii de locuire, fiind răsturnat pe o parte. Este bitronconic, cu pereții concavi în porțiunea inferioară și bombat atât în zona maximă cât și sub buză putând fi considerat de tipul *etajat* în zona superioară. Este ars secundar, fiind puternic deformat din această cauză. Este destul de instabil. Sub diametrul maxim are patru butoni conici, aplatizați. Ca formă este asemănător vaselor 11 și 18 din Sl. 14. Are o înălțime de 65 cm, un diametru al gurii destul de redus de doar 14 cm, un diametru maxim de 51 cm, cel al bazei de 25 cm, o grosime a pereților de 1 - 1,5 cm și o capacitate în litri ce a putut fi aproximată la 71. Ambele vase aveau interiorul bine netezit.

În Sl. 6, în campania din 1999, s-a mai descoperit, în afara ceramicii, singurul obiect făcut din lut amestecat cu o cantitate foarte mare de materie vegetală (pleavă): un picior calapod (Planșa V.3). Acesta se afla lângă structura de combustie împreună cu un vas triplu. Tipul pastei utilizate se observă destul de bine, deși exteriorul este bine netezit și chiar lustruit.

Sl. 13 a fost descoperită în campania din anul 2009 în zona de nord a *te//* - ului. Era puternic afectată de distrugerile provocate în anii '90, când situl a fost arat.

În caroul F4, după demontarea primului nivel de distrugere, s-a descoperit un soclu plat, de formă circulară ce era prins în chirpici mărunți amestecat cu cel pulverulent (Planșa I.1). Soclul era realizat din lut amestecat cu pleavă, fiind așezat pe nivelul de călcare al locuinței (Planșa I.3-5). Avea un diametru de 25 cm și o înălțime de 5 cm. Nu s-a păstrat în întregime (Planșa I.2). S-a constatat că a fost făcut dintr-un miez de lut amestecat cu pleavă, înconjurat de un inel circular din același material (gros de 1,5-2 cm). Totul era bine netezit. Partea sa superioară era plată. Era înconjurat de puține oase arse și vase sparte *in situ* printre care unul de dimensiuni mari lucrat dintr-o pastă grosieră cu foarte multă pleavă în compoziție (Planșa I.2). După demontarea centrului dar și a chirpiciului din jur, lângă soclu a fost descoperit un fund de la un vas cu diametru de 15 cm (Andreescu *et al.* 2009: 229-30). De asemenea, a ieșit la iveală un panou de mici dimensiuni de la un vas grosier. Era puternic ars și puternic fragmentat, păstrând totuși curbura pereților.

Primul vas din pastă grosieră a fost considerat inițial un element de arhitectură internă a locuinței de genul unei coloane. Era de fapt un vas cilindric asemănător celor din Sl. 6 și Sl. 14. Fragmentele descoperite sunt puternic arse și nu au permis reconstituirea formei. Se afla în zona carourilor E4, F4. Pereții au grosime de 2 - 2,5 cm, sunt neteziți la interior, indică un diametru de 30 - 35 cm iar arderea lor a fost foarte puternică, dând ceramicii o culoare roșu aprins.

Al doilea vas este de mari dimensiuni (Planșa V.4), se afla în caroul F4, zona de nord-vest a distrugerii Sl. 13, în apropierea a trei vase dintre care o strachină și unul cu proporții la fel de mari.

Exteriorul și interiorul vasului 11 sunt ușor netezite (interiorul fiind mai bine netezit). Baza este ușor evazată. S-a observat linia de contact și lipitură dintre fund și pereții vasului. Este puternic ars secundar având o culoare maroniu-roșcată. Materialul vegetal se găsește în cantitate foarte mare.

Fragmentele păstrate au permis reconstituirea zonei bazei, a gâtului și poziționarea unui buton. Acesta este circular, aplatizat și ușor concav. S-a putut reconstitui forma generală a vasului. Era un vas cu o formă închisă, bitronconic, înalt, cu gura îngustă. Butonul era poziționat în zona diametrului maxim al vasului, având diametrul maxim de 4,5 x 4 cm și o înălțime de 0,5 - 0,7 cm. S-a putut stabili pentru recipient un diametru al gurii de 21 cm, cel al bazei de 22 cm. S-a aproximat un diametru maxim de 55 cm și o înălțime totală de 82 cm. Pereții au grosimi variabile de 1 - 1,5 cm iar baza este mai groasă, de 2,5 cm. Pentru dimensiunile calculate s-a aproximat o capacitate totală de 91 l. Ar fi cel mai mare vas din lotul analizat. Se încadrează în aceeași categorie tipologică cu V 10 din Sl. 14, dar și cu alte vase de provizii descoperite în toate structurile de locuire. Se poate considera că vasul nr. 11 a fost așezat pe pedestalul aflat destul de aproape de el.

Structurii de locuire nr. 14 i-au aparținut cinci vase de acest tip dintre care unul are și capac (Planșa II.1). Se aflau în carourile J4-J5 și K5. Patru dintre ele erau așezate în linie (V 10, 11, 18, 19), pe o direcție E-V, iar altul (V 12) în spatele lor. Capacul, V 14, se afla în față, cu gura în sus, în dreptul lui V 19. El s-ar potrivi cu V 10, V 19 și posibil cu V 11.

Vasele se aflau prinse în distrugerea incendiată, în zona de nord-vest a construcției, într-un compartiment mai adâncit, în care se găseau și alte vase (V 1 - vas bitronconic de provizii, un capac, străchini, un alt vas de provizii) și fragmente de rășnițe (Andreescu *et. al.* 2009: 229-30).

V 10 este un vas cu o formă închisă, bitronconic, cu mijlocul bombat, de culoare maroniu-gălbui cu nuanțe negricioase (Planșele II.2, VI.1), descoperit căzut pe o parte. Se poate observa că linia diametrului maxim se găsește sub jumătatea înălțimii vasului. Pereții zonei inferioare sunt concavi. Este puternic ars secundar, proces ce l-a deformat puternic. Are buza dreaptă delimitată de restul corpului printr-o ușoară gâtuire, ce folosea posibil la fixarea capacului (Planșa IV.5). Pe diametrul maxim are patru butoni conici aplatizați (cu dimensiunile de 8 x 4 x 2,5 cm) dispuși diametral opus. Deasupra zonei diametrului maxim are patru grupuri de câte patru butoni circulari, de mici dimensiuni, care au în centru o concavitate. Fiecare grup se găsește în dreptul unui buton conic (Planșa IV.7). Pasta are în compoziție materie vegetală (majoritatea este pleavă) în cantitate foarte mare (Planșa IV.1-3). Netezirea de la interior și de la exterior nu a reușit să acopere în totalitate, să îngroape în pastă această materie organică (Planșa IV.9). Se mai păstrează pe toată suprafața exterioară grupări de caneluri late, suprapuse, orizontale și oblice de la netezire (Planșa IV.8). Erau făcute posibil cu palma, păstrându-se și urme de degete. Are o înălțime de 62 cm, un diametru al gurii de 21 x 18,5 cm, un diametru maxim de 45 x 44 cm, cel al bazei de 18 cm, o grosime a pereților de 1 cm și o capacitate de aproximativ 53 l.

V 14 este un capac și a fost considerat inițial un vas asemănător străchinilor (Planșa II.1, VI.5). Are o culoare maroniu-gălbui cu zone negre pe fund. Are o formă tronconică, pereții fiind ușor arcuiți. Buza este neregulată, iar marginea este rotunjită. Partea de sus este ușor concavă. Este netezit atât la interior cât și la exterior. Pasta are multă materie vegetală. Fundul este destul de gros, de 2,5 cm. Pereți sunt mai subțiri, fiind de 1 cm. Are diametrul maxim de 22 cm și o înălțime de 5 cm.

Considerăm că un vas cu aceste caracteristici tehnice a putut acoperi vasul nr. 10 sau 19. Nu se potrivește cu cel cu nr. 11 pentru că acesta are buza extrem de groasă.

V 12 era situat în distrugerea Sl. 14, ușor în afara liniei celor trei vase mari (Planșa II.1). Se afla în poziție aproximativ verticală, dar era spart sub gât, partea superioară fiind apăsată în corpul vasului. Are o formă închisă, fiind înalt, tronconic, cu gâtul înalt, conic (Planșa VI.4). Pare să fi fost așezat pe podeaua locuinței și nu a compartimentului adâncit al acesteia. Nu s-au descoperit fragmente care să permită reconstituirea diametrului maxim. *In situ*, gura era ovală, posibil datorită arderii secundare.

A fost puternic ars secundar. Pasta are în compoziție aceeași cantitate foarte mare de material vegetal - pleavă. Interiorul este destul de bine netezit iar exteriorul este netezit mai superficial având o suprafață mai denivelată. Partea ce s-a păstrat indică folosirea tehnicii colacilor (cinci rânduri). La mijlocul distanței dintre fund și diametrul maxim este prevăzut cu patru butoni conici alungiți, lungi de 6-7 cm. S-a putut aproxima pentru recipient un diametru al gurii și al bazei de 16-18 cm, un diametru maxim de 41 cm și o înălțime totală de 62 - 63 cm. Pereții au grosimi variabile de 1- 1,5 cm înspre bază și 2 cm spre buză. Pentru dimensiunile calculate s-a aproximat o capacitate totală de 43 l.

Vasul 18 era fragmentar, situat în linie cu V 10, V 11 și cu V 19 (Planșa VI.8). A fost descoperit culcat iar partea superioară nu s-a mai păstrat. Este puternic ars secundar, având o culoare roșu-gălbui cu zone înnegrite situate pe o parte a vasului datorită arderii reducătoare. Partea ce s-a

conservat indică folosirea tehnicii colacilor în modelarea pereților. În interior se observă urmele orizontale de la netezirea cu degetele. Are o formă tronconică, cu pereții arcuiți, mai mult la partea superioară iar baza este plată. A avut butoni conici, aplatizați, lungi de 5 cm, amplasați sub diametrul maxim. După partea păstrată, curbura pereților și proporțiile lui, acesta poate fi un vas bitronconic, cu gura îngustă, asemănător lui V 10 din Sl. 14 și V 11 din Sl. 13. Nu excludem posibilitatea de a fi un vas cu gura largă, cu multiple analogii printre vasele din locuințe.

După demontarea părții de sus s-a observat că în interior era un castron bitronconic și un astragal de ovicaprină puternic ars secundar, lustruit și cu un început de perforație (Planșa II.3). Am fi tentați să punem castronul în legătură cu manipularea conținutului din V 18.

S-a putut calcula pentru recipient un diametru al bazei de 16 cm, diametru maxim de 26 cm și o înălțime păstrată de 19,5 cm. Pereții au grosimi de 1 cm și baza și 2 cm.

V 11 este al doilea vas din șir (Planșa VI.3). A fost deranjat în partea superioară, porțiuni din aceasta descoperindu-se peste fragmentele din vasul nr. 19 (Planșa II.1). Este puternic ars secundar. Interiorul este netezit destul de bine iar exteriorul mai sumar având o suprafață neuniformă, vălurită, cu numeroase crăpături. Nu s-a putut reconstitui zona aflată imediat deasupra diametrului maxim datorită sfărâmitării puternice a acesteia. Este prevăzut cu patru butoni conici alungiți, cu mărimi de 4-5 cm. Este un vas bitronconic cu o formă compusă, deasupra diametrului maxim mai existând o porțiune rotunjită ce se termină într-un gât scurt. Gura pare ovală, iar buza rotunjită. S-a observat că a fost adăugat lut în zona gâtului pentru a acoperi o concavitate inițială. Se poate considera că este un vas cu o formă închisă, fiind etajat, asemănător vasului mare din Sl. 6. Lasă impresia unui vas modelat neglijent. S-au conservat detalii tehnologice, panoul central păstrând aproape de jur-împrejur șanțurile lăsate de colacii sau plăcile puse una peste cealaltă și apoi de netezirea zonei de contact (Planșa IV.4, 6). Dacă au fost folosite plăci, acestea aveau dimensiunea aproximativă de 20 x 20 cm. Are diametrul maxim de 47 cm și o înălțime aproximativă de 56 cm, un diametru al gurii de 22 - 23 cm apropiat de cel al bazei care avea 21 cm. Pereții au grosimi variabile, 13 - 2,5 cm în partea centrală și de 2,7 cm în zona gâtului. Pentru dimensiunile calculate s-a aproximat o capacitate totală de 60,5 l.

V 19 Este un vas de același tip cu V 11 (Planșa VI.2), fiind un vas închis. Se deosebește de precedentul prin dimensiunile mult mai mari și prin pereții foarte subțiri. De asemenea, a avut o formă mult mai alungită. A fost prevăzut în zona diametrului maxim cu patru butoni conici alungiți, lungi de 6-7 cm și înalți de 1 cm. S-au observat zonele de unire ale colacilor sau plăcilor din care a fost construit. Se remarcă suprapunerile de colaci/plăci, înalte de aproximativ 15 cm. S-a putut reconstitui cu aproximație proporțiile corpului. Are diametrul maxim de 50 cm, o înălțime circa de 66,5 cm, un diametru al bazei de 24 cm și o deschidere a gurii de 19 cm. Pereții au grosimea de 1 cm. Pentru dimensiunile calculate s-a determinat o capacitate totală de 73,1 l.

În Sl. 15 a fost depistat un singur vas din pastă grosieră, a cărui formă și dimensiuni nu s-au putut reconstitui. Era în zona de vest a distrugerii, împreună cu două vase, dintre care o strachină (Planșa III.1).

În Sl. 16 două vase din pastă grosieră se aflau în zona de vest a structurii, prinse în distrugere împreună cu majoritatea vaselor.

Din V 11 s-a păstrat doar un panou ce a permis reconstituirea formei de la bază până puțin peste diametrul maxim. Era un recipient de mari dimensiuni cu diametrul bazei de 34 cm, diametrul maxim de 58 cm și cu o înălțime păstrată de 41 cm. A fost puternic ars secundar, având o culoare roșu-cărămizie. Pasta este identică cu a celorlalte exemplare. Grosimea pereților este considerabilă, atingând 2 cm iar în unele porțiuni dinspre fund 4 cm. La jumătatea distanței dintre bază și diametrul maxim s-au păstrat doi butoni de mari dimensiuni (l. 10 cm) cu forma conică, aplatizați, perforați orizontal. Nu excludem posibilitatea să fi fost un vas bitronconic, înalt, asemănător cu V 11 din Sl.13 și V 10 din Sl. 14.

Din al doilea vas V 12, s-a conservat un mai mare procent decât din precedentul, cca. 30%. S-a putut reconstitui forma până la o înălțime de 30 cm. Avea diametrul bazei de 21 cm, cel maxim de 40 cm, iar grosimea pereților de 2 - 2,2 cm. Era prevăzut cu patru butoni conici, așezați sub diametrul maxim. Analogia cea mai apropiată este vasul mare etajat din Sl. 6. Ambele vase au pereții bine neteziți la interior.

Cel mai important aspect al acestor recipiente inedite este dat de posibila lor funcție raportată la detaliul cel mai evident – caracteristicile pastei din care sunt lucrate. Se știe că funcția, ca tip, nu este un criteriu satisfăcător pentru clasificarea generală a ceramicii (Shepard 1985: 224). Astfel, definirea vaselor din studiu drept vase de provizii ar putea fi greșită. Tipul în sine reprezintă o abstracție și reprezintă o combinație de caracteristici (Shepard 1985: 309).

Relația dintre uz și formă este rar unică, aceeași formă poate avea diferite folosințe și pentru același scop se pot folosi forme diferite (Shepard 1985: 126). Au putut fi stabilite pentru vasele din

pastă grosieră trei forme de bază: cea bitronconică – etajată, bitronconică înaltă și un al treilea tip definit de cilindricitate. Toate sunt forme închise.

La fel ca la alte unelte, proprietățile morfologice și fizice determină caracteristicile performanțelor mecanice. Analizând și comparând aceste proprietăți, este posibil să se determine utilizarea primară (Hally 1986: 268). Acest demers se poate face și în cazul de față.

Caracteristicile vaselor sunt date după unii cercetători de funcția lor (Rice 1987: 208). Este de stabilit cam cât au fost folosite vasele din studiu sau cât puteau fi folosite. Bănuim că se făceau destul de repede, procesul tehnologic nefiind prea complicat. De asemenea funcția poate fi dată de context. Multe vase au funcții multiple și pot reprezenta niște compromisuri privind varietatea nevoilor. Contextul vaselor din Sl. 14 este cel mai complex. Zona în care se găseau acestea cuprindea și alte vase de dimensiuni variate, de la străchini și vase de mici dimensiuni până la unele de dimensiuni mari, cu capacități de peste 40 l. Erau prezente și râșnițe, dintre care două erau puse în suporti de lut. Lângă ele se găsea și o cutie de lut, cu analogii în *teII* - ul de la Pietrele (Hansen *et al.* 2010: 51).

Ceramica, având funcții multiple, poate fi reutilizată și reciclată iar unele vase de uz comun pot fi utilizate într-un context ritual (Skibo 2013: 4, 5). Toate artefactele, inclusiv ceramica au o viață, unde rolul în diferite activități a fost contextualizat și recontextualizat (Skibo 2013: 7). În cazul Sl. 6, descoperirea vaselor din pastă cu pleavă multă la un loc cu piciorul-calapod construit din același material și bineînțeles vasul triplu, poate indica existența unei conjuncturi cu încărcătură ritualică.

S-a mai considerat că trăsăturile morfologice, tehnologice și stilistice sunt corelate cu întrebuintările practice ale vaselor și sunt legate și de contextul social al realizatorilor (Urem-Kotsou 2002:110). La Vitănești 'Măgurice' s-a constatat, cu două excepții, că aceste vase existau în număr variat în locuințele din ultimul nivel și posibil în cel anterior.

Pentru identificarea funcțiilor se analizează morfologia lor, alterarea suprafețelor, proprietățile fizice și mecanice, contextul arheologic, studiul reziduurilor și analizele de polen (Urem-Kotsou 2002: 110).

Descoperirea funcțiilor vaselor a fost considerată de cercetători un proces în doi pași: primul ține de înțelegerea variabilității tehnologice (mărimea, determinarea temperaturii de ardere sau modalitățile de tratare a suprafețelor) iar al doilea este determinat de alegerile tehnice făcute de olar (de exemplu alegerea unei lărgimi oarecare a gurii) (Skibo 2013: 27, 28). Este clar că meșterii gumelnițeni au ales să creeze vase cu o anumită cantitate de pleavă ca degresant al pastei.

Patru proprietăți sunt în legătură cu forma: capacitatea, stabilitatea, accesibilitatea conținutului și transportabilitatea vasului (Rice 1987: 225). Vasele analizate se remarcă prin mărimea lor peste medie, printr-o stabilitate redusă la cinci dintre ele, printr-un număr mic de forme (dintre care una aparține unui capac) și cu excepția vasului 18/ Sl. 14 și a vasului mic din Sl. 6, printr-o posibilitate redusă de a fi transportate, fiind foarte grele.

Tehnic, finisarea cea mai simplă se producea imediat după ce vasul era modelat, pasta fiind mai plastică și ușor de întins (Shepard 1985: 66). Astfel se observă pe exteriorul unor vase urme de la finisarea realizată cu palma. Aceasta se făcea prin netezirea suprafeței orizontale și oblice.

Porozitatea, definită drept proporția dintre volumul spațiului porilor și volumul total al vasului (Shepard 1985: 125), este elementul definitoriu al vaselor analizate în prezentul articol. Mărimea și forma porilor sunt influențate de mărimea și forma particulelor din pasta vaselor (Rice 1987: 350). Volumul porilor, mărimea și forma acestora afectează densitatea, rezistența, permeabilitatea, gradul de rezistență la abraziune și dezagregare, rata de înflorire a sărurilor și rezistența la șocul termic (Shepard 1985: 126). La vasele cu pastă grosieră se observă că interiorul este netezit, prin acest procedeu încercându-se diminuarea într-o anumită proporție atât a porozității cât și a permeabilității ce este o condiție care permite gazelor și lichidelor să treacă printr-un corp poros (Shepard 1985: 125). Mărimea incluziunilor vegetale (0,5 - 1 cm) cât și densitatea foarte mare a lor au micșorat în mod sigur rezistența pereților vaselor, mărinde în schimb permeabilitatea acestora. Nu avem informații privind relația acestora cu rata de înflorire a sărurilor.

Vasele de la Vitănești aflate în studiu nu au fost folosite pentru gătit, singurele urme de ardere fiind cele de la incendiul ce a distrus toate structurile ultimului nivel.

Proprietățile tehnice afectează durabilitatea, adaptarea la o funcție și atractivitatea (Shepard 1985: 362). Se poate considera că introducerea unei cantități atât de mare de materie vegetală în pasta vaselor s-a făcut pentru a le face potrivite pentru un scop anume.

Folosirea drept degresant a materialelor vegetale brute reduce contractarea lutului care este prea plastic și poate fi frecventă atunci când realizarea vaselor este o activitate sezonieră ce coincide cu sfârșitul recoltării (Rye 1988: 35). Nu excludem ca moment al modelării vaselor sfârșitul lunii iunie sau iulie, după recoltarea cerealelor. În mod normal, contractarea este acompaniată de creșterea densității și descreșterea porozității (Rice 1987: 88).

Degresanții organici, gen iarba uscată, pot face o pastă moale - plastică, lutul lipicios fiind lucrat ușor deoarece absoarbe o parte din umezeală (Skibo 2013: 40).

Aceeași folosire a materialelor vegetale drept degresant măresc porozitatea, micșorează timpul de uscare, reduc deformarea la uscare, îmbunătățesc caracteristicile arderii și cresc plasticitatea lutului (Rice 1987: 74, 78). Nu avem cunoștință de modalitatea inițială de ardere a ceramicii analizate sau chiar dacă a fost folosită. Toată a fost arsă secundar, într-o atmosferă puternic oxidantă. Ambele tipuri de ardere afectează proprietățile fizice ale vaselor.

Nu avem informații date de depistarea urmelor lăsate pe vase de genul strițiilor, ciupiturilor sau zone neuniforme abrazive ce ar fi rezultat în urma agitării, răzuirii, amestecării sau a pisării conținutului (Rice 1987: 234).

Se consideră că vasele folosite la depozitare au diametrul gurii mai mic decât cele folosite în procesarea hranei, iar diametrului gurii are efect asupra duratei depozitării (Rice 1987: 236). Tipurile de vase studiate de la Vitănești au o formă închisă cu un diametru mic al gurii.

Pentru aceleași vase se cere o capacitate mare și o minimă ocupare a spațiului pe orizontală, cereri ce sunt obținute prin mărirea înălțimii vaselor (Hally 1986: 279). Vasele analizate sunt caracterizate toate de dimensiunile mari și de o dezvoltare pe verticală ce nu îngreuna scoaterea conținutului din ele. În legătură cu această funcție poate fi pus castronul descoperit în interiorul lui V 18 din Sl. 14.

Într-o analiză despre identificarea funcției ceramicii din nord-vestul statului Georgia, s-a considerat că un anumit tip de vas a fost utilizat pentru depozitare deoarece îndeplinea unele caracteristici printre care enumerăm:

- nu a fost pus pe foc;
- era reprezentat prin puține exemplare, rata spargerii fiind redusă;
- avea capacitatea cea mai mare;
- nu putea fi mutat în timpul folosirii datorită mărimii;
- utilizarea spațiului pe orizontală era eficientă;
- conținutul putea fi rapid scos cu mâna sau cu un vas;
- putea fi asigurat prin acoperire (Hally 1986: 285).

Se observă că unele dintre aceste caracteristici se pot aplica și vaselor urmărite în studiul de față: rata mică de descoperire a lor în cadrul sitului, capacitatea destul de mare, greutatea mare ce împiedică mutarea lor cu ușurință chiar atunci când sunt goale, dezvoltarea lor pe verticală ce implică o posibilitate mare de depozitare într-un spațiu mic, manevrabilitatea conținutului fără mari dificultăți.

Toate considerațiile de mai sus ne indică o folosire specializată a vaselor de la Vitănești, legată de activitatea de stocare, cel mai sigur al cerealelor.

Depozitarea cerealelor se face în zone răcoroase, uscate, ventilate și apărate de dăunători. O umiditate de 14-15% reprezintă o inhibare a agenților catalizatori din grâne. Păstrate în condiții optime, grânele pot fi depozitate și peste 4 ani (Thurmond 2006: 25). Pliniu cel Bătrân recomanda construirea unor grânare de lemn care să permită circulația aerului. Se excludea tirajul ce era periculos deoarece includea umezeala și potențialele drojdii. De asemenea, circulația aerului în interiorul grânarului ajută menținerea umidității la minim, inhibând stricarea produselor agricole (Thurmond 2006: 26).

În Egipt, în siturile Fayum și Kom K datate în neolitic, a fost descoperit un sistem comunal de depozitare al cerealelor compus din gropi căptușite cu paie. În de la Merimda datat în predinastic, coșuri îngropate în pământ (de 60-135 cm în diametru și 60 cm înălțime), lipite cu lut și acoperite cu capace din materiale vegetale împletite funcționau pe post de gropi de provizii (Curtis 2001: 78). În dinastia a IV-a, grânarele erau în forma unor vase, iar cele mai târzii din Regatul de Mijloc și Imperiul Nou făcute din cărămizi nearse, trebuiau să protejeze și să ofere un mediu cu umiditate și temperatură scăzute (Curtis 2001: 100, 103).

Conservarea grâului în perioada actuală reprezintă ansamblul de măsuri tehnice ce se aplică pentru dirijarea proceselor fizico-chimice și biologice în masa de cereale, în scopul păstrării în bune condiții și cu pierderi minime ale acestora (Păun *et al.* 2008: 47).

Umiditatea critică de conservare este de 14,5 - 15%. La 17%, boabele respiră de 4-8 ori mai intens. Respirând, se ajunge la pierderi de substanță uscată și apariția autoincinerării. La 20% umiditate și peste 20° C se dezvoltă microflora aerobă.

Aerarea este unul dintre cele mai importante procese și este esențială pentru păstrarea calității produselor depozitate. Ajută la controlul infestării cu insecte și migrării umidității, reducând deteriorarea cerealelor. Are ca obiective menținerea unei temperaturi uniforme, cât mai mică, pentru a inhiba ciclul de dezvoltare al insectelor (Păun *et al.* 2008: 47, 48). Prin creșterea temperaturii dar și a umidității cerealelor respirația devine intensă, degajând CO₂, apă și căldură, având loc pierderi în greutate.

Vasele de la Vitănești cu pereții de 1 - 3 cm și cu o cantitate foarte mare de pleavă în ei se caracterizează prin porozitatea și permeabilitatea crescută. Acestea puteau permite o circulație a aerului, ajuta menținerea umidității la minim, inhibând stricarea produselor agricole. Nu credem că erau folosite pentru a inițializa o conservare anaerobă, mai ales că aceasta distrugea calitatea germinativă a boabelor. Forma, folosirea capacelor și dimensiunile mari ar fi permis o etanșizare bună și conservarea unor cantități mari de grâne. Analogiile etnografice din nordul Africii ne informează de existența unor hambare de lut de mici dimensiuni care au în compoziția pastei materiale vegetale sub forma bălegarului caracterizat prin proprietățile lui de izolare (Peña-Chocarro, și Zapata 2014: 208).

În general se cunoaște și se acceptă că depozitarea este relevantă atunci când o cantitate mare de hrană devine disponibilă o perioadă mică de timp, devenind nedisponibilă restul timpului (Russel, Verdin și Sigaut 2014: 191). De asemenea ar putea reprezenta singura garanție de supraviețuire în momente grele și poate fi realizată pentru a putea întări puterea unei elite (Russel, Verdin și Sigaut 2014: 191).

Bibliografie

- Andreescu, R.R., Moldoveanu, K., Bălășescu, A., Radu, V., Haită, C., Torcică, I., Mirea, P., Dumitru, M., Zaharia, P. și Nica, T. (2009) 'Vitănești, com. Vitănești, jud. Teleorman', în M.V. Angelescu, I. Oberländer-Târnoveanu și F. Vasilescu (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2008. A XLIII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Târgoviște, 27-30 mai 2009, Valachica XXI-XXII*, pp. 229-30, București: cIMeC și Complexul Muzeal 'Curtea Domnească' Târgoviște.
- Andreescu, R.R., Moldoveanu, K., Bălășescu, A., Radu, V., Haită, H., Torcică, I., Mirea, P., Dumitru, M., Zaharia, P. și Bârză, A. (2011) 'Vitănești, com. Vitănești, jud. Teleorman', în Angelescu, M.V., Bem, C., Oberländer-Târnoveanu, I., și Vasilescu, F. (ed.) *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2010, a XLV-a ediție a Sesiunii Anuale de Rapoarte Arheologice, Sibiu, 26-29 mai 2011*, p.152, București: cIMeC.
- Curtis, R.I. (2001) *Ancient Food Technology*, Leiden-Boston-Köln: Brill.
- Hally, D.J., (1986) 'The identification of vessel function: a case: a case study from Northwest Georgia', *American Antiquity*, 51(2): 267-95.
- Hansen, S., Toderas, M., Reingruber, A., Gatsov, I., Kay, M., Nedelcheva, P., Nowacki, D., Röpke, A., Wahl, J. și Wunderlich, J. (2010) 'Pietrele, Măgura Gorgana. Bericht über die Ausgrabungen und geomorfologischen Untersuchungen im Sommer 2009', *Eurasia Antiqua* 16: 43-96.
- Păun, A., Găgeanu P., Chih Li-Hua, I., Zaica, A. și Căpeanu, A. (2009) 'Tehnologii inovative pentru păstrarea și depozitarea semințelor de cereale și plante tehnice la producătorii agricoli' în *Lucrări științifice (INMATEH)*, 29(3): 46-49.
- Peña-Chocarro, L. și Zapata, L. (2014) Storage in the Western Rif (Morocco): Baskets and Clay/Dung Containers, în van Gijn, A., Whittaker, J.C. și Anderson, P.C. (ed.) *Exploring and Explaining Diversity in Agricultural Technology*, pp. 208-9, Oxford: Oxbow Books.
- Russel, M., Verdin, P. și Sigaut, Fr. (2014) Storage and Preservation. Introduction, în van Gijn, A., Whittaker, J.C. și Anderson, P.C. (ed.) *Exploring and Explaining Diversity in Agricultural Technology*, pp. 191-2, Oxford: Oxbow Books.
- Urem-Kotsou, D., Kostakis, K., Stern, B. (2002) 'Defining function in Neolithic ceramics: the example of Makryalos, Greece', *Documenta Praehistorica XXIX*:100-118.
- Rice, P.M. (1987) *Pottery Analysis: A Sourcebook*, Chicago - London: The University of Chicago Press.
- Rye, O.S. (1988) *Pottery Technology: Principles and Reconstruction*, Washington: Taraxacum.
- Shepard, A.O. (1985) *Ceramics For The Archaeologist*, Washington D.C.: Carnegie Institution of Washington.
- Skibo, J.M. (2013) *Understanding Pottery Function*, New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer.
- Thurmond, D.L. (2006) *A Handbook of Food Processing in Classical Rome*, Leiden - Boston: Brill.

1

2

3

4

5

Planșa I. Sl. 13 - Suport circular din lut.
Sl. 13 - Circular clay stand.

1

2

3

Planșa II. Sl. 14 - vase sparte *in situ* (1), vasul nr. 10 (2), castronul din interiorul vasului nr. 18 (3).
Sl. 14 - Broken pots *in situ* (1), vessel no. 10 (2), the bowl inside vessel no. 18 (3).

1

2

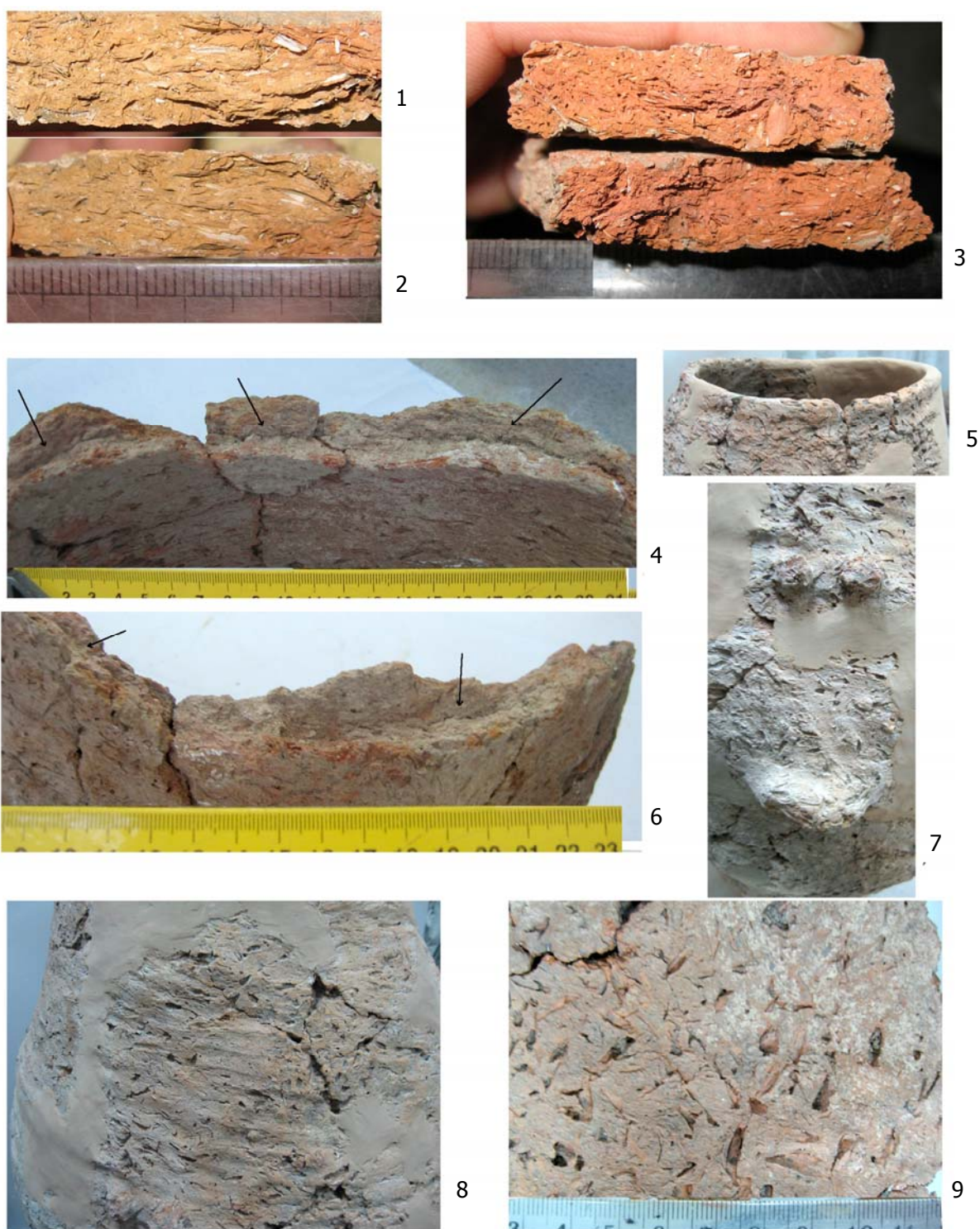

3

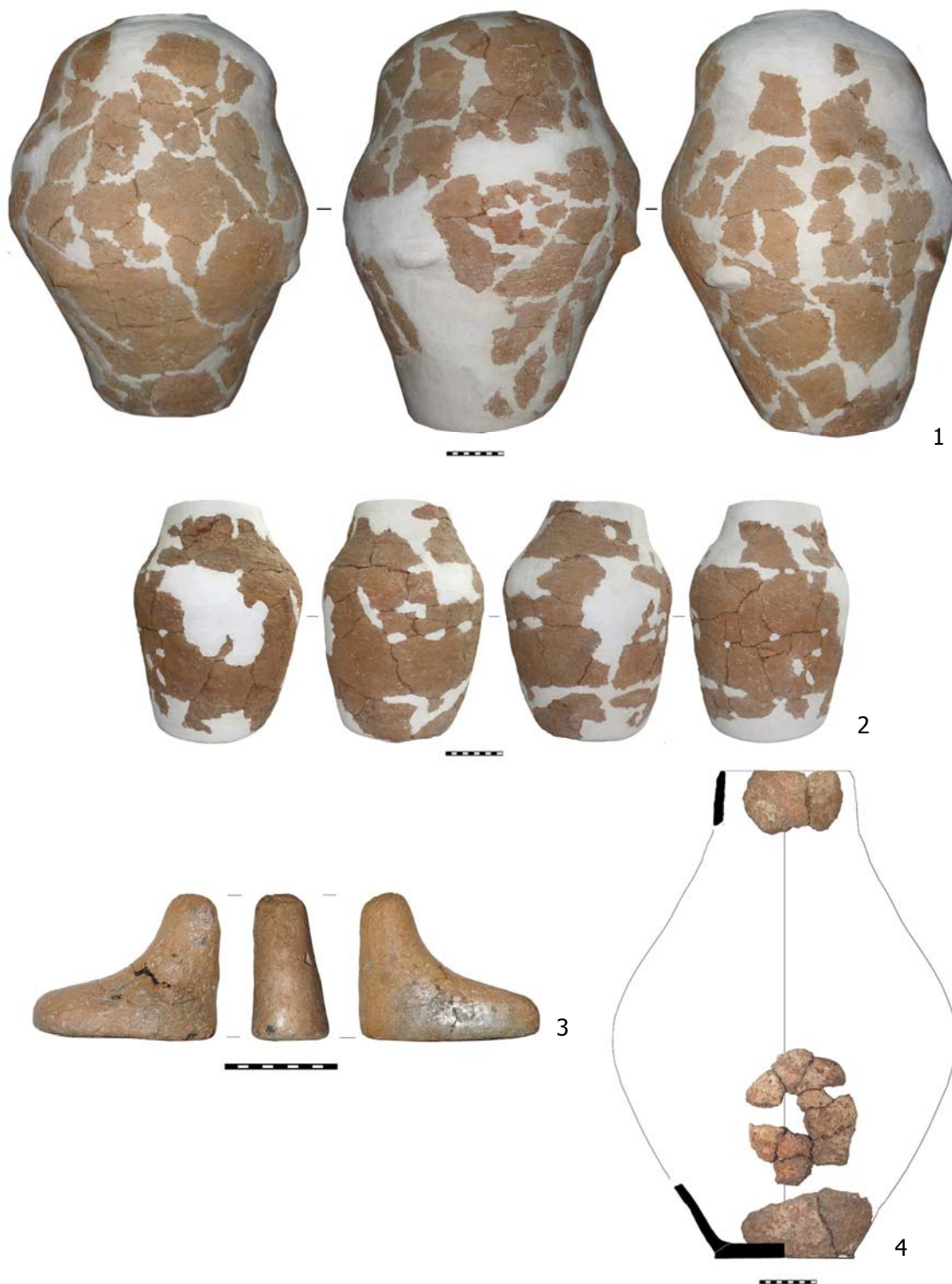

4

Planșa III. Sl. 15 - vase sparte *in situ* (1); Sl. 16 - vasele nr. 11 (2) și nr. 16 (3, 4).
Sl. 15 - Broken pots *in situ* (1), Sl. 16 - vessels no. 11 (2) and no. 16 (3, 4).

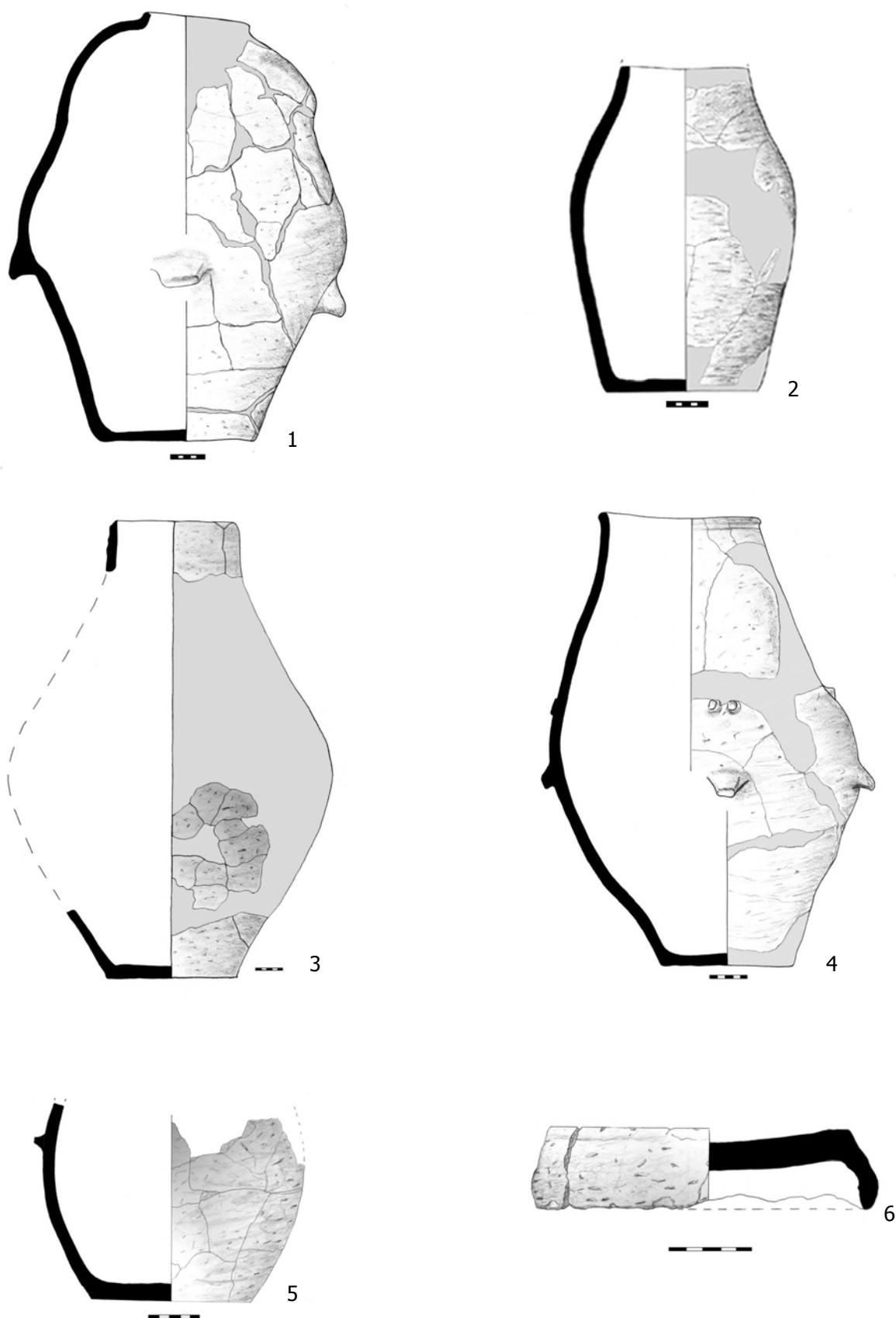
Planșa IV. Vase modelate din pastă grosieră - detalii tehnologice.
Technological details of coarse fabric vessels.

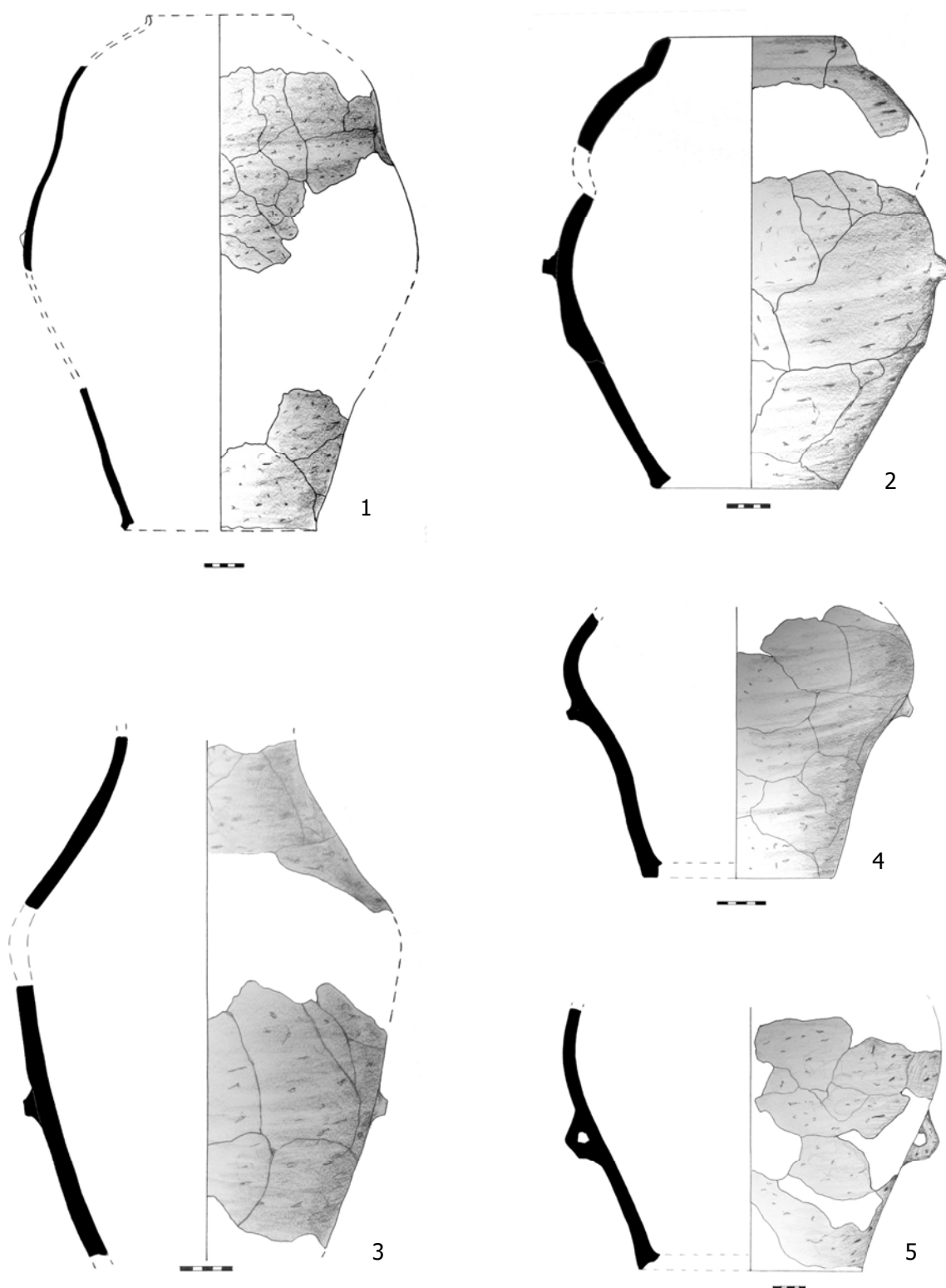
Planșa V. Sl. 6 - vase din pastă grosieră (1,2) și un picior-calapod (3); Sl. 13 - vasul nr. 11 (4).
 Sl. 6 - coarse fabric vessels (1, 2) and a clay foot model (3); Sl. 13 - vessel no. 11 (4).

Planșa VI. Sl. 14 - vasele nr. 10 (1), 19 (2), 11 (3), 12 (4), 14 (5) și 18 (8); Sl. 16 - vasele nr. 11 (6) și 12 (7).
Sl. 14 - vessels no. 10 (1), 19 (2), 11 (3), 12 (4), 14 (5) and 18 (8); Sl. 16 - vessels no. 11 (6) and 12 (7).

Planșa VII. Vase din Sl. 6 (1, 2); vasele nr. 11/Sl.13 (3), 10/Sl. 14 (4), 18/Sl. 14 (5), 14/Sl. 14 (6).
 Drawings of vessels from Sl. 6 (1, 2) and vessels no. 11/Sl. 13 (3), 10/Sl. 14 (4), 18/Sl. 14 (5), 14/Sl. 14 (6).

Planșa VIII. Vasele nr. 19/Sl. 14 (1), 11/Sl. 14 (2), 12/Sl. 14 (3), 12/Sl. 16 (4), 11/Sl. 16 (5).
Drawings of vessels no. 19/Sl. 14 (1), 11/Sl. 14 (2), 12/Sl. 14 (3), 12/Sl. 16 (4), 11/Sl. 16 (5).

NOTĂ ASUPRA A DOUĂ PIESE DESCOPERITE ÎN AȘEZAREA GUMELNIȚEANĂ ALEXANDRIA 'GORGAN', JUD. TELEORMAN

Andreea BÎRZU *

Abstract: *This article presents two very special artefacts that were fortuitously discovered at Alexandria 'Gorgan' Eneolithic settlement dating to the Gumelnița culture: an anthropomorphic bone figurine and a zoomorphic clay vessel.*

Rezumat: *În această notă sunt prezentate două artefacte cu totul deosebite, o figurină antropomorfă plată din os și un vas zoomorf din lut, care au fost descoperite întâmplător la Alexandria 'Gorgan'.*

Keywords: *eneolithic; Gumelnița culture; anthropomorphic bone figurine; zoomorphic clay vessel.*

Cuvinte cheie: *Eneolitic; cultura Gumelnița; figurină antropomorfă din os; vas zoomorf.*

Așezarea gumelnițeană de tip *tell* de la 'Gorgan' este situată pe malul stâng al râului Vedea, la nord de orașul Alexandria, județul Teleorman. *Tell*-ul a fost semnalat încă din secolul al XIX-lea de către Cezar Bolliac (Bolliac 1956). Așezarea eneolitică are un caracter deosebit prin poziționare, fiind plasată pe o prelungire a terasei, în lunca râului Vedea. Legătura cu terasa a fost distrusă prin amenajarea unui drum, cu această ocazie fiind afectată și o parte a sitului (Planșa I). Așezarea a fost cercetată în anul 2002 în cadrul proiectului româno-britanic 'Southern Romania Archaeological Project'¹. A fost realizat un profil longitudinal al așezării, cu o lungime de 28 m, orientat nord-sud. Nivelul cultural are o grosime de circa 5,50 m și cuprinde șapte niveluri de locuire semnalate prin resturile unor locuințe aparținând fazelor Gumelnița A2 și B1 (Andreescu *et al.* 2003: 37-39).

Cele două artefacte ce fac subiectul acestei note sunt descoperiri întâmplătoare². Astfel, primul dintre ele, o figurină antropomorfă de os, a fost găsit de elevi de la Școala Gimnazială nr. 7 din Alexandria, la mijlocul anilor '90 și predat profesorului de istorie de la acea vreme. Piesa s-a aflat pentru o perioadă de timp în cadrul expoziției școlare, ulterior intrând în patrimoniul Muzeului Județean Teleorman.

Al doilea obiect, un vas zoomorf miniatural de lut, a fost descoperit de către un localnic, în primăvara anului 2015, desprins din profilul amintit mai sus, fie sub acțiunea unor factori de mediu (ploaie, vânt), fie sub acțiunea unor dăunători (rozătoare, păsări) și a fost predat la muzeu³.

Figurina este realizată dintr-o plachetă decupată dintr-un os lung (probabil tibie sau femur de vită) (Planșa II). Dimensiuni: înălțime = 12 cm, lățime maximă = 3,8 cm (nr. inventar 29337). Figurina, îngrijit lucrată, atât în ceea ce privește decuparea, cât și șlefuirea este în stare fragmentară, partea dreaptă a acesteia fiind deteriorată recent pe toată lungimea. Pe una dintre părți prezintă o depunere de culoare brun-maronie.

Capul are o formă relativ romboidală cu colțurile rotunjite. Pe o față, în partea stângă se observă o perforație laterală, ruptă parțial. O altă perforație ruptă este plasată în partea dreaptă sus a capului (fiind rupte nu este clar dacă cele două perforații au fost finalizate). În literatura de specialitate, este bine cunoscut faptul că cele mai multe dintre statuetele plate din os descoperite până în acest moment au câte trei perforații laterale de o parte și de cealaltă a capului. Ca exemple, sunt statuetele descoperite la Sultana (Andreescu 2002: Pl. 43/3), Căscioarele (Andreescu 2002: Pl. 42/4), Glina (Andreescu 2002: Pl. 42/1).

Pe partea opusă, în partea dreaptă sus se află două puncte adâncite, posibil un început de perforație. Unul din puncte este prea aproape de margine pentru a fi realizată perforația, iar celălalt, plasat mai sus, ar putea reprezenta un ochi. Nu are alte detalii faciale. Capul este separat de trunchi de un gât scurt și gros.

Trunchiul este scurt comparativ cu partea inferioară. În partea stângă are o prelungire laterală cu capătul rotunjit, străpuns de o perforație (partea dreaptă a trunchiului este ruptă recent). Cercetătorii sunt de părere că aceste prelungiri laterale perforate ar reprezenta simbolic brațele așezate pe pânțe (Andreescu 2002: 63). Talia este îngustă, marcată de două creștături care despart

* Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3, 030026, București, România; birzuandreea@yahoo.com

trunchiul de partea inferioară de formă relativ trapezoidală cu laturile arcuite și colțurile ușor rotunjite. Picioarele nu sunt diferențiate.

Pe fața bombată a figurinei, în zona de mijloc a părții inferioare, se află un punct adâncit, fapt mai puțin obișnuit. Nu este clar ce reprezintă, ombilicul este de obicei plasat deasupra părții inferioare, pe trunchi. Poate s-a intenționat decorarea cu șiruri de puncte adâncite (dar acesta este prea mare pentru punctele cu care sunt de obicei decorate picioarele figurinelor).

În afară de perforațiile și de punctele adâncite menționate artefactul nu prezintă nici un alt element anatomic sau de decor. Accentuarea taliei și tratarea plastică a șoldurilor ne determină să credem că ne aflăm în fața unei reprezentări feminine.

Din punct de vedere tipologic piesa se încadrează în categoria figurinelor plate din os, specifice civilizației Gumelnița-Kodjadermen-Karanovo VI (Andreescu 2002: 55).

Artefactul este foarte bine decupat și șlefuit dar prezintă o serie de detalii precum perforațiile începute și neterminate, absența elementelor faciale, anatomice și de decor, care ne determină să luăm în calcul ipoteza că avem de-a face cu o figurină abandonată în cursul prelucrării, mai precis al decorării. Se pare că cel care a făcut această operație nu avea suficientă experiență ceea ce a dus la deteriorarea capului piesei și probabil la abandonarea ei. Au fost descoperite și alte figurine abandonate în cursul prelucrării datorită deteriorării unor părți, cum sunt cele de la Măriuța și Căscioarele (Andreescu 2002: Pl. 44/4, 6).

Lipsa contextului arheologic clar al descoperirii face imposibilă încadrarea piesei într-una din cele trei faze ale civilizației Gumelnița și, în mod evident, datarea precisă a acesteia, cu atât mai mult cu cât din punct de vedere stilistic reprezentările specifice fazei A2 și fazei B1 sunt asemănătoare.

Figurina antropomorfă descoperită la Alexandria 'Gorgan' face parte dintr-o categorie numeroasă de artefacte din os pentru care s-au propus anumite semnificații în literatura de specialitate. Astfel, figurinele plate au fost interpretate ca amulete, fiind purtate de fete în legătură cu un cult al fertilității (Comșa 1995: 124). M. Gimbutas le asimilează unor divinități ale morții și regenerării (Gimbutas 1991: 243-4). R.R. Andreescu realizează o interpretare mai nuanțată, considerând că figurinele plate din os pot fi transpunerea în os a figurinelor de lut cu brațele așezate pe pântec.

În acest fel, este posibil ca semnificația figurinelor plate din os să se confunde cu cea a figurinelor antropomorfe din lut, deci puse în legătură cu un cult al fecundității și fertilității, cu o anumită semnificație dublată de cea simbolică a materialului din care sunt lucrate (Andreescu 2002: 66).

Cel de-al doilea artefact asupra căruia ne vom îndrepta atenția în nota de față este un vas zoomorf miniatural, modelat din lut, în stare fragmentară (Planșa III). Pasta din care a fost realizată piesa este omogenă, semifină, conținând ca degresant granule de nisip. Arderea este neuniformă. Astfel, vasul prezintă la exterior, în special în zona gâtului, pe membrul anterior drept și pe spate, nuanțe de roșu-cărmiziu, posibile urme ale unei arderi secundare, combinate cu pete gri. În interior artefactul are nuanțe brun-cenușii. Dimensiuni: lungime = 12 cm, lățime = 5,2 cm, înălțime (zona gât) = 5 cm (nr. inventar 29338).

Artefactul, gol la interior, înfățișează într-o manieră plastică, realistă, un patruped fără cap. Animalul este surprins într-o poziție relaxată, așezat pe partea stângă. Partea inferioară este aplatizată, oferind stabilitate piesei. Starea de fragmentare a vasului nu ne permite identificarea speciei de animal. Din membrele din față s-a păstrat doar o mică porțiune din cel drept. Deși parțial conservate, rupte din vechime, acestea par să fi fost modelate întinse în față. Trunchiul este ușor arcuit. Partea posterioară a fost ruptă din vechime.

Partea superioară este figurată sub forma unui gât rotund, scurt și gros, orientat în sus, deteriorat. Vasul ar fi putut avea un cap mobil reprezentat de un capac modelat în formă de cap de animal. Capace de acest tip au fost descoperite în aria de răspândire a civilizației Gumelnița-Kodjadermen-Karanovo VI la Vidra (Dumitrescu 1974: fig. 281), Gumelnița (Dumitrescu 1974: fig. 284), Goljamo Delcevo (Todorova 1979: fig. 77 b).

Pe corpul piesei se observă o serie de linii incizate de dimensiuni și forme diferite, dispuse în mai multe sensuri. Pe spate, în zona gâtului și a jumătății posterioare a trunchiului acestea sunt trasate orizontal, paralel și sunt mai mult sau mai puțin arcuite. În schimb, inciziile curg paralel și ușor înclinate dinspre abdomen spre partea superioară a membrelor anterioare.

Având în vedere orientarea și forma liniilor incizate, tindem să credem că acestea aveau rolul de a reda în mod sugestiv fie părul, blana animalului, fie cutele de grăsime, cutele pe care pielea le formează în mod natural atunci când animalul este așezat pe o parte. Nu excludem faptul ca aceste incizii să fi avut și o funcție estetică, decorativă.

Pe spate, în centru, este figurat un cerc înscris într-o bandă ale cărei laturi par să formeze un romb. Reprezentarea nu este singulară, astfel de simboluri se întâlnesc, de exemplu, pe vasul antropomorf 'Zeița de la Vidra' (Dumitrescu 1974: 236, fig. 256), dar și pe alte vase gumelnițene de lut. În privința semnificației, în literatura de specialitate se precizează faptul că acest timp de elemente au nu numai un rol decorativ, ci și unul legat de practicile de cult ale fecundității și fertilității (Dumitrescu 1974: 236).

Fiind rezultatul unei descoperiri întâmplătoare, nu putem încadra cu precizie acest artefact într-o anumită fază a culturii Gumelnița.

Vasul este foarte interesant, fiind cu totul neobișnuit ca mod de reprezentare. Deși cuprinde o mare parte dintre caracteristicile plasticii zoomorfe specifice majorității culturilor neo-eneolitice din Europa de Sud-Est, precum materialul și tehnica de prelucrare, elementele decorative și maniera de tratare a suprafeței, el nu se încadrează strict în canoanele plasticii zoomorfe balcano-danubiene datorită poziției în care este figurat animalul.

O piesă asemănătoare, un recipient modelat sub forma unui taur în poziție așezată, a fost descoperit în așezarea eneolitică de la Gumelnița (Marinescu-Bîlcu 2000: 251-2). În articolul dedicat acestei piese, S. Marinescu-Bîlcu demonstrează că artefactul despre care până atunci se susținuse că se încadrează în categoria *rhytonului*, este de fapt un vas zoomorf cu totul special (Marinescu-Bîlcu 2000: 252). În urma analizei, am ajuns la aceeași concluzie în ceea ce privește vasul ce face obiectul notei noastre.

În afară de cele două vase zoomorfe menționate mai sus nu s-au mai descoperit până în acest moment altele asemănătoare în aria culturii Gumelnița de la nord de Dunăre. În schimb, cele două piese au analogii în mediul Karanovo VI de la sud de Dunăre. Aici au fost descoperite o serie de reprezentări zoomorfe care înfățișează animale în poziție de repaus. Ca mărturii în acest sens sunt vasul care redă o felină așezată pe partea stângă, cu picioarele anterioare întinse în față și cu cele posterioare dispuse unul peste altul, ușor arcuite, provenit din *tel-*ul de la Ploska (Marinescu-Bîlcu 2000: 252, fig. 7.1) și cel modelat în formă de câine, tot în poziție de repaus, cu capul mobil, atestat la Goljamo Delcevo (Marinescu-Bîlcu 2000: 252, fig. 7.2).

În legătură cu semnificația vasului zoomorf pe care l-am analizat nu se pot spune multe lucruri în acest moment deoarece numărul descoperirilor de acest tip este foarte mic. Însă, integrat în categoria mai mare a plasticii zoomorfe gumelnițene, categorie căreia literatura de specialitate i-a acordat o anumită semnificație, strâns legată de viața spirituală a comunității eneolitice, de unele practici magico-religioase, specifice unui cult al fecundității și fertilității sau al vânătorii (Dumitrescu 1974), putem să considerăm acest artefact ca fiind un obiect de cult, probabil a cultului forței virile, cultul taurului fiind bine cunoscut și documentat în mediul gumelnițean (Marinescu-Bîlcu 2000: 253). Pe de altă parte, studiul reprezentărilor zoomorfe poate contribui la o mai bună cunoaștere a unor aspecte referitoare la creșterea animalelor, la modul de viață al comunităților preistorice (Bobîna și Gligor 2017).

Deși sunt fragmentare, cele două piese care ne-au reținut atenția dovedesc încă o dată originalitatea și complexitatea vieții spirituale a civilizației gumelnițene.

Note

¹. 'Southern Romania Archaeological Project' a fost un proiect complex de cercetări arheologice pe Valea Teleormanului realizat de către Universitatea din Cardiff în parteneriat cu Muzeul Național de Istorie a României și cu Muzeul Județean Teleorman.

². Obiectele ne-au fost puse la dispoziție, cu amabilitate, spre studiu de către Dr. Pavel Mirea, manager al Muzeului Județean Teleorman, căruia dorim să-i mulțumim și pe această cale.

³. Obiectul, descoperit de Ion Iancu, a fost donat muzeului din Alexandria cu actul de donație nr. 440 din 15.05.2015.

Bibliografie

- Andreescu, R.-R. (1994) 'Căscioarele-Ostrovel. Plastica de os din nivelul B1', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos XIII-XIV*: 41-48.
- (1997) 'Căscioarele-Ostrovel. Plastica antropomorfă din os din nivelul Gumelnița A2', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos XV*: 219-31.
- (2002) *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, Monografii III, București: Muzeul Național de Istorie a României.
- (2007) 'Valea Teleormanului. Considerații asupra plasticii antropomorfe', *Studii de Preistorie* 4: 53-65.
- Andreescu R.-R., Haită, C., Bălășescu, A., Radu, V., Mirea, P., Apope, Șt., Zaharia, P., Lazăr, C., Moldoveanu, K., Bailey, D., Mills, S., Thiessen, L. și Stone, N. (2003) 'Alexandria, jud. Teleorman, punct: Gorgan, Ved 003', în M.V. Angelescu, C. Borș, F. Vasilescu, C. Bem, B. Tănăsescu, F. Udrea și T. Vasilescu (ed.) *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2002, a XXXVII-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Covasna, 2-6 iunie 2003*, pp. 37-39, București: CIMEC.
- Bobîna, A. și Gligor, M. (2017) 'Plastic Art from the Neolithic and Eneolithic settlement at Alba Iulia-Lumea Nouă (Alba County). Zoomorphic clay representations' în S. Forțiu (ed.) *Arheoinvest. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie. In Honorem Doina Benea, Timișoara, 25 noiembrie 2017* 1, pp. 131-49, Szeged: JATEPress Kiadó.
- Bolliac, C. (1956) 'Excursiunea arheologică din anul 1869 (Relațiune către ministrul Cultelor și Instrucțiunii)', în O. Papadima (ed.) *Opere*, vol. II, pp. 225-57, București: Editura de Stat Pentru Literatură și Artă.
- Dumitrescu, Vl. (1974) *Arta preistorică în România*, București: Ed. Meridiane.
- Marinescu-Bîlcu, S. (2000) 'Rhyta sau vase zoomorfe?' *Buletinul Muzeului Județean 'Teohari Antonescu' Giurgiu* anul 5-6(1999-2000): 251-61.
- Mirea P. și Pătrașcu I. (2006) *Alexandria. Repere arheologice și numismatice*, Ploiești: Ed. Musica Viva.
- Raduncheva, A. (1976) *Prehistoric art in Bulgaria from the fifth to the second millennium B.C.*, BAR, Supplementary Series 13, Oxford: British Archaeological Reports.
- Todorova, H. (1979) *Eneolit Bolgarii*, Sofia: Sofia Press.

1

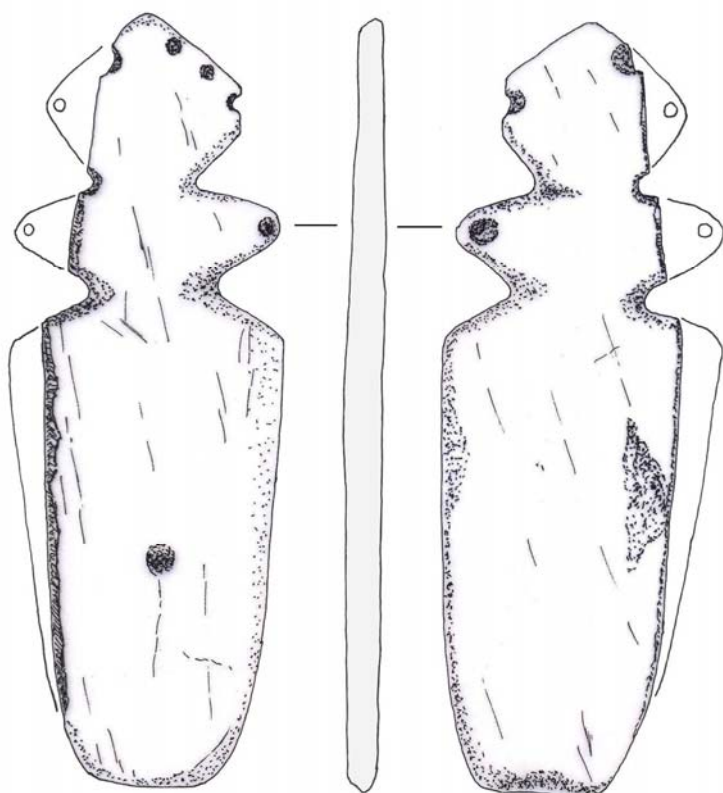

2

Planșa I. Așezarea gumelnițeană de tip *tel* de la Alexandria 'Gorgan' (după Mirea și Pătrașcu 2006: fig. 4).
The Gumelnița *tel* settlement at Alexandria 'Gorgan' (after Mirea and Pătrașcu 2006: fig. 4).

1

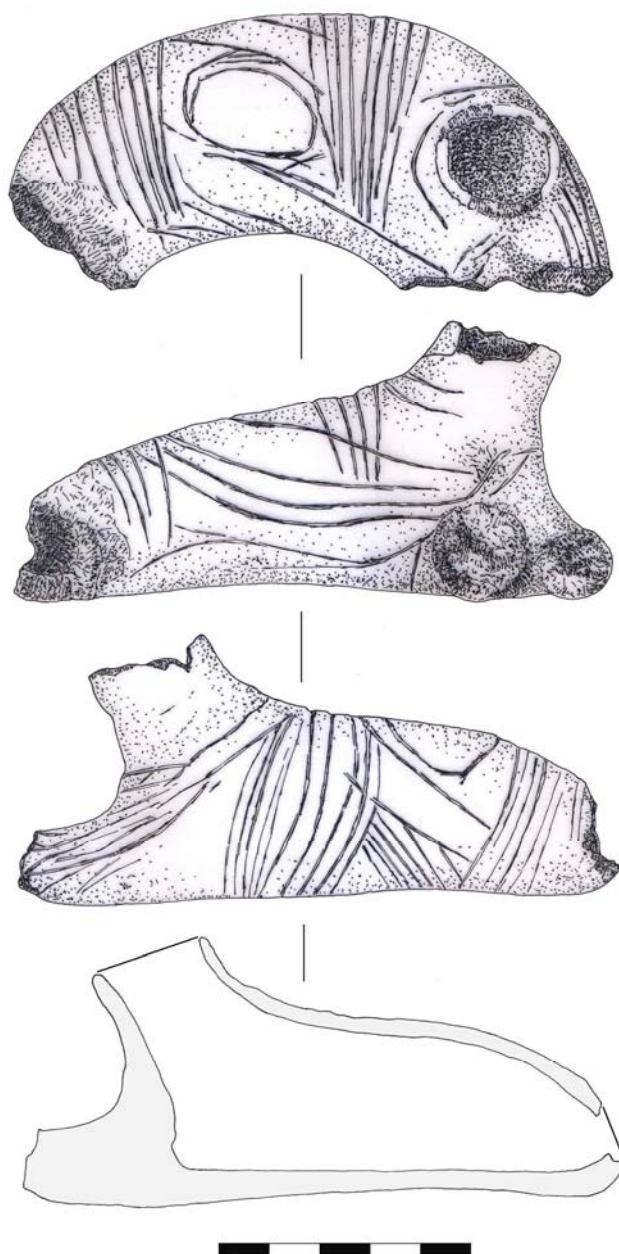

2

Planșa II. Figurina antropomorfă plată din os descoperită întâmplător la Alexandria 'Gorgan'
 Anthropomorphic bone figurine fortuitously discovered at Alexandria 'Gorgan'.

1

2

Planșa III. Vas zoomorf din lut descoperit întâmplător la Alexandria 'Gorgan'.
Zoomorphic clay vessel fortuitously discovered at Alexandria 'Gorgan'.

INVESTIGAȚII IMAGISTICE ASUPRA UNOR PIESE DE LUT ENEOLITICE

Theodor IGNAT *
Florin CONSTANTIN **
Roxana BUGOI **
Valentin PARNIC ***
Cătălin LAZĂR ****

Abstract: *This paper is about the use of X-ray Computed Tomography (CT) employed to investigate the manufacturing techniques of Eneolithic clay artefacts and pottery. This study was triggered by the archaeological research conducted at some tell settlements in Southeastern Romania that belong to the Kodjadermen – Gumelnița - Karanovo VI culture (c. 4500-3800 BC). Our investigations represent the accounts of a research project that aims to identify the chaîne opératoire used for manufacturing these ceramic objects using X-ray imaging techniques.*

Rezumat: *Articolul de față este despre folosirea tomografiei computerizate cu raze X (CT) în investigarea tehnicilor de modelare și manufacturare a unor obiecte de lut și vase ceramice eneolitice. Studiul a avut ca punct de pornire cercetările arheologice întreprinse într-o serie de așezări de tip tell din sud-estul României ce aparțin culturii Gumelnița (4500-3800 BC). Investigațiile noastre reprezintă o parte din rezultatele unui proiect de cercetare ce are ca scop identificarea lanțului operatoriu de producție a obiectelor de lut și a vaselor ceramice eneolitice prin utilizarea de tehnici imagistice cu raze X.*

Keywords: *X-ray Computed Tomography; chaîne opératoire; clay artefacts; Eneolithic.*

Cuvinte cheie: *tomografie computerizată cu raze X; chaîne opératoire; obiecte de lut; eneolitic.*

Introducere

Problematica ceramicii în general și cea a obiectelor din lut (statuetelor antropomorfe și zoomorfe, fusaiole, greutăți etc.) în particular, reprezintă un subiect aparte în preocupările arheologilor, fiind îndelung dezbătută în literatura de specialitate, mai ales la nivel de metode și tehnici de investigație. Urmărirea aspectelor care țin de modalitățile de manufacturare, cu precădere, a vaselor ceramice, a determinat un interes mai scăzut, din nefericire, pentru celelalte tipuri de obiecte confecționate din lut. Astfel, în mare, studiarea acestor categorii de piese a rămas la un stadiu de investigație sumar, bazat pe descriptivism și aspectele tipo-dimensionale, dublate de decelarea unor presupuse attribute funcționale (de exemplu greutatea de lut - de plasă de pescuit sau de război de țesut) sau semnificații artistice, simbolice și religioase (mai ales în cazul plasticii antropomorfe).

Setul de date furnizat de diverse analize interdisciplinare, pe diferite categorii de problematici (pentru compoziția pastei - secțiuni subțiri, analize fizico-chimice, studii petrografice și mineralogice etc.) este extrem de valoros, dar din păcate, pentru ceramica descoperită în siturile arheologice din România studiile din această categorie sunt puțin numeroase.

Tomografia computerizată cu raze X (CT) reprezintă o metodă de investigație a obiectelor confecționate de lut ce poate oferi date suplimentare, ce completează pe cele obținute prin alte metode. Tocmai de aceea, în cadrul studiului de față vom prezenta o serie de obiecte de lut, provenite din situri eneolitice, ce au fost investigate prin această tehnică imagistică, pentru a sublinia potențialul acestei metode de a furniza date importante privind modul și tehnicile de manufacturare.

* Muzeul Municipiului București, Bd. I.C. Brătianu, 2, sect. 3, București, 030167, România; Universitatea București, Bd. M. Kogălniceanu, nr. 34-36, București, 050107, România; theodor_ignat@yahoo.com

** Institutul Național de Cercetare - Dezvoltare pentru Fizică și Inginerie Nucleară Horia Hulubei, str. Reactorului, nr. 30, Măgurele, 077125, jud. Ilfov, România; fconst@nipne.ro, bugoi@nipne.ro

*** Muzeul Dunării de Jos Călărași, Str. Progresului, nr. 4, Călărași, 91008, jud. Călărași România; vgumelnita@yahoo.com

**** Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3, 030026, București, România; Universitatea București, Bd. M. Kogălniceanu, nr. 34-36, sect. 5, București, 050107, România; lazarc@arheologie.ro

Aspecte metodologice

Tomografia computerizată cu raze X (CT) este o tehnică de examinare imagistică nedistructivă larg răspândită în zilele noastre, fiind folosită cu succes în diverse domenii de activitate precum medicină, control nedistructiv industrial, știința materialelor sau arheometrie. În comparație cu tehnica radiografiei în urma căreia se generează imagini bidimensionale - proiecții în plan, avantajul tomografiei computerizate este acela că poate furniza zeci, sute sau chiar mii de felii/ imagini ale corpului de studiat, imagini care pot fi vizualizate individual/ serial, conducând la o înțelegere aprofundată a structurii tridimensionale a corpului supus investigației.

În particular, studiul obiectelor de patrimoniu folosind metodele imagistice cu raze X (radiografia și tomografia computerizată) a cunoscut un avânt deosebit în ultimele decenii (Casali 2006, Ghysels 2003, Haneca *et al.* 2012, Harvig *et al.* 2012, Lehmann *et al.* 2010, Morigi *et al.* 2010, Niemeyer *et al.* 2015, Re *et al.* 2014, Sanger 2016, Tuniz *et al.* 2012).

Structura și parametrii de funcționare caracteristici dispozitivelor tomografice sunt în acord cu tipul de aplicație pentru care sunt destinate - în particular, trebuie ținut cont de dimensiunile și densitatea corpului de studiat prin metode imagistice și de rezoluția spațială care se dorește a fi atinsă. Totodată, tomograful cu raze X folosit la analiza obiectelor descrise în această lucrare a fost special construit pentru investigații arheometrice, fiind unic în România. Atât aparatul, cât și *software*-ul asociat au fost dezvoltate în cadrul Departamentului de Fizică Nucleară Aplicată al Institutului de Fizică și Inginerie Nucleară 'Horia Hulubei', Măgurele (Constantin *et al.* 2010).

Echipamentul este compus dintr-o sursă de raze X Monoblock® produsă de firma Spellman High Voltage Electronics Corporation (160 kV tensiunea maximă pe tub, 3 mA valoare maximă a intensității curentului), un sistem de deplasare a probelor - permițând sub control computerizat mișcări de translație și de rotație ale obiectului supus analizei - și un detector PaxScan de siliciu amorf de suprafață mare ($40 \times 30 \text{ cm}^2$) și dimensiuni ale pixelului de $127 \mu\text{m}$, furnizat de compania Varian, care măsoară razele X emise de tub și atenuate la trecerea lor prin artefactul supus investigației. Detectorul planar PaxScan este un detector ce face parte din generația nouă de detectori bazați pe tehnologii ce combină viteza, calitatea imaginii, compactitatea și ușurința în operare. Fascicolul de raze X este emis de către tub în geometrie-evantai, ieșind printr-o fereastră de aluminiu cu deschidere maximă de 80° și unghi de deschidere de 10° . Această caracteristică este importantă pentru procesul de reconstrucție a imaginilor tomografice, care se bazează pe un algoritm special dezvoltat pentru acest aparat.

Pentru obținerea unei tomografii în procedura operațională standard sunt preluate 60 de proiecții (câte o proiecție la fiecare 3° pe un interval de la 0° la 180°). Aceste proiecții reprezintă materia primă pentru reconstrucția imaginii tridimensionale a obiectului tomografiat.

Aplicațiile software pentru conducerea experimentului, achiziția și prelucrarea datelor au fost dezvoltate în Microsoft Visual C++ și rulează pe un calculator desktop PC. Aplicația de conducere și achiziție controlează sursa de raze X Monoblock®, motorul pas cu pas care servește la poziționarea obiectului de studiat, dar și transferul datelor de la detectorul PaxScan către computer. O interfață prietenoasă permite controlul parametrilor de operare ai tubului de raze X, ajustarea poziționării obiectului, stabilirea contrastului imaginilor achiziționate, preluarea de imagini ale proiecțiilor și aplicația master de ridicare a tomografiei.

Timpul de scanare este de cinci minute, iar prelucrarea datelor achiziționate durează circa patru minute. Rezoluția spațială ce poate fi obținută cu acest aparat este de $300 \mu\text{m}$, iar dimensiunea maximă a obiectelor ce pot fi scanate este de $20 \times 20 \times 20 \text{ cm}^3$. Ținând cont de caracteristicile hardware descrise mai sus, aparatul este în principal destinat tomografierii artefactelor construite din matrici ușoare (lut, lemn, os, fildes).

Tomograful descris mai sus este unul cu preț de cost scăzut, fiind ușor de operat și având o viteză de lucru superioară. Până în prezent, echipamentul a fost utilizat în realizarea de tomografii asupra unui număr considerabil de obiecte de lut din patrimoniul cultural din țara noastră, deschizând o direcție nouă de cercetare în peisajul arheometriei din România (Pavel *et al.* 2013, 2014a, 2014b; Vintilă *et al.* 2013).

Obiectele ceramice supuse investigațiilor imagistice prezentate în acest articol au impus folosirea următorilor parametri pentru sursa de raze X: tensiune de 70 kV și intensitate a curentului de 0,7 mA.

În general, studiul imaginilor tomografice poate să contribuie în mod esențial la înțelegerea structurii interne a obiectelor investigate, obținându-se indicii referitoare la modul de manufacturare - spre exemplu, se pot identifica obiecte formate din mai multe bucăți ce au fost lipite ulterior între ele. În anumite cazuri, se pot pune în evidență crăpături sau fisuri în structura artefactelor, indicii ce pot fi folosite și în procesele de restaurare și de conservare a artefactelor supuse investigațiilor structurale.

De asemenea, analiza imaginilor tomografice poate releva discontinuități în compoziția materialului - spre exemplu pietricele aflate în compoziția lutului; în anumite cazuri, unele dintre ele fiind plasate în poziții cu totul speciale, cel mai probabil în mod deliberat de către meșterii care au modelat respectivele statuete (Pavel *et al.* 2013).

În cazul zornăitoarelor, se pot identifica și număra bilele aflate în interiorul acestora, fără a afecta în vreun fel integritatea fizică a obiectului tomografiat (Pavel *et al.* 2014a, 2014b).

Nu în ultimul rând, în cazul obiectelor complete, imaginile tomografice mai pot fi folosite la evaluarea nedistructivă a unor dimensiuni (de exemplu, grosimi de pereți), altfel inaccesibile măsurătorilor directe.

Rezultate

Echipa de cercetare a supus unor astfel investigațiilor tomografice și radiografice o serie de artefacte din lut (statuete antropomorfe, zoomorfe, avimorfe, vase de mici dimensiuni), dintre care vom prezenta cinci piese, provenite dintr-o serie de *tel* - uri eneolitic din sud-estul României, aparținând culturii Gumelnița. Piese selectate reflectă pe deplin aplicativitatea tehnicilor imagistice în decelare unor elemente structurale sau de manufacturare, invizibile altfel la nivel macroscopic.

1. Statuetă avimorfă

Piesa din inventarul Muzeului Dunării de Jos, Călărași a fost descoperită la Cunești, în jud. Călărași într-un context ce aparține culturii Gumelnița, parte a complexului cultural Kodjadermen – Gumelnița - Karanovo VI. Această statueta avimorfă este confecționată din ceramică de culoare cărămizie, pastă cu aspect nisipos, aspru la atingere. Are 3,7 cm înălțime, 4,5 cm de la cap la coadă și o deschidere a aripilor de 6,2 cm (Figura 1).

O caracteristică a acestui tip de piesă, întâlnită și la descoperiri similare din situl de la Vidra (Rosetti 1939: 39, Tafel 26/9-12) este prezența pedestalului, probabil o reprezentare a picioarelor păsării. Aripile sunt ascuțite cu vârfurile sunt îndreptate în jos, iar capul plat este orientat în sus. Obiectul nu prezintă nici un fel de decor, iar caracteristicile anatomice redată sunt caracteristice mai degrabă pentru păsări tericole.

Corpul păsării este gol, în interior sunt prezente o serie de corpuri ce produc sunet atunci când obiectul este mișcat. În acest sens figurina a fost interpretată ca zornăitoare. Prezența obiectelor în interior, dar și aspectul exterior al piesei sugerează că a fost confecționat din două jumătăți modelate separat și unite ulterior. Investigațiile tomografice au permis identificarea corectă a numărului de incluziuni (patru bucăți) a căror densitate nu pare să fie diferită de cea a materialului din care este confecționată piesa, ceea ce sugerează că sunt de asemenea din lut. Mai mult, la interior se observă cum jumătatea inferioară a fost modelată mai neglijent față de cea superioară (Ignat *et al.* 2018).

2. Statuetă avimorfă

O altă statueta avimorfă ce aparține culturii Gumelnița provine de la Măriuța 'La Movilă', din nivelul de distrugere al locuinței nr. 3. Este, de asemenea, reprezentarea unei păsări tericole, fiind asemănătoare din punct de vedere tipologic cu cea prezentată anterior. Are 4,4 cm înălțime și 3,8 cm de la cap la coadă (Figura 2). Arsă într-un mediu oxidant, pasta este fină și degresată cu o cantitate redusă de cioburi pisate. Capul și coada sunt orientate în sus, iar aripile sunt în poziție orizontală.

Caracteristicile pastei au fost confirmate de examinarea tomografică. Pasta este omogenă cu puține incluziuni în matrice. Între corpul piesei și pedestal se observă o mică anomalie, reprezentând un gol de aer. Acesta este un indicator pentru confecționarea separată a celor două părți componente ale piesei (Ignat *et al.* 2018).

3. Statuetă antropomorfă

Din nivelul superior al așezării de la Măriuța 'La Movilă', din locuința nr. 1 provine o altă piesă, o statueta antropomorfă. Aceasta este modelată dintr-o pastă omogenă, iar ca degresant s-a folosit o cantitate mică de materie organică. Suprafața exterioară are o culoare albicioasă, superficial netezită, iar miezul are culoare neagră, indicând o ardere incompletă. Figurinei îi lipsește capul, având 5,4 cm înălțime, iar brațele dispuse orizontal măsoară 4,7 cm (Figura 3). Corpul statuietei are figurate o serie de elemente anatomice bine individualizate precum sânii, fesele și șoldurile, dar și o cocoasă, încadrându-se tipologic în această categorie (cea a statuietelor cu cocoasă) (Andreescu 2002; Parnic și Lazăr 2005: 358). Șoldurile sunt dispuse asimetric, cel din stânga fiind mai jos față de cel din dreapta, lăsând impresia unei persoane care cu probleme la piciorul stâng. Coroborând această observație cu prezența cocoșei putem sugera că avem reprezentarea unei persoane în vârstă și probabil bolnavă.

În urma examinării tomografice am identificat ca posibilă manufacturarea piesei în două etape separate. O primă etapă de confecționare a corpului piesei cu punerea în evidență a sânilor, feselor și a cocoasei, pentru ca brațele să fie adăugate ulterior. Acest aspect este sugerat de mici goluri de aer dispuse vertical în zona de intersecție a brațelor cu corpul (Ignat *et al.* 2018).

4. Statuetă antropomorfă

O altă statueta antropomorfă de la Măriuța aduce o situație extrem de interesantă (Figura 4). A fost descoperită în nivelul superior al așezării (faza B1), într-o locuință cu două camere (Locuința nr. 2). Capul statuietei (acum restaurată) a fost descoperit pe podeaua camerei 1, iar corpul lângă vatra situată în camera 2, la șapte metri distanță presupunându-se o fragmentare și depune deliberată a celor două fragmente ale acestei piese (Parnic și Lazăr 2005: 357).

Statueta este modelată dintr-o pastă omogenă, fără degresant. Are 9,7 cm înălțime și 6,7 cm lățime, măsurată la vârful brațelor. Corpul are formă rectangulară, brațele perforate sunt dispuse orizontal, fesele sunt figurate prin două mici proeminențe aplicate pe când sânii sunt executați prin ciupirea pastei. Triunghiul pubian este redat prin incizie, la fel ca și alte motive ce decorează corpul piesei și care ar putea reprezenta obiecte de vestimentație. Capul de formă romboidală este bogat decorat. Fiecare dintre urechi prezintă câte patru perforații, ochii sunt scoși în evidență prin două linii incizate, iar gura este marcată prin patru împunsături umplute cu pastă albă.

Imaginile tomografice indică faptul că tipul de comportament ce a condus la descoperirea celor două fragmente în camere separate ale aceleiași locuințe ar fi putut fi anticipat de cei care au modelat această statueta. O linie verticală de culoare mai deschisă împarte corpul acestei statuiete în două. De asemenea, goluri de aer sunt vizibile la intersecția brațelor cu corpul, ceea ce sugerează adăugarea acestora într-o etapă ulterioară. Putem presupune chiar că și capul statuietei a fost modelat separat de restul corpului, însă fractura maschează acest aspect (Ignat *et al.* 2018).

5. Vas Bitronconic miniatural

Vasul descoperit în așezarea de la Sultana 'Malu Roșu' este confecționat din pasta semifină, ars oxidant, fiind bine netezit la exterior (Figura 5). Deschiderea mică a gurii poate indica folosirea acestui tip de vas pe post de opaiț. Imaginea tomografică a scos în evidență nu doar presupusa metoda de manufacturare prin modelarea separată a două jumătăți unite ulterior, dar a condus și la obținerea de informații asupra grosimii pereților (Ignat *et al.* 2018).

6. Statuetă antropomorfă

Statueta a fost descoperită la Vidra (Rosetti 1939: 31, Tafel 11/1) și este încadrată în faza A1 a culturii Gumelnița (Figura 6). Piesa este modelată din pastă fină, cu mică în compoziție, cu miezul negru și angoba (1,25 mm) de culoare maroniu-gălbuie având suprafața lustruită și netezită (se observă urmele acestui proces). Dimensiunile statuietei sunt de 9,7 cm înălțime și 4,7 cm lățime. Prezintă urme de ardere secundară pe toată suprafața. Capul a fost rupt din vechime, trunchiul este foarte subțire și plat. Brațul drept este rupt iar cel stâng este întins orizontal, terminându-se cu o ușoară curbura ce ar putea arăta că aceasta a fost ridicat în sus. Abdomenul bombat, este înscris unui triunghi incizat orientat cu vârful în sus și care are aplicate pe el trei linii incizate orizontal. Partea inferioară de formă trapezoidală, este plată, cu picioarele lipite (despărțite fin la bază). Steatopigia este foarte accentuată (șoldurile bine reliefate), fesele mari, bombate și bine delimitate.

În urma examinării imagistice am identificat că partea inferioară a piesei a fost executată din două jumătăți. O linie verticală de culoare mai deschisă împarte corpul acestei statuiete în două.

7. Statuetă antropomorfă

Statuetă antropomorfă în stare fragmentară descoperită la Vidra (Figura 7). Piesa este modelată din pastă semifină, fără degresant. Dimensiunile păstrate ale statuietei sunt de 8,2 cm înălțime și 5,1 cm lățime, măsurat la șolduri. Suprafața este lustruită atent. Șolduri sunt late, bustul îngust, fesele proeminente, iar abdomenul este țuguiat. Picioarele sunt bine delimitate atât pe față cât și pe spate. Genunchii și laba piciorului drept sunt reprezentate. Piciorul stâng este rupt din vechime. Aproape întreaga suprafață este decorată prin incizii umplute cu pastă albă, cu motive liniare, spiralice și circulare. Piesa este asemănătoare cu alte statuete de la Vidra încadrate în faza A1 (Rosetti 1939).

Investigațiile tomografice scot în evidență faptul că piesa a fost executată din două jumătăți modelate separat și unite ulterior.

8. Statuetă antropomorfă

Statuetă antropomorfă în stare fragmentară descoperită la Vidra (Figura 8). Modelată din pastă semifină, piesa are suprafața atent netezită. Dimensiunile păstrate ale piesei sunt de 11 cm înălțime și 8,7 cm lățime. Este reprezentarea unui personaj feminin cu șoldurile late, bustul îngust, fesele proeminente și abdomenul ținut, sugerând starea de graviditate. Face parte din categoria statuetelor în poziție șezândă (Andreescu 2002), având picioarele bine delimitate atât pe față cât și pe spate, îndoite la genunchi la un unghi de circa 60 grade. Unele porțiuni păstrează urme de pastă albă.

Din punct de vedere al manierei de construcție, observăm similitudini cu piesele prezentate anterior, imaginea tomografică indicând acest lucru.

* * *

Cercetări anterioare asupra unor artefacte asemănătoare au mai fost făcute și cu alte ocazii (Vintilă, Pavel și Neagu 2013; Vintilă și Neagu 2016). Au fost supuse analizelor tomografice statuete antropomorfe, avimorfe, dar și piese de tip 'opaiț'. În cazul unei statuete antropomorfe de la Vidra a fost observată, în urma analizei tomografice, aceeași manieră de modelare din două jumătăți longitudinale, alipite ulterior (Vintilă, Pavel și Neagu 2013: 84, Fig. 7/ 4-5). Alte observații fac referire la prezența în interiorul statuetelor a unor goluri de aer, datorate, cel mai probabil, unei maniere asemănătoare de modelare a acestor tipuri de piese, dintr-una sau mai multe bucăți (Vintilă, Pavel și Neagu 2013: 86, Fig. 7/ 1, 3).

Tot de la Vidra a fost analizată și o statueta avimorfă - zornăitoare în interiorul căreia au fost identificate șase bile de lut, dar și două vase de tip opaiț, în cazul cărora a fost pozitiv identificată maniera de modelare din două jumătăți (Vintilă și Neagu 2016: 481-2: Fig. 3).

Concluzii

Investigațiile tomografice prezentate în aceste rânduri și-au propus să determine structura internă, din perspectivă tehnologică, a unei serii de artefacte atribuite culturii Gumelnița, descoperite în așezările de tip *te//* de la Cunești, Măriuța și Sultana. Totodată, s-a încercat identificarea pașilor de lucru urmați de meșterii preistorici în procesul de manufacturare al acestor piese. În demersul nostru am supus acestui tip de investigație arheometrică peste patruzeci de piese de lut, de mici dimensiuni, însă nu în toate cazurile am obținut informații relevante.

Prin completarea propriilor rezultate din cadrul acestei investigații, cu cele identificate bibliografic, se pot extrage o serie de concluzii. Astfel, s-a observat în suficient de multe cazuri tehnica modelării, atât a vaselor, cât și a statuetelor antropomorfe sau zoomorfe în mai multe etape, din elemente construite separat, în momente diferite, iar ulterior unite pentru obținerea obiectului propus. Considerăm că aceste date conferă semnificații tehnologice particulare pieselor investigate, ce completează setul de informații obținut pe baza altor metode de analiză a artefactelor respective, mai ales că majoritatea pieselor respective nu prezintă macroscopic astfel de elemente constructive vizibile. Cel puțin în cazul statuetelor, majoritatea au fost modelate dintr-o singură bucată de lut. Diferă evident gradul de omogenitate, dar și rețeta pastei prin identificarea în matrice a unor constituenți antropici sau naturali. Prin folosirea tomografiei se pot observa cu precădere incluziuni precum pietricelele, dar nu și cioburile pisate întrucât au aceeași densitate cu cea a pieselor analizate.

Potențialul metodelor de investigație imagistică de a oferi informații suplimentare despre tehnicile de modelare folosite de meșterii neolitici este evidentă, dar acestea trebuie să fie întotdeauna dublate și de alte metode de analiză (de exemplu, analize fizico-chimice și petrografice sau studii de arheologie experimentală), în vederea verificării și confirmării datelor imagistice decelate.

Mulțumiri

Acest articol a fost realizat prin intermediul unui grant de cercetare, proiect nr. PN-III-P2-2.1-PED-2016-0742 finanțat de CNCS - UEFISCDI.

Bibliografie

- Andreescu, R.R. (2002) *Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară*, Monografii III, București: Ed. Daim.
- Casali, F. (2006) 'X-ray digital radiography and computed tomography for cultural heritage', *Archaeometria Mühely* 1: 24-28.
- Constantin, F., Pavel, C., Bugoi, R. și Toderaș, M. (2010) 'An X-ray tomograph based on a flat panel detector', *Nuclear Instruments and Methods in Physics Research A* 621: 685-9.
- Ghysels, M. (2003) 'CT Scans in Art Work Appraisal', *Art Tribal* 4: 116-31.
- Haneca, K., Deforce, K., Boone, M. N., Van Loo, D., Dierick, M., Van Acker, J. și Van Den Bulcke, J. (2012) 'X-Ray sub-micron tomography as a tool for the study of archaeological wood preserved through the corrosion of metal objects', *Archaeometry* 54: 893-905.
- Ignat, T., Bugoi, R., Constantin, F., Parnic, V. și Lazăr, C. (2018) 'Identifying the chaîne opératoire of prehistoric clay figurines using imaging methods and experimental archeology', *International Journal of Modern Physics: Conference Series*: submitted.
- Harvig, L., Lynnerup, N. și Amsgaard Ebsen, J. (2012) 'Computed tomography and computed radiography of Late Bronze Age cremation urns from Denmark: an interdisciplinary attempt to develop methods applied in bioarchaeological cremation research', *Archaeometry* 54: 369-87.
- Lehmann, E., Deschler-Erb, E. și Ford, A. (2010) 'Neutron tomography as valuable tool for the non-destructive analysis of historical bronze sculptures', *Archeometry* 52: 272-85.
- Morigi, M.P., Casali, F., Bettuzzi, M., Brancaccio, R. și D'Errico, V. (2010) 'Application of X-ray computed tomography to cultural heritage diagnostics', *Applied Physics A - Materials Science and Processing* 100: 653-61.
- Niemeyer, H.M., Zapata, V., Cantillana, P., Missene, A., Aguilera, J. și Torres, A. (2013) 'Computed tomography study of snuff trays from San Pedro de Atacama (Northern Chile)', *Journal of Archaeological Science* 40: 2036-44.
- Parnic, V. și Lazăr, C. (2005) 'Considerații preliminare asupra plasticii antropomorfe de lut din nivelul Gumelnița B1 de la Măriuța - La Movilă', *Cultura și Civilizație la Dunărea de Jos. In Honorem Silvia Marinescu - Bîlcu 70 de ani XXII*: 351-70.
- Pavel, C., Suci, C., Constantin, F. și Bugoi, R. (2013) 'X-ray computed tomography investigations of Cucuteni ceramic statuettes', *Documenta Praehistorica* XL: 323-32.
- Pavel, C., Constantin, F., Suci, C. și Bugoi, R. (2014a) 'X-ray tomographic examinations of Teleac, Cicău and Apulum rattles', R.B. Scott, D. Braekmans, M. Carremans și P. Degryse (ed.) *Proceedings of the 39th International Symposium on Archaeometry, 28 May – 1 June 2012, Leuven, Belgium (ISA 2012)*, pp. 193-7, Leuven: Centre for Archaeological Sciences.
- Pavel, C., Constantin, F., Suci, C. și Bugoi, R. (2014b) 'X-ray tomography studies of prehistoric ceramic artefacts', *International Journal of Modern Physics: Conference Series* 27: 1460135-1 - 1460135-8.
- Re, A., Albertin, F., Avataneo, C., Brancaccio, R., Corsi, J., Cotto, G., De Blasi, S., Dughera, G., Durisi, E., Ferrarese, W., Giovagnoli, A., Grassi, N., Giudice, A.Lo, Mereu, P., Mila, G., Nervo, M., Pastrone, N., Prino, F., Ramello, L., Ravera, M., Ricci, C., Romero, A., Sacchi, R., Staiano, A., Visca, L. și Zamprota, L. (2014) 'X-ray tomography of large wooden artworks: the case study of 'Doppio corpo' by Pietro Piffetti', *Heritage Science* 2(9): 1-9.
- Rosetti, D.V. (1939) 'Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest', *Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst* 12/1938: 29-50.
- Sanger, M. (2016) 'Investigating pottery vessel manufacturing techniques using radiographic imaging and computed tomography: Studies from the Late Archaic American Southeast', *Journal of Archaeological Science Reports* 9: 586-98.
- Tuniz, C., Bernardini, F., Turk, I., Dimkaroski, L., Mancini, L. și Dreoss, D. (2012) 'Did Neanderthals play music? X-Ray Computed Micro-Tomography of The Divje babe 'Flute'', *Archeometry* 54: 581-90.
- Vintilă, C.M., Pavel, C. și Neagu, M. (2013) 'Noi aspecte ale plasticii antropomorfe descoperite la Dunărea de Jos', *Materiale și Cercetări Arheologice (serie nouă)* IX: 83-96.
- Vintilă, C.M. și Neagu, M. (2016) 'Aspects de la plastique de la Culture Gumelnița: Pièces de mobilier et d'autres éléments de ritual', în A. Panaite, R. Cîrjan și C. Căpiță (ed.) *Moesica et Christiana, Studies in Honorem of Professor Alexandru Barnea*, pp. 481-7, Muzeul Brăilei 'Carol I': Ed. Istros.

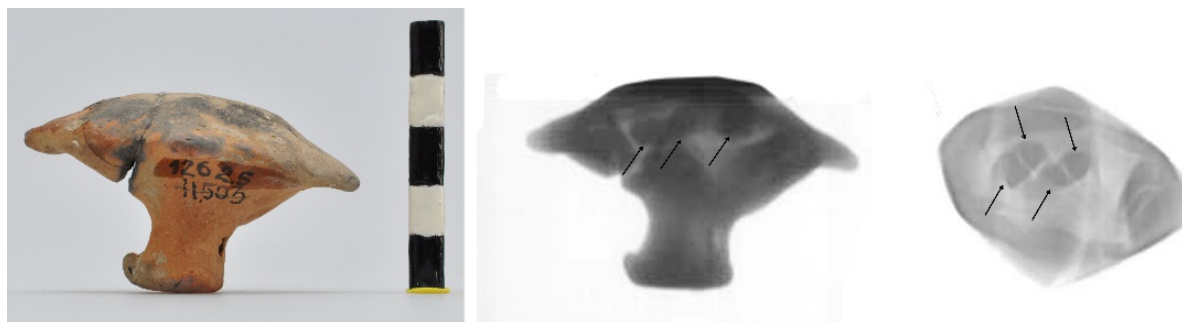

Figura 1. Statuetă avimorfă, Cunești (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică (săgețile indică bilele de lut).

Bird like shaped statuette, Cunești (Romania) - a) Photography; b) Tomography (the arrows indicate the clay balls).

Figura 2. Statuetă avimorfă, Măriuța (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică (săgețile indică punctul de joncțiune dintre corp și pedestal).

Bird like shaped statuette, Măriuța (Romania) - a) Photography; b) Tomography (the arrows indicate the junction point between body and pedestal).

Figura 3. Statuetă antropomorfă, Măriuța (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică (săgețile indică punctul de joncțiune dintre brațe și corp).

Anthropomorphic statuette, Măriuța (Romania) - a) Photography; b) Tomography (the arrows indicate the junction point between arms and body).

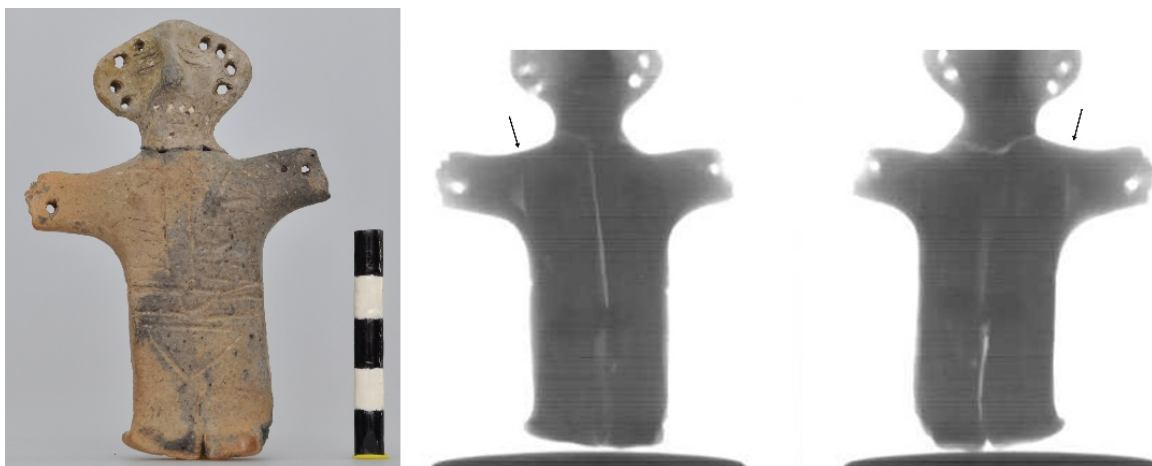

Figura 4. Statuetă antropomorfă, Măriuța (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică (săgețile indică punctul de joncțiune dintre brațe și corp); Vedere frontală (stânga), Vedere dorsală (dreapta).

Anthropomorphic statuette, Măriuța (Romania) - a) Photography; b) Tomography (the arrows indicate the junction point between arms and body); Front view (left), Dorsal view (right).

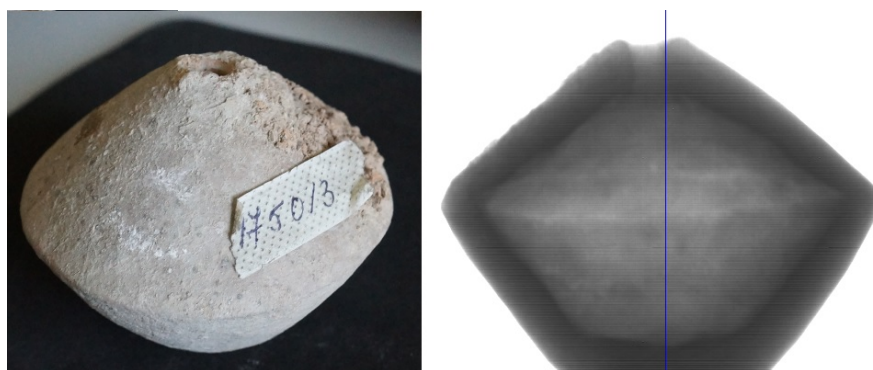

Figura 5. Vas bitronconic miniatural, Sultana 'Malu Roșu' (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică.

Miniature bitronconic vessel, Sultana 'Malu Rosu' (Romania) - a) Photography; b) Tomography.

Figura 6. Statuetă antropomorfă, Vidra (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică.

Anthropomorphic statuette, Vidra (Romania) - a) Photography; b) Tomography.

Figura 7. Statuetă antropomorfă, Vidra (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică.
Anthropomorphic statuette, Vidra (Romania) - a) Photography; b) Tomography.

Figura 8. Statuetă antropomorfă, Vidra (România) - a) Fotografie; b) Imagine tomografică.
Anthropomorphic statuette, Vidra (Romania) - a) Photography; b) Tomography.

LOCAL CULTURAL SETTINGS AND TRANSREGIONAL PHENOMENA: ON THE IMPACT OF A FUNERARY RITUAL IN THE LOWER DANUBE IN THE 4TH MILLENNIUM BC

Alin FRÎNCULEASA *

Pavel MIREA **

George TROHANI ***

Rezumat: În acest articol ne-am propus să aducem în prim-planul analizei arheologice un ritual funerar cu o prezență mai curând discretă la Dunărea Inferioară, contextul cultural-arheologic fiind reprezentat de fenomenul înmormântărilor tumulare din mileniul al IV-lea î.Hr. Principala caracteristică a acestui ritual este poziția dorsal-întinsă a defunctului, la care adăugăm lipsa inventarului și prezența ochrului. Pentru a ne apropia cu analiza de originea acestui ritual am reluat abordările legate de prezența sa în prima jumătate a mileniului al IV-lea î.Hr. în cadrul culturilor Kvityana și Cernavoda I. Dacă în cazul primei culturi menționate acest ritual este unul identitar, în ce privește Cernavoda I nu avem dovezi directe care să lege mormintele cu defuncți așezați dorsal-întins de această cultură. Prin urmare originea acestui ritual în cadrul mormintelor tumulare din a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.Hr., eventual începutul următorului, cercetate în arealul vest-pontic trebuie căutată în arealul nord-pontic, dincolo de cadrul cultural local eneolitic.

Abstract: This article aims to raise awareness of archaeological analysis of a funerary ritual the presence of which is rather discrete in the Lower Danube, the cultural archaeological context is represented by the phenomenon of tumular burials in the 4th millennium BC. The main feature of this ritual is the extended position of the individual, to which we may add the absence of inventory and the presence of the ochre. In order to more thoroughly analyse the origin of this ritual, we have re-examined evidence related to its presence in the first half of the 4th millennium BC in the Kvityana and Cernavoda I cultures. In the Kvityana culture this ritual is characteristic, while for Cernavoda I we have no direct evidence to connect the graves with dead people placed in an extended, dorsal position. Therefore, the origin of this ritual within the tumular graves from the second half of the 4th millennium BC, and possibly the beginning of the 3^d millennium BC, investigated in the West Pontic area should be sought in the North Pontic area, beyond the local Eneolithic cultural framework.

Cuvinte cheie: tumuli; ritual; Dunărea de Jos; mileniul IV î.Hr.; cultura Cernavoda I; cultura Kvityana.

Keywords: tumuli; ritual; Lower Danube; fourth millennium BC; Cernavoda I culture; Kvityana culture.

Introduction

The revaluation of certain materials and results 'forgotten' or 'lost' in bibliographies and repositories is a premise that should be undertaken by every archaeologist aware of the prospect of enhancing research. This necessitates the existence of a certain mentality of researchers in establishing and defining their relationship with posterity and an exemplary institutional behaviour as regards the preservation of movable heritage and of site archives/ stocks. In Romanian archaeology revisiting old investigations is long-practiced. This exercise is rooted first of all in the unexplored nature of discoveries; for important parts of the archaeological excavations are still unpublished or only summarily/ succinctly presented in more or less extended/ relevant research reports. The stage of evolution of the discipline was also important, which, at one point, decided on the relevance of the published results. This is the case of some research carried out more than four decades ago at Vitănești (Teleorman County) (Leahu and Trohani 1979).

* Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, str. Toma Caragiu, nr. 10, cod poștal 100042, Ploiești, jud. Prahova, România; alinfranculeasa@yahoo.com.

** Muzeul Județean Teleorman, str. 1848, nr. 1, 140033, Alexandria, jud. Teleorman, România; pavelcmirea@yahoo.com

*** Muzeul Național de Istorie a României, Calea Victoriei, nr. 12, sect. 3, 030026, București, România; gtrohani@yahoo.com

The Vitănești investigations

In 1976 the National Museum of Romanian History investigated two tumuli located within the commune of Vitănești (Teleorman County) (Leahu and Trohani 1979), and a third was excavated in 1983 (Leahu and Trohani 1986). The three tumuli were located approximately 800 m south of the Bucharest-Alexandria national highway (DN6) and east of Vitănești village. The first tumulus contained prehistoric burials, the second contained archaeological features attributed to historical periods that are not of interest to the proposed topic/ issue. In order to have access to a somewhat broader local context, we also discuss the finds from tumulus III. We extracted the main descriptive data from published archaeological reports (Leahu and Trohani 1979; 1986). From the site archive we added some pictures taken during the investigations.

Tumulus I, which had an irregular shape, was flattened because of agricultural works (Plate IV), with diameters of 15 m and 13.30 m and 0.75 m high from ground level at the time of the investigations. Following archaeological excavations, it was established that the actual diameters of the tumulus were 10.50 m (NE-SW) and 11 m (NW-SE), while the height was 1.10 m from the level from which it had been raised. The mantle, with a maximum height of 0.70-0.80 m, was made of brown clay with blackish and bluish spots. It overlapped a yellowy compact loamy sand layer, which represented the ancient level (Plate IV.3, 4). Three inhumation graves were found in the tumuli, one of which, Gr.1, was Turkic (11th-13th centuries), while Gr. 2 and Gr. 3 were prehistoric (Plate V).

Grave no. 2 (Gr. 2), which represents a secondary burial, was located in the centre of the tumulus with pit base 1.25 m deep. The pit had an irregular shape, the east end was straight, the north and east margins were rounded / irregular. The maximum size of the pit was about 2 x 1.5 m. An adult male was placed at the bottom of the pit. He was oriented in a west-east direction. The deceased was lying supine with the upper limbs alongside the body, while the lower limbs were bent at the knees and initially raised, subsequently falling to the left side. Traces of ochre were identified on the skull, near the shoulders, by the pelvis and near the left palm (Plate V.1). No other grave goods were found (Leahu and Trohani 1979: 128).

Grave no. 3 (Gr. 3), which represents the primary burial, was located in the centre of the tumulus. The grave pit had a small step in the north-east and was rectangular with rounded corners. The maximum pit sizes were 1.80 x 0.80 m. At the bottom, -0.90/1 m from the ancient ground level, a female adult was found in an extended position. The skull was oriented towards north-east, the lower limbs to south-west (Plate V.2). No grave goods were found inside the burial (Leahu and Trohani 1979: 128).

In tumulus III, 2.10 m high and 56 x 52 m in diameter (Plate VI.1), two inhumation graves were discovered. The primary grave (Gr. 1), found in the centre of the tumulus in a rectangular pit covered with wooden beams, 1.20 m deep, reached a maximum depth of -3.45 m, was lying supine, with the lower limbs initially flexed and raised, subsequently fallen on both sides (Froschlage). Ochre lumps were placed near the skull, the pelvis and the lower limbs (Plate VI.2). In the secondary burial (Gr. 2), in a rectangular pit about 1 m deep, two individuals were lying in a similar position, with the legs flexed, raised and fallen in rhombus or to the side (Plate VI.3). The upper limbs were stretched along the body or placed on the pelvis. Ochre lumps were placed near the skulls and pelvises of the two individuals (Leahu and Trohani 1986).

Argument or why we return to the Vitănești investigations

The trigger was the unusual nature of the primary burial (Gr. 3) in tumulus I from Vitănești with features not specific to this category investigated north of the Danube (Frînculeasa *et al.* 2015a: 80; 2017a: 155ff.). Within Muntenia, this grave can be categorized as exceptional, both in terms of the ritual and of the stratigraphic context in particular being the primary burial in the tumulus. Moreover, the secondary burial (Gr. 2) displayed typical Yamnaya traits in terms of the ritualistic position (the deceased was oriented towards west, lying supine, the lower limbs were bent from the knees, raised and fallen to the side), therefore leaving no room for further interpretation (Plate V.1) and confirming the stratigraphic situation recorded (Leahu and Trohani 1979: 128).

To provide a broader setting within which to discuss this exceptional discovery, a short presentation of burial rituals present in the Lower Danube tumuli is necessary (Frînculeasa *et al.* 2013; 2015a; 2017a). Starting with the late 4th millennium BC and throughout the 3rd, a very dynamic world can be perceived, in which a number of rituals, that involved placing the dead in specific positions inside the funerary pits, defined behaviours and traditions, and elements of identity pertaining to cultural entities and phenomena. Taking the body position in the grave pit as a starting point, the following ritual groups must be mentioned in a general chronological order: GR 1 – body in side-crouched position; GR 2 – body lying supine, flexed lower limbs and raised knees; GR 3 – body in

extended position. The initial position (GR 1) occurs in the first tumular burials (the last third of the 4th millennium BC – the beginning of the 3rd millennium BC). The second position (GR 2) is typical of the first half of the 3rd millennium BC (Frînculeasa *et al.* 2015a), while the last (GR 3) is found in burials attributed to the Katacombanaya phenomenon (circa the second half of the 3rd millennium BC). Regarding the last ritual group we should mention that all the identified features were secondary burials in mounds that had already been raised in the first half of the 3rd millennium BC by Yamnaya communities or those preceding them (Toshev 2013: 72; Frînculeasa *et al.* 2017a: 150). During the course of their evolution, some secondary rituals occurred and/or coexisted amongst these three main groups. Thus, burials which exhibit the characteristics of the last ritual group (GR 3) can be encountered relatively isolated during the last quarter of the 4th millennium BC. We should specify that the catacomb, the defining structure of Katacombnaya burials, is not found in this earlier chronological phase (Frînculeasa *et al.* 2017a: 150).

The Vitănești discovery enables an analysis of this ritual within the boundaries of the tumular phenomenon, a return to its origins, and by considering the Cernavoda I funerary features as well. To this should be added the opportunity to include these finds within the current state of research and to integrate them in the new debates (Frînculeasa *et al.* 2017a: 273-4). The results of some palaeogenetic (Allentoft *et al.* 2015; Haak *et al.* 2015) and isotopic (Gerling 2015; Kaiser 2017) analyses have brought to the fore the issue of Indo-Europeanization and its relation to the kurgan/migration phenomenon (Gimbutas 1979; 1993), a much debated topic (Gogâltan 2016), which concerns both Western (Heyd 2017; Kristiansen *et al.* 2017; Anthony and Brown 2017) and Eastern (Kleyn 2017; Kleyn *et al.* 2017) research.

South-western Muntenia and the tumular phenomenon

The Vitănești tumuli are part of a very well-defined regional context. In this south-western part of Muntenia, administratively located in Teleorman County, a first assessment at the end of the 19th century mentioned 145 'knolls/ hummocks' which can be seen as tumuli (Georgescu 1897). Almost a century later their number would reach 235 (Spiru 1996: 82-85), but field investigations conducted over the past decade have led to the mapping of 351 tumuli, which is unlikely to be the actual number because there are still unresearched areas.

The tumuli are particularly located in the southern half of the county, namely the Danube meadow, as far as the south of the Găvanul-Burdea Plain, the west of the Burnazului Plain and the east of the Boianului Plain, with the northern boundary reaching the absolute altitude of 200 m. Regarding the general placement of tumuli, one may note that they were raised mainly above the elevation of 80 m, in the marginal areas of interfluvies and less in the plain area proper.

If the earliest cartographic representations of tumuli in the area in question appear on the 1790-1791 map by the Austrian colonel Friedrich Specht ('Militarische Carte der Kleinen oder oesterreichischen und grossen Wallachei') (Plate I.1), the 'Szathmary's Map' (or 'Charta României Meridionale', i.e. 'Map of southern Romania'), made in 1864, probably shows the first representation of the 'Măgura lui Pisiță' (Plate I.2). The military maps from the late 19th century and the early 20th century render the tumuli more accurately, as their strategic importance is easily understandable (Plate I.3).

In addition to the three tumuli excavated at Vitănești, very few others have been investigated, although there have been some rescue interventions, and the burials found were assigned to several chronological periods. Thus an 'ochre tumulus' was researched by Emil Moscalu in 1980 at Lăceni, about 11 km north-north-west of Vitănești (Stoia 1981: 371, nr. 69). In 1969 a tumulus dated to the Geto-Dacian age, the 1st century BC, had also been excavated at Lăceni (at 'Gârlești' point), while another from the same period was uncovered in 1974, in the neighbouring village of Orbeasca de Sus, at 'Pătan' point (Moscalu 1977).

A tumulus with an 'ochre grave' ('Măgura cu Corni') at Băcălești underwent unauthorised 'research' by the village history teacher in 1976 (Călmățui de Sus commune). Finding a grave and obviously not knowing how to further proceed, he informed the museum of Alexandria where the archaeologist Emil Moscalu happened to be at the time and who latter eventually investigated it. Limited information regarding the archaeological context was preserved only in the notes of the priest Ioan Spiru, an amateur archaeologist. According to Spiru, there was a well-preserved human skeleton, in crouched position, with traces of ochre, with no other grave goods. In addition, a wooden 'bridge' had been placed above the buried person in order to protect him/ her (Spiru 1996: 24). There is unconfirmed information about another tumulus with an 'ochre grave' that was investigated during rescue excavations by George Trohani on the outskirts of Văceni village (Drăgănești Vlașca commune), near DN 6, about 9 km north-east from Vitănești (Spiru 1996: 61).

We conclude this brief presentation of the tumuli finds with mention of the two accidental discoveries which have become emblematic: the 'solar chariot' from Bujoru (Moscalu and Beda 1988) and the 'princely grave' from Peretu (Moscalu 1986).

Returning to the Vitănești tumuli, we suggest they should be assigned to a micro-region defined by the interfluvium of the Vedea and Teleorman rivers (between Alexandria and Vitănești), where almost 80 tumuli of various sizes, ranging from 20 m in diameter and 0.50 m high to 50-60 m in diameter and heights reaching 5 m, have been recorded over an area of roughly 100 km² (Plate II).

Of the tumuli investigated at Vitănești, today only 'Măgura lui Piscă' and 'Tumulus I' still survive but with much reduced sizes, while 'Tumulus II' is completely destroyed. Repeated agricultural works, mainly ploughing with large machines, has led to the flattening of the tumuli, which is shown by the increased diameters and decreased height. Thus, tumulus I is currently about 30 m in diameter and less than 0.50 m high, while tumulus III has diameters of 60 x 64 m and is approximately 2 m high (Plate III).

The Lower Danube and extended burials: brief presentation (Fig. 2)

In Romania, the tumuli in which the dead were placed in an extended position were investigated at Anadalkioi T. I/ Gr. 1 (Schuchhardt and Traeger 1919: fig. 3), Suharu de Jos (Nicolăescu-Plopșor 1932; Berciu 1939: 82, fig. 96), Vitănești T. I/ Gr. 3 (Leahu and Trohani 1979: 128, fig. 2, 3/1), Corlăteni/ Gr. 2 (Comșa 1982: 88), Holboca (Comșa 1985), Chilia Veche T. II/ Gr. 2 (Vasiliu 1995: 59), Frecăței T. II/ Gr. 1 (Vasiliu 2004: 12, pl. VI/3-4), Slobozia-Hănești/ Gr. 5 (Zaharia *et al.* 2002: 461). We should also mention two graves from Radovanu (Plate XIV.4, 5), although the stratigraphic context is not clear and they are presented rather from an anthropological perspective, with the archaeological information of secondary importance (Comșa *et al.* 2011; 2013). A skeleton lying in an extended position, partially destroyed, with ochre sprinkled over the bones was discovered in 1957 at Largu¹. These graves did not receive special treatment in Romanian bibliography but were dealt with hastily within the larger issue of tumuli or perhaps associated with debates on the Cernavoda I culture.

Tumular burials in which the deceased were laid in an extended position also occur sporadically in Hungary, such as Gr. 6/ T. II at Tiszavasvári-Deákhalom (Dani 2011: fig. 9-10) (Plate XVIII.2). Other individuals in the same ritual position were uncovered in the same tumulus, of which we should note Gr.3 with a bronze hair ring of a composition that is not specific to the 4th millennium BC (Dani 2011: 28), the absolute dating of this feature indicates the late 2nd millennium BC (Horváth *et al.* 2013: tab. 2). South of the Danube, in Bulgaria, such graves were identified in tumuli investigated at Goran Slatina, Polsko Kosovo, Kalugeritsa and Riltsi and were linked to the cultural horizons of Cernavoda I and Cernavoda III, which precede the Yamnaya features (Alexandrov 2010a; 2010b; 2011; Alexandrov and Kaiser 2016).

There is another series of a small number of burials with graves dating from the second half of the 3rd millennium BC, connected with the Katacombnyaya group/ GR 3 (Burtănescu 2002; Motzoi-Chicideanu 2011). The only features for which we have stratigraphic data, confirmed by absolute dating, are the four tombs found in the Smeeni tumulus (Frînculeasa *et al.* 2017a: 110ff.).

Chronology of a ritual: the relevance of stratigraphic and absolute dating

A. As we have seen in the abovementioned examples, stratigraphic situations are not always easy to specify. At Corlăteni there is Gr. 2, with an oval pit, east-west oriented, which overlapped a grave with an individual laid in side-crouched position, with grave goods (Comșa 1982: fig. 3-4) that has analogies in the Zhivotilovka group (Manzura 2016: fig. 6/2). In its turn, this feature is stratigraphically succeeded by a Yamnaya burial of an individual lying supine, with lower limbs flexed and fallen to the side (Comșa 1982: 91). At Vitănești Gr. 3/ T.I was overlaid by Gr. 2, a Yamnaya grave (Leahu and Trohani 1978). At Slobozia-Hănești Gr. 5 was the primary burial, in an irregular oval pit, the skeleton had been disturbed, initially it was probably lying in extended position, without grave goods or ochre. It was overlapped by Gr. 4, poorly preserved, possibly side-crouched to the right, oval pit, west-south-west oriented (Zaharia *et al.* 2002: 460-1, board. XXXVI/1). At Anadalkioi the deceased was put in the centre of the mound and oriented towards the west (Schuchhardt și Traeger 1919, fig. 3) (Plate XII.1), while at Suharu de Jos the skeleton was extended, east-west oriented, with a pot which may be assigned to the Coțofeni culture, placed over the thorax (+18 cm) (Plate XII.3-5)². The mound was small, approx. 15-16 m in diameter, 0.60 m high, and the pit was 0.50-0.55 m deep (Nicolăescu-Plopșor 1932). At Frecăței, in a small-sized (15 x 14 m) (destroyed) tumulus, Gr. 1 (probably secondary) was uncovered in the 'north-eastern quadrant' in a rectangular pit with rounded

corners excavated in the sterile layer, east-west oriented, without grave-goods or ochre (Plate XIV.3). The segment of stone ring discovered in the same mound was not associated with this feature (Vasiliu 2004: 12), although there are authors who publish this information (Alexandrov 2010a: 278). Another case is Gr. 3/ T. II from Chitila Veche, with a side-crouched skeleton which seemed to succeed both Gr. 2, with an individual lying in an extended position³, and Gr. 6 in supine position, with flexed legs and ochre (Vasiliu 1995: 58-59). Here, the situation was ambiguous, compounded because of the partial destruction of the mound, where both Gr. 2 and Gr. 6 had pits dug from the ancient level, but Gr. 6 was considered the primary burial. However, a mound was raised over Gr. 2 (which chronologically appears to be Yamnaya according to this description), which increased the initial diameter of the tumulus (Vasiliu 1995: 59).

In Bulgaria such complexes are more numerous (Alexandrov 2011). The first mentioned is T.II from Goran Slatina (Kitov *et al.* 1991) (Plate XVII). In this tumulus Gr. 13 was considered the primary grave, had a rectangular pit, the deceased was in extended position, east-west oriented, without ochre. It was overlapped by another burial with a similar ritual position of the deceased (Gr. 4), that was north-south oriented, with an inventory comprising a pot fragment, silver ornaments, a gold pendant, ochre. The ceramic fragment, placed to the right side of the individual's shoulder, has a decoration (Kitov *et al.* 1991: fig. 33) with analogies at the Celei site (Bujor 1967: 214; Nica 1982: fig. 12/1), from a level dated to the 3rd millennium BC (Frînculeasa *et al.* 2017a: note 116). The next burial Gr. 18 was side-crouched in an oval pit, accompanied by grave goods such as a silver hair ring and adornments made of perforated mammal canines and molars (Kitov *et al.* 1991: 58-59). At T. III from Goran Slatina, the primary grave Gr. 9 was laid in the dorsal position, the legs flexed to the side (not raised) or 'semi-supine' (Alexandrov 2011: 309), arms stretched along the body, surrounded by a ring of stones 8.6 m in diameter. It was overlaid by Gr. 6 and Gr. 7 with individuals placed in extended position; while the subsequent burial stage was typically Yamnaya (Gr. 1, Gr. 3, Gr. 8) with the supine position of the deceased, the lower limbs flexed and raised from the knees, with ochre, hair rings and wooden covers (Kitov *et al.* 1991).

A relevant situation could be that of mound I from Polsko-Kosovo (Plate XVIII.3-8). The initial burial (Gr. 1) was surrounded by a stone ring 9 m in diameter. The deceased was in extended position, east-west oriented, the upper limbs placed near the body. Ochre was sprinkled on both the body and the bottom of the pit (Stancev 2002). The secondary graves belonged to the Yamnaya culture, and one is even more recent (Alexandrov 2011: 310-1). At Kalugeritsa, tumulus III, the primary burial (Gr. 4) had a rectangular pit in which there was an individual in side-crouched position, east-west oriented. The inventory comprised a silver hair ring and ochre. Wood had been used to prepare the pit and for the cover as well. The grave was surrounded by a stone ring 11 m in diameter and 0.65 m wide (Mikov 1936). In the next grave (Gr. 3) an individual had been laid in an extended position, without grave goods. In its turn, it was overlapped by two Yamnaya graves, Gr. 1 and Gr. 2, one of which had ochre on the skull (Alexandrov 2011: 311). In the tumulus investigated at Riltsi Gr. 3 was lying extended, south-north oriented, with ochre on the thorax and skull, and ochre lumps as well. It was a secondary burial which overlapped other features with individuals placed in supine position, with their legs raised or placed to the side. From the description, the primary grave (Gr. 4) seems to be Yamnaya (Alexandrov 2011: 311-2).

* * *

This ritual is also encountered at the mouths of the Danube, the Prut and the Dniester, where it is recorded in more than 40 burials (Levițki *et al.* 1996: 59; Manzura 2010: fig. 1; Ciobanu *et al.* 2016: 40), known in the scholarly literature as 'graves with extended and coloured skeletons' (Levițki *et al.* 1996: 59). Regarding the tumular burials east of the Dniester, Y. Rassamakin included this ritual in the Kvityana culture (Rassamakin 1994; 1999; 2013b).

The debates on this ritual are to be found in a number of synthetic or extended studies (Rassamakin 1994: 39-40; 1999: 83-87; 2004a; Levițki *et al.* 1996: 59ff.; Manzura 2010; Ivanova and Toshev 2015: 355ff.), including a critical approach (Agulnikov and Paşa 2008). The presence of these features in the Prut-Dniester interfluvium was connected to the burial traditions of the Kvityana/ post-Mariupol group (Rassamakin 1994; 1999; 2013b) or even to the horizon of the last third of the 5th millennium BC (Levițki *et al.* 1996: 66). The graves had oval-elongated or rectangular pits, most of them lack grave goods, however ochre was present, sometimes stone was used in the funeral structure. They appear in the tumuli in rather secondary positions, although primary burials also occur. Chronologies have been proposed depending on the pit shape (Levițki *et al.* 1996: 60ff.; Manzura 2010). They seem to have existed on the north-north-western coast of the Black Sea for

much of the 4th millennium BC They precede the Yamnaya burials, succeed the Cernavoda I burials and coexist with the Usatovo and Zhivotilovka groups (Agulnikov and Paşa 2008: 34-35). According to other authors, in the Carpathian-Dniestean forested steppe area they are dated between the Zhivotilovka and the Yamnaya burials and are connected to the latter communities (Manzura 2016: 57), such as the finds from Bursuceni, Dumeni (Manzura 2016: 57), Corlăteni (Comşa 1982: 91) and Holboca (Comşa 1985: 156). It should be noted that in the Kvityana - Zhivotilovka relationship the last mentioned group is more recent (Manzura 2016: 57, 69).

East of the Prut, tumulus II of Sărăteni is very important (Plate XV). The primary grave (Gr. 3), in an extended position, was overlapped by a mantle 10 m in diameter and 1.1 m high. Later, a 'looted' individual, whose position could not be identified, was buried without grave goods, on top of whom a new layer was raised, which altered the initial shape of the tumulus. Several secondary burials, which are typically Yamnaya and Mnogovalikovaya, occurred later (Leviţki *et al.* 1996: 32ff.). As the burials of the individuals lying supine were included in the Cernavoda I-Hadgider culture, this tumulus gave rise to a debate on the possible existence, in the Carpathian - Dniestean area, of a burial horizon that preceded this chrono-cultural horizon, connected with the evolution of Carpatho-Balkan cultures at the end of the 5th millennium BC (Leviţki *et al.* 1996: 61ff.) - a conclusion which was regarded with reservations (Rassamakin 2004b: 136) or was abruptly criticised (Agulnikov and Paşa 2008: 34).

Other stratigraphic information, supported by absolute dates, comes from tumulus I of Sărăteni, with ditch and stone ring (Leviţki *et al.* 1996: 21ff., fig. 3). Thus, Gr. 7 considered as primary - Ly 2454: 5140±40 BP/ 4041-3081 cal BC (Petrenko and Kovaliuk 2003: 108), along with Gr. 14, probably a looted burial taking into account the fact that no bones were found in the pit, were succeeded by a partially destroyed grave (Gr. 2) placed in extended position, then by several Yamnaya graves, among which Gr. 4 - Ly 2476: 4480±50 BP/ 3359-3013 cal BC (Rassamakin and Nikolova 2008: tab. 1, no. 189) contained parts of a wagon and Gr. 5 was dated to: Ly 2459: 4360±30 BP/ 3085-2904 cal BC (Rassamakin and Nikolova 2008: tab. 1, no. 188; Ivanova 2013: tab.1).

In T. I of Crihana Veche, Gr. 14 and Gr. 15 with extended individuals, both with traces of ochre, were overlapped by Gr. 7 with wooden box and cover and disturbed skeletal remains (Agulnikov 1997: fig. 4/2, 4-5), considered early Yamnaya (Agulnikov and Paşa 2008: 32). Let us also mention the Gr. 7/ T. I from Ciumai, with an individual (*infans*) placed extended in an oval pit, under the left arm there was a ceramic fragment painted with a net-like decoration, attributed to the Usatovo group (Plate VII). Traces of ochre were identified on the bones (Ciobanu *et al.* 2016: 32-33). Stratigraphically, the burial was overlaid by Gr. 6 (Yamnaya) (Ciobanu *et al.* 2016: 40). In the Bugeac area, T. 30 from Kochkovatoe is to be noted, with Gr. 7 at its centre, which was the primary burial with an oval pit and circular ditch disposed towards the edges of the mound. The grave was 'looted', so there is no information regarding the position of the deceased. It was overlapped by Gr. 2 with an individual in extended position, without grave goods, which, in its turn, was succeeded by Gr. 6 with Yamnaya ritual and then by Mnogovalikovaya funerary features (Vanchutov *et al.* 1992: 25-28, fig. 7, 8). Gr. 9/ T. 9 from Krasnoe (Plate XI.6) may also be important: it seems to be more recent than Gr. 10 (4467±34 BP) and Gr. 17 (4434±23 BP), both attributed to the Zhivotilovka group (Manzura 2016: 70).

The Brăiliţa cemetery (123 burials, in which 8 individuals were lying side-crouched, while the rest of them were in extended position), given its exceptional nature and its only partial and confusing publication, remains an uncertain reference point which needs to be re-evaluated and considered with much caution. Many of the graves are likely to be dated more recent, to both Katacombnyaya and Mnogovalikovaya (Frînculeasa *et al.* 2017a). Others are probably Eneolithic (5th millennium BC), but we can also note the presence of Christian burials. According to the published 'plan' (Hartuşche 2002: fig. 64) several burials were investigated near a modern pit (no. 3), three of which were in extended position, one had a disc-shaped buckle - Gr. 37 (Middle Bronze Age), while another, Gr. 39, oriented west-east, was probably Christian. Although we do not have all the archaeological data, we note Gr. 40 in the same group lying in extended position in a rectangular pit, oriented east-north-east - west-south-west (Hartuşche 2002: 58). The jug with a slightly oblique rim, strap handle, jagged decoration (Hartuşche 2002: fig. 89/6, 94/3, 4) may date from the last part of the 4th millennium BC, such as those of Ariceştii-Rahtivani (Frînculeasa *et al.* 2014) as well as Ploieşti 'Gara Vest' (Frînculeasa *et al.* 2015a: 218), Ploieşti 'Triaj' T. I/ Gr. 3 (Frînculeasa *et al.* 2013: 17/ 10)⁴ or Gr. 70 from Gherăseni (Frînculeasa *et al.* 2017a: 71). In the same nucleus of graves, there are two individuals in side-crouched position, namely Gr. 22 and Gr. 23.

B. For grave 6 in tumulus II of Tiszavasvári - Deákhalom (which was not a feature located in the presumed centre of the destroyed mound) (Dani 2011: 28), two dates are available, both obtained

at the same laboratory in Poznań: 4430±30 BP/ 3326-2926 cal BC, 4350±40 BP/ 3091-2926 cal BC (Horváth *et al.* 2013: tab. 3). East of the Prut we shall mention Gr. 3/ T. II of Sărăteni dated Lu-2477: 4530±40 BP (3370-3090 cal BC) (Yarovoi 2000: 16-18)⁵, which indicate a time frame preceding the Yamnaya funerals (Rassamakin 2013a: 134). At Sărăteni Gr. 3/ T. II was the initial burial of a subadult, in an oval pit, with ochre and a cover made of wooden beams (Levițki *et al.* 1996: 32). It was overlapped by another Eneolithic feature - Gr. 11, 'looted', suggesting an early horizon for burials in extended position, which was regarded with reservations (Agulnikov and Paşa 2008: 34ff.); furthermore, the interpretation of published archaeological data is one more argument to reject this suggestion (Rassamakin 2004b: 136-7; Agulnikov and Paşa 2008: 34). Grave 3/ T. I at Vitănești has the date - DeA-12800: 4256±30 BP/ 2919-2761 cal. BC (Fig. 1). It was overlapped by Gr. 2, buried according to the Yamnaya ritual (Leahu and Trohani 1979: fig. 3/2)⁶. Their chronology on the Lower Danube covers the time interval 3050/ 3000 - 2550/ 2500 BC (Frînculeasa *et al.* 2015a; 2017a: 121ff.).

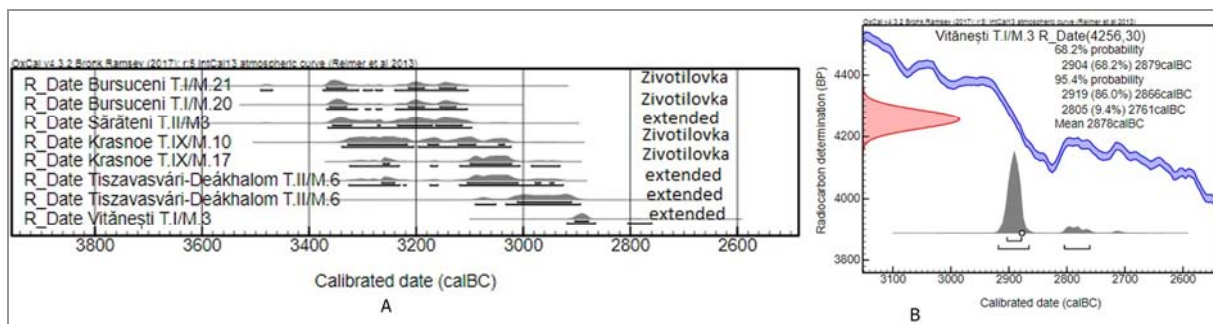

Figure 1. Chart of a series of radiocarbon dates from the Zhivotilovka graves and with extended skeletons (A); chart of dates from Vitănești T. I/ Gr. 3 (B).

Grafic cu datele radiocarbon înseriate provenind din morminte Zivotilovka și cu schelete dorsal-întinse (A); grafic cu data de la Vitănești T. I/ M. 3 (B).

Covering an area stretching from the Don as far as the Siret river, with only 90 tumuli/ around 150 burials (Manzura 2016: 56, fig. 1), Zhivotilovka radiocarbon dates are very few. They are taken from tumuli investigated at Bursuceni (T. 1/ Gr. 20 and Gr. 21) and Krasnoe (T. 9/ Gr. 10 and Gr. 17) (Petrenko and Kovalyuk 2003: tab. 6; Ivanova *et al.* 2005: 106; Rassamakin 2011a: abb. 12a, no. 4, 5). They date from the last quarter of the 4th millennium BC, are contemporaneous with the Repin culture finds to the east and precede the Yamnaya funerals (Rassamakin 1999; 2013a: 133; Manzura 2016: 69). The relation with Usatovo is still unclear, although their areas overlap. The map of Zhivotilovka discoveries shows no more than 10 sites in the Usatovo area. As radiocarbon dates indicate (Videiko 1999; Lazarovici 2010; Diachenko and Harper 2016), we believe that Usatovo had an earlier start and might reach the half of the 4th millennium BC (Govedarica and Manzura 2011: 54). This chronological relation is indirectly shown by the absence of the Tripolie pots in the inventory of Zhivotilovka funerary complexes (Manzura 2016: 70). Most probably the two cultural groups coexisted for a while. Therefore, based on the limited available data, we shall try to draw a preliminary conclusion that there was a coexistence of this ritual with the onset of Yamnaya funerals and with the Zhivotilovka as well.

Towards the origins: Cernavoda I on the Lower Danube and Kvityana north of the Black Sea

We do not aim to seek to elucidate the origin of this ritual by pushing our analysis as far as the Mesolithic; we only intend to investigate it from the moment of its interaction with the tumular phenomenon. So, in the first half of the 4th millennium BC, north of the Black Sea, there was the Kvityana/post-Mariupol group and to the west there was the Cernavoda I (- Hadgidger). With regard to origins, a direct line is still being sought in connection with the emergence of this ritual in the steppe to the north of the Black Sea before the half of the 4th millennium BC (Rassamakin 1999: fig. 3.5). Further back in time, a few isolated discoveries in the Lower Danube may be attributed to the last third of the 5th millennium BC. Thus, we shall mention the finds in the flat cemetery of Varna I, in which there were 93 individuals in supine position (Slavchev 2015: 370), of which we should emphasise the features with rich inventories such as Gr. 43 or Gr. 6 (Ivanov 1978) as well as the isolated (partially destroyed) tomb of Lungoci, also with remarkable grave goods (Dragomir 1976: 53).

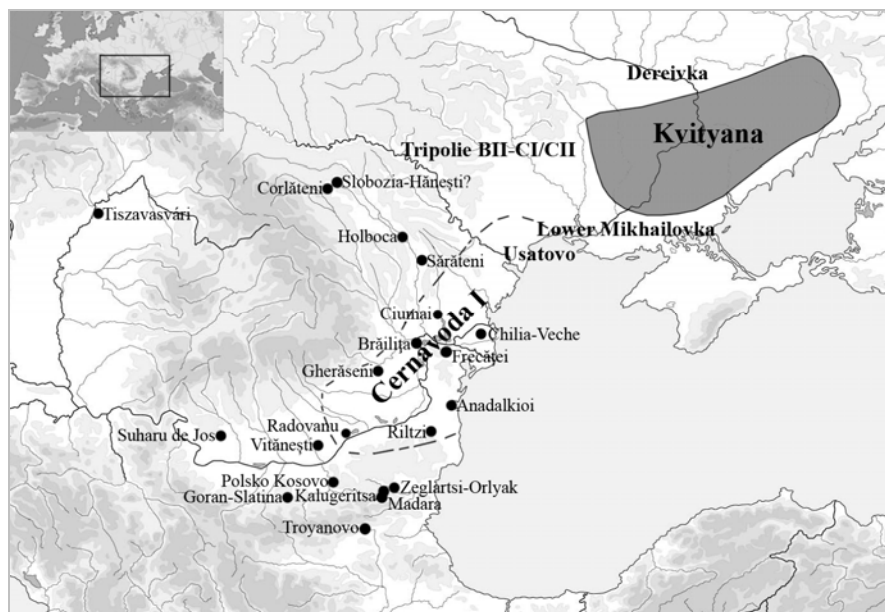

Figure 2. Map of funerary finds with skeletons in extended position from the 4th millennium BC and contemporaneous cultural areas.

Hartă cu descoperiri funerare cu schelete depuse dorsal-întins din mileniul IV î.Hr. și areale culturale contemporane.

The Cernavoda I culture (-Hadjgider, added in order to include a number of early tumular finds in the southern half of Bessarabia and even east of the Prut) covers the Lower Danube area (Muntenia, north-eastern Bulgaria, Dobruja, southern Moldavia and the lower basins of the Prut and Dniester Rivers) (Manzura 1994; 1999) (Fig. 2). It evolved parallel to and came into contact with Cucuteni B/ Tripolie C.I, within a time interval that covers a large part of the first half of the 4th millennium BC (Frînculeasa 2016). Few settlements have been discovered, most of them located in Muntenia and Dobruja, but investigations are inconsistent (Hașotti and Popovici 1992; Hașotti 1997; Manzura 1999; Vernescu 2013; Schuster *et al.* 2016). In the Prut-Dniester interfluvium the only settlement is that of Orlovka (Govedarica and Manzura 2011: 52).

To the Cernavoda I culture belongs a small series of flat graves, but tumular ones have also been noted in the south of the Dniester, the Prut and the Danube basins; the typical position is side-crouched, but the dorsal extended has also been suggested. This last group was present at the Brăilița cemetery and a number of tumular graves, although this site, as it is published (Hartuche and Anastasiu 1968; Hartuche 2002), is hardly relevant because there are no dates for any grave of this category which could include it in the Cernavoda I culture. In the monograph of the site, which is confusing, the author included 'with caution and reservations' 123 tombs in the Cernavoda I culture, of which only 8 in side-crouched position, while the rest of them were extended (Hartuche 2002: 127). On analysing, as far as possible, the features and the published material, many things get sifted. At least two side-crouched tombs found at Brăilița may be said to fall under the Cernavoda I culture. Thus, in surface no. 1 (Plate VII), which by the stratigraphic situation indicates the presence of a tumulus, as remarked in the initial publications (Dragomir 1959: 671), Gr. 21 was found below Gr. 20 whose inventory comprised a painted pot with lid, having the shape and decoration typical of the Usatovo culture. The deceased was a sub-adult lying in a side-crouched position to the left, east-west oriented, with an inventory that included a vessel with crushed shells in the paste (Plate VII) and a string made of *Spondylus* and micaceous rock (Hartuche 2002: 51)⁷. Gr. 59 lying crouched on the left side, east-west oriented, had an inventory that contained an amphoroidal vessel (Plate VII) (Hartuche 2002: 62, fig. 59/7) with good analogies in the Cernavoda I milieu, for example at the Ulmeni settlement (Manzura 1999: fig. 7.28/6).

From Muntenia, we mention Gr. 70 from Gherăseni with an oval pit, in which there was an individual in side-crouched position to the right, east-west oriented (Plate IX.1), with an inventory comprised of two vessels (Constantinescu 1994: 105-6, fig. 4/1-2, 4). Of these, one had crushed shells mixed into the paste and was decorated with a cord with motifs resembling some 'small horseshoes' (Plate IX.2), with analogies in the settlements of Chirnogi, Ulmeni, Orlovka, Dereivka

(Plate IX.6-9) (Manzura 1999: fig. 7.13/18; 7.26/1, 3, 5, 6; 7.27/4; 7.29/3; Bruyako *et al.* 2005: fig. 15/14; Kotova 2010: fig. 6/6; Govedarica and Manzura 2015: fig. 15/1).

Dobruja seems to be best represented by Cernavoda I graves. Destroyed/ disturbed graves, which crossed the Boian habitation level, have been found at Isaccea (Marinescu-Bîlcu and Micu 1998: 35). One of these graves revealed a vessel with cord decoration both on the body and on the rim (Vasiliu 2002: 77, fig. 4/3) (Plate X.5). Also, at Luncavița 'Cetățuie', a similar pot has been found, the context of which is uncertain (Plate X.4) (Vasiliu 2002: 75, fig. 2/6). Two graves, of which Gr. 2 had been partially destroyed, were found at the Cernavoda site. The deceased in Gr. 1 was crouched to the right side, oriented SSE-NNW, with an inventory comprised of an *askos* vessel and a bitruncated bowl (Plate VIII.1-3) (Nestor 1937: 16, fig. 6-7). The *askos* vessel, which is remarkable, has analogies in a recent find from Sultana. In Gr.75, considered to be Cernavoda I⁸, with a skeleton in side-crouched position to the right, south-north oriented, there was an *askos* vessel lying near the lower limbs (Plate VIII.4) (Andreescu *et al.* 2015: 134). South of the Danube, we should mention Gr. 448 in the Durankulak cemetery which was included in the Cernavoda I culture (Vajsov 2002: 165; Manzura 2005: 51). The adult female was in a crouched position to the left side, possibly laid under a mound ('tumulus H'), and the inventory contained three vessels (Plate VIII.5-8) (Vajsov 2002: abb. 182). In Dobruja, Gr.1 of Baia may also be noted with an individual lying in crouched position to the left side, north-south oriented, with one arm bent and the other extended, brought towards the knees (Lazurcă 1980: fig. 1/3), a position connected to the Cernavoda I-Hadgider ritual (Manzura 1994: 96; 1999: 116). A similar grave was also found at Anadalkioi in T.2 (Schuchhard and Traeger 1919: fig. 4). Regarding the tumular grave of Agigea, data are incomplete and point to an individual laid in a crouched position and an inventory with two fragmented vessels, a small atypical vessel and another included with reservations in the Cernavoda I culture, even though both are missing graphical representations (Hașotti 1997: 131).

Probably the most important Cernavoda I funerary feature is that of Orlovka (Ukraine), where there is information about more than 20 burials (Plate IX.4-5). The individuals were lying in a side-crouched position and were buried 7-10 m away from each other, with no other noticeable traces of tumuli (Govedarica and Manzura 2015: 463). The inventories were made up of pottery (Bruyako *et al.* 2006: fig. 2; Govedarica and Manzura 2015: 463). Although these were not overlapped by tumuli, see Gr. 160 in another group of investigated graves (Bruyako and Agulnikov 2017: fig. 9), such sites in the area have still been excavated (Bruyako and Dzigovskiy 2011). The presence of a flat cemetery is, for the time being, singular in the Cernavoda I cultural milieu, though a possibly similar complex from the same period might be that of Săveni (Muntenia), where we have some information regarding the discovery of at least 9 graves with crouched skeletons (Babeș and Coman 2005: 139, note 2).

Cernavoda I and the Eneolithic tumular graves east of the Prut River

The Cernavoda I tumular finds have been related to a number of Eneolithic graves in the steppe from the mouths of the Prut and the Dniester or the nearby lakes. A few characteristics may be mentioned: the side-crouched position, rings placed to the edges of the mound, interrupted circular ditches, stone platforms, and Tripolie CI pottery. The evidence on Cernavoda I is rather indirect, related to the Tripolie pottery or that with crushed shells mixed in the paste which in many situations was in secondary position. There is also a series of tumuli in which the graves seem disturbed, the term 'looted'⁹ being most commonly used (Rassamakin 2004b: 136). They were assimilated/ included into the same cultural group due to the few undisturbed tombs with individuals laid in side-crouched position, with common elements (ditch, ring, painted pottery or pottery with shells crushed into the paste). The few abovementioned elements also occur east of the Dniester, though more rarely (Agulnikov and Pașa 2008: 33), in the same chronological interval, but the ritual includes the extended position of the dead as well (Rassamakin 2000; 2004b). Following some reinterpretations, Y. Rassamakin proposes another chronological position for the Sărăteni finds and assigns them to the Late Tripolie horizon CII/ Usatovo (Rassamakin 2004b: 135-6).

For the early 4th millennium BC we should note the finds in T. I Sărăteni and in T. 9 Krasnoe (Petrenko and Kovalyuk 2003: 108). Three radiocarbon dates are from tumulus 9 of Krasnoe, the earliest Lu-2455: 5180±30 BP/ 4042-3965 cal BC. We have no data regarding the context of the sample, but analysing the plan and the published documentation, including the two absolute dates for Gr. 10 and Gr. 17 attributed to the last third of the 3rd millennium BC (Rassamakin 2011a, abb 12a), we assume that Gr. 16 is the primary burial. With this tumulus, the situation is rather complicated and confusing at the same time. The general plan, the published profiles, and the radiocarbon dates give rise to many misunderstandings (Serova and Yarovoi 1987: fig. 20, 21). According to the authors of

the research, the first mantle was raised above Gr. 16 (destroyed/ 'looted'). The construction of the cult structure, the ring and the ditch are connected with this grave. Chronologically, Gr. 17, which seems to cross the ring, was next, and also Gr. 12 above which a second layer was raised. This was in its turn crossed by Gr. 9, 10, 11, 13, 14, 15. They were followed by Gr. 8 which represents a Yamnaya burial and for which a third layer was built (Plate XI).

If for the early sample the context is missing, for the other two the information is equivocal as well. In the first works we find a date in tumulus 1 or 9 for Gr. 17 (Yarovoi 2000: 16-17). We should mention that Gr. 17 is to be found only in tumulus 9 of those researched at Krasnoe (Serova and Yarovoi 1987). The same date in T. 9 of Krasnoe appears in other sources, however without the primary context being mentioned (Petrenko and Kovalyuk 2003: 118). In 2005, a date for Gr. 17 was published, in the last third of the 4th millennium BC: 4434±23 BP/ 3324-2933 cal BC (Ivanova *et al.* 2005: 106). The date is later reused and connected with the Zhivotilovka horizon (Rassamakin 2011a, abb 12a, no. 5), noting the wrong code (Hd-19933) taken from a date attributed to Gr. 21/ T. 1 of Bursuceni (Rassamakin 2011a: note 6). In the general plan, the primary complex Gr. 16 (destroyed/ 'looted') is surrounded by a stone ring and an interrupted circular ditch. Gr. 17 is subsequent and seems to overlap the ring (Serova and Yarovoi 1987: fig. 20). Initially, I. Manzura included Gr. 17 (misprinted as Gr. 7) in the Cernavoda I culture and mentioned the bone 'sceptre' (Plate XI.3) present in its inventory (Manzura 1994: 96). Recently, he has used the absolute dates obtained both for this grave and for Gr. 10 in the monographic study on the Zhivotilovka funerary discoveries (Manzura 2016: 70). The date for Gr.10 with the code Hd-19389 is 4467±34 BP/ 3340-3020 cal BC (Petrenko and Kovalyuk 2003: tab.7). The deceased was put in an oval pit in a side-crouched position, with items of flint, stone and horn (Serova and Iarovoi 1987: fig. 27). In the same tumulus, a triple grave (Gr. 9) was also identified, with the deceased lying in extended position, without any grave goods, which is dated, according to the authors of the investigations, to the same chronological stage as Gr. 10. Then followed a series of burials performed according to the well-known Yamnaya standard (Serova and Yarovoi 1987: fig. 20).

From tumulus 1 of Sărăteni there is the date Lu-2454: 5140±40 BP/ 4041-3801 cal BC (Petrenko and Kovalyuk 2003: 108), taken from the abstract of E.V. Yarovoi's doctoral thesis, where the primary context Gr. 17 occurs inaccurately (Yarovoi 2000: 16). Later it is to be found with the abbreviation Gr. 7/ T. 1 (Rassamakin 2011a: 89, note 5). The grave, considered primary, had an oval pit, the deceased was in a side-crouched position, the inventory was made up of a gold earring/ link and bone ornaments placed on the arms and ankles (Plate X.1-2) (Levițki *et al.* 1996: 24).

Another tumular grave, Gr. 14/ T. 10 of Trapovka (Plate X.3), may be from the same period. It is located in the centre of the mound, with the deceased in a side-crouched position, on the left side, oriented east-west, oval pit, with a silver link in the inventory (Subotin *et al.* 1995: fig. 21/3, 4). Although the stratigraphic relationship is wrongly marked on the general plan, this situation is counterbalanced by the published profile, this complex is shown as being overlapped by a Yamnaya grave (Gr. 12). At Koșari also (east of the Dniester) of note is a tomb with an individual lying side-crouched on the left, with a bitruncated bowl, (Patovka *et al.* 1989: fig. 40/1), related to the Cernavoda I typology (Manzura 1994; 1999). The same type of vessel was discovered in Gr. 1 (destroyed) in the Hadjider tumulus¹⁰ with an interrupted ditch and stone ring (Patovka *et al.* 1989: fig. 40/3-5).

An original ¹⁴C AMS date with the code DeA-12977: 5100±34 BP/ 3970-3800 cal BC comes from 'Mound II' in Ploiești 'Triaj'. The sample was taken from a cervid antler with unclear context (Plate XIX)¹¹, although it was published as belonging to the Gr.19 inventory (Comșa 1989: 185).

Radiocarbon dates for Cernavoda I settlements, including that of Orlovka for which the published time interval is 3780-3524 cal BC (Govedarica and Manzura 2015: 442), point to the period 3850-3550/ 3500 BC for the development of this culture (Govedarica and Manzura 2011: 51; Frînculeasa 2016: 72). With T. 4/ Gr. 8 from Obileni/ Sărăteni (a disturbed grave considered as primary, located slightly outside the centre of the mound), which had two painted amphorae in the inventory, though proposed within the period of appearance of the earliest Usatovo contemporary with Cernavoda Ic (Levițki *et al.* 1996: 83), the dating 4410±50 BP/ 3321-2909 cal BC takes the complex out of the chronological framework. In fact, some authors assign these two vessels to the Usatovo pottery tradition (Govedarica și Manzura 2011: 54). In the tumulus there was also a ring segment located towards the edge, while in the centre there was a large pit considered to be recent (Levițki *et al.* 1996, fig. 35). At Roșcani, in T. III/ Gr. 7 which was destroyed by another feature there was a vessel (Plate X.6) (Dergachev *et al.* 1989, fig. II/8) that may fall under the Cernavoda I repertoire (Manzura 1999: fig. 7.6/ 4). It was overlapped by Gr. 3 (Dergachev *et al.* 1989: fig. 8/I)¹², which may be attributed to the Zhivotilovka culture (Manzura 2016)¹³. Examples such as Krasnoe and Sărăteni seem to define an earlier horizon, which may precede the Cernavoda I culture and covers the

hiatus between the Gumelnița-Karanovo VI complex and Cernavoda I (Govedarica and Manzura 2011: 51; Reingruber and Rassamakin 2016). So far these burials considered to be Cernavoda I have only been present in the south of Bessarabia (few of them to the north) and are absent in Muntenia (with the exception of the Brăilița site).

South of the Danube, in Dobruja, the primary tomb (the Gr. 1 - Gr. 2 complex) of Medgidia may be noted. There are a few common elements with those present in the area between the Prut and the Dniester, namely it is disturbed/ 'looted', surrounded by a circular, probably interrupted, ditch located towards the edge of the tumulus, with stone in its structure (Schuster *et al.* 2011: 17; Schuster 2012: fig. 2). Gr. 9/ T. III at Goran Slatina may be from the same chronological horizon (Plate XVII.2). The deceased in the primary tomb was laid supinely, with lower limbs flexed to the side, upper limbs stretched along the body. It was surrounded by a stone ring (8.6 m in diameter) and superimposed by Gr. 6 and Gr. 7 with individuals in extended position, which in turn were succeeded by Yamnaya burials (Kitov *et al.* 1991: 62ff.). Another tumulus worth mentioning is that of Galați 'Dunărea district', which had a circular ditch located towards the outside. In the centre of the mound there was a boneless pit - a feature considered to be a cenotaph. The other burials have been attributed to the middle period of the Bronze Age (Brudiu 2003: 59-62, fig. 16A).

Kvityana traditions east of the Dniester

The Kvityana culture was separated from the Sredni-Stog II (4400-3400 BC according to the 'Telegin model') and considered an independent culture (Rassamakin 1994; 1999), but there are debates on this new approach (Telegin 2002; Telegin *et al.* 2003, p. 465ff.; Anthony 2007: 240). Lying in the Dnieper basin, extending towards the Bug and the Don, the Kvityana culture has specific elements such as the extended burials, rather poor inventories, and the occurrence of stones in the structure of features. In terms of the beginning and evolution of this ritual from flat cemeteries and individual burials to the occurrence within tumuli, the origin cannot yet be established based on absolute dates (Rassamakin 2013b). Chronologically, the evolution occurred within the approximate interval 3800-3400 BC, parallel to Tripoliye BII?-CI/CII (Rassamakin 2000; 2013b). The few ¹⁴C dates do not seem to provide a clearer perspective of absolute chronology (Rassamakin 2013b). In this context we should mention a grave with an extended skeleton, namely Gr. 6 in the 'Tarasova Mound' at Oreachov (Plate XVI.4-6), where the date 4673±44 BP/ 3630-3360 cal BC comes from (Govedarica *et al.* 2006: 70).

It is important to note that these communities were for a time contemporary with the Usatovo communities that were in the early stage of their evolution in the lower basins of the Prut and Dniester Rivers. In this respect, we should mention Gr. 33/ T. I of Sadovoe, in which Usatovo pots were found alongside a string of beads/ notched bone items (Plate XVI.2) (Maljukevich and Petrenko 1993: fig. 5/2), all of which are typical of the Kvityana culture (Rassamakin 1999: 87)¹⁴. We should also mention several burials of subadults lying in extended position with Usatovo vessels/pottery, such as the tumular burial Gr. 7/ T. 1 at Ciurmai (Ciobanu 2016: 32-33, fig. 7) or the possibly flat burials such as those of Grumezoaia (Mantu 1994: 124) and Vișan (Zaharia 1964: 442) (Plate VII). In these last two graves of subadults, amphoroidal vessels with cone-shaped lids, painted with bands occur (Zaharia 1964: 442, fig. 2; Mantu 1994: board 3). These vessels have analogies with that found in Gr. 20 at Brăilița (Harțușche and Dragomir 1957: fig. 2; Dragomir 1959, fig. 7), which overlapped Gr. 21, a complex that can be attributed to the Cernavoda I culture. The fortuitous discovery from Grumezoaia provided a radiocarbon date (Hd-19528: 4449±24 BP/ 3331-3017 cal BC) (Lazarovici 2010: 83, tab. 1), placing it outside the Kvityana chronological framework and closer to the stage initially defined by the Zhivotilovka finds and later the Yamnaya finds (Manzura 2016). Although the Kvityana radiocarbon dates are not near this interval, we note a possible course of this ritual up to the beginning of the Yamnaya culture.

As can be seen, in the West Pontic area there are features (though isolated) with individuals in supine extended position, dating to the last quarter of the 4th millennium BC (Frînculeasa *et al.* 2015a: 86), hence more recent when compared to the evolution of the Cernavoda I culture (Frînculeasa 2016), and the Kvityana as well (Reingruber and Rassamakin 2016: abb. 40).

Discussion

1. In the area under discussion, around 4300-4200 BC - a chronological segment marking the evolutionary peak of 'Old Europe' (Anthony 2007: 225), represented by the Cucuteni A/ Tripolie BI, Aldeni-Bolgrad, Gumelnița-Karanovo VI cultures - the first tumular burials appeared (Govedarica 2016: 85). However, flat burials, marked by the existence of some allogeneous elements in the local Eneolithic milieu, were also present. These finds have been linked to the presence (in terms of both trade and conflicts) of Suvorovo/Suvorovo-Novodanilovka communities (Anthony 2007: 251ff.;

Govedarica and Manzura 2011: 46ff.; Reingruber and Rassamakin 2016) or of some groups from the 'western part of the Skelia culture' (Anthony 2007: 251ff.; Govedarica and Manzura 2011: 46ff.; Reingruber and Rassamakin 2016). Moving east of the Prut, the examples are those of Lungoci (Dragomir 1976), Fălcu (Popușoi 1989), south of the Danube those of Casimcea (Popescu 1941), M.33/Kulevcha (Važarova 1986) or Gr. 164 of Durankulak (Manzura 2005: 51). In Transylvania, there is the well-known flat cemetery of Decea Mureșului (Kovacs 1932), while in the Hungarian Plain there is the Csongrád tomb (Ecsedy 1971). The zoomorphic sceptres and the four-knobbed stone mace heads found east of the Prut/the Lower Danube are also related to this topic (Govedarica 2004; Govedarica and Manzura 2011: abb. 5; Gogâltan 2013).

2. The next chronological segment intersects the 'hiatus' recorded between the end of the Gumelnița-Karanovo VI cultural complex and the beginning of the Cernavoda I culture (Rassamakin 2011a: 85ff.; Govedarica and Manzura 2011: 51). We should also mention the existence of a small set of absolute dates ranging within the interval 4200/ 4150 - 3900/ 3850 BC that come from the sites of Sultana, Vitănești, Pietrele, Bucșani, Ploiești 'Triaj', Ovcárovo, Hotnica etc. (Reingruber 2015; Reingruber and Rassamakin 2016; Frînculeasa 2016; Bem and Haită 2016: 63; Krause *et al.* 2016). The examples of Sărăteni and Krasnoe¹⁵ and the abovementioned dates seem to fill out a part of this chronological segment. It is still difficult to say whether they reflect the presence of some communities that led to the disappearance of the Gumelnița-Karanovo VI complex or are connected with an early Cernavoda I, or possibly late Suvorovo evolution. If we refer to the absolute dates obtained for samples taken from mammal bones found in Cernavoda I settlements, we notice that the appearance of this culture in the abovementioned chronological interval is not yet confirmed (Frînculeasa 2016, tab. 3).

3. The Cernavoda I discoveries (approximately 3850/3800 - 3550/3500 BC) are represented in the Lower Danube by settlements and flat graves (the presence of tumular burials should not be completely excluded, see Brăilița). In the Bugeac area, the Cernavoda I culture was until recently defined only by tumular burials (Manzura 1999). The presence at Orlovka of flat graves and of a settlement (with two habitation levels, in which the Cucuteni B painted pottery occurs in association with the unpainted pottery with crushed shells into the paste) (Govedarica and Manzura 2015; Manzura 2018) shows that we are dealing with the same cultural phenomenon both west and east of the Prut, beyond the so-called 'Bessarabian version'. North of the Danube there are flat burials, with individuals in side-crouched position. Unlike the tumular graves (including the early ones), in the flat graves there are no ornaments, only (unpainted) pottery items, including at Orlovka cemetery. Therefore, the presence of tumular graves east of the Prut, in the same chronological interval, may be related to phenomena located east of the Dniester. In fact, Y. Rassamakin associates these finds with the Lower Mikhailovka culture, which precedes here the ritual that is specific to Kvityana communities (Rassamakin 1994: 42, 44; 1999: 92). He establishes a chronological relation between a number of findings such as the plastic anthropomorphic representations from Cernavoda, Râmnicelu, Târpești, Foltești and Satu Nou (Neagu *et al.* 1982) and Dereivka (Rassamakin 1994: 41; 1999: 90), which seems to point to a revival of contacts between the North Pontic area and the Lower Danube, contacts which had been interrupted with the dissolution of the Gumelnița-Karanovo VI cultural complex (Reingruber and Rassamakin 2016).

4. At the middle of the 4th millennium BC (we do not exclude that it could reach the end of the chronological interval in which the Cernavoda I culture evolves), we can establish the occurrence (in secondary position) in tumuli - located in the Prut-Dniester interfluvium - of graves with deceased laid in extended position. It is a period in which the Kvityana funeral traditions transcend their place of origin. The painted pottery culture provides evidence for, indirectly or directly through the presence of vessels in graves, including east of the Dniester (Rassamakin 2011b; 2013a), the contact and the chronological relationship. Placing the constructions with rings later towards the last third of the 4th millennium BC is supported by the Usatovo finds (Tripolie CII) which are posterior to the Cernavoda I ones (Govedarica and Manzura 2011). The relationship and direct chronological relation between the Kvityana and the (early) Usatovo is also supported by the discovery of Sadovoe (Maljukevich and Petrenko 1993: fig. 5/2). The earliest Usatovo burials are most likely prior to the Zhivotilovka group.

The existence of some contact between the Usatovo and the area south of the Danube has been shown by the presence of vessels in the Goliamo Detelina tumulus T. 4/ Gr. 4, in a tomb with a side-crouched individual (Leshatov and Borisov 1995: fig. 5, 10/a; Alexandrov and Kaiser 2016: 366, fig. 11), or of another at Shumen (Alexandrov and Kaiser 2016: fig. 12). Regarding the Tripolie CI pottery present in tumular graves, we should mention a few discoveries such as Novo-Kotovsk (Agulnikov 1992, fig. 3/9), Reni (Subotin and Petrenko 1990: fig. I/1), Bacșala (Fomenko 2007:

fig.3/7, 11), Prybuzhany (Rassamakin 2011b: fig. 7/5, 6). It also appears in graves with side-crouched individuals and in those with the deceased in supine position with the lower limbs flexed and raised knees, as well as in tumuli with ditches and rings (Rassamakin 2013b). These complexes have not necessarily been included in the corpus of the Cernavoda I culture finds, but rather in the Lower Mikhailovka, at least those lying side-crouched, the ritual being typical of the area between the Dniester and the Dnieper and even to the east of this area (Rassamakin 2013a: 127).

5. Another horizon with burials of individuals in supine position is stratigraphically recorded between Zhivotilovka and Yamnaya (the last third of the 4th millennium BC); however, a coexistence of both cultural/ funerary groups with specific ritual elements (side-crouched and supinely with knees folded and raised) is not excluded either. The absence of inventory and of ochre and the presence of oval-elongated pits are specific elements.

6. The probability of a group dated to the first half of the 3rd millennium BC is given by several discoveries such as Gr. 4/ T. IV at Vapniarka dated Ki-15013: 4100±80 BP/ 2880-2470 cal BC (Ivanova and Manzura 2011: 243) or Gr. 17/ T. I at Oleksandrivka Ki-9526: 4010±60 BP/ 2855-2346 cal BC (Videiko and Petrenko 2003, tab. 3). We highlight the relatively large error margin in the case of the first sample, the large plateau of some dates with these intervals make them unusable in precise analyses. The second grave succeeded Usatovo burials dating from the second half of the 4th millennium BC (Gr. 35, Gr. 22) and was overlapped by a Yamnaya grave (Videiko and Petrenko 2003: 116; Rassamakin 2013b: 17). Y. Rassamakin dismisses the presence of this ritual within the Yamnaya funerals, for these finds do not correspond to the known archaeological setting (Rassamakin 2013b). The extended position disappeared in the Early Bronze Age/ 3rd millennium BC (Rassamakin 2013a: 116), but is to be found again in the Katacombnya ritual (Frînculeasa *et al.* 2017a). Ascertaining the many discrepancies regarding the contexts and radiocarbon dates, we maintain our reservations on this matter as well. Therefore, the two samples do not represent a solid basis for a possible discussion.

The discussion regarding the further existence of the extended position at the beginning of the 3rd millennium BC cannot be entirely abandoned. The Vitănești Gr.2, dating from this interval, may be an example. We also mention Gr. 4/ T. II of Goran Slatina which has revealed silver ornaments, a gold pendant, ochre and a fragment of vessel (Kitov *et al.* 1991: fig. 33) decorated in a manner that is typical of the same chronological interval (Frînculeasa *et al.* 2017a: note 116). Another tumulus that may fall within this theme is T. III at Kalugeritsa, where the primary burial (Gr. 4) was surrounded by a stone ring, the deceased was in side-crouched position, had ochre, a silver loop ring, and the rectangular pit had a wooden cover (Mikov 1936). In the next grave (Gr. 3), the individual was in extended position, without grave goods. In turn, it was overlaid by two Yamnaya graves (Alexandrov 2011: 311). As all available radiocarbon dates show, we observe that this ritual, at the beginning of the 3rd millennium BC, was secondary, even discreet within the 'dictatorship' of the standard Yamnaya ritual which was already prevalent in the plains north of the Caucasus as far as the Great Hungarian Plain.

Conclusions

In the 6th - 5th millennia BC the burials in which the deceased are in extended position in the Lower Danube are known and generally connected with older traditions, rooted in the Mesolithic. If we tried to identify a certain route of this funerary tradition from isolated flat burials or burials in cemeteries to tumular ones, the working basis seems unstable, unsatisfactory due to the quantity of data. Where and how does this ritual come to be present in tumuli in the Lower Danube at the end of the 4th millennium BC? We have no answers that can be linked to the local Eneolithic cultural framework. We nevertheless find it in the first half of the same millennium in the Kvityana culture, north of the Black Sea. At the mouths of the Danube, the Prut and the Dniester the same ritual can be encountered in a stratigraphic/ chronological relationship between the Zhivotilovka burials (the last third of the 4th millennium BC) - side-crouched and the Yamnaya (the first half of the 3rd millennium BC) - supine, flexed lower limbs. Moreover, a relationship with the Usatovo finds also occurs, perhaps slightly earlier (towards the half of the 4th millennium BC).

If the Kvityana evolution covers a significant part of the first half of the 4th millennium BC, and partially the second half, west of the Prut we are dealing with Cernavoda I and later Usatovo communities in the same chronological time frame. The relationship between this ritual/ Kvityana and the Cernavoda I culture, which is stratigraphically unclear, and the absence of items to prove direct contacts show a slight chronological gap in favour of the Cernavoda I culture and the side-crouched ritual, at least in the Prut-Dniester interfluvium. This ritual continues to be present, crosses the evolution of Zhivotilovka communities and continues as far as the start of the Yamnaya. The extended position is a late occurrence within the tumular burials in the Lower Danube, but here it is also a rather

discreet ritual, one that seems to be of secondary importance. The presence of this ritual (and the accurate interpretation of stratigraphic situations) is an additional element for establishing a better chronological and chorological relationship between the West Pontic area and realities located in the North Pontic steppe, amidst a phenomenon which seems to have rewritten history in other parameters, initially of the Lower Danube and then of Western Europe.

Acknowledgements

We would like to express our gratitude to Mr. Sergiu Popovici (National Archaeological Agency, Republic of Moldova) both for the numerous online discussions on the issues approached in this text and for the literature provided. We would also like to thank Mr. Ion Ciobanu from the same institution for making the drawing of Gr.7 of Ciumai available to us. We are furthermore thankful to Dr. Cătălin Lazăr, who has helped us take samples from the Vitănești skeletons deposited at the National Museum of Romanian History. Dr. Anca Diana Popescu has helped us with the bibliographical resources as well, while Dr. Angela Simalcik has provided some clarifications/translations from Russian. We moreover would like to thank Dr. Valeriu Sîrbu, Dr. Sorin Ailincăi and Dr. Cristian Micu for providing a number of photographs of vessels from Brăilița, Isaccea and Luncavița. Special thanks to our colleague dr. Bianca Preda for the correction of the English translation.

Notes

1. This information is to be found in the Excavation Notebook that belonged to I.T. Dragomir, on pages 18-19. We thank Mr. Daniel Garvăn (Buzău County Museum) for making us aware of this.
2. The vessel has analogies with one recently discovered in a tumulus at Păulești (Prahova), with an absolute date set at the turn of the 4th and 3rd millennia BC (Frînculeasa *et al.* 2017b).
3. Some authors have attributed Gr. 2 to the Katacombnyaya or even Belozerkka groups due to the shape of the vessel (Burtănescu 1996: 91).
4. In a photograph in the collection of Prahova County Museum of History and Archaeology (the V. Teodorescu fund), next to the fragmented vessel there was also a handle. Although we searched the archaeology repository of the institution and that of the Institute of Archaeology in Bucharest, we were unable to identify this bowl fragment.
5. The context of this sample is one that has suffered a lot in the bibliography. We find the context at Agulnikov and Pașa 2008: 34. The reference to the abstract of Yarovoi's doctoral thesis 2000, page 118, is deficient. The 2000 abstract, which represents the primary source for this date, is initially confusing, for only the tumulus is specified (with mistakes) on pages 16-17, while the context mentioned above is to be found on page 18 (Yarovoi 2000: 16-18). The context of this sample does not appear in other works either (Petrenko and Kovaliuk 2003: 108; Rassamakin 2011a: abb. 10a/no.5).
6. We tried to get a date for this site three times. No sample had enough collagen to obtain the absolute date. The human bones from the Vitănești tumuli, in a precarious conservation state, are kept in the patrimony of the National Museum of History of Romania.
7. In another text, the same tomb is mentioned as being completely destroyed and without an inventory (Harțuche 1959: 228).
8. It is somehow eccentrically located as compared to the other graves in the cemetery attributed to the Boian and Gumelnița cultures (Lazăr *et al.* 2017: fig. 1E).
9. We should note that, in the case of the flat graves considered to be Cernavoda I, this behaviour has not been recorded.
10. Another ¹⁴C date, Ki-9528: 4640±70 BP/ 3635-3114 cal BC, comes from T.6/Gr.4 of Hadjider, while Ki-11211: 4720±80 BP/ 3651-3356 cal BC is from Koșari III/ T. 3/ Gr. 6 (Rassamakin 2011a: 89).
11. On the label of the package in which the fragmented branch of deer antler was kept in the repository of the Institute of Archaeology in Bucharest there is the following inscription: 'Tumulus 2, Gr. 19 deer antlers 5 November 1943'. We compared 'Carnetul 1' (i.e. notebook 1) of the student Vasiliu Alexandru (of 17 August 1943) with the notes which seem to belong to I. Nestor. On page 70, the day when this antler was discovered, namely 3 November 1943, is mentioned. It was probably on

5 November 1943 that this antler was taken and packed to allow the investigation of Gr.19 nearby (Plate XIX). Another cervid antler that appears in the photo archive of the site, which is kept at the Institute of Archaeology of Bucharest, and also in the notations made in the excavation notebook, was found on 22 October 1943 in the T. 15 area, -2.15 m. The antler context seems to be rather the surface level preceding Gr. 19 (Plate XIX.1-3), which is not the primary burial. The images show that it does not touch the natural gravel level, which is less than 0.50 m deep (Plate XIX.4). Prior to it may be Gr. 5, with side-crouched subadult and an inventory that contained three tubular copper beads (one of which in secondary position) (Comşa 1989: 182).

¹². Misprinted kurgan 2.

¹³. In another volume, Gr. 3 is included in the Usatovo culture (Dergachev 1991: 52, pl. 51/4, 6).

¹⁴. Another radiocarbon date coded Ki 9529: 4900±70 BP/ 3936-3524 cal BC comes from the same tumulus in Gr. 29 (Petrenko and Kovaliuk 2003: tab. 6). The time interval covers the discussed chronological space, which once again shows a local evolution preceding the discoveries attributed to the Usatovo culture. Both the stratigraphic situation and the presence of a lid with the shape typical of the second half of the 4th millennium BC (Maljukevich *et al.* 2018: fig. 3/1, 2/II; 11/8) also complicate the interpretations related to the provenance/context of the sample, possibly its validity. As the stratigraphic profile no. II is shown in publications, the two graves belong to the same burial phase.

¹⁵. The premise of the analysis is that these dates are not affected.

Bibliography

- Agulnikov, S. (1992) 'Kurgan epokhi eneolita-ranney bronzy u s. Novo-Kotovsk', *Drevnosti stepnogo Prichernomor'ia i Kryma*, 1: 33-39.
- Agulnikov, S. and Paşa, V. (2008) 'Morminte eneolitice târzii din regiunea Prutului inferior', *Peuce, Serie Nouă* VI: 29-40.
- Alexandrov, St. (2010a) 'Prehistoric barrow graves with extended inhumations between the Danube and the Balkan Range', *Studia Praehistorica* 13: 277-92.
- (2010b) 'Forth - second millennium BC barrow graves in North Bulgaria', in B. Atanasov (ed.) *Reketai vremeto*, pp. 27-40, Tutrakan.
- (2011) 'Prehistoric Barrow Graves between the Danube and the Balkan Range. Stratigraphy and Relative Chronology', in S. Müller-Celka and E. Borgna (eds.) *Ancestral Landscapes: Burial mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe - Balkans - Adriatic - Aegean, 4th - 2nd millennium BC)*, Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée 58, pp. 307-20, Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée.
- Alexandrov, St. and Kaiser, E. (2016) 'The Early Barrow Graves in West Pontic Area. Cultures? Migrations? Interactions?', in V. Nikolov and W. Schier (eds.) *Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000–600 v. Chr.). Kulturelle Interferenzen in der zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 30, pp. 359-70, Rahden/Westf.: Marie Leidorf.
- Allentoft, M.E., Sikora, M., Sjögren, K.-G., Rasmussen, S., Rasmussen, M., Stenderup, J., Damgaard, P.B., Schroeder, H., Ahlström, T., Vinner, L., Malaspinas, A.-S., Margaryan, A., Higham, T., Chivall, D., Lynnerup, N., Harvig, L., Baron, J., Della Casa, P., Dabrowski, P., Duffy, P.R., Ebel, A.V., Epimakhov, A., Frei, K., Furmanek, M., Gralak, T., Gromov, A., Gronkiewicz, S., Grupe, G., Hajdu, T., Jarysz, R., Khartanovich, V., Khokhlov, A., Kiss, V., Kolár, J., Kriiska, A., Lasak, I., Longhi, C., McGlynn, G., Merkevicus, A., Merkyte, I., Metspalu, M., Mkrtychyan, R., Moiseyev, V., Paja, L., Pálfi, G., Pokutta, D., Pospieszny, Ł., Price, T. D., Saag, L., Sablin, M., Shishlina, N., Smrčka, V., Soenov, V.I., Szeverényi, V., Tóth, G., Trifanova, S.V., Varul, L., Vicze, M., Yepiskoposyan, L., Zhitenev, V., Orlando, L., Sichevitz-Pontén, T., Brunak, S., Nielsen, R., Kristiansen, K. and Willerslev, E. (2015) 'Population genomics of Bronze Age Eurasia', *Nature* 522: 167-72, <https://doi.org/10.1038/nature14507>.
- Andreescu, R., Lazăr C.A., Florea, M., Dumitraşcu, E., Oprea, V., Voicu, M., Crăciunescu, I., Golea, M., Darie, A., Bălăşescu, A., Radu, V., Vasile, G., Ignat, T., Mărgărit, M., Nicolae, C., Sandu, R., Şendrea, L., Parnic, V., Neagu, M., Chitonu, M. and Pârvan, I. (2015) 'Sultana, com. Mănăstirea, jud. Călăraşi', in D. Mihai, R. Iosipescu and R. Şerban (eds.) *Cronica Cercetărilor*

- Arheologice din România, Campania 2014. A XLIX-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Pitești 28-30 mai 2015, Muzeul Județean Argeș*, pp. 134-6, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Anthony, D.W. (2007) *The horse, the wheel and language. How Bronze-Age riders from the Eurasian steppes shaped the modern world*, Princeton (NJ): Princeton University Press.
- Anthony, D.W. and Brown, D.R. (2017) 'Molecular archaeology and Indo-European linguistics: Impressions from new data', in B. Simmelkjær, S. Hansen, A. Hyllested, A.R. Jørgensen, G. Kroonen, J.H. Larsson, B. Nielsen, W.Th. Olander and T. Mosbæk Søborg (eds.) *Usque ad radices: Indo-European studies in honour of Birgit Anette Olsen*, pp. 25-54, Copenhagen: Museum Tusculanum Press.
- Babeș, M. and Coman, R. (1995) 'O nouă 'fibulă pomeraniană' în România', *Arheologie Moldovei* XXVIII: 139-48.
- Bem, C. and Haită, C. (2016) 'Tell-ul Bucșani Pod (Muntenia, România). Caracteristici tipologice și petrografice ale utilajului litic șlefuit din nivelul superior (Gumelnița B1)', *Studii de Preistorie* 13: 63-127.
- Berciu, D. (1939) *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova: Ed. Ramuri.
- Brudiu, M. (2003) *Lumea de sub tumulii din sudul Moldovei. De la indo-europeni la turanicii târzii-mărturii arheologice*, București: Ed. Printech.
- Bruyako, I., Manzura, I. and Subotin, L. (2005) 'Prehistoric settlement Kartal (Orlovka): preliminary information on the excavations in 2001-2002', in L. Nikolova and J. Higgins (eds.) *Prehistoric Archaeology & Anthropological Theory and Education*, Reports of Prehistoric Research Projects 6-7, pp. 13-33, Salt Lake City: International Institute of Anthropology.
- Bruyako, I.V. and Dzigovsky, A.N. (2011) 'Raskopki kurgana v okrestnostiah goroditsa Kartal', *Stratum plus* 2: 273-80.
- Bruyako, I. and Agulnikov, S. (2017) 'Pogrebeniia epohi rannego- srednego bronzovogo veka na territorii predmestiia gorodnitsa Kartal', *Revista Arheologică, Serie Nouă*, XIII(1-2): 86-103.
- Bujor, E. (1967) 'Așezarea de la Celei din perioada de tranziție spre epoca bronzului', *Revista Muzeelor* IV(3): 211-6.
- Burtănescu, F. (1996) 'Considerații asupra unor morminte tumulare de pe teritoriul Moldovei (perioada de tranziție - bronz timpuriu)', *Thraco-Dacica*, 17(1-2): 87-116.
- (2002) *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut cu unele contribuții la problemele epocii bronzului în Moldova*, Bibliotheca Thracologica, XXXVII, București: Ed. Vavila Edinf.
- Ciobanu, I., Vornic, V., Agulnikov, S. and Noroc, I. (2016) 'Tumulul 1 de la Ciumai (com. Vinogradovca, r-nul Taraclia). Date preliminare', *Arheologia Preventivă în Republica Moldova* III: 29-44.
- Comșa, Al., Kogălniceanu, R. and Nălbitoru, Al. (2011) 'The burial beneath the Getic earthen defence wall of the dava from Radovanu - Gorgana întâi', *Thraco-Dacica, Serie Nouă* II-III: 31-38.
- Comșa, Al., Tuțulescu, I. and Susi, G.El (2013) 'An archaeological-anthropological-archaeozoological study regarding the skeleton in burial no. 3 from Radovanu-Gorgana întâi, belonging to the Early Bronze age', *Thraco-Dacica, Serie Nouă* IV-V: 33-42.
- Comșa, E. (1982) 'Morminte cu ocră descoperite la Corlăteni', *Thraco-Dacica* III: 85-93.
- (1985) 'Mormintele cu ocră de la Holboca', *Thraco-Dacica* 6(1-2): 145-60.
- (1989) 'Mormintele cu ocră din movila II-1943 de la Ploiești-Triaș', *Thraco-Dacica* 10(1-2): 181-8.
- Constantinescu, E.M. (1994) 'Rezultate ale cercetărilor arheologice de la Gherăseni - Grindul Cremenea în campania 1992', *Mousaios* 4: 105-15.
- Dani, J. (2011) 'Research of Pit-Grave culture kurgans in Hungary in the last three decades', in Á. Pető and A. Barcsi (eds.), *Kurgan studies: An environmental and archaeological multiproxy study of burial mounds of the Eurasian steppe zone*, pp. 25-69, British Archaeological Research, International Series 2238, Oxford: Archaeopress.
- Dergachev, V., Borzjak, I.A. and Manzura, I.V. (1989) *Roschkanskije kurgany*, Chișinău: Știința.
- Dergachev, V. (1991) *Bestattungkomplexe der späten Tripolje-Kultur*, Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Diachenko, Al. and Harper, Th.K. (2016) 'The absolute chronology of Late Tripolye sites: a regional approach', *Sprawozdania Archeologiczne*, 68: 81-105.
- Dragomir, I.T. (1959) 'Necropola tumulară de la Brăilița', *Materiale și Cercetări Arheologice* V: 671-94.
- (1976) 'Două morminte ocromane din zona de sud a Moldovei', *Muzeul Național* III: 53-60.
- Ecsedy, I. (1971) 'A new item relating the connections with the East in the Hungarian Copper age (a Marosdécse-type grave in Csongrád)', *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 2: 9-17.
- Fomenko, V.N. (2007) 'Kurgan epokhi medi-bronzy bliz ust'ia reki Bakshaly', in N.A. Gavriliuk (ed.) *Archaeological Research in Ukraine 2005-2007*, 9, pp. 442-50, Kiev.

- Frînculeasa, A. (2016) 'Nordul Munteniei și cronologia aspectului cultural Stoicani-Aldeni - stratigrafie, elemente reper, date radiocarbon din situl de la Mălăiești de Jos (jud. Prahova)', *Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie* 8: 59-107.
- Frînculeasa, A., Preda, B., Negrea, O. and Soficar, A.D. (2013) 'Bronze Age tumular graves recently investigated in Northern Wallachia', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* LVII: 23-63.
- Frînculeasa, A., Preda, B. and Heyd V. (2015a) 'Pit-Graves, Yamnaya and Kurgans along the Lower Danube: Disentangling 4th and 3rd Millennium BC Burial Customs, Equipment and Chronology', *Præhistorische Zeitschrift* 90: 45-113.
- Frînculeasa, A., Preda, B., Nica, T. and Soficar, A.D. (2014) 'Un nou tumul preistoric cercetat la Aricești-Rahtivani (jud. Prahova)', *Studii de Preistorie* 11: 189-227.
- Frînculeasa, A., Preda B. and Garvăn, D. (2015b) 'Ploiești, jud. Prahova', in D. Mihai, R. Iosipescu and R. Șerban (eds.) *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2014. A XLIX-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Pitești 28-30 mai 2015, Muzeul Județean Argeș*, pp. 233-5, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Frînculeasa, A., Simalsik, A., Preda, B. and Garvăn, D., (2017a) *Smeeni - Movila Mare: monografia unui sit arheologic regăsit*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Frînculeasa, A., Preda, B., Negrea, O., Dumitrescu, C., Munteanu, R., Garvăn, G. and Soficar, A.D. (2017b) 'Păulești, jud. Prahova', in *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2016. A LI-a Sesiune Națională de Rapoarte Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București 24-27 Mai 2017*, pp. 207-8, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Georgescu, P. (1897) *Dicționarul Geografic, Statistic, Economic și Istoric al Județului Teleorman*, București: Stabilimentul grafic I. V. Sococu.
- Gerling, C. (2015) *Prehistoric Mobility and Diet in the West Eurasian Steppes 3500 to 300 BC, An Isotopic Approach*, Topoi Berlin Studies of the Ancient World, Edited by Excellence Cluster Topoi Volume 25, Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Gimbutas, M. (1979) 'The three waves of the Kurgan people into Old Europe, 4500–2500 BC', *Archives suisses d'anthropologie générale* 43(2): 113-37.
- (1993) 'The Indo-Europeanization of Europe: the intrusion of steppe pastoralists from south Russia and the transformation of Old Europe', *WORD*, 44, 2, p. 205-22, DOI: 10.1080/00437956.1993.11435900 [accessed 5 of March 2017].
- Gogâltan, F. (2013) 'Transilvania și spațiul nord-pontic. Relații interculturale între sfârșitul epocii cuprului și începutul epocii bronzului (cca. 3500-2500 a.Chr.)', *Acta Musei Sabesensis* 5: 1-53.
- (2016) 'Transilvania și problema indo-europenizării. Paradigma românească', in C.I. Popa (ed.) *The Carpathian Basin and the Northern Balkans between 3500 and 2500 BC: Common Aspects and Regional Differences, Annales Universitatis Apulensis, Series Historica* 20(II), pp. 11-42, Cluj Napoca: Ed. Mega.
- Govedarica, B. (2004) *Zepterträger-Herrscher der steppen. Die frühen Ockergräber des älteren Äneolithikums im karpatenbalkanischen Gebiet und im Steppenraum Südost-und Osteuropas*. Balkankommission der Heidelberger Akademie der Wissenschaften 6, Mainz am Rhein.
- (2016) 'Conflict or Coexistence: Steppe and Agricultural Societies in the Early Copper Age of the Northwest Black Sea Area', in S. Terna and B. Govedarica (eds.) *Interactions, Changes and Meanings. Essays in honour of Igor Manzura on the occasion of his 60th birthday (Kulturnye vzaimodejstviya. Dinamika i smysly. Sbornik statej v chest 60-letiya I. V. Manzury)*, pp. 81-91, Kishinev: Stratum Plus.
- Govedarica, B., Kaiser, E., Rassamakin, Y.Y. and Samar, V.A. (2016) 'Der Grabhügel, Tarasova Mogila bei der Stadt Orechov. Neue Angaben zur Periodisierung und Chronologie der äneolithischen und bronzzeitlichen Steppenkulturen im Azovgebiet', *Eurasia Antiqua*, 12: 63-112.
- Govedarica, B. and Manzura, I. (2011) 'Grundzüge einer Kulturgeschichte des nordwestpontischen Schwarzmeergebietes im 5. und 4. Jahrtausend v. Chr.', in E. Sava, B. Govedarica and B. Hänsel (eds.) *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.). 2. Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen*, pp. 41-61, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 27, Rahden/Westfalen: Marie Leidorf.
- (2015) 'The Copper Age Settlement of Kartal in Orlovka (Southwest Ukraine)', in S. Hansen, P. Raczky, Al. Andres and A. Reingruber (eds.) *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea: chronologies and technologies from the 6th to 4th Millennium BCE: International Workshop Budapest, 2012*, Archäologie in Eurasien 31, pp. 447-66, Bonn: Rudolf Habelt.

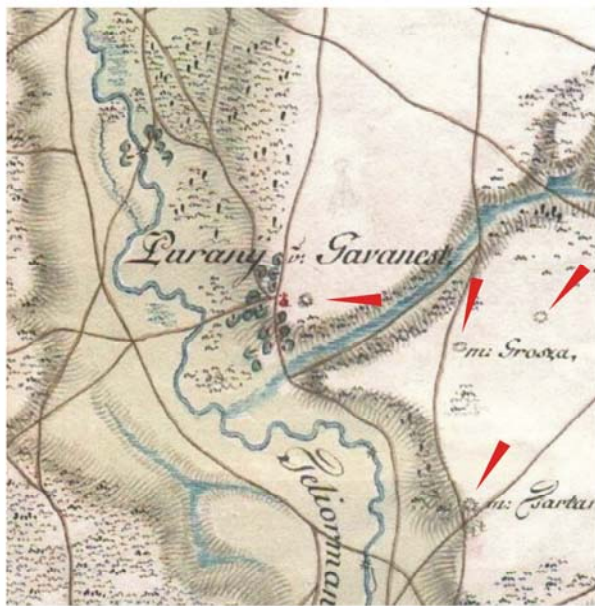
- Haak W., Lazaridis, I., Patterson, N., Rohland, N., Mallick, S., Llamas, B., Brandt, G., Nordenfelt, S., Harney, E., Stewardson, K., Fu, Q., Mittnik, A., Bánffy, E., Economou, C., Francken, M., Friederich, S., Garrido Pena, R., Hallgren, F., Khartanovich, V., Khokhlov, A., Kunst, M., Kuznetsov, P., Meller, H., Mochalov, O., Moiseyev, V., Nicklisch, N., Pichler, S.L., Risch, R., Rojo Guerra, M.A., Roth, C., Szécsényi-Nagy, A., Wahl, J., Meyer, M., Krause, J., Brown, D., Anthony, D., Cooper, A., Alt, K.W. and Reich, D. (2015) 'Massive migration from the steppe was a source for Indo-European languages in Europe', *Nature* 522: 207-11. <https://doi.org/10.1038/nature14317>.
- Heyd, V. (2017) 'Kossinna's smile', *Antiquity* 91: 348-59.
- Harțușche, N. (1957) 'Săpăturile arheologice de la Brăilița', *Materiale și Cercetări Arheologice* V: 221-30.
- (2002) *Complexul arheologic Brăilița*, Bibliotheca Thracologica XXXV, București.
- Harțușche, N. and Dragomir, I.T. (1957) 'Săpăturile arheologice de la Brăilița', *Materiale și Cercetări Arheologice* III: 129-47.
- Harțușche, N. and Anastasiu, F. (1968) *Brăilița, Așezări și cimitire omenești datând din epoca neolitică până în pragul orânduirii feudale*, Brăila: Muzeul Brăilei.
- Hașotti, P. (1997) *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie.
- Hașotti, P. and Popovici, D. (1992) 'Cultura Cernavoda I în contextul descoperirilor de la Hârșova', *Pontica* XXV: 15-44.
- Horváth, T., Dani, J., Pető, A., Pospieszny, L. and Svingor, E. (2013) 'Multidisciplinary Contributions to the Study of Pit Grave Culture Kurgans of the Great Hungarian Plain', in V. Heyd, G. Kulcsár and V. Szeverényi (eds.) *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*, pp. 153-79, Budapest: Archaeolingua 30.
- Jarovoj, E.V. (2000), *Skotovodčeskoe naselenie Severogo-Zapadnogo Pričernomo'ja epohi rannego metalla*, Moscova (autoreferat) Dissertatziya na soiskanie ucennoj stepeni doktora istoriceskih nauk. Moskovskii Gosudarstvennij Universitet im. 'M. V. Lomonosova', Moskva.
- Ivanova, S. (2013) 'Kulturno-istoricheskiye kontakty naseleniya Severo-Zapadnogo Pričernomorija v rannem bronzovom veke: Zapad-Vostok', *Stratum plus*, 2: 158-248.
- Ivanova, S., Petrenko, V., and Vetchinnikova, N. (2005) *Kurgany drevnikh skotovodov mezhdurechija Yuzhnogo Buga i Dnestra*, Odessa.
- Ivanova, S. and Manzura I. (2011) 'Noviepogrebalnie kompleksi pozdnego eneolita v Severo-Zapadnom Pričernomorie', *Stratum plus* 2: 237-46.
- Ivanova, S. and Toshev, G. (2015) 'The Middle-Dniester cultural contact area of Early Metal age societies. The frontier of Pontic and Baltic drainage basins in the 4th/3rd-2nd millennium BC', in A. Koško (ed.) *Podolia as a Cultural Contact Area in the 4th/3rd-2nd Millennium BC*, Baltic-Pontic Studies 20, pp. 336-405, Poznań: Adam Mickiewicz University, Institute of Eastern Studies.
- Ivanov, I.S. (1978) 'Les fouilles archéologiques de la nécropole chalcolithique à Varna (1972-1975)', in G.I. Georgiev, M. Lazarov and Al. Fol (eds.) *Die nekropole in Varana und die probleme der Chalkolithikums*. Internationales Symposium. Varna, 19-23 april 1976, *Studia Praehistorica* 1-2: 13-26.
- Kaiser, E. (2017) 'Hard-to-analyse people in archaeology', in S. Scharl and B. Gehlen (eds.) *Mobility in Prehistoric Sedentary Societies' Kölner Studien zur Prähistorischen Archäologie 8 (Köln 2017), Papers of the CRC 806 Workshop in Cologne 26-27 June 2015*, pp. 263-76, Rahden/Westf: Marie Leidorf.
- Kitov, G.I., Panayotov, Y. and Pavlov, P. (1991) *Mogilni nekropoli v Loveschkija krai. Ranna bronzova epoha (nekropol Goran-Slatina)*, Razkopki i proučivaniya 23, Sofia.
- Kleyn, L. (2017) 'The steppe hypothesis of Indo-European origins remains to be proven', *Acta Archaeologica*, 82(1): 193-204.
- Klejn, L., Haak, W., Lazaridis, I., Patterson, N., Reich, D., Kristiansen, K., Sjögren, K.G., Allentoft, M., Sikora, M. and Willerslev, E. (2017) 'Discussion: Are the origins of Indo-European languages explained by the migration of the Yamnaya culture to the West?' *European Journal of Archaeology*: 1-15, Published online July 2017:doi:10.1017/ear.2017.35.
- Kotova, N.S. (2010) 'The first 'corded' ceramics ornamentation of Eneolithic steppe and Neolithic forest-steppe cultures', in N. Burdo, S. Kadrow, Al. Koško, N. Kotova, A.P. Kowalski, P. Olejarczyk, A. Sikorski, M. Szymt and M.Y. Videiko (eds.) *Cord' ornaments on pottery in the Vistula and Dnieper interfluvial region: 5th-4th mill. BC*, Baltic-Pontic Studies 15, pp. 75-109, Poznań: Adam Mickiewicz University, Institute of Eastern Studies.

- Krauβ, R., Schmid, C., Ciobotaru, D. and Slavchev V. (2016) 'Varna und die Folgen - Überlegungen zu den Ockergräbern zwischen Karpatenbecken und der nördlichen Ägäis', in M. Bartelheim, B. Horejs and R. Krauβ (eds.) *Von Baden bis Troia Ressourcennutzung, Metallurgie und Wissenstransfer, Eine Jubiläumsschrift für Ernst Pernicka*, Oriental and European Archaeology 3, pp. 273-15, Rahden/Westf: Marie Leidorf.
- Kristiansen, K., Allentoft, M.E., Iversen, R., Kroonen, G., Pospieszny, L., Price, T.D., Sjögren, K.G., Sikora, M., Rasmussen, S., Johannsen, N.N. and Willerslev, E. (2017) 'Re-theorizing mobility and the formation of culture and language among the Corded Ware Cultures in Europe', *Antiquity* 91: 334-47.
- Lazarovici, C.M. (2010) 'New data regarding the chronology of the Precucuteni, Cucuteni and Horodiştea-Erbiceni cultures', in J. Šuteková, P. Pavúk, P. Kalábková and B. Kovár (eds.) *PANTA RHEI Studies on the Chronology and Cultural Development of South-Eastern and Central Europe in Earlier Prehistory Presented to Juraj Pavúk on the Occasion of his 75th Birthday*, pp. 71-94, Bratislava: Comenius University Bratislava.
- Lazăr C., Mărgărit V. and Radu V. (2017) 'Evidence for the production and use of Lithoglyphus naticoides bead in Europe during the Holocene: The case of Sultana-Malu Roşu site (Romania)', *Quaternary International*, <https://doi.org/10.1016/j.quaint.2017.10.033>.
- Lazurcă, E. (1980) 'Raport asupra noilor cercetări arheologice de la Baia (Hamangia), judeţul Tulcea', *Peuce* VIII: 7-36.
- Leahu, V. and Trohani, G. (1979) 'Săpăturile arheologice de la Vităneşti, jud. Teleorman', *Cercetări Arheologice* III: 127-141.
- (1986) 'Săpăturile arheologice efectuate în 1983 la Vităneşti, jud. Teleorman', *Cercetări Arheologice* VIII: 21-26.
- Leshtakov, K. and Borisov, B. (1995) 'Nadgrobna moghila IV ot rannata bronzova epoha v zemlischeto na selo Goljama Detelina, obschina Radnevo, Maritza-Istok', *Archeologhiceski prouchvanija* 3: 9-33.
- Leviţki, O., Manzura, I. and Demcenko T. (1996) *Necropola tumulară de la Sărăteni*, Biblioteca Thracologica XVII, Bucureşti: Vavila Edinf.
- Maljukevich, A.E. and Petrenko, V. (1993) *Usatovskii kompleks s figurnimi proniziami iz kurgana v nizoviiakh Dnestra, Drevnee Prichernomore*, pp. 25-30, Odessa: Odeskoe Arheologiscoe Obshestvo.
- Maljukevich, A.E., Agulnikov, C.M. and Popovici S. (2018) *Kurganii pravoberejia Dnestrobckogo Limana us. Mologa*, Odessa-Chişinău.
- Mantu, C.M. (1994) 'Un mormânt de înhumăţie din perioada de tranziţie la epoca bronzului de la Grumezoaia (jud. Iaşi)', *Acta Muse Napocensis* 31: 123-9.
- Manzura, I. (1994) 'Culturile eneolitice în zona de stepă', *Thraco-Dacica* XV(1-2): 93-101.
- (1999) Cernavoda I culture, in L. Nikolova (ed.) *The Balkans in Later Prehistory. Periodization, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC)*, British Archaeological Reports International Series 791, pp. 95-174. Oxford: Archaeopress.
- (2005), 'The proto-bronze cemetery at Durankulak: a look from the East', in L. Nikolova and J. Higgins (eds.) *Prehistoric Archaeology & Anthropological Theory and Education*, Reports of Prehistoric Research Projects 6-7, pp.51-55, Salt Lake City: International Institute of Anthropology.
- (2010) 'Vitanutie pogrebeniia epohi eneolita v Karpato - Dnestrovskom regione', *Tyragetia* IV(XIX): 35-47.
- (2016) 'North Pontic steppes at the end of the 4th millennium BC: the epoch of broken borders', in A. Zanoci, E. Kaiser, M. Kashuba, E. Izbitser and M. Băţ (eds.) *Mensch, Kultur und Gesellschaft von der Kupferzeit bis zur frühen Eisezeit im Nördlichen Eurasien (Beiträge zu Ehren zum 60. Geburtstag von Eugen Sava)*, Tyragetia International I, pp. 53-75, Chişinău: National Museum of History of Moldova, Freie Universität Berlin.
- (2018) 'Raspisnaia keramika pozdnego eneolita na poselenii Orlovka-Kartal na Nizhnem Dunae', in V.S. Sinika and R.A. Rabinovici (eds.) *Antiquities. Studies. Issues Essays in honour of Nicolai Telnov on the occasion of his 70th birthday*, T.G. Shevchenko Pridnestrovian State University Laboratory of Archaeology High Antropological School University, pp. 35-48, Chişinău-Tiraspol: Stratum Library.
- Marinescu-Bîlcu, S., Micu, C. and Micu, S. (1998) 'Suhat', in *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1997, A XXXII-a Sesiune Naţională de Rapoarte Arheologice, Călăraşi, 20-24 mai 1998*, p. 35, Bucureşti: CiMeC.

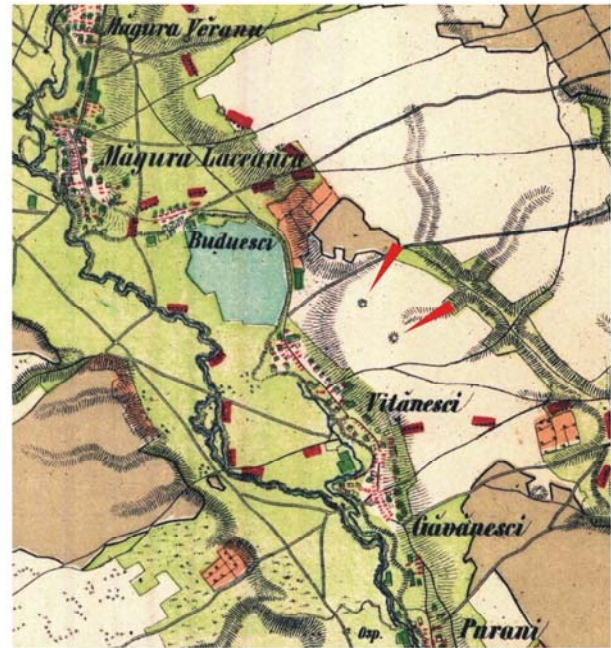
- Mikov, V. (1936) 'Stari mogilni grobove pri Kalugeritsa i Kyulevcha', *Madara* II: 3-10.
- Moscalu, E. (1976) 'Mormântul princiar getic de la Peretu (jud. Teleorman)', *Thraco-Dacica* VII: 59-70.
- (1977) 'Sur les rites funéraires des géto-daces de la plaine du Danube', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* XXI: 329-40.
- Moscalu, E., and Beda, C. (1988) 'Bujoru. Un tumul cu car-cazan votiv aparținând culturii Basarabi', *Thraco-Dacica* IX(1-2): 163-9.
- Motzoi-Chicideanu, I. (2011) *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea mijlocie și inferioară*, vol. I, II, București: Ed. Academiei Române.
- Neagu, M., Munteanu, I. and Oprea V. (1982) 'O nouă figură Cernavoda III descoperită în Sud-Vestul Dobrogei', *Pontica* 15: 215-20.
- Nestor, I. (1937) 'Cercetări preistorice la Cernavoda', *Analele Dobrogei* 18: 1-21.
- Nica, M. (1982) 'Locuirea preistorică de la Sucidava-Celei din perioada de trecere de la neolitic la epoca bronzului', *Oltenia. Studii și Comunicări*, 4: 15-38.
- Nicolăescu-Plopșor, C.S. (1932) 'Un mormânt scitic de la Suharu-Dolj', Institutul de arheologie olteană. Craiova, *Memoriul* VII: 7-11.
- Patovka, V.G., Burdo, I.B. and Polișuk L. (1989) *Pamiatniki tripolskoj kulturi v Severo-Zapadnom Pricernomorie*, Kiev: Naukova Dumka.
- Petrenko, V. and Kovaljuch, N. (2003) 'Novie dannie po radiouglerodnoi hronologiy eneolita Severo-Zapadnogo Pricernomoriya', in O.G. Korvin-Piotrovskij (ed.) *Tripilski poselennya giganti. Materiali mizhnarodnoi konferentsii*, pp. 102-10, Kiev: Korvin press.
- Popescu, D. (1941) 'La tombe a ocre de Casimcea (Dobrogea)', *Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie* 7-8: 85-91.
- Popușoi, E. (1989) 'Mormintele cu ocră de la Fălcu, jud. Vaslui', *Acta Moldaviae Meridionalis* IX-XI: 15-26.
- Rassamakin, Y.Y. (1994) 'The main directions of the development of early pastoral societies of Northern Pontic zone: 4500-2450 BC (pre-Yamnaya cultures and Yamnaya cultures)', in A. Koško and V. I. Klochko (eds.) *Nomadism and pastoralism in the circle of baltic-pontic early agrarian cultures: 5000-1650 BC*, Baltic-Pontic Studies 2, pp. 29-70.
- (1999) 'The Eneolithic of the Black Sea steppe: Dynamics of cultural and economic development 4500-2300 BC.', in M. Levine, Y. Rassamakin, A. Kislenko and N. Tatarintseva (eds.) *Late prehistoric exploitation of the Eurasian steppe*, pp. 59-182, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- (2000) Kvitdzanskaja kultura: istoria i sovremennoe sistojanie problemy, *Stratum plus* 2: 117-77.
- (2004a) *Die nordpontische Steppe in der Kupferzeit. Gräber aus der Mitte des 5. Jt. - Ende des 4. Jt. v. Chr.*, Teil I, Text, Archäologie in Eurasien 17, Mainz: Philipp von Zabern.
- (2004b) *Die nordpontische Steppe in der Kupferzeit. Gräber aus der Mitte des 5. Jt. - Ende des 4. Jt. v. Chr.*, Teil II, Katalog, Talfen, Archäologie in Eurasien 17, Mainz: Philipp von Zabern.
- (2011a) 'Zur absoluten Chronologie des Äneolithikums in den Steppen des Schwarzmeergebietes anhand neuer C14-Daten', in E. Sava, B. Govedarica and B. Hänsel (eds.) *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.)*. Band 2: *Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 27, pp. 80-100, Rahden/Westf: Marie Leidorf.
- (2011b) 'Eneolithic burial mounds in the Black Sea steppe from the first burial symbols to monumental ritual architecture', in E. Borgna and S. Muller Celka (eds.) *Ancestral Landscapes: Burial mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe, Balkans, Adriatic, Aegean, 4th-2nd millennium BC)*. *Proceedings of the International Conference held in Udine, 14-19 mai 2008*, pp. 290-305, Lyon: Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée.
- (2013a) From the Late Eneolithic Period to the Early Bronze Age in the Black Sea Steppe: What is the Pit Grave Culture (Late Fourth to Mid-Third Millennium BC)?, in V. Heyd, G. Kulcsar și V. Szeverényi (eds.), *Transition to the Bronze Age: Interregional Interaction and Socio-Cultural Change at the Beginning of the Third Millennium BC in the Carpathian Basin and Surrounding Regions*, pp. 113-38, Budapest: Archaeolingua 30.
- (2013b) Pohovannja kvityansikoj kultury v kontexti absoliutnoj hronologhii, *Arheologhija* 4: 17-41.
- Rassamakin, Y.Y. and Nikolova, A.V. (2008) 'Carpathian Imports and Imitations in Context of the Eneolithic and Early Bronze Age of the Black Sea Steppe Area', in P. Biehl and Y. Rassamakin (eds.) *Import and Imitation in Archaeology*, pp. 51-80, Langenweissbach: Beier & Beran.

- Reingruber, A. (2015) 'Absolute and Relative Chronologies in the Lower Danube Area during the 5th Millennium BC', in S. Hansen, P. Raczky, Al. Andres and A. Reingruber (eds.) *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea: chronologies and technologies from the 6th to 4th Millennium BCE: International Workshop Budapest, 2012*, Archäologie in Eurasien 31, pp. 301-24, Bonn: Rudolf Habelt.
- Reingruber, A. and Rassamakin, Y. (2016) 'Zwischen Donau und Kuban: Das nordpontische Steppengebiet im 5. Jt. v. Chr.', in V. Nikolov and W. Schier (eds.) *Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000-600 v. Chr.) kulturelle Interferenzen in der zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, band 30, pp. 367-404, Rahden/Westf.: Marie Leidorf.
- Schuchhardt, V. and Traeger, P. (1919) 'Aufgrabung zweier Tumuli bei Constanza', *Prähistorische Zeitschrift* X: 150-5.
- Schuster, C. (2012) 'Early Bronze Age burial mounds in South Romania', in V. Sîrbu and C. Schuster (eds.) *Tumuli Graves - Status Symbol of the Dead in Bronze and Iron Ages in Europe. Proceedings of the XVI World Congress of the International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Florianopolis, Brazil, 4-10 September 2011*, 2, British Archaeological Reports, International Series 2396, pp. 29-33, Oxford: Archaeopress.
- Schuster, C., Morintz, A., Kogălniceanu, R., Ștefan, C., Comșa, A., Susi, G.El., Constantin, M., Constantin, C. and Mureșan, G. (2011) *Cercetările arheologice de pe tronșonul Cernavodă-Medgidia al Autostrăzii A2. Tumulul nr. 3*, Târgoviște. ed. Cetatea de Scaun.
- Schuster, C., Șerbănescu, D., Morintz, A., Tuțulescu, I. and Comșa A. (2015) 'Alte und neue archäologische Forschungen im Gebiet der Gemeinde Radovanu, Bezirk Călărași', *Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice* 1(1): 67-104.
- Schuster, C., Morintz, Al. and Tuțulescu, I. (2016) 'Cernavoda I culture in the Lower Argeș basin', in K. Bacvarov and R. Gleser (eds.) *Southeast Europe and Anatolia in prehistory. Essays in honor of Vassil Nikolov on his 65th anniversary*, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 293, pp. 415-21, Bonn: Dr. Rudolf Habelt.
- Serova, N.L. and Yarovoi, E.V. (1987) *Grigoriopoliskie kurgany*, Kischinev: Știința.
- Slavchev, V. (2015) 'Pottery as a Source of Information about Copper Age Burial Customs: Data from Burial 43 in the Varna Cemetery', in S. Hansen, P. Raczky, Al. Andres and A. Reingruber (eds.) *Neolithic and Copper Age between the Carpathians and the Aegean Sea: chronologies and technologies from the 6th to 4th Millennium BCE: International Workshop Budapest, 2012*, Archäologie in Eurasien 31, pp. 369-79, Bonn: Rudolf Habelt.
- Spiru, I. (1996) *File de istorie teleormăneană*, Alexandria: Ed. Teleormanul liber.
- Stancev, D. (2002) 'Rezultati ot arheologicheskite razkopki na mogilata Yalandzhi tepe do s. Polsko Kosovo, Rusensko', in Πιπύη. *Izsledvaniya v chest na prof. Ivan Marazov*, pp. 519-31, Sofia.
- Stoia, A. (1980) 'Les fouilles archéologiques en Roumanie', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* XXV: 355-71.
- Subotin, L.V. and Petrenko, V.G. (1990) 'Redkie pamyatniki drevnikh kul'tur Podunavya', *Sovietica Arheologia* (3): 250-53.
- Subbotin, L.V., Ostroverhov, A.S. and Dzigovskij, A.N. (1995) *Arkheologicheskie drevnosti Budzhaka. Kurgany u s. Trapovka i Novoselitsa*, Odessa.
- Telegin, D.Y. (2002) 'A discussion on some of problems arising from the study of Neolithic and Eneolithic cultures in the Azov-Black Sea region', in K. Boyle, C. Renfrew and M. Levine (eds.) *Ancient Interactions: East and West in Eurasia*, pp. 25-47, Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- Telegin, D.Y., Lillie, M., Potekhina, I.D. and Kovaliukh M.M. (2013) 'Settlement and economy in Neolithic Ukraine: a new chronology', *Antiquity* 77(296): 456-70.
- Toshev, G.N. (2013) 'In the West of the Catacomb area', in A. Koško and V. Klochko (eds.) *The Ingul-Donets Early Bronze Civilization as Springboard for Transmission of Pontic Cultural Patterns to the Baltic Drainage Basin 3200-1750 BC*, Baltic-Pontic Studies 18, pp. 72-85, Poznań: Adam Mickiewicz University. Institute of Eastern Studies.
- Vanchutov, V.P., Subotin, L.V. and Dzigovskiy, A.N. (1992) *Kurganiy primorskoy chasti Dnestro-Dunaiskogo Mezhdurechia*, Kiev.
- Vasiliu, I. (1995) 'Cercetări arheologice în Delta Dunării. Mormintele cu ocră de la Chilia Veche', *Peuce* 11: 49-88.

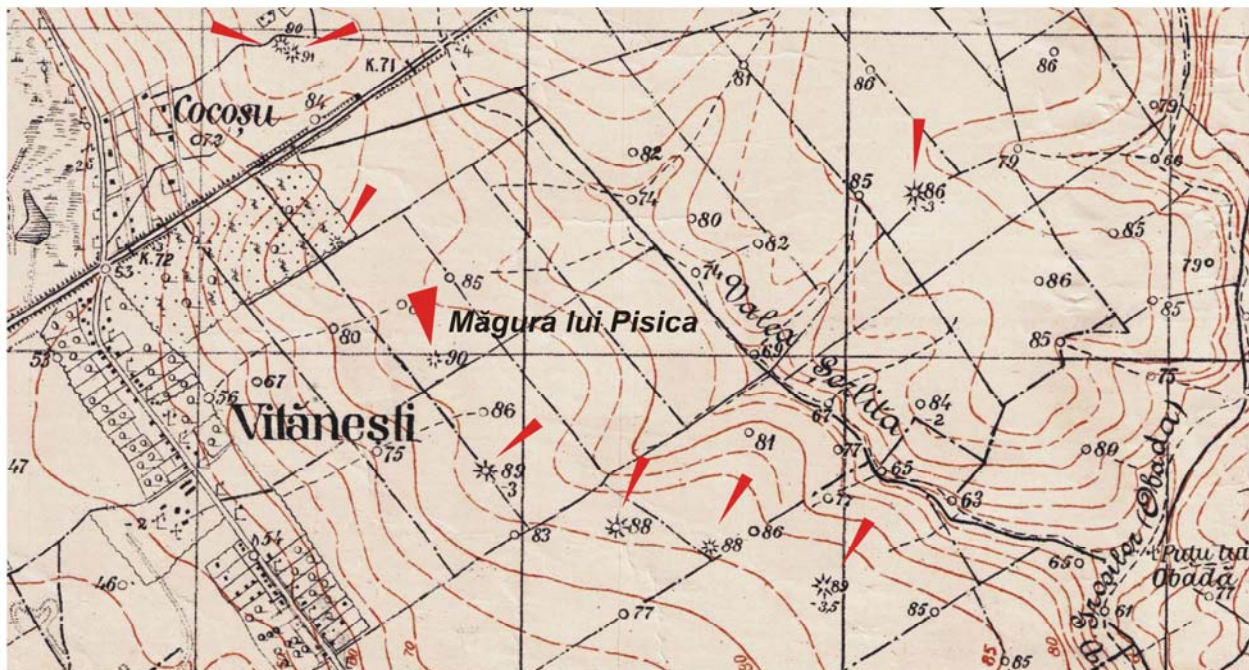
- (2002) *Bronzul timpuriu și mijlociu la Dunărea de Jos*, Teză de doctorat, coordonator profesor dr. Iuliu Paul, Universitatea 1 decembrie Alba-Iulia, Facultatea de Istorie și Filologie, Alba-Iulia.
- (2004) 'Cercetările arheologice de salvare de la Frecăței, jud. Tulcea', *Peuce Serie Nouă* 2: 9-32.
- Važarova, Ž. (1986) 'Zoomorphes Zepter aus Kulevcha Bezirk Shumen', *Studia Praehistorica* 8: 203-7.
- Vernescu, M. (2013) 'Cultura Cernavoda I în Bărăgan', *Istros* XIX: 13-44.
- Videiko, M. (1999) 'Radiocarbon dating chronology of the Late Tripolye culture', in A. Koško (ed.) *The Foundations of Radiocarbon Chronology of Cultures Between the Vistula and Dnieper: 3150-1850 BC*, pp. 34-71, Baltic-Pontic Studies 7, Poznań: Adam Mickiewicz University. Institute of Eastern Studies.
- Videiko M.Y. and Petrenko V. (2003) 'Radiocarbon Chronology of Complexes of the Eneolithic-Early Bronze Age in the Northern Pontic Region, a Preliminary Report', in A. Koško and V. Kločko (eds.) *The Ingul-Donets Early Bronze Civilization as Springboard for Transmission of Pontic Cultural Patterns to the Baltic Drainage Basin 3200-1750 BC*, Baltic-Pontic Studies 12, pp. 113-20, Poznań: Adam Mickiewicz University. Institute of Eastern Studies.
- Vajsov, I. (2002) 'Das Grab 982 und die Protobronzezeit in Bulgarien', in H. Todorova (ed.) *Durankulak, II. Die Prähistorischen Gräberfelder, 1 (Text teil)*, pp. 159-76, Sofia: Deutsches Archäologisches Institut.
- Zaharia, E. (1964) 'Două vase pictate din grupul Horodiștea-Foltești descoperite în raionul Iași', *Arheologia Moldovei* 2-3: 439-44.
- Zaharia, E., Zaharia, N. and Burtănescu, F. (2002) 'Morminte tumulare din epoca bronzului descoperite la Slobozia-Hănești - 'La Val' (com. Hănești, jud. Botoșani)', in F. Burtănescu (ed.) *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, Bibliotheca Thracologica XXXVII, pp. 459-67, București: Ed. Vavila Edinf.

1

2

3

Planșa I. Recorded tumuli on historical maps around Vitănești: 1. Specht Map (1790-1791), 2. Sztarmay Map (1864), 3. Artillery Map (reprinted in 1955).

Tumuli figurați pe hărți istorice în zona comunei Vitănești: 1. Harta Specht (1790-1791), 2. Harta Sztarmay (1864), 3. Planul Director de Tragere (retipărită 1955).

Planșa II. Recorded tumuli in Alexandria - Vitănești area.
Tumuli repertoriați în microregiunea Alexandria - Vitănești.

1

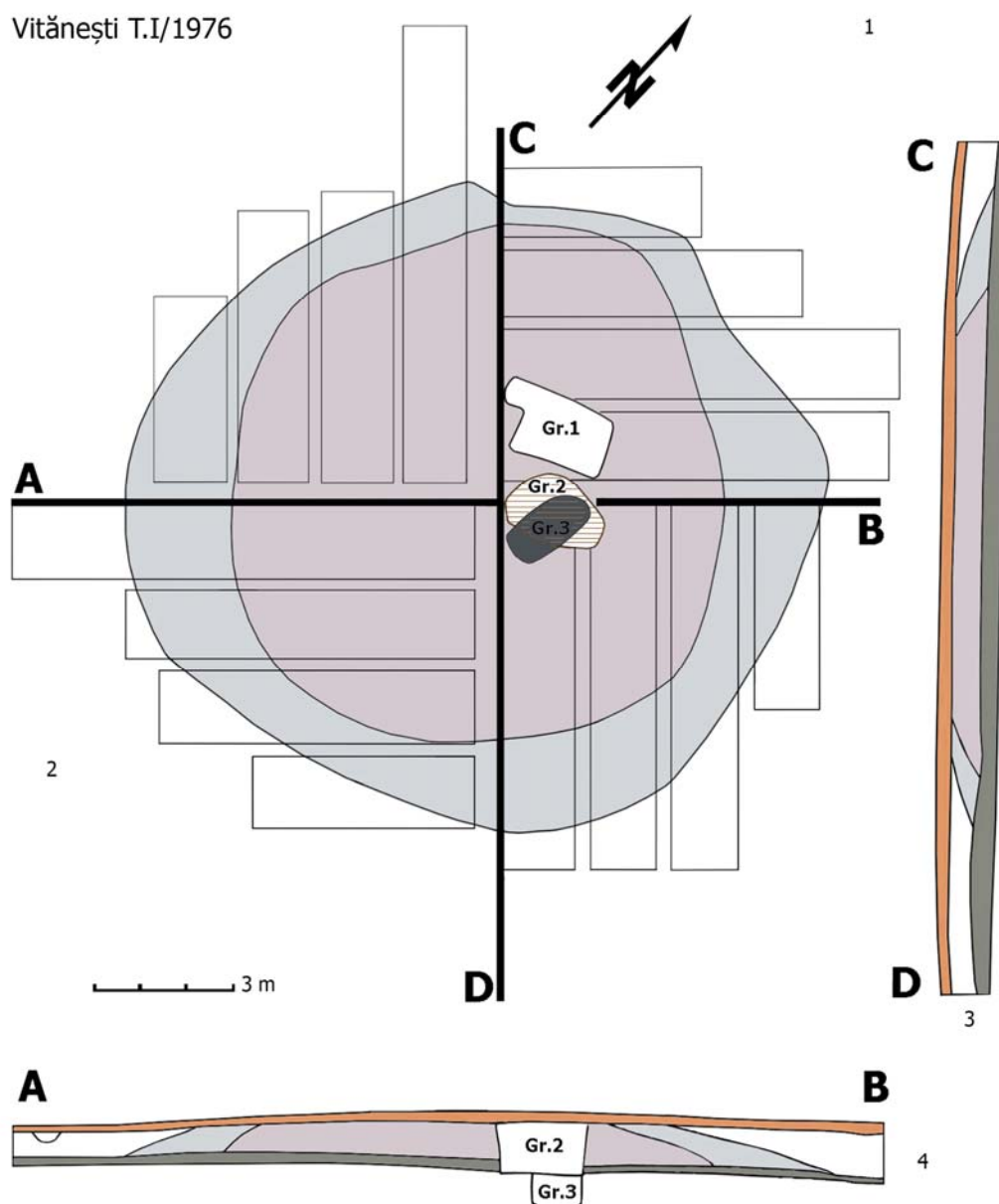

2

Planșa III. 'Măgura lui Pisiță' and Tumulus I. Images from 2015.
'Măgura lui Pisiță' și Tumulul I. Imagini din anul 2015.

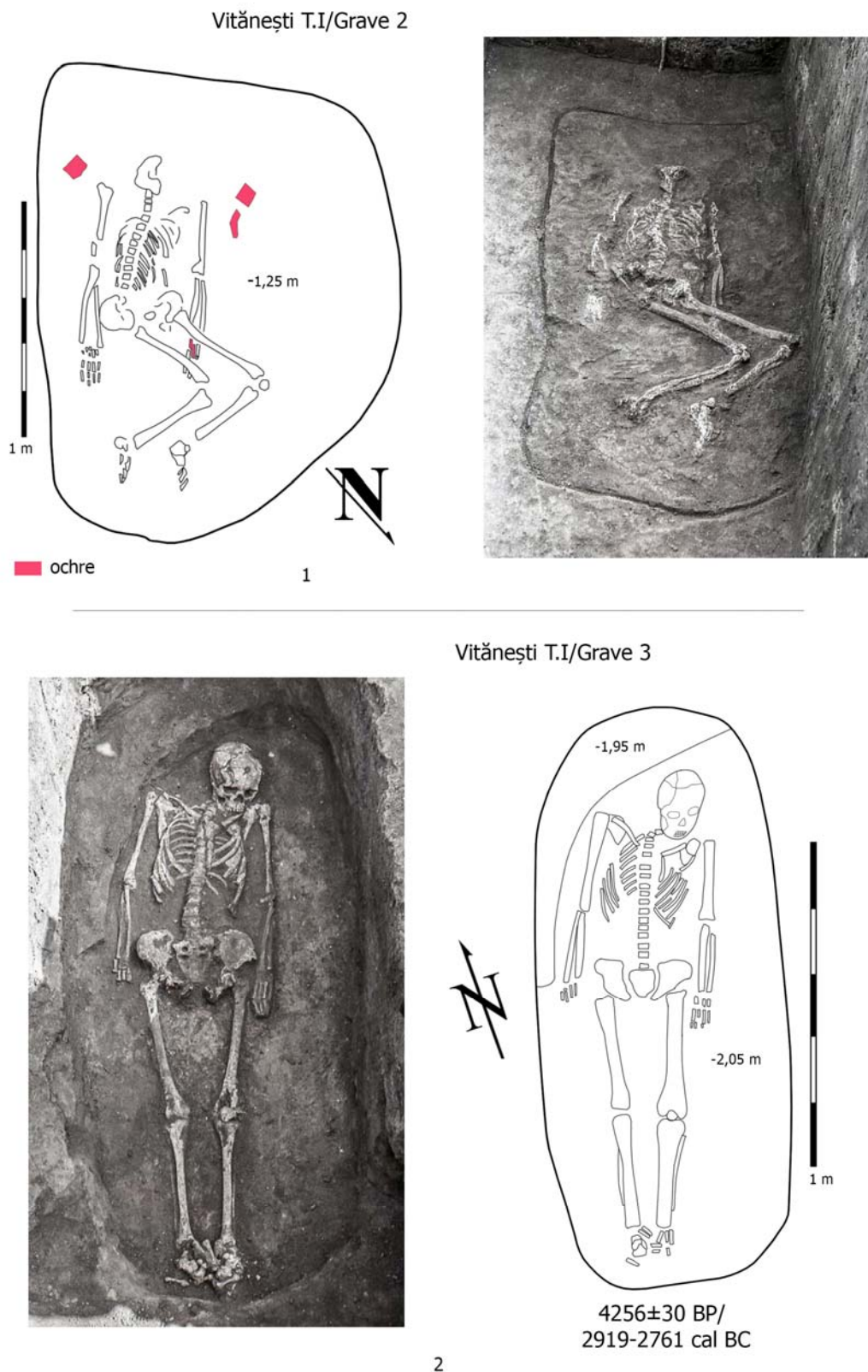

Vitănești T.I/1976

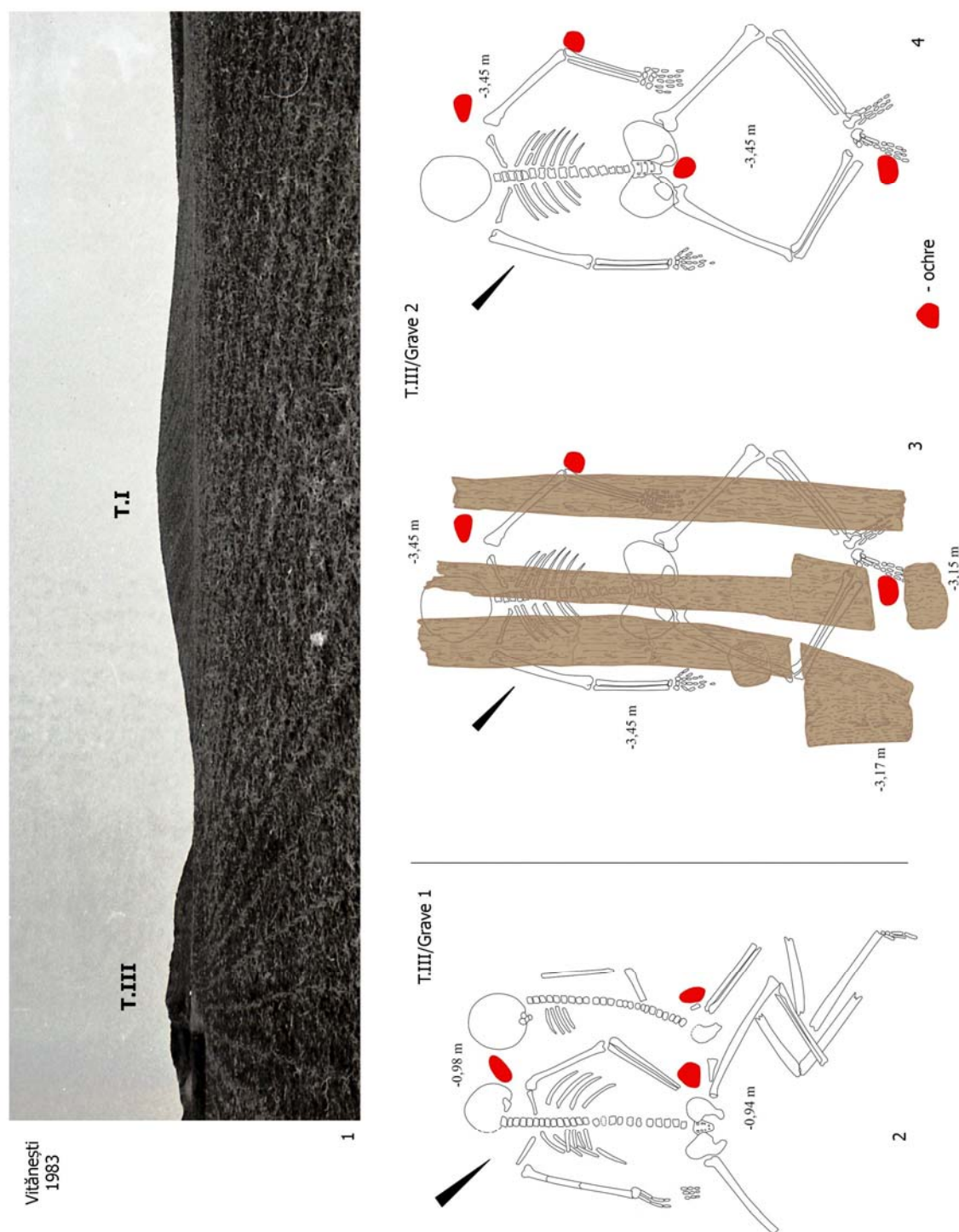
Planșa IV. Vitănești - tumulus I: image of the tumulus from 1976 (site archive) (1); general plan and stratigraphic profiles (2-4) (redrawn after Leahu and Trohani 1979).

Vitănești - tumul I: imagine cu tumulul din anul 1976 (arhivă șantier) (1); planul general și profilele stratigrafice (2-4) (redesenate după Leahu și Trohani 1979).

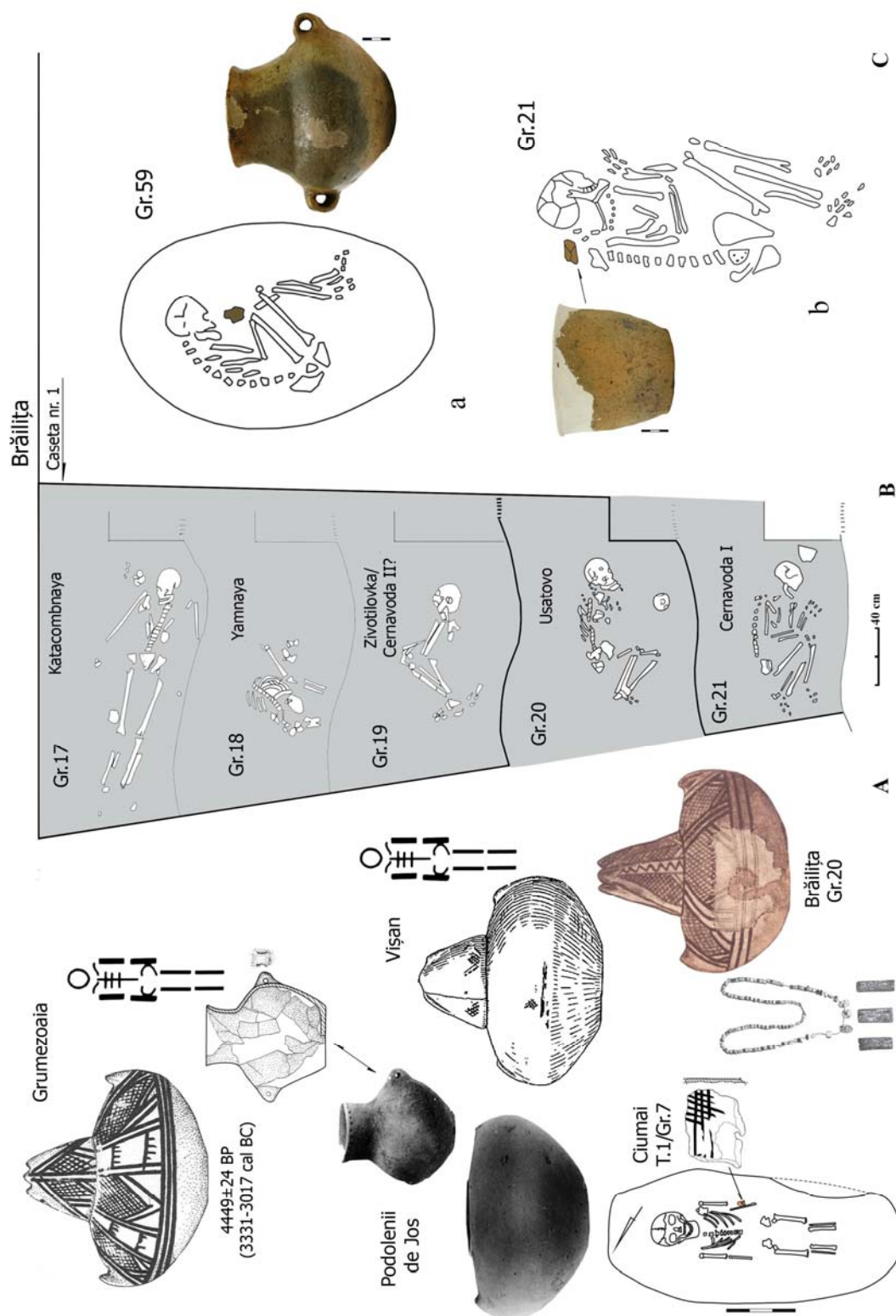
Planșa V. Vitănești - tumulus I: grave 2 (1) and grave 3 (2) (drawings after Leahu and Trohani 1979; photos from the site archive).

Vitănești - tumulul I: mormântul 2 (1) și mormântul 3 (2) (desene după Leahu și Trohani 1979; fotografii din arhiva șantierului).

Planșa VI. Vitănești - tumulus I and III (photo from the site archive) (1); Vitănești-tumulus III: grave 1 (2) and grave 3 (3) (redrawn after Leahu and Trohani 1986).

Vitănești - tumulul I și III (fotografie din arhiva șantierului) (1); Vitănești-tumulul III: mormântul 1 (2) și mormântul 3 (3) (redesenat după Leahu și Trohani 1986).

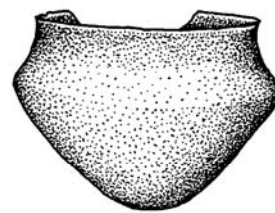
Planșa VII. Burials with individuals lying supine and the pot from grave 20 (A) (after Dragomir 1959; Zaharia 1964; Mantu 1994; Ciobanu *et al.* 2016); Brăilița: stratigraphical succession found in surface 1 (after Harțuche 2002) (B); Brăilița: Cernavoda I burials (C) (after Harțuche 2002).

Complexe cu indivizi depuși dorsal și vasul din mormântul 20 (A) (după Dragomir 1959; Zaharia 1964; Mantu 1994; Ciobanu *et al.* 2016); Brăilița: succesiunea stratigrafică din caseta 1 (după Harțuche 2002) (B); Brăilița: morminte Cernavoda I (C) (după Harțuche 2002).

Cernavodă - Grave 1

1

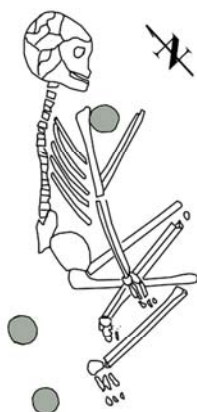
2

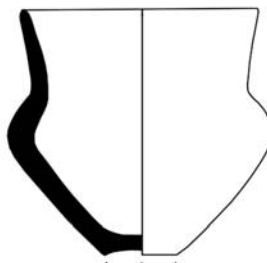
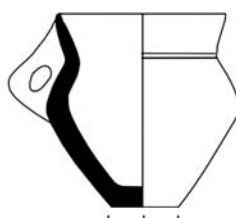
3

Sultana
Grave 75

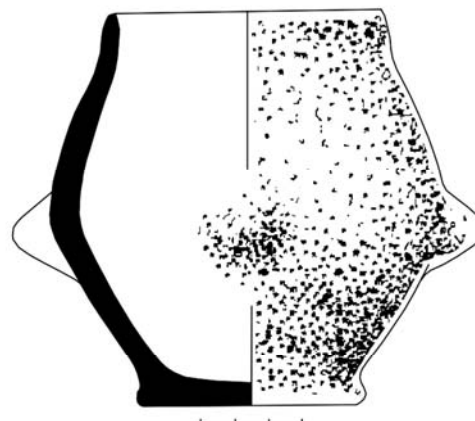
4

Durankulak
Grave 448

5

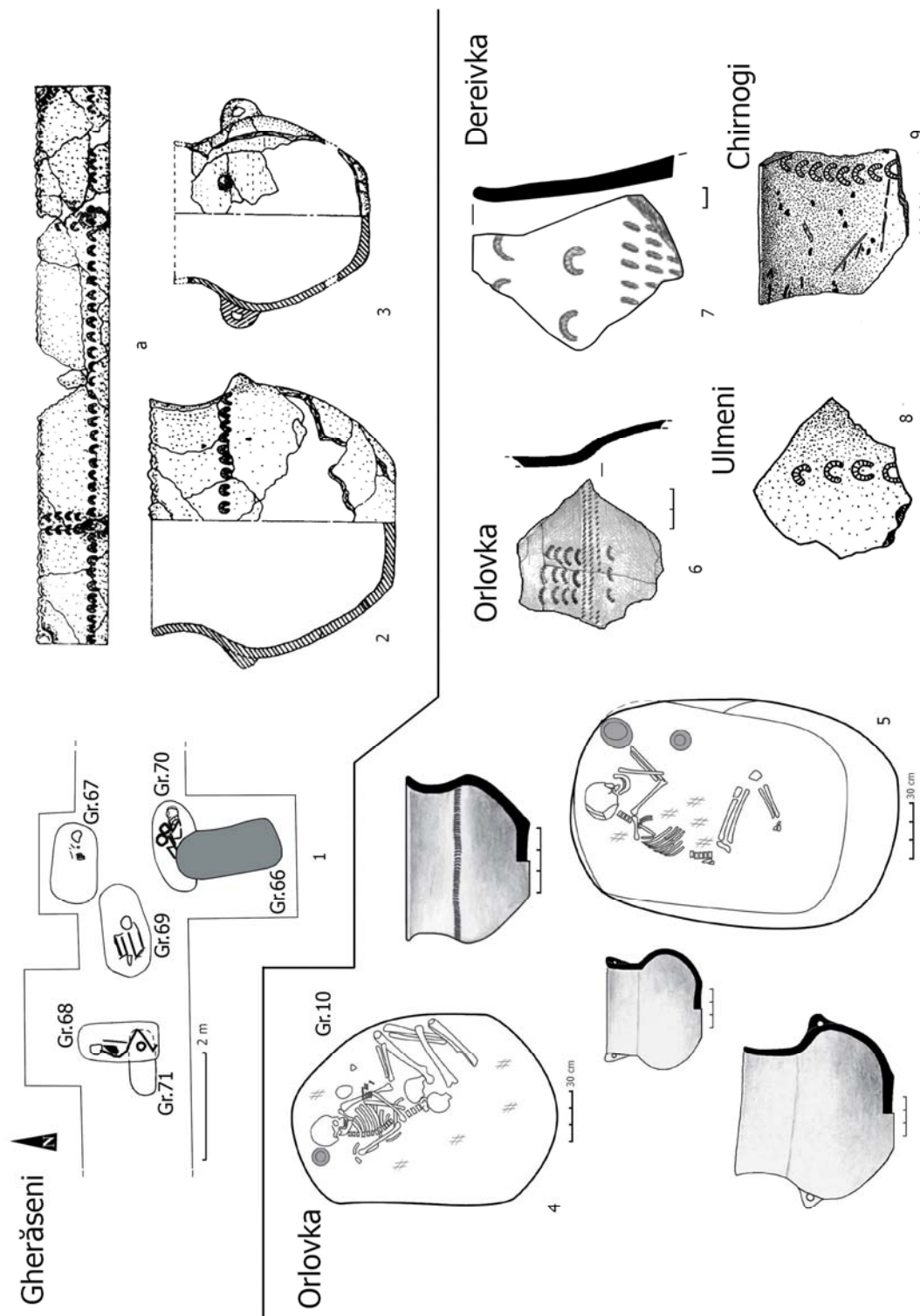

6-8

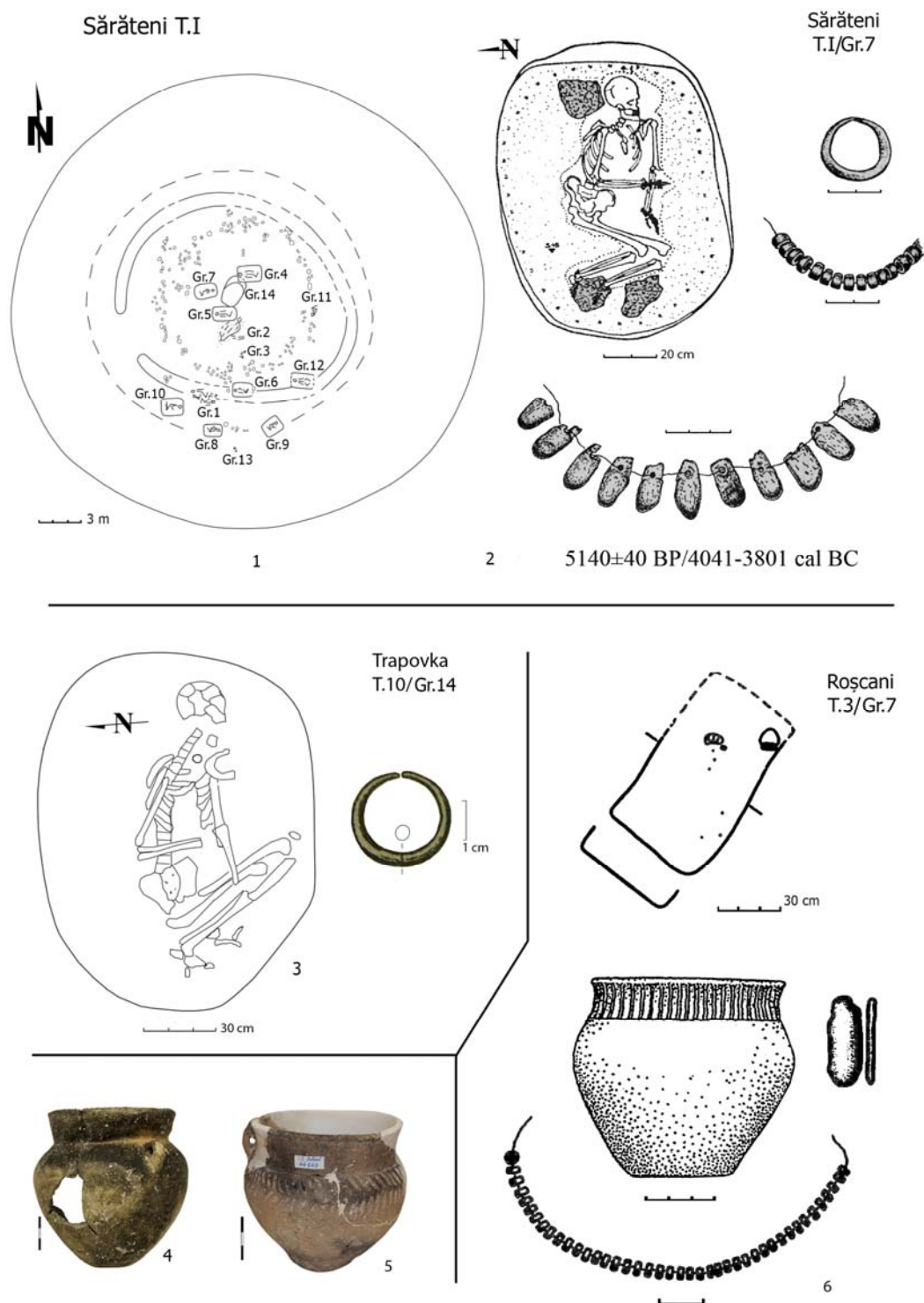
Planșa VIII. Burials of the Cernavoda I culture: Gr.1/Cernavoda (after Nestor 1937; Manzura 1999), Gr. 75/ Sultana (after Andreescu *et al.* 2015) and Gr.448/Durankulak (after Manzura 2005).

Morminte din cultura Cernavoda I: M.1/Cernavoda (după Nestor 1937; Manzura 1999), M. 75/ Sultana (după Andreescu *et al.* 2015) și M.448/Durankulak (după Manzura 2005).

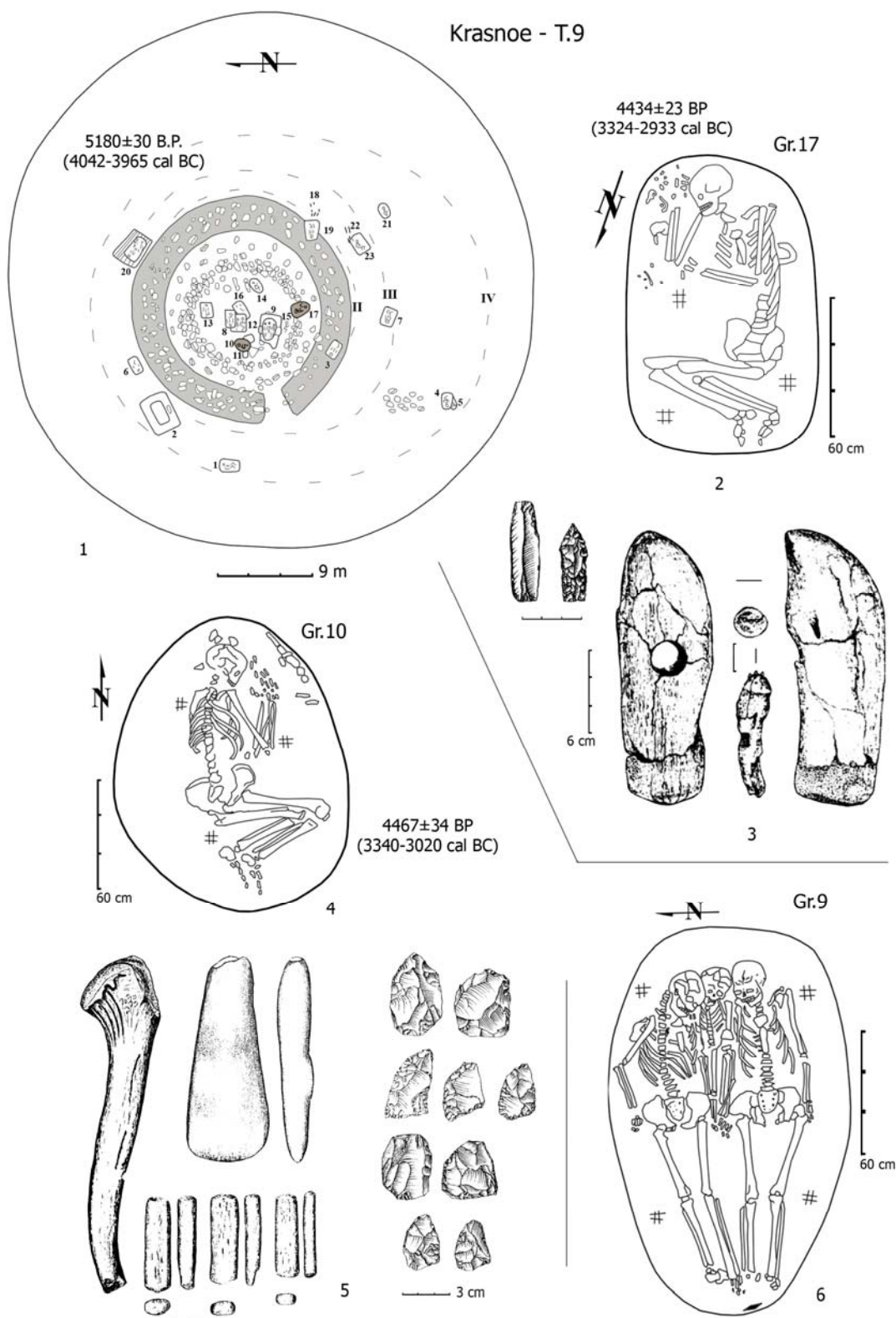
Planșa IX. Gherăseni, drawing of grave 70 and the pots discovered (1-2) (after Constantinescu 1994); burials and pots from Orlovka, Cernavoda I culture (after Govedarica and Manzura 2015); pottery with cord decoration from Orlovka, Ulmeni, Chirnogi (after Manzura 1999) and Dereivka (after Kotova 2010).

Gherăseni, planul mormântului 70 și vasele descoperite (1-2) (după Constantinescu 1994); morminte și vase de la Orlovka, cultura Cernavoda I (după Govedarica și Manzura 2015); ceramică decorată cu șnurul de la Orlovka, Ulmeni, Chirnogi (după Manzura 1999) și Dereivka (după Kotova 2010).

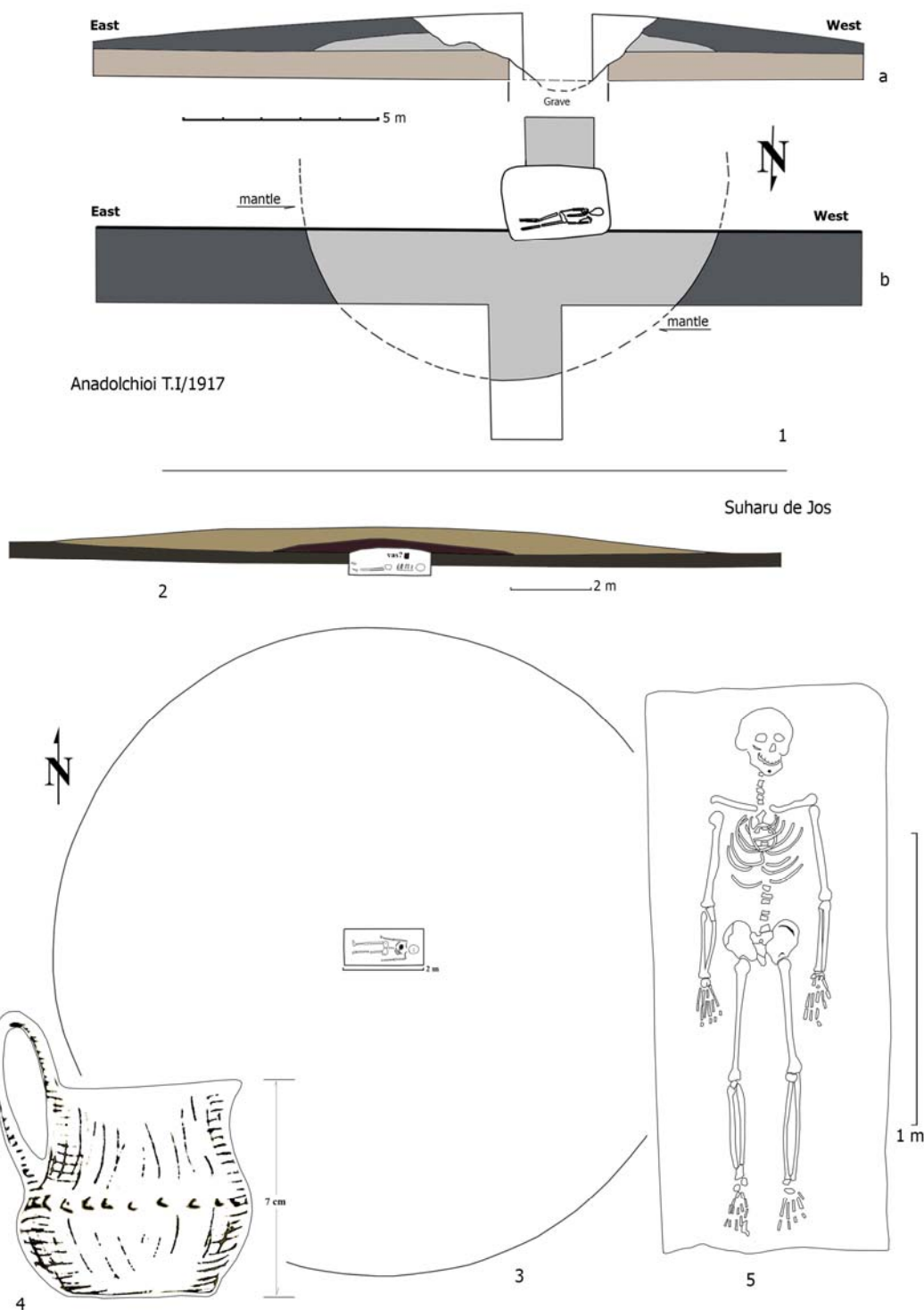
Planșa X. The general plan of the tumulus I from Sărăteni (1) and grave 7 (2) (after Levițki *et al.* 1996); grave 14 and tumulus 10 from Trapovka (3) (after Subotin *et al.* 1995); grave 7 in tumulus 3 from Roșcani (after Dergachev *et al.* 1989); pots with cord decoration discovered in Luncavița (4) and Isaccea (5).

Planul general al tumulului I de la Sărăteni (1) și mormântul 7 (2) (după Levițki *et al.* 1996); mormântul 14 și tumulul 10 de la Trapovka (3) (după Subotin *et al.* 1995); mormântul 7 din tumulul 3 de la Roșcani (după Dergachev *et al.* 1989); vase decorate cu șnurul descoperite la Luncavița (4) și Isaccea (5).

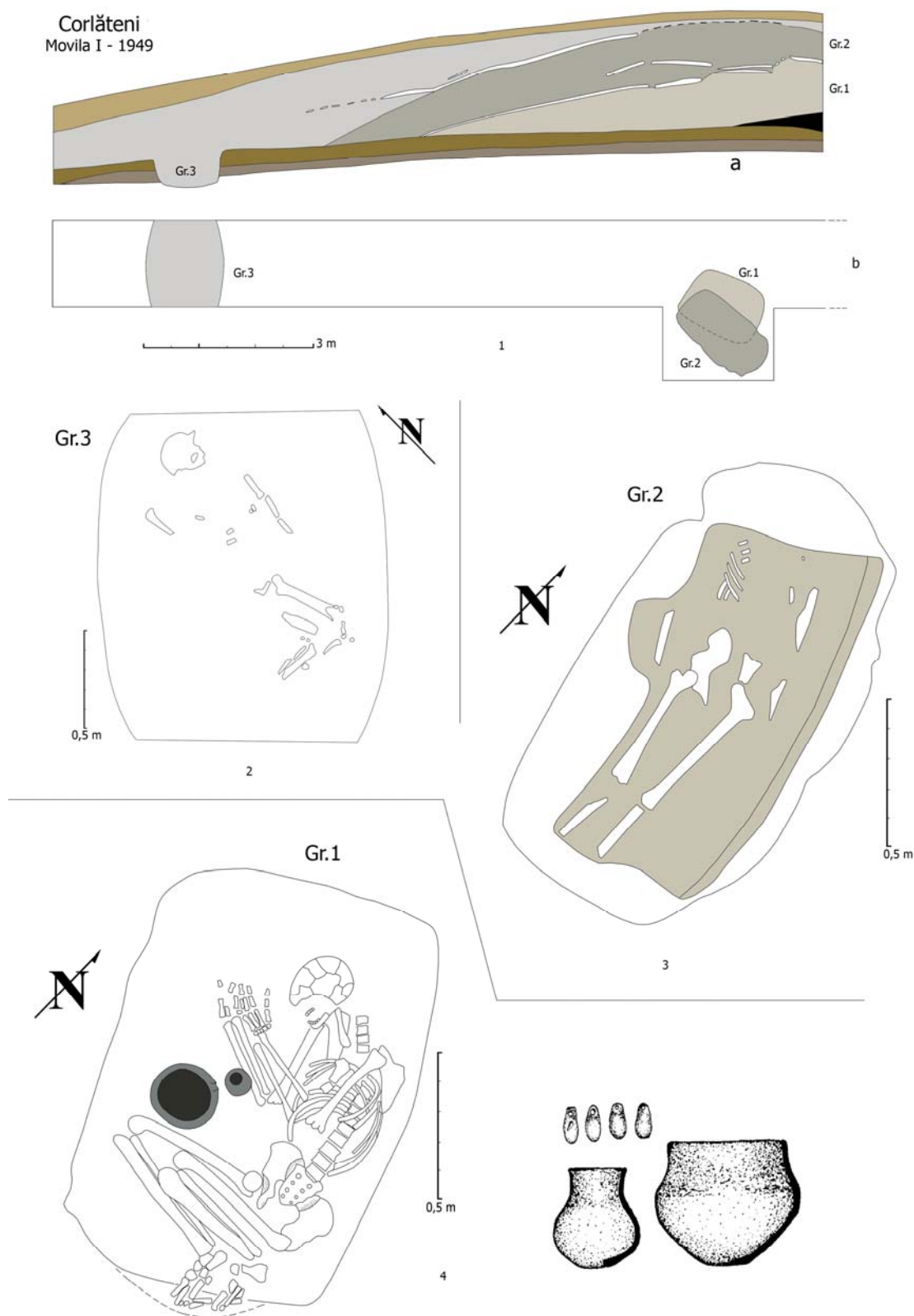
Planșa XI. The general plan of tumulus 9 from Krasnoe (1) and the burials discussed in the paper (2-6) (redrawn after Serova and Yarovoi 1987).

Planul general al tumulului 9 de la Krasnoe (1) și mormintele analizate în text (2-6) (redesenate după Serova și Yarovoi 1987).

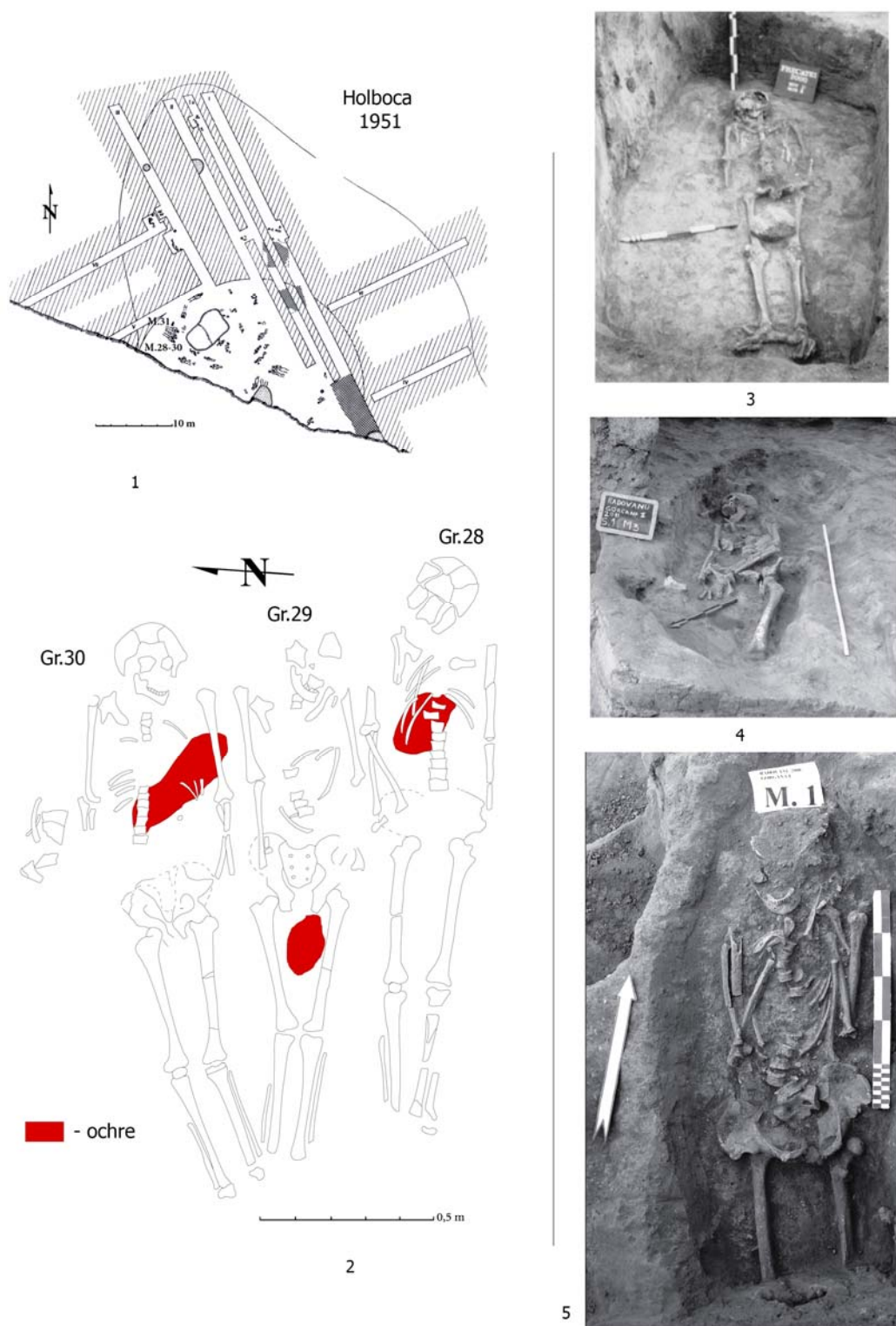
Planșa XII. Tumulus I from Anadolchioi: stratigraphic profile, the excavation and the position of the discovered burial (1) (after Schuchhardt and Traeger 1919); the tumulus from Suharu de Jos: profile, the excavation, the position of the discovered burial and the pot (2-4) (after Nicolăescu-Plopșor 1932).

Tumulul I de la Anadolchioi: profil stratigrafic, planul săpăturii și al mormântului descoperit (1) (după Schuchhardt și Traeger 1919); tumulul de la Suharu de Jos: profil, plan, mormântul și vasul descoperite (2-4) (după Nicolăescu-Plopșor 1932).

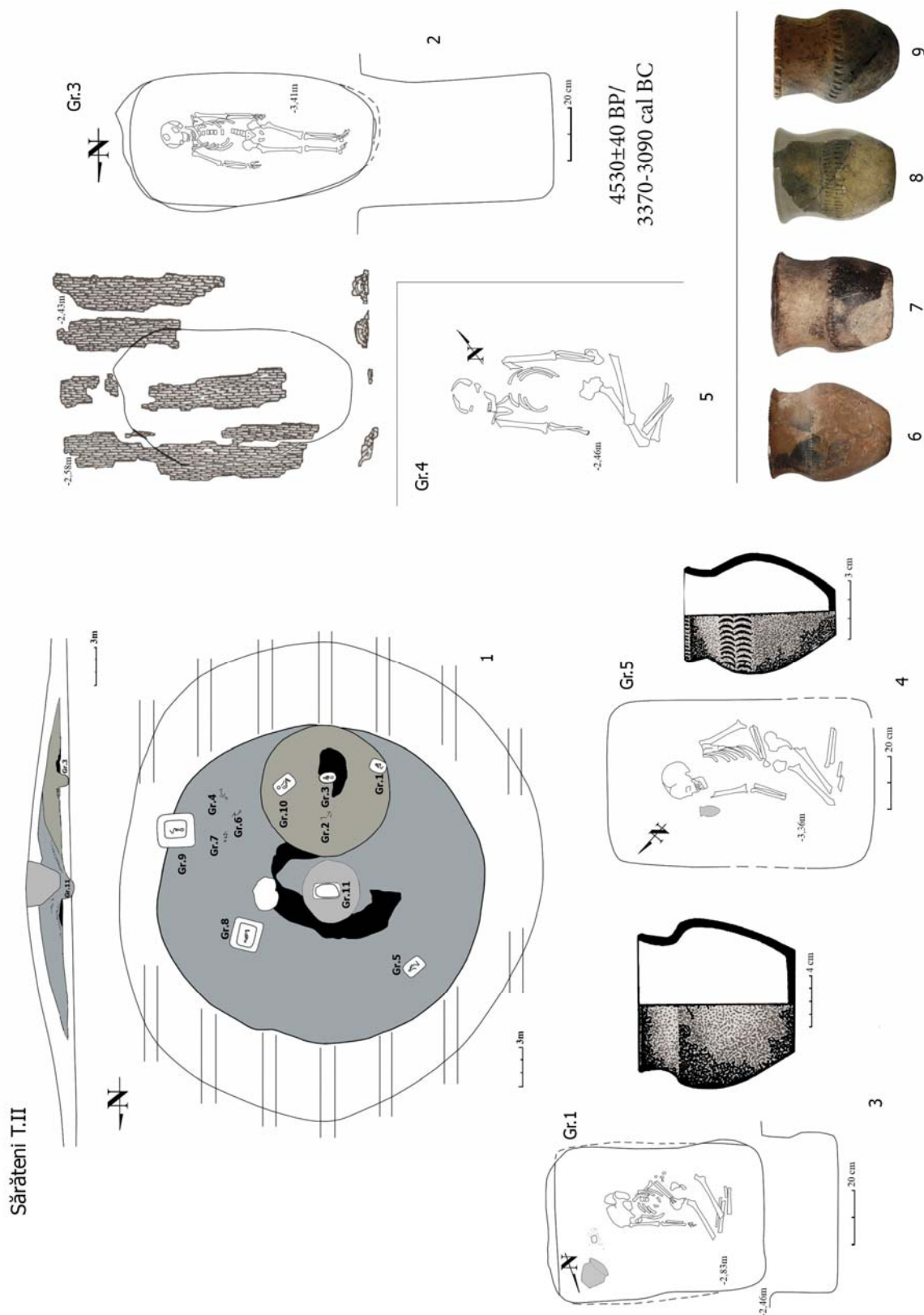
Planșa XIII. Corlăteni-Movila I/ 1949: a segment of the stratigraphic profile and the general plan (1/1, b), drawings of the excavated burials (2-4) (redrawn after Comșa 1982); goods from grave 1 (after Manzura 2016).

Corlăteni-Movila I/ 1949: segment profil stratigrafic și planul general (1/1, b), desenele complexelor funerare cercetate (2-4) (redesenate după Comșa 1982); inventarul mormântului 1 (după Manzura 2016).

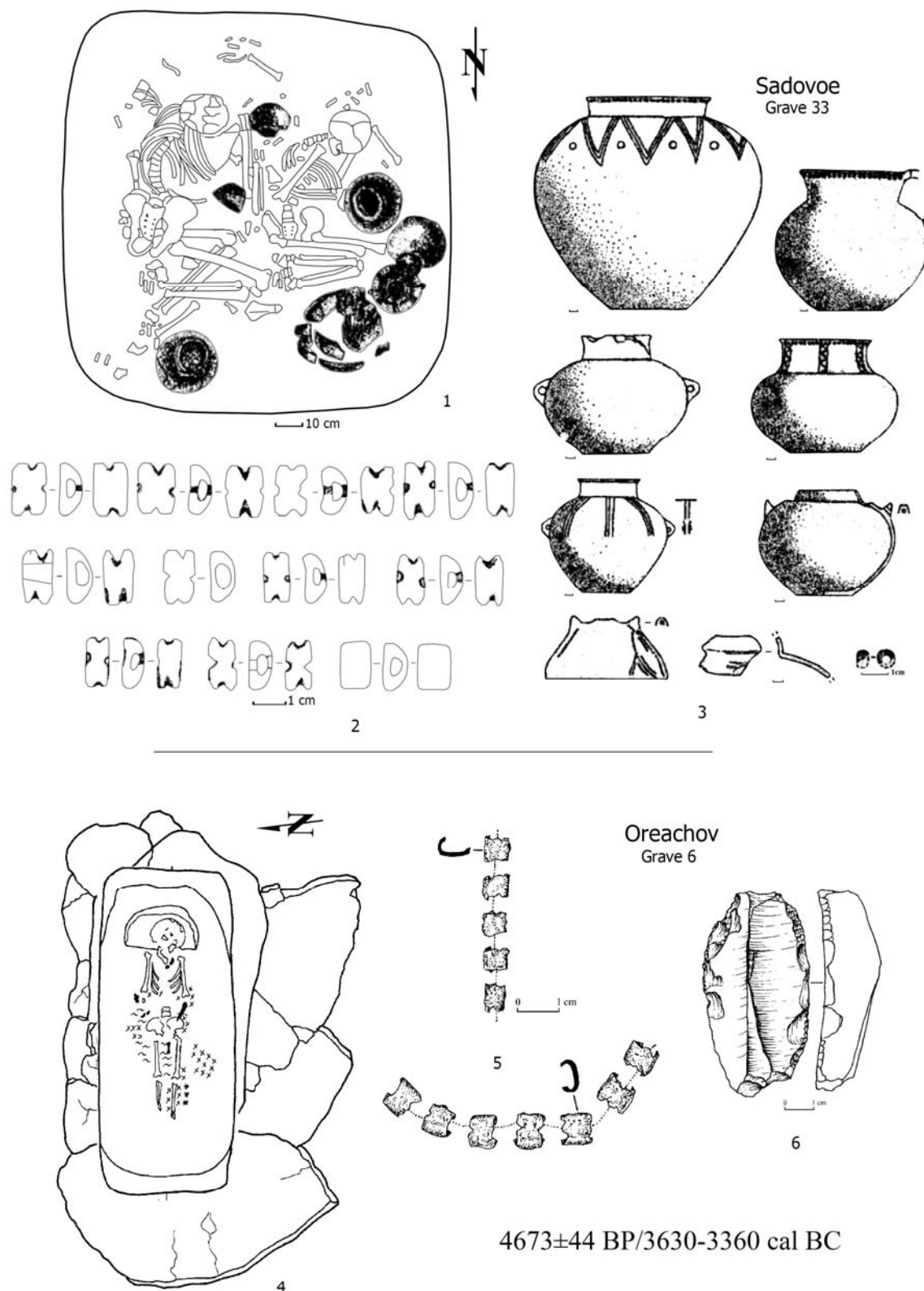
Planșa XIV. The general plan of the tumulus investigated in Holboca in 1951 (1) and graves 28, 29, 30 (2) (after Comșa 1985); the grave from Frecăței (after Vasiliu 2004); graves 1 and 2 from Radovanu (4-5) (after Comșa *et al.* 2011; 2013).

Planul general al tumulului cercetat la Holboca în 1951 (1) și mormintele 28, 29, 30 (2) (după Comșa 1985); mormântul de la Frecăței (după Vasiliu 2004); mormintele 1 și 2 de la Radovanu (4-5) (după Comșa *et al.* 2011; 2013).

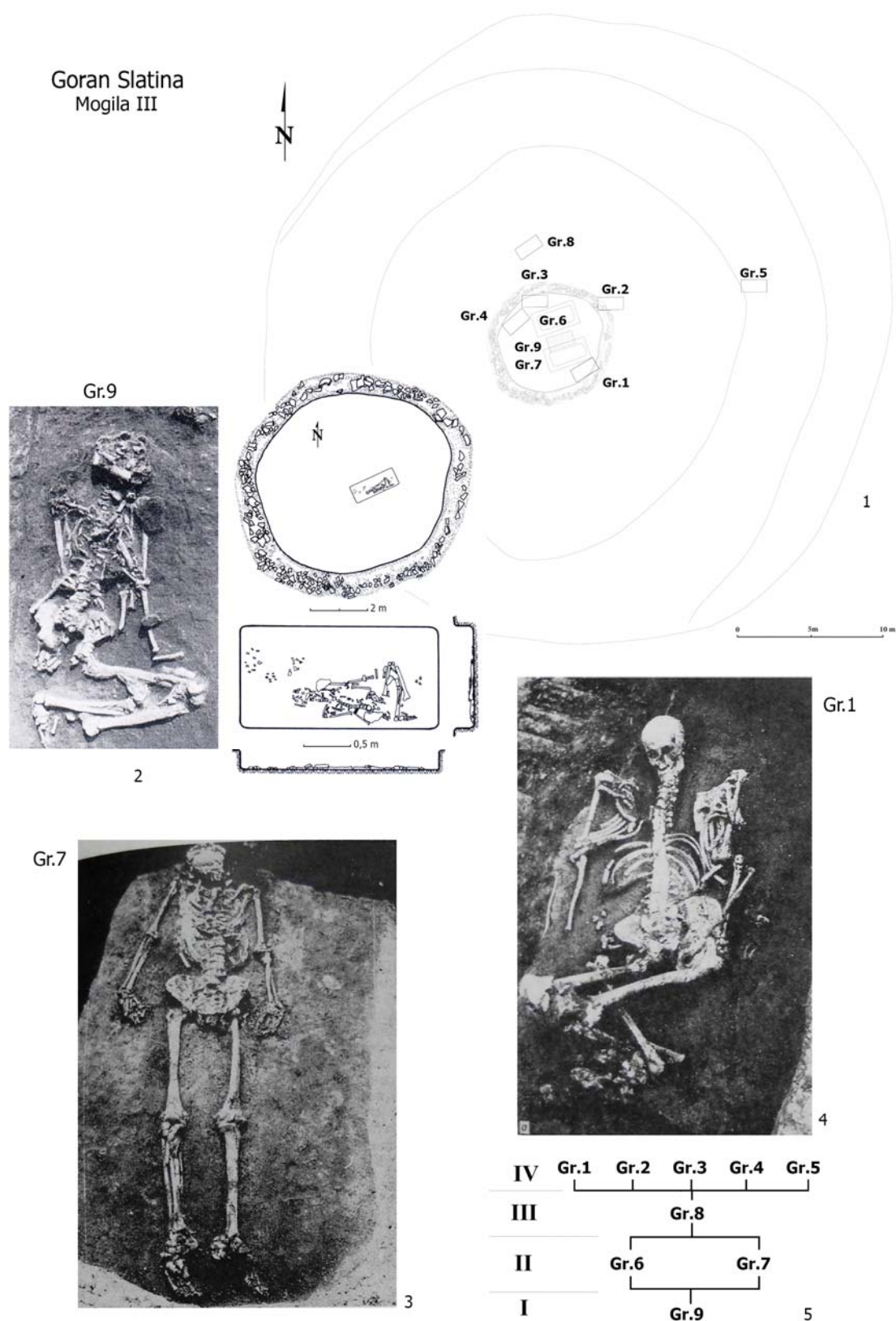
Planșa XV. Sărăteni - tumulus II: the general plan and the discussed burials (1-5) (after Levițki *et al.* 1996); pots dated to the end of the IVth millennium BC found in the tumuli from Sărăteni (4), Smeeni (6), Liești (7), Brăilița (8), Pliska (9) (after Frînculeasa *et al.* 2017a, fig. 7).

Sărăteni - tumulul II: planul general și al mormintelor analizate (1-5) (după Levițki *et al.* 1996); vase de la sfârșitul mileniului IV descoperite în tumuli la Sărăteni (4), Smeeni (6), Liești (7), Brăilița (8), Pliska (9) (după Frînculeasa *et al.* 2017a, fig. 7).

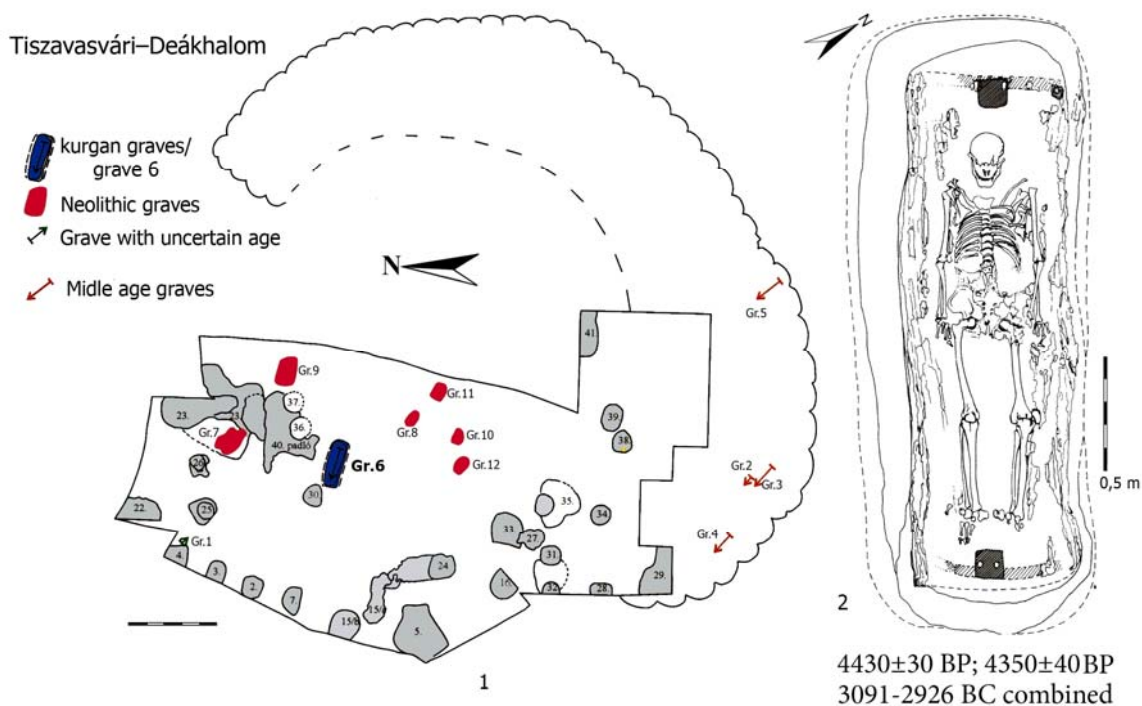
Planșa XVI. Grave 33 from Sadovoe (1-3) (after Maljukevich and Petrenko 1993); grave 6 from Oreahov 'Mogila Tarasova' (4-6) (after Govedarica *et al.* 2006).

Mormântul 33 de la Sadovoe (1-3) (după Maljukevich și Petrenko 1993); mormântul 6 de la Oreahov 'Mogila Tarasova' (4-6) (după Govedarica *et al.* 2006).

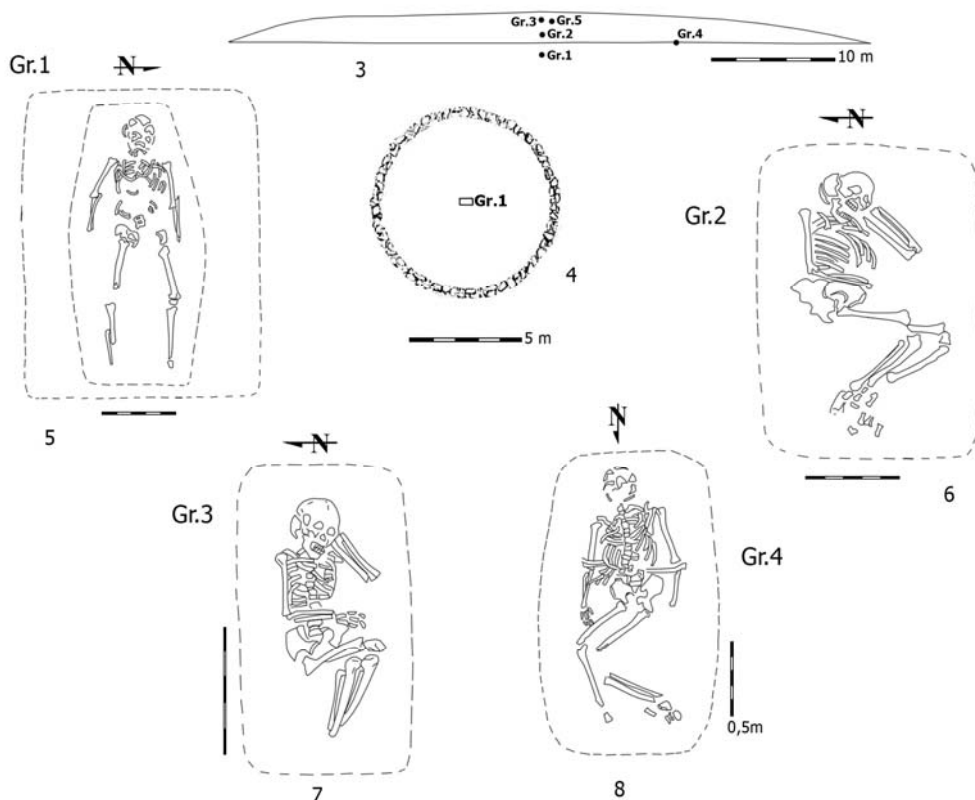

Planșa XVII. Goran Slatina - Mound III: the general plan and the main burials discussed in the paper (1-4) (after Kitov *et al.* 1991); stratigraphic matrix of burials (5).

Goran Slatina - Movila III: planul general și principalele morminte analizate (1-4) (după Kitov *et al.* 1991); schema stratigrafică a înmormântărilor (5).

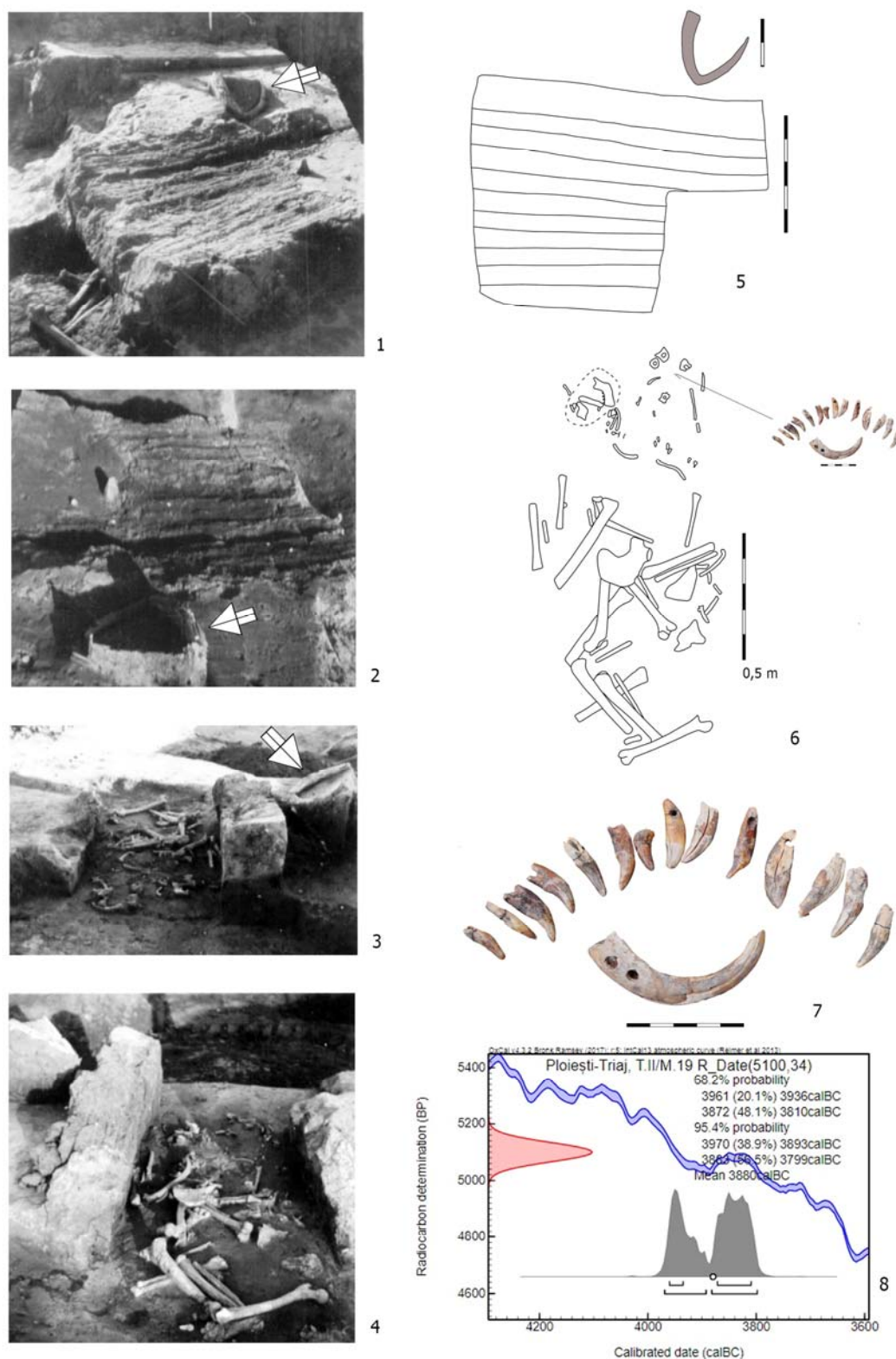

Polsko Kosovo T.I

Planşa XVIII. Tiszavasvári - Deákhalm: the general plan of tumulus II and the drawing of grave 6 (after Dani 2011); tumulus I from Polsko Kosovo: stratigraphic profile (3) and drawings of the discovered burials (5-8), the ring around grave 1 (4) (following after 2002).

Tiszavasvári - Deákhalm: planul general al tumulului II și al mormântului 6 (după Dani 2011); tumulul I de la Polsko Kosovo: profil stratigrafic (3) și desenele mormintelor descoperite (5-8), ringul mormântului 1 (4) (după Stancev 2002).

Planșa XIX. Ploiești 'Triaj' - Mound II: grave 19 (1-8) (after Frînculeasa et al. 2013); the position of the horn (pointed by the arrow) (1-3, 5) from which a sample for ¹⁴C dating was taken (8) (1-4 photos from the 'Vasile Pârvan' Institute of Archaeology Bucharest archive).

Ploiești 'Triaj' - Movila II: mormântul 19 (1-8) (după Frînculeasa *et al.* 2013); poziția cornului indicată de săgeată (1-3, 5) din care s-a prelevat proba pentru datare ¹⁴C (8) (1-4 fotografii din arhiva Institutului de Arheologie 'Vasile Pârvan' București).

TOPORUL DE METAL DIN ZONA ROȘIORII DE VEDE ȘI CÂTEVA PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA TIPUL PĂDURENI

Radu BĂJENARU *

Abstract: *The author presents a shaft-hole axe discovered by chance in the area of Roșiorii de Vede (Teleorman County). Several typological characteristics confirm it is part of the Pădureni-type series. The best analogies can be found south of the Danube within a group of typologically similar axes. In the absence of relevant contexts, their dating is rather problematic. Based on discoveries such as M.208 from Mokrin (Serbia) or from Yunatsite (Bulgaria), these axes can be dated in a chronological interval spanning the second half of the 3rd millennium BC and the first two centuries of the 2nd millennium BC.*

Rezumat: *Autorul prezintă un topor cu gaură de înmănușare transversală descoperit întâmplător în zona orașului Roșiorii de Vede (jud. Teleorman). Piesa prezintă câteva caracteristici tipologice ce permit încadrarea ei în seria topoarelor de tip Pădureni. Cele mai bune analogii se găsesc la sud de Dunăre, în cadrul unei grupe de topoare similare din punct de vedere tipologic. În lipsa unor contexte relevante, datarea lor este destul de problematică. Pe baza unor descoperiri precum cea din M. 208 de la Mokrin (Serbia), sau cea de la Yunatsite (Bulgaria), aceste topoare pot fi datate într-un interval cronologic ce cuprinde a doua jumătate a mileniului al III-lea a.Chr. și primele două secole ale celui de-al doilea mileniu.*

Keywords: *Early Bronze Age; Northern Balkan area; shaft-hole axe*

Cuvinte cheie: *bronz timpuriu; spațiul nord-balcanic; topor cu gaură de înmănușare transversală*

În colecția Muzeului Județean Teleorman se află un topor de metal cu gaură de înmănușare transversală găsit întâmplător în zona orașului Roșiorii de Vede (jud. Teleorman). Nu se cunosc cu exactitate locul și condițiile de descoperire, astfel încât este probabil să avem de-a face cu o depunere izolată.

Toporul este întreg, foarte bine lucrat și finisat, cu câteva neregularități pe manșon și unele zgârieturi pe lamă. La partea inferioară a cefei se observă mai multe găuri mici datorate bulelor de aer din momentul turnării. În interiorul manșonului, către lamă, se află o adâncitură rezultată, de asemenea, din procesul de turnare. Piesa este acoperită cu o patină verzuie-maronie. Toporul are manșonul profilat, cu muchia superioară albiată, fără a face unghi cu lama. Ambele muchii ale manșonului sunt prevăzute cu câte o nervură în relief, iar pe muchiile inferioare se află câte un pinten. Ceafa este prelungită cu buton reliefat cu câmpul ușor adâncit. Lama este dreaptă, ușor evazată spre tăiș. Toporul a fost turnat în tipar bivalv închis (secțiunea lamei este hexagonală), cu orificiul de turnare la partea inferioară a cefei, în zona adânciturii de pe buton. Tăișul nu prezintă urme evidente de folosire. Dimensiuni: Lungime (= L) = 15,2 cm; L. ceafă = 7,5 cm; lățime (= l) tăiș = 4,1 cm; l. manșon = 4,2 cm; diametru gaură = 2,6 cm; greutate (= G) = 710 gr (Figura I.1a-b).

Ceafa prelungită și încheiată cu buton reliefat, nervurile și pintenii de pe manșon, planul drept dintre manșon și lamă, precum și secțiunea hexagonală a lamei, sunt caracteristici tipologice ce permit încadrarea piesei în tipul Pădureni (Vulpe 1970: 42 și urm). Sunt mai multe exemplare cu caracteristici tipologice similare, răspândite în întreg spațiul carpato-balcanic, însă cele mai bune analogii ale toporului în discuție se găsesc la sud de Dunăre (vezi catalogul și Figura VII). Este vorba, în primul rând, de toporul găsit întâmplător la Tatul (mun. Momchilgrad, distr. Kardzhali), pct. 'Vezhnitsa', în Tracia (nr. cat. 9, Figura I.2). Diferențele constau în lipsa nervurii de pe muchia superioară a manșonului și în modul de realizare a butonului reliefat de la baza cefei. Acesta din urmă, ca și în cazul toporului din depozitul găsit în Peștera Emen (mun. Veliko Turnovo, distr. Veliko Turnovo) (nr. cat. 2, Figura II.2), este mai mare și mai clar reliefat, ceea ce apropie topoarele respective de exemplarul din depozitul de la Pădureni (jud. Covasna), încadrat de Alexandru Vulpe în categoria topoarelor-ciocan (Vulpe 1970: 63, nr. 273, pl. 18/273). Din contră, la topoarele de la Hotnitsa (mun. Veliko Turnovo, distr. Veliko Turnovo) (nr. cat. 3, Figura II.3), Raven (mun. Momchilgrad, distr. Kardzhali) (nr. cat. 8, Figura III.3), Plevne (mun. Plevne, distr. Plevne) (nr. cat. 7,

* Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' str. Henri Coandă, nr. 11, sector 1, cod poștal 010667, București, România; radu.bajenaru@gmail.com.

Figura III.2) și Telish (mun. Cherven Bryag, distr. Pleven) (nr. cat. 10, Figura III.1), butonul prin care se termină ceafa este foarte puțin sau deloc reliefat. În fine, o altă grupă de topoare sud-dunărene caracterizate de ceafa prelungită cu buton (reliefat sau nu), nervuri și pinteri pe manșon, spre deosebire de piesele menționate mai sus, au lama arcuită și, în consecință, un unghi între manșon și lamă: cele două topoare din presupusul depozit din distr. Pazardzhik (nr. cat. 5-6, Figura IV.1-2), Bratovo (mun. Burgas, distr. Burgas) (nr. cat. 1, Figura V.2), Yambol (mun. Yambol, distr. Yambol) (nr. cat. 11, Figura V.1); prin arcuirea specifică a lamei, aceste topoare se apropie oarecum de cele încadrabile în tipul Pătulele.

Tipul Pădureni, așa cum a fost definit de Vulpe, este un tip eterogen (Palincaș 2000: 264), diferențele tipologice dintre piesele atribuite acestuia fiind, în unele cazuri, semnificative. Cele 11 topoare sud-dunărene prezentate în catalogul descoperirilor, la care se adaugă toporul de la Roșiorii de Vede, constituie o serie tipologică destul de unitară, în ciuda unor diferențe ce țin de prezența/absența unghiului dintre manșon și lamă, reliefa mai mult sau mai puțin accentuată a butonului de la ceafă, numărul nervurilor de pe manșon sau prezența/absența pinterului de pe muchia inferioară a manșonului. De asemenea, tehnologia utilizată pentru producerea topoarelor menționate este similară: turnarea în tipare bivalve închise, cu introducerea metalului prin zona inferioară a ceafei, modelată sub forma unui buton mai mult sau mai puțin reliefat. Astfel, includerea celor 12 topoare în cadrul aceluiași tip este dată, în primul rând, de anumite trăsături tipologice de ordin general, dar este sugerată și de aria de răspândire, topoarele menționate fiind caracteristice zonei Dunării inferioare și Traciei (Figura VII).

Opt din cele unsprezece topoare din Bulgaria aduse în discuție au analize metalografice efectuate în anii '70 de Evgheni Chernykh, prin prelevare de probe (Chernykh 1978: 357 și urm). Toate prezintă un anumit procent de staniu, situat între 0,5% (Hotnitsa și Pazardzhik) și 5% (Pleven și Raven), precum și arsen între 0,35% (Pleven) și 3,5% (Tatul) (Tabelul 1).

%	Sn	Pb	Zn	Bi	Ag	Sb	As	Fe	Ni	Co	Mn	Au
Emen	2	0,25	?	0,001	0,025	0,05	1,5	3,5	0,025	?	0,01	>0,001
Hotnitsa	0,5	0,4	-	0,025	0,1	0,02	2,5	0,3	0,07	0,005	<0,01	<0,01
Pazardzhik 1	0,5	0,1	0,02	0,012	0,05	0,025	1	0,1	0,02	0,005	?	0,001
Pazardzhik 2	0,8	0,1	0,06	0,015	0,03	0,025	1,3	0,2	0,04	0,005	?	>0,001
Pleven	5	0,7	-	0,005	0,07	1,2	0,35	0,04	0,2	0,03	<0,01	>0,001
Raven	5	2	0,005	0,02	0,01	0,03	0,9	0,2	0,1	-	<0,01	>0,001
Tatul	2,5	0,3	0,005	0,005	0,01	0,04	3,5	0,3	0,015	-	<0,01	>0,003
Yambol	2	0,3	0,015	0,02	0,03	0,013	1,3	0,04	0,03	0,005	<0,01	<0,003

Tabelul 1. Analiza metalografică a topoarelor din Bulgaria (după Chernykh 1978).

Metallographic analysis of the axes from Bulgaria (after Chernykh 1978).

Toporul de la Roșiorii de Vede a fost supus unei analize elementale, realizate prin metoda fluorescenței de raze X cu spectrometrul portabil X-MET 3000 TX, de către dr. Bogdan Constantinescu și dr. Daniela Cristea-Stan (IFIN Măgurele); pe o zonă curățată de patină, analiza a furnizat următoarele valori: 96,6% Cu, 1,6% Sn, 0,35% As, 0,5% Fe. Constatăm astfel că, prin procente de staniu, aceste topoare sunt apropiate de altele încadrabile în seria Pădureni, precum cele din depozitul de la Sinaia, jud. Prahova, a căror concentrație de staniu este cuprinsă între 1,7 și 3,5% (Junghans, Sangmeister și Schröder 1968: analizele nr. 8637-8661).

În lipsa unor contexte expresive și a unor asocieri relevante în cele mai multe cazuri, datarea lor rămâne o problemă în discuție. Singurul topor găsit într-un context ce poate fi evaluat din punct de vedere cronologic este cel din peștera Emen (nr. cat. 2). Deși contextul din care provine nu este foarte clar, depozitul a fost pus în legătură cu depunerea databilă în epoca mijlocie a bronzului documentată în peșteră (Nikolova și Angelov 1961: 298 și urm). Raiko Krauß include de asemenea descoperirea în bronzul mijlociu, argumentul în acest sens fiind tocmai toporul în discuție, pe care îl atribuie tipului Pădureni II, încadrabil în orizontul cronologic Hajdusámson (Krauß 2006: 94). Celelalte piese componente ale depozitului (între care remarcăm două lame de pumnal, două topoare plate, patru dălți, un tipar etc.) au o valoare cronologică redusă, o parte dintre ele legându-se mai degrabă de forme cu circulație încă din bronzul timpuriu. Depozitul din peștera Emen apare astfel ca unul eterogen, atât prin compoziție, cât și prin cronologia sugerată de piesele componente.

Modul distinct de realizare a cefeii acestor topoare (prelungită şi terminată printr-un buton) este determinat, aşa cum aminteam, de tehnologia prin care au fost lucrate (tipare bivalve închise, cu metalul turnat prin partea inferioară a cefeii), dar nu este caracteristic doar pentru topoarele din seria Pădureni (Băjenaru 2013: 151 şi urm.). O tehnologie cu rezultate similare a fost utilizată şi pentru turnarea unor topoare încadrabile în tipurile Pătulele şi Balşa. Pentru tipul Pătulele, caracteristice în acest sens sunt, de exemplu, cele de la Mălcoci şi Niculiţel, jud. Tulcea (Ailincăi 2005: 271, fig. 1; 2009: 49, fig. 1). Un topor încadrabil în seria Pătulele cu ceafa prelungită a fost găsit în M. 208 al necropolei de la Mokrin, Serbia (Girić 1971: 137, nr. 2, pl. 56/2; Antonović 2014: 91, nr. 339, pl. 37/339). Analiza radiocarbon (GrN 14179) datează mormântul respectiv în intervalul 2200-2000 BC (Gerloff 1993: 94, nr. 1).

O descoperire foarte importantă pentru datarea acestor topoare este cea din *tell* - ul de la Yunatsite, Bulgaria. Din nivelul 6 al sitului respectiv provine un topor cu gaură de înmănuşare transversală cu ceafa prelungită cu buton (Katincharov şi Matsanova 1993: 157, fig. 18/7) (Figura VI.1a-b); toporul prezintă caracteristici tipologice apropiate de cele încadrabile în tipul Balşa (Vulpe 1970: 51 şi urm.). Există o serie consistentă de date radiocarbon din toate nivelurile *tell* - ului de la Yunatsite, nivelul 6 încadrându-se în intervalul 2450-2200 BC (Nikolova 1999: 227). Astfel, din datele pe care le avem la dispoziţie, putem presupune că producţia tipului de topoare discutate în studiul de faţă începe cândva în a doua jumătate a mileniului al III-lea. Aceasta este şi perioada în care contactele dintre aria sud-balcanică şi cea nord-dunăreană se intensifică în mod vizibil (Băjenaru 2003). Ținând seama de valoarea socială ridicată a unor asemenea piese, o circulaţie a lor şi în primele secole ale mileniului al II-lea este de luat în considerare.

Catalog:

1. Bratovo, mun. Burgas, distr. Burgas, Bulgaria, pct. 'Rafinărie'. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală întreg, zvelt, bine lucrat, suprafeţe cu multe neregularităţi şi asperităţi; se observă multe tăieturi recente pe muchii, iar butonul de la ceafă este tăiat recent pe o latură; patină verde neuniformă; se observă urma de la dop în interiorul manşonului spre lamă. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton tras în exterior; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară; lamă cu secţiune hexagonală, uşor arcuită şi evazată; încheietura superioară a lamei este o linie lată incizată, iar una din feţele lamei mai are două astfel de incizii longitudinale; tăiş puţin ciupit. L = 17,2 cm; l. tăiş = 4,4 cm; L. ceafă = 9 cm; l. manşon = 4,3 cm; G = 812 gr. Muzeul Burgas; număr inventar (=N.I.) 2861 (Klasnakov 2006: 124, Fig. 8/1).

2. Emen, mun. Veliko Turnovo, distr. Veliko Turnovo, Bulgaria, pct. 'Emenska Peshtera'. Aşezare în peşteră cu depuneri din mai multe epoci. Săpături de salvare Ya. Nikolova şi N. Angelov în 1959. Stratul de epoca bronzului are o grosime de cca. 0,60 m, iar în cadrul lui s-a descoperit un depozit compus dintr-un tipar de piatră şi 12 piese de bronz. Topor cu gaură transversală, întreg, bine lucrat şi încheiat, finisat, cu mai multe neregularităţi şi resturi de la turnare neîndepărtate; lovituri şi creştături mai ales pe lamă şi pe muchia superioară; curăţat, culoare arămie. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton de mari dimensiuni, tras în exterior (ciocan); nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; uşor unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară; lamă cu secţiune hexagonală; tăişul este ştirbit. L = 14,1 cm; l. tăiş = 3,8 cm; L. ceafă = 6,7 cm; l. manşon = 3,3 cm; G = 530 gr. Muzeul Veliko Turnovo; N.I. 800 (Nikolova şi Angelov 1961: 307, Fig. 15/c; Chernykh 1978: 143, Pl. 25/5; Krauß 2006: 94, Fig. 35/1).

3. Hotnitsa, mun. Veliko Turnovo, distr. Veliko Turnovo, Bulgaria, pct. 'Kurli eri'. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg, foarte bine lucrat, încheiat şi finisat, suprafeţe lustruite; câteva adâncituri (lovituri) şi zgârieturi pe corp; curăţat, culoare arămie. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton triunghiular teşit; încheietura cefeii este lăţită de la finisare; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; lamă uşor evazată cu secţiune hexagonală; tăişul nu prezintă urme evidente de folosire. L = 16,9 cm; l. tăiş = 4,2 cm; L. ceafă = 6,8 cm; l. manşon = 4,2 cm; G = 745 gr. Muzeul Veliko Turnovo; N.I. 531 (Chernykh 1978: 140, Fig. 82/1; Ilcheva şi Kokorkov 1979: 22, nr. 4, Fig. 1/b; Ilcheva 2008: 38, nr. 3; 104, nr. 1153; Pl. 92/2).

4. Mengishevo, mun. Varbitsa, distr. Shumen, Bulgaria. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg, foarte bine lucrat, încheiat şi finisat, suprafeţe netede; tăiat şi mutilat pe manşon de către descoperitor; culoare brună. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton tras în exterior; nervuri pe muchiile manşonului; lamă uşor evazată cu secţiune

hexagonală; tăiş tocit şi ştirbit. L = 16,4 cm; l. tăiş = 4,4 cm; L. ceafă = 6,2 cm; l. manşon = 3,7 cm; G = 600 gr. Muzeul Shumen; N.I. 4784 (Atanasov 1995: 47, nr. 36 - foto).

5. Pazardzhik 01 (district), Bulgaria; nu se cunoaşte cu exactitate locul descoperirii. Posibil depozit, împreună cu 'Pazardzhik 02'. Descoperire întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg, masiv, foarte bine lucrat, încheiat şi finisat, suprafeţe lustruite; lovituri pe manşon şi creştături pe muchia superioară; culoare arămie cu nuanţe aurii; se observă urma de la dop în interiorul manşonului, spre lamă. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton uşor tras în exterior, cu câmp adâncit; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului; unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară; lamă arcuită cu secţiune hexagonală; tăiş evazat, foarte tocit. L = 21 cm; l. tăiş = 5,7 cm; L. ceafă = 10,4 cm; l. manşon = 4,3 cm; G = 1200 gr. Muzeul Pazardzhik; N.I. A 84 (Chernykh 1978: 143, Pl. 25/2; Băjenaru 2013: 155, Fig. 3/2).

6. Pazardzhik 02 (district), Bulgaria; nu se cunoaşte cu exactitate locul descoperirii. Posibil depozit, împreună cu 'Pazardzhik 01'. Descoperire întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg, masiv, foarte bine lucrat, încheiat şi finisat, suprafeţe lustruite; creştături pe muchia superioară; culoare arămie cu nuanţe aurii; se observă urma de la dop în manşon către lamă. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton uşor tras în exterior, cu câmp adâncit; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară; lamă uşor arcuită cu secţiune hexagonală; tăiş evazat şi foarte tocit. L = 20,8 cm; l. tăiş = 6,1 cm; L. ceafă = 9,3 cm; l. manşon = 4,5 cm; G = 1398 gr. Muzeul Pazardzhik; N.I. A 83 (Chernykh 1978: 143, Pl. 25/3; Băjenaru 2013: 155, Fig. 3/1).

7. Pleven, mun. Pleven, distr. Pleven, Bulgaria, pct. 'Kaylaka'. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg; bine lucrat, încheiat, finisat şi lustruit; culoare brună cu urme de patină verde. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară; lamă cu secţiune hexagonală; urme de folosire pe tăiş. L = 12,5 cm; l. tăiş = 3,7 cm; L. ceafă = 7,4 cm; l. manşon = 3 cm; G = 375 gr. Muzeul Pleven; N.I. 27 (Mikov 1933: 91, nr. 23; Chernykh 1978: 142, Pl. 24/9).

8. Raven, mun. Momchilgrad, distr. Kardzhali, Bulgaria. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg; bine lucrat, încheiat, finisat şi lustruit; prezintă mai multe zgârieturi recente pe lamă şi adâncituri (lovituri) pe corp; patină verde neuniformă; se observă urma de la dop în manşon către lamă. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton cu câmp uşor adâncit; două nervuri în relief pe muchia inferioară a manşonului plus alte două nervuri mai subţiri pe manşon, dintre care una plasată vertical; lamă cu secţiune hexagonală; tăiş lăţit, tocit şi ştirbit. L = 16 cm; l. tăiş = 5,6 cm; L. ceafă = 9,3 cm; l. manşon = 4 cm; G = 887 gr. Inst. Sofia; N.I. 3250/330 (Chernykh 1978: 143, Pl. 25/4).

9. Tatul, mun. Momchilgrad, distr. Kardzhali, Bulgaria, pct. 'Vezhnitsa'. Săpături, descoperit într-un dolmen de epoca fierului. Topor cu gaură transversală, întreg; bine lucrat, încheiat şi finisat, foarte bine păstrat; prezintă unele adâncituri pe ceafă ce par să provină din procesul de turnare; patină verde-închisă cu pete de coroziune mai ales pe partea interioară a manşonului; se observă urma de la dop în manşon către lamă. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton tras în exterior, cu câmp adâncit; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; lamă cu secţiune hexagonală; tăişul nu prezintă urme evidente de folosire. L = 15,8 cm; l. tăiş = 4,6 cm; L. ceafă = 8,2 cm; l. manşon = 3,4 cm; G = 717 gr. Inst. Sofia; N.I. 3976/157 (Chernykh 1978: 143, Pl. 25/6; Kulov 1992: 60, Fig. 13).

10. Telish, mun. Cherven Bryag, distr. Pleven, Bulgaria. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg; bine lucrat, finisat şi netezit, cu broboane de metal pe lamă; culoare brună. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton; nervuri în relief pe ambele muchii ale manşonului; lamă cu secţiune hexagonală; urme de folosire pe tăiş. L = 15,8 cm; l. tăiş = 3,2 cm; L. ceafă = 7,2 cm; l. manşon = 3,1 cm; G = 549 gr. Muzeul Pleven; N.I. 2710 (Hristova 2010: 127-9, Fig. 1).

11. Yambol, mun. Yambol, distr. Yambol, Bulgaria. Descoperire izolată şi întâmplătoare. Topor cu gaură transversală, întreg; bine lucrat, finisat şi netezit; câteva lovituri pe muchii; urme de patină brună-verzuie. Manşon profilat şi ceafă prelungită cu buton; două incizii late pe muchia inferioară a manşonului, pinteni pe muchiile inferioare; unghi între manşon şi lamă pe muchia superioară; lamă arcuită cu secţiune hexagonală, evazată spre tăiş; tăiş ştirbit. L = 19,3 cm; l. tăiş = 6 cm; L. ceafă = 9,1 cm; l. manşon = 3,9 cm; G = 1103 gr. Muzeul Nova Zagora; N.I. 2372 (Chernykh 1978: 143, Pl. 25/1).

Bibliografie

- Ailincăi, S. (2005) 'Un topor din bronz descoperit la Niculiţel (jud. Tulcea)', *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 54-56: 271-7.
- (2009) 'A new Bronze Age axe discovered in Northern Dobrudja', *Peuce. Serie Nouă* 7: 49-56.
- Antonović, D. (2014) 'Kupferzeitliche Äxte und Beile in Serbien', *Prähistorische Bronzefunde* IX(27), Stuttgart: Franz Steiner.
- Atanasov, G. (1995) 'Trakijsko vorzhenie ot fonda na Istoricheski Muzej - Shumen', *Vorzhenie ot Drevna Trakiya*, Istoricheski Muzej Shumen: 29-91.
- Băjenaru, R. (2003) 'Die Siedlung von Odaia Turcului und die südlichen Beziehungen der norddonauländischen Frühbronzezeit', *Prähistorische Zeitschrift* 78(2): 140-55.
- (2013) 'Varia metalurgica (I). Despre topoarele de la Măluştteni (jud. Vaslui) şi Gostinu (jud. Giurgiu)', *Studii şi Cercetări de Istorie Veche şi Arheologie* 64(1-2): 149-58.
- Chernykh, E.N (1978) *Gornoe delo i metallurgiya v drevnejshej Bolgarii*, Sofiya: Bolgarskoj Akademii Nauk.
- Gerloff, S. (1993) 'Zu Fragen mittelmeerländischer Kontakte und absoluter Chronologie der Frühbronzezeit in Mittel- und Westeuropa', *Prähistorische Zeitschrift* 68(1): 58-102.
- Girić, M. (1971) *Mokrin I: Nekropola ranog bronzanog doba*, Beograd.
- Hristova, T. (2010) 'Bradva s dupka ot bronzovata epokha ot s. Telish, Plevensko', in B. Borisov (red.) *Velikoturnovskiyat Universitet 'Sv. sv. Kiril i Metodij' i Balgarskata arheologiya*, pp. 127-9, Veliko Turnovo: Universitetsko izdatelstvo 'Sv. sv. Kiril i Metodij'.
- Ilcheva, V. (2008) *Hotnitsa, Stari selishna i nahodki. I. Praistoriya*, Veliko Turnovo: PAN VT.
- Ilcheva, V. şi Kokorkov, I. (1979) 'Praistoricheski metali izdeliya ot s. Hotnitsa, Velikoturnovski okrug', *Godishnik na muzeite ot Severna Balgariya* 5: 20-26.
- Junghans S., Sangmeister E., Schröder M. (1968) 'Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas', *Studien zu den Anfängen der Metallurgie* 2(1-3), Berlin: Gebr. Mann.
- Katincharov, R. şi Matsanova, V. (1993) 'Raskopki na selishtnata mogila pri s. Yunatsite, Pazardzhishko', in B. Nikolov (ed.) *Praistoricheski nahodki i izsledvaniya. Sbornik v namet na prof. Georgi I. Georgiev*, Sofiya: 155-73.
- Klasnakov, M. (2006) 'Nahodki ot bronzovata epoha kraj Mandreskoto ezero', *Arheologiya* 47(1-4): 118-29.
- Krauß, R. (2006) *Die prähistorische Besiedlung am Unterlauf der Jantra vor dem Hintergrund der Kulturgeschichte Nordbulgariens*, *Prähistorische Archäologie Südosteuropa* 20, Rahden/ Westf.: Marie Leidorf.
- Kulov, G. (1992) 'Nekropol ot dolmeni pri s. Chernichevo, Krumovgradsko', *Izvestiya na Muzeite ot Yuzhna Balgariya* 18: 47-62.
- Mikov, V. (1933): *Predistoricheski selishta i nahodki v Balgariya*, Sofiya: Balgarskoj Akademii Nayk.
- Nikolova, L. (1999) *The Balkans in Later Prehistory*, British Archaeological Reports International Series 791, Oxford: Archaeopress.
- Nikolova, Y. şi Angelov, N. (1961) 'Razkopki na Emenskata peshtera', *Izvestiya Sofiya* 24: 298-316.
- Palincaş, N. (2000) 'Un topor de bronz găsit în Bucureşti şi câteva observaţii cu privire la tipul Pădureni', *Buletinul Muzeului Judeţean Giurgiu. Serie Nouă* 5-6: 263-9.
- Vulpe, A. (1970) 'Die Äxte und Beile in Rumänien I', *Prähistorische Bronzefunde* IX(2), München: C.H. Beck.

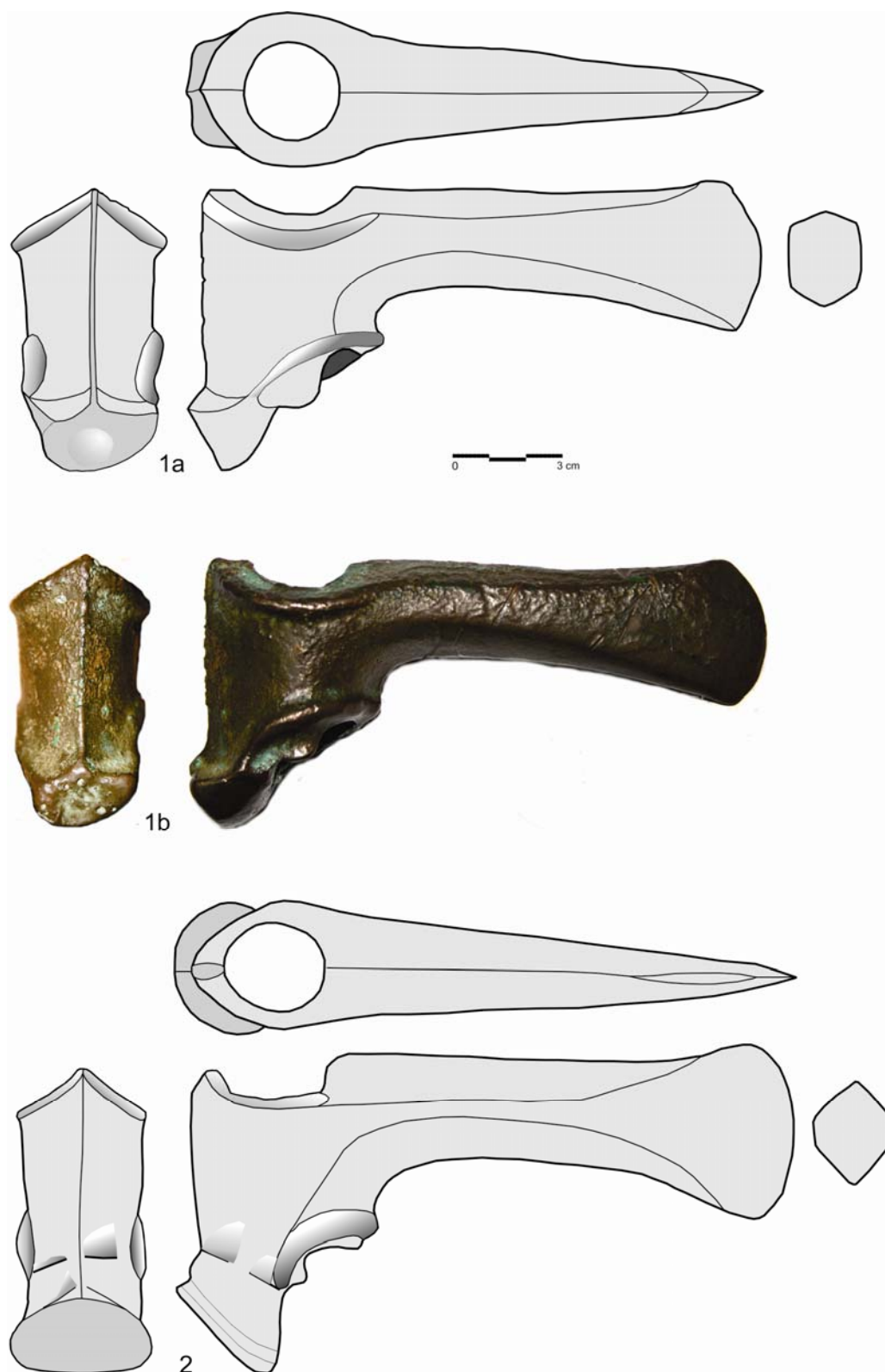

Figura I. 1. Roșiorii de Vede, jud. Teleorman (a: desen; b: foto). 2. Tatul, mun. Momchilgrad, distr. Kardzhali.
1. Roșiorii de Vede, Teleorman County (a: drawing; b: photograph). 2. Tatul, Momchilgrad Municipality, Kardzhali District.

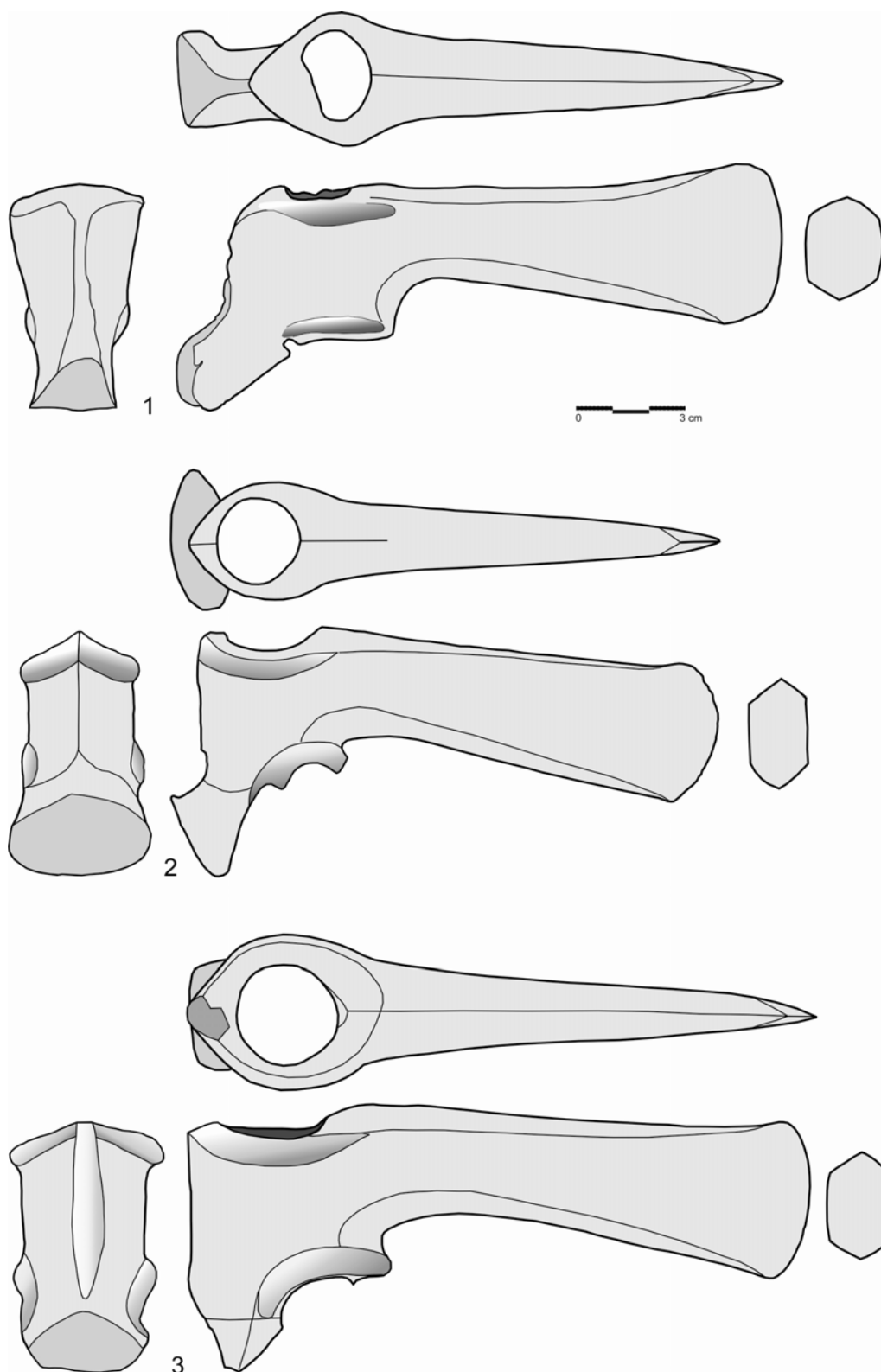

Figura II. 1. Mengishevo, mun. Varbitsa, distr. Shumen. 2. Emen, mun. Veliko Turnovo, distr. Veliko Turnovo. 3. Hotnitsa, mun. Veliko Turnovo, distr. Veliko Turnovo.

1. Mengishevo, Varbitsa Municipality, Shumen District. 2. Emen, Veliko Turnovo Municipality, Veliko Turnovo District. 3. Hotnitsa, Veliko Turnovo Municipality, Veliko Turnovo District.

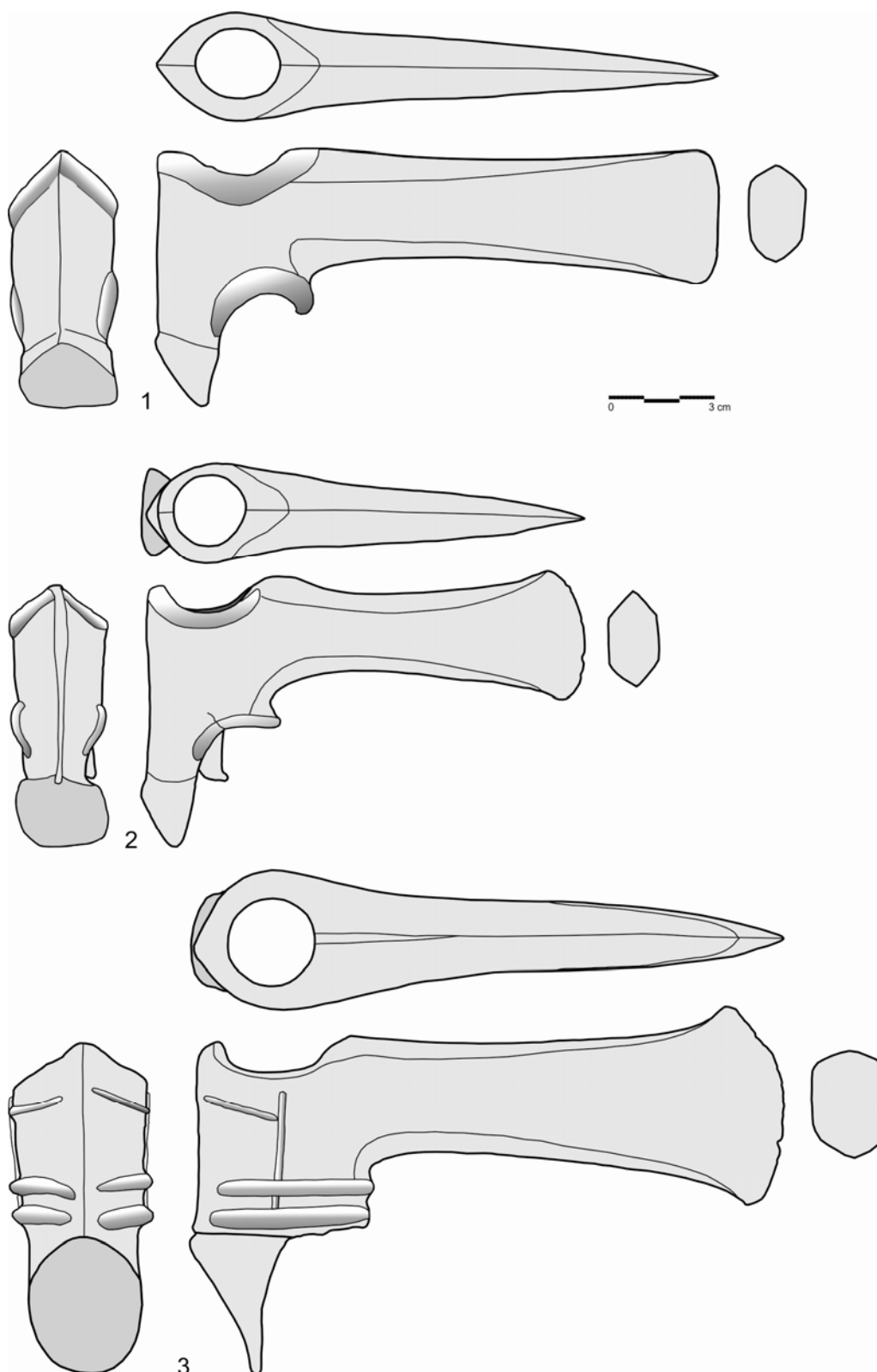

Figura III. 1. Telish, mun. Cherven Bryag, distr. Pleven. 2. Pleven, mun. Pleven, distr. Pleven. 3. Raven, mun. Momchilgrad, distr. Kardzhali.

Telish, Cherven Bryag Municipality, Pleven District. 2. Pleven, Pleven Municipality, Pleven District. 3. Raven, Momchilgrad Municipality, Kardzhali District.

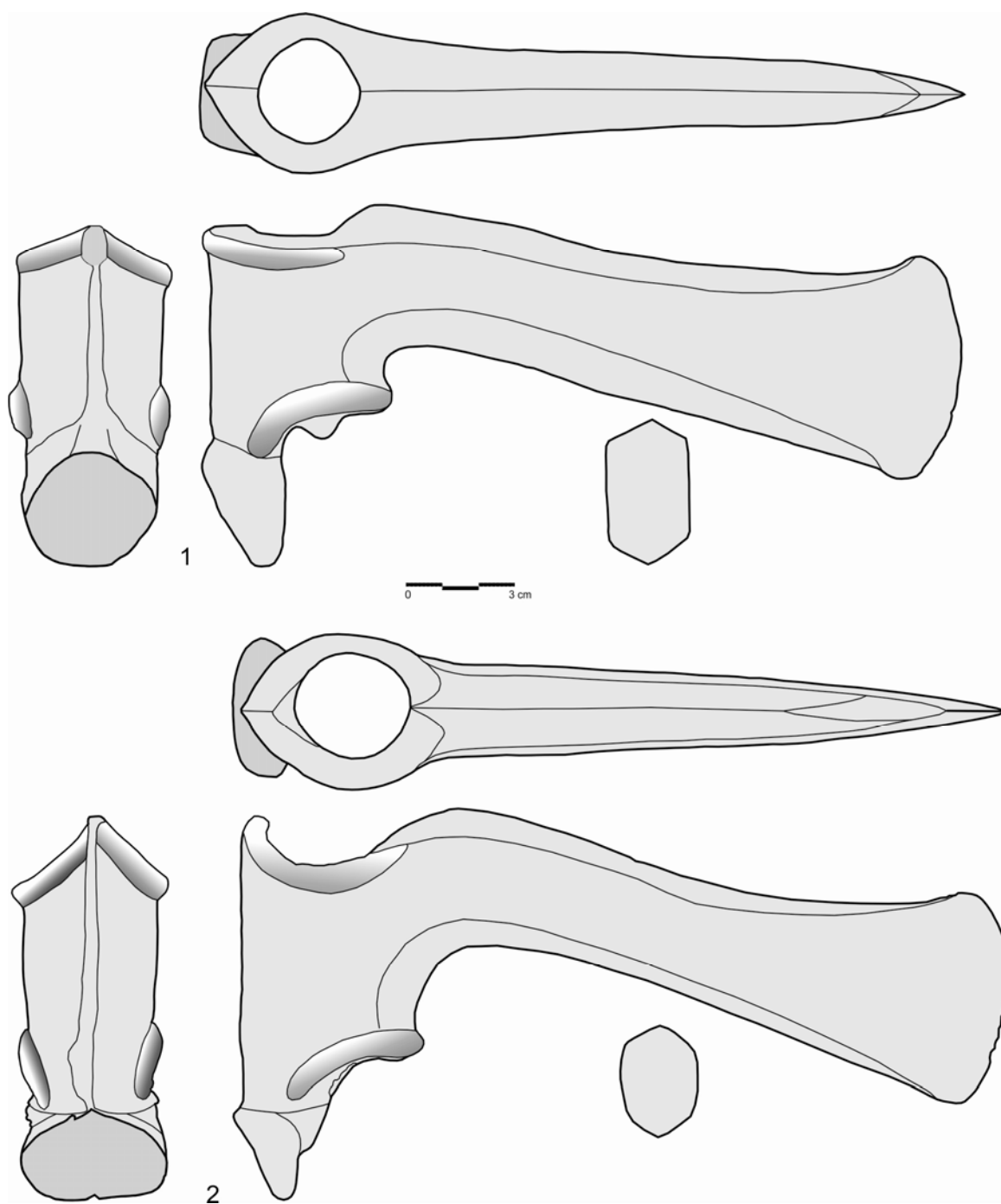

Figura IV. 1-2. Distr. Pazardzhik.
Pazardzhik District.

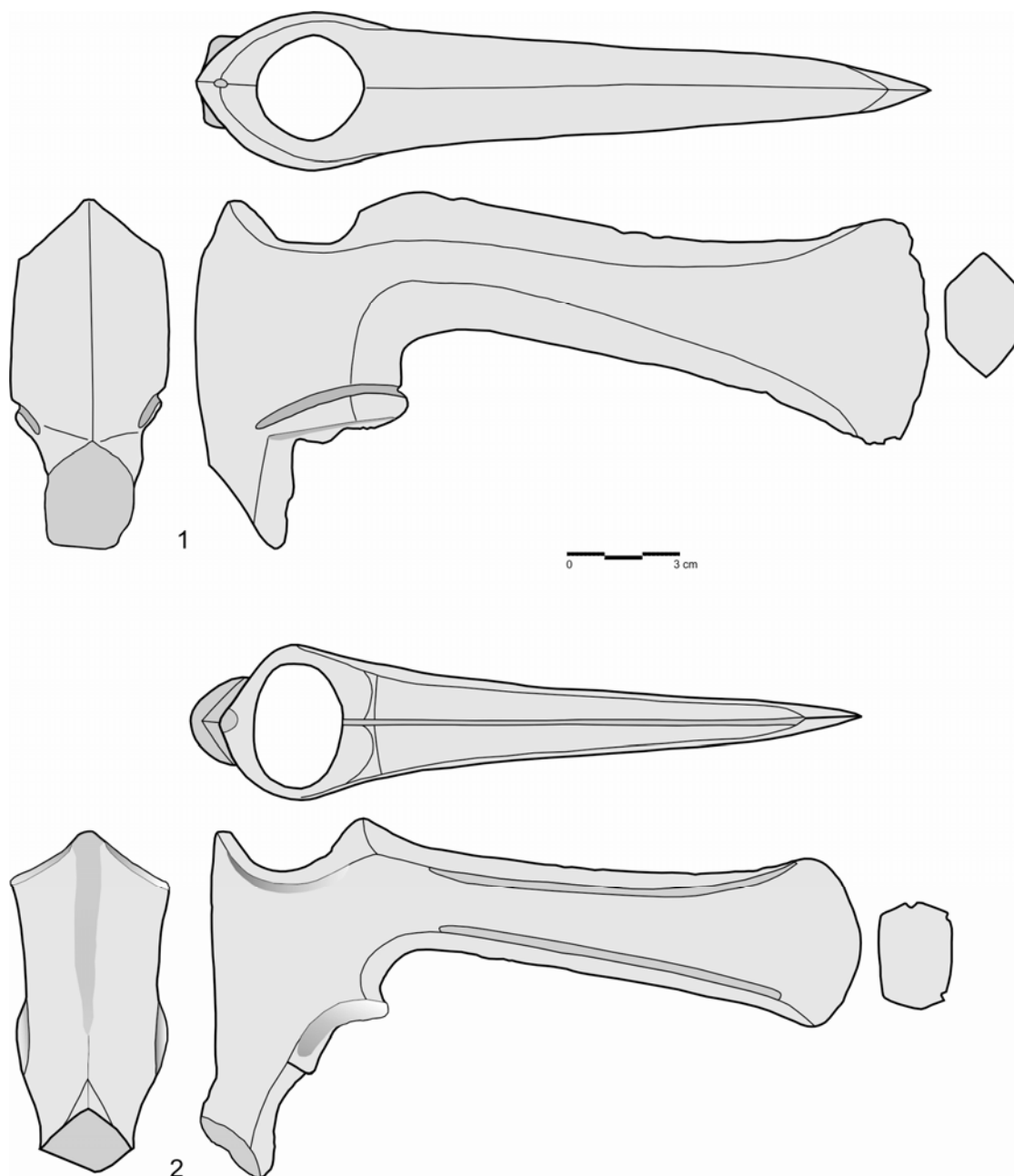

Figura V. 1. Yambol, mun. Yambol, distr. Yambol. 2. Bratovo, mun. Burgas, distr. Burgas.
1. Yambol, Yambol Municipality, Yambol District. 2. Bratovo, Burgas Municipality, Burgas District.

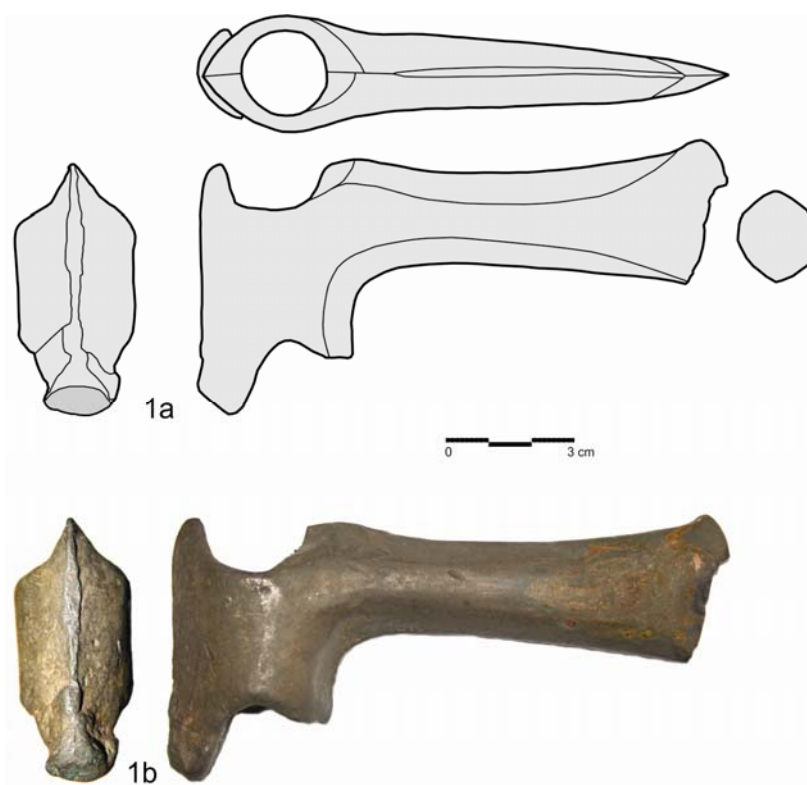

Figura VI. 1. Yunatsite, mun. Pazardzhik, distr. Pazardzhik (a: desen; b: foto).

1. Yunatsite, Pazardzhik Municipality, Pazardzhik District (a: drawing; b: photograph).

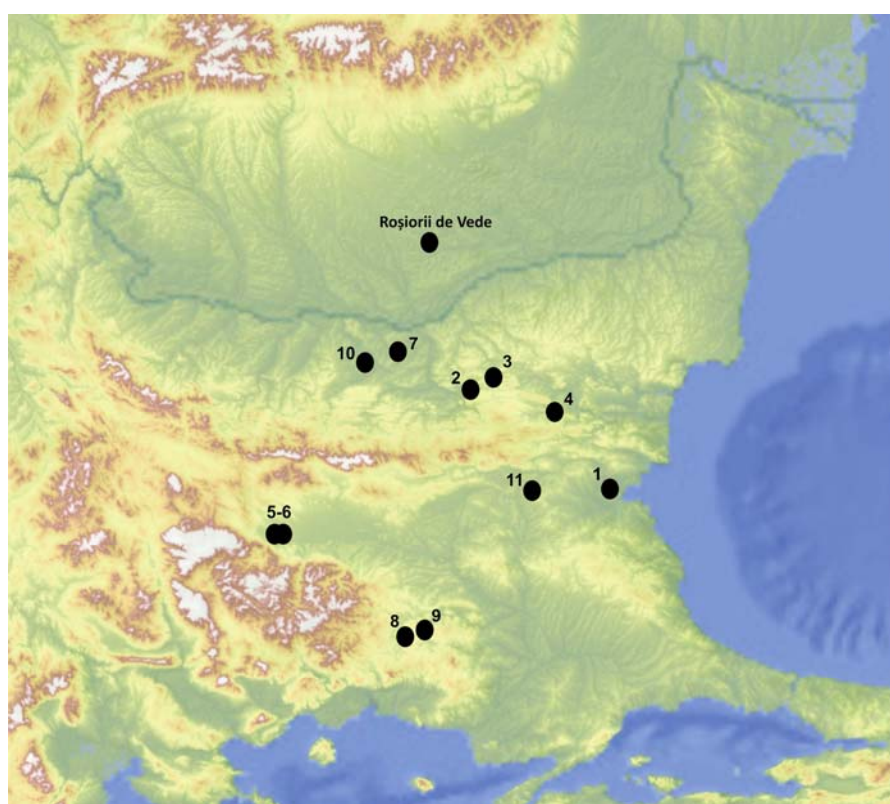

Figura VII. Harta cu răspândirea topoarelor menționate în catalog (numerele corespund celor din catalog).

Map showing the distribution of axes mentioned in the catalogue (numbers correspond to those from the catalogue).

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE DE LA ALEXANDRIA 'PĂDUREA VEDEA', JUDEȚUL TELEORMAN. MATERIALELE LA TÈNE TÂRZIU ȘI POST-ROMANE

Cristian Eduard ȘTEFAN *
Daniel SPĂNU **

Abstract: *In 2013 rescue excavations were carried out at Alexandria at the location known as 'Pădurea Vedeă'. 16 features belonging to the La Tène epoch were investigated (pit-dwellings, pits and a ditch with palisade system) and are presented in this article. In addition, some early medieval pot fragments were identified.*

Rezumat: *În anul 2013 au fost efectuate cercetări arheologice preventive în Alexandria, în punctul 'Pădurea Vedeă'. Cu această ocazie au fost investigate 16 complexe aparținând epocii La Tène (bordeie, gropi și un șanț cu palisadă) pe care le prezentăm în studiul de față. De asemenea, au fost identificate și câteva fragmente ceramice aparținând epocii medievale timpurii.*

Keywords: *La Tène; early medieval; settlement; pits; pit-dwellings; ditch; palisade; pottery.*

Cuvinte cheie: *La Tène; medieval timpuriu; așezare; gropi; bordeie; șanț; palisadă; ceramică.*

Introducere

În aprilie 2013 au fost întreprinse săpături arheologice preventive în localitatea Alexandria, jud. Teleorman, în punctul 'Pădurea Vedeă'¹. Situl este poziționat pe un platou aflat la nordul municipiului Alexandria și cuprinde vestigii de la sfârșitul epocii bronzului, din epoca getică (Mirea și Pătrașcu 2006) și din epoca medievală timpurie (sec. VI-IX p. Chr.). Suprafața respectivă a fost prinsă în planul de investiții al Primăriei Municipiului Alexandria în vederea realizării unui parc fotovoltaic. Complexele aparținând bronzului final au fost analizate cu altă ocazie (Schuster, Ștefan și Mirea 2014), iar în această contribuție ne vom ocupa de materialele arheologice din epoca getică și de cele medievale timpurii, recuperate din 16 complexe de diferite tipuri (gropi, bordeie, șanțuri).

Stratigrafia generală a sitului de la Alexandria 'Pădurea Vedeă' este următoarea:

- 1) nivelul vegetal situat între nivelul actual de călcare și -0,15/-0,20 m;
- 2) nivelul de locuire, în care au fost interceptate complexele arheologice, de culoare brun-cenușie, situat între -0,15/-0,20 m și -0,40/-0,55 m;
- 3) solul galben, steril, nederanjat de intervențiile antropice, începând cu cota -0,40/-0,55 m.

Descrierea complexelor

Complexul 2 (Figura 3): a fost descoperit în secțiunile S9, S19 și S62 și reprezintă un șanț cu lățimea de cca. 0,40 m și adâncimea medie de cca. -0,30 m. Umplutura șanțului era constituită dintr-o argilă compactă, de culoare brun-cenușie, cu pigmenți de chirpici. În S9 și S62, în partea sudică a complexului 2, a fost identificată câte o groapă de par, de dimensiuni similare (diametrul de cca. 0,20 m), ceea ce ne duce cu gândul la un eventual sistem de îngrădire în binomul șanț-palisadă. Materialele arheologice recoltate din umplutura complexului 2 aparțin epocii La Tène. Dintre acestea, mai reprezentativ a fost considerat un fragment de fructieră (Planșa I. cx.2).

Complexul 3 (Figura 4): reprezintă un complex de vase sparte pe loc, identificat la adâncimea de -0,55-0,60 m față de nivelul actual de călcare, într-o ușoară alveolare a nivelului antic de călcare, în secțiunea S20. Alveolarea avea o formă aproximativ circulară, cu diametrul de cca. 1,10 m, iar vasele aparțin epocii La Tène. Mai reprezentative morfologic sunt fragmentele de fructieră (Planșa I. cx.3.1), cană înaltă (Planșa II.1) și oale mari (Planșele I. cx.3.2, II.2-3).

Complexul 4 (Figura 4): a fost interceptat în S20 și reprezintă o groapă, de formă ovală în plan, cu dimensiunile de cca. 2,00 x 2,25 m, care mergea în adâncime până la -2,50 față de nivelul antic de călcare. Umplutura gropii era constituită dintr-un pământ brun-negricios, cu lentile de argilă galbenă antrenate de umplutură, pigmenți de cărbune și macroresturi vegetale. Au fost recoltate

* Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' - Muzeul Național de Antichități, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sect. 4, cod poștal 050711, București, România; cristarh_1978@yahoo.com.

** Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' - Centrul de Tracologie, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sect. 4, cod poștal 050711, București, România; hazdrik@yahoo.com.

fragmente ceramice (unele de la vase întregibile) și oase de animale, complexul 4 fiind încadrabil în epoca La Tène. Ca forme reprezentative au fost considerate câteva fragmente de fructiere (Planșa III.1, 3-4) și de oale (Planșa III.2, 5)

Complexul 5 (Figura 4): reprezintă un șanț identificat în S20, cu o lățime de cca. 1 m și o adâncime de cca. -0,80 m față de nivelul antic de călcare. Umplutura complexului 5 era constituită dintr-un pământ brun deschis, afânat, cu fragmente ceramice de posibilă factură La Tène, inexpressive din punct de vedere formal. De asemenea, la sud de complexul 5 a fost interceptată în profil o groapă de par, cu diametrul de cca. 0,25 m și care a fost documentată la aceeași cotă cu complexul 5.

Complexul 8 (Figura 4): reprezintă o groapă, identificată în secțiunea S39, de formă aproximativ circulară, cu diametrul de cca. 2,50 m și care mergea în adâncime până la cota de cca. -1,50 m față de nivelul antic de călcare. La circa -1,25 m față de nivelul antic de călcare groapa avea o treaptă în zona estică, iar umplutura ei consta într-un sol de culoare brun-cenușie cu ceramică de factură La Tène și oase de animale. Materialele ceramice considerate reprezentative sunt: un fragment de amforă (Planșa V.3), fragmente de căni (Planșele IV.10, V.6, 10), fragmente de castroane (Planșele IV.2, 7-8, V.5), cățui (Planșele IV.1, V.7), fragmente de cățui (Planșele IV.9, 11, V.2, 5), fragmente de oale (Planșele IV.3, 5-6, V.1, 8-9, 11-12). Pe lângă materialele La Tène, au mai fost identificate și câteva fragmente ceramice postromane (Planșa IV.5-6, V.6, 8-9, 13) care impun o datare a gropii 8 în secolele VI-IX.

Complexul 9 (Figura 5): a fost interceptat în secțiunea S49 și reprezintă un șanț cu lățimea de 1,25 m, identificat la -0,88 m față de nivelul actual de călcare, a cărui umplutură brun-cenușie a livrat materiale arheologice de posibilă factură La Tène, inexpressive însă din punct de vedere formal și cronologic.

Complexul 10 (Figura 5): reprezintă o groapă, identificată în secțiunea S49, imediat la nord de complexul 9, interceptată la -0,84 m față de actualul nivel de călcare. Groapa avea o formă ovală, cu diametrul de cca. 1,80 x 1,60 m și mergea în adâncime până la cota de -1,54 m față de nivelul actual de călcare. Umplutura gropii conținea multă cenușă și a furnizat un material arheologic de posibilă factură La Tène, inexpressive însă din punct de vedere formal și cronologic.

Complexul 11 (Figura 5): a fost identificat parțial în secțiunea S57, care a fost lărgită cu o casetă pentru a putea cerceta întreg complexul. Complexul 11 reprezintă un cuptor cu groapă de acces, de factură simplă, probabil cu o durată scurtă de folosire. Lungimea lui totală este de cca. 3,30 m, iar lățimea maximă a gropii de acces este de cca. 1,60 m. În adâncime, groapa de acces merge până la cota de -1,00 m față de nivelul actual de călcare, iar cuptorul (dezafectat în vechime) până la -0,25 m. Umplutura brun-cenușoasă a gropii de acces a livrat oase de animale, chirpici fragmentar și ceramică de factură La Tène. Materialele ceramice La Tène reprezentative sunt fragmente de la o cană (Planșa VI.2), de fructiere (Planșa VI.1, 3-6, 8) și de la o oală zveltă (Planșa VI.7).

Complexul 12 (Figura 6): a fost identificat în secțiunea S58 și reprezintă o locuință semiîngropată, cu dimensiunile de cca. 3,50 x 2,50 m, ce mergea în adâncime până la -0,80 m față de nivelul antic de călcare. În plan avea o formă rectangulară, cu colțurile rotunjite, iar umplutura de culoare brun închis a complexului 12 a livrat oase de animale, chirpici, fragmente de râșnițe, un tipar de gresie și ceramică de factură La Tène - fragmente de castroane (Planșa VII.3-4) și de oale (Planșa VII.1-2, 5-6). Pe lângă materialele La Tène, au mai fost identificate și câteva fragmente ceramice postromane (Planșa VII.5-6) care impun o datare a locuinței 12 în secolele VI-IX.

Complexul 13 (Figura 6): reprezintă o groapă, interceptată în secțiunea S59, de formă aproximativ circulară, cu diametrul de cca. 1,50 m și adâncimea de 0,75 m față de nivelul antic de călcare. A fost identificată la cota -0,40 m față de nivelul actual de călcare, iar umplutura ei de culoare brună conținea mult chirpici ars și avea o textură preponderent argiloasă, compactă. Ceramica recoltată din complexul 13 este de posibilă factură La Tène, din păcate, inexpressivă din punct de vedere formal și cronologic.

Complexul 14 (Figura 5): a fost interceptat în S60 și reprezintă o groapă, de formă ovală, cu dimensiunile de cca. 1,60 x 1,40 m, identificată la 0,60 m în raport cu nivelul actual de călcare. Groapa mergea în adâncime până la -0,55 m față de nivelul antic de călcare și avea o umplutură de culoare brun închis, cu rare fragmente ceramice de factură La Tène, provenind de la câteva oale (Planșa VIII.1-5).

Complexul 15 (Figura 6): a fost identificat parțial în secțiunea S30, care a fost lărgită cu o casetă pentru a-l cerceta în întregime. Reprezintă o locuință semiîngropată, cu dimensiunile de cca. 3,25 x 2,50 m, interceptată la -0,80 m față de nivelul actual de călcare și care a fost documentată în adâncime până la -0,50 m față de nivelul antic de călcare. Către partea nordică, locuința avea o groapă interioară, de formă ovală, cu dimensiunile de cca. 1,75 x 1,50 m și adâncimea de -1,40 m față de nivelul actual de călcare. Umplutura complexului 15 era constituită dintr-o cenușă întărită în amestec cu nisip și argilă, cu material arheologic de factură La Tène majoritar, la care se adaugă și

unele fragmente postromane. Fragmente ceramice de epocă târzie La Tène considerate reprezentative din punct de vedere formal și cronologic provin de la o amforă (Planșa IX.4), de la căni (Planșele IX.7, X.10-11, XII.5), castroane (Planșele IX.9, X.3-8), cățui (Planșele IX.2, XI.2), de la un chiup (Planșa XI.3), de la fructiere (Planșele IX.1, XII.1-4, XIII. cx.15.1-2, 4), oale (Planșele IX.8, 3, X.1-2, 5-6, 8-9, 12-14, XI.1, 4-5, XII.7, XIII. cx.15.3), precum și de la o strecurătoare (Planșa XII.6). Pe lângă materialele La Tène, au mai fost identificate și câteva fragmente ceramice postromane (Planșele X.1, 12-14 și XI.1, 4-5) care impun o datare a locuinței 15 în secolele VI-IX.

Complexul 16 (Figura 6): reprezintă o groapă, identificată în secțiunea S30, la nord de complexul 15, de formă circulară, cu diametrul de cca. 1,40 m și adâncimea de -0,50 m față de nivelul antic de călcare. Umplutura complexului 16 era constituită dintr-o argilă nisipoasă, umedă, cu mici fragmente de material arheologic (chirpici, cărbune). Ceramica recoltată din complexul 16 este de posibilă factură La Tène, din păcate inexpressive din punct de vedere formal și cronologic.

Complexul 19: a fost interceptată parțial în secțiunea S39, sub forma unei platforme de chirpici, de formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de cca. 2 x 1,80 m și adâncimea de cca. 0,30 m, cu rare fragmente ceramice de factură La Tène. Materialele considerate reprezentative formal și cronologic sunt fragmente de la o cană (Planșa XIII. cx.19.3), de la o fructieră (Planșa XIII. cx.19.1) și de la o strachina (Planșa XIII. cx.19.2).

Complexul 20 (Figura 6): reprezintă o groapă, identificată în caseta realizată pentru cercetarea complexului 15 (adiacentă secțiunii S30), pe care îl suprapunea parțial în colțul nord vestic al acestuia. A fost interceptată la -0,80 m față de nivelul actual de călcare și mergea până la 1,40 m în adâncime, avea o formă circulară, cu diametrul de cca. 1,60 m și umplutura ei conținea un material arheologic de factură La Tène - fragmente de fructieră (Planșa XIII. cx.20.1) și de oală (Planșa XIII. cx.20.2).

Complexul 21: reprezintă o platformă de chirpici interceptată în capătul nord-vestic al S59, identificată în grund pe o suprafață redusă. A fost detectată la cca. -0,40 m față de nivelul actual de călcare și conținea puține materiale arheologice de factură La Tène, dintre care reprezentativ a fost considerat un fragment de chiup (Planșa I. cx. 21).

Stratul de cultură. În stratul de cultură din imediata vecinătate a complexelor cu material La Tène (în secțiunile S9, S19, S20, S30, S39, S49, S57, S58, S. 59, S60, S62) au fost identificate o serie de materiale din perioada târzie a celei de a doua epoci a fierului, dintre care reprezentative au fost considerate fragmente de amforă (Planșa XV.15), cană (Planșa XV.10), castroane (Planșa XV.4, 6, 12), cățui (Planșele XIV.2, XV.5), fructiere (Planșele XIV.4-5, 7, XV.1-2, 7-8, 11, 13-14), oale (Planșele XIV.3, 6, XV.3, 9) și de la un posibil *pithos* (Planșa XIV.1).

Ceramica: introducere

În secțiunile cercetate la Alexandria 'Pădurea Vedea' au fost investigate 12 complexe care conțin exclusiv sau preponderent ceramică din cea de a doua epocă a fierului. Din totalul de 531 de fragmente ceramice recoltate din cele 12 complexe, 516 aparțin perioadei târzii a La Tène-ului, iar 15 sunt postromane (secolele VI-VIII). Ceramica post-romană provine din trei complexe și anume 8 (5 fragmente), 12 (2 fragmente) și 15 (8 fragmente). Complexele 2, 3, 4, 11, 13, 14, 19, 20 și 21 conțin exclusiv ceramică din cea de a doua epocă a fierului. Pe lângă ceramica din complexe, alte 136 fragmente ceramice din cea de a doua epocă a fierului au fost descoperite și recoltate din stratul de cultură. Astfel, totalul fragmentelor sau pieselor aproape întregi din ceramică recoltate în 'Pădurea Vedea' și prelucrate în studiul de față este de 667.

Dintre acestea, 116 piese ceramice (fragmente și toate vasele întregi/cvasi-întregi) au putut fi considerate relevante din punct de vedere formal și au fost documentate grafic (Planșele I-XV). Celelalte au fost descrise și procesate statistic. Dintre piesele relevante sub aspect morfologic și/sau ornamental, 13 sunt postromane și 103 sunt din perioada târzie a La Tène-ului. Totodată, 96 piese/fragmente provin din complexe, iar 20 din strat.

Dintre complexele identificate, cele care conțin un număr sporit de fragmente ceramice sunt 8 (110 fragmente) și 15 (257 fragmente). Majoritatea celorlalte complexe conțin între 1 și 36 fragmente ceramice. Cu excepția complexului 13, piese reprezentative din punct de vedere morfologic au fost identificate în majoritatea complexelor.

1. Ceramica La Tène

Privire generală asupra ceramicii La Tène de la 'Pădurea Vedea'

Dintre cele 652 piese ceramice (fragmente sau vase întregi/întregibile) din epoca La Tène, 414 piese provin de la recipiente realizate cu mâna, iar 238 de la recipiente lucrate la roată. Cu alte cuvinte, raportul dintre ceramica La Tène lucrată la roată și cea lucrată cu mâna este de 1/2.

În cadrul materialului recoltat au putut fi recunoscute 10 categorii morfologice distincte de recipiente: oale, cățui, fructiere, castroane, căni, o strecurătoare, *pithos*, *dolium*, chiup, amfore. Cu excepția oalelor (majoritatea lucrate cu mâna), în genere, formele fragmentare recunoscutibile cele mai numeroase sunt vase lucrate la roată dintr-o pastă fină, lipsită de impurități și pietricele, mai bine arsă și, totodată mai puțin casantă: fructiere, castroane și căni. Formele lucrate cu mâna și realizate din pastă grosieră (oale de diferite forme, cățui ș.a.) sunt mai casante și s-au fragmentat într-o măsură mai mare decât ceramica lucrată la roată realizată din pastă fină. Această diferențiere în fragmentare grevează asupra posibilităților de recunoaștere a formelor ceramicii de la Alexandria 'Pădurea Vedea'. Alte câteva forme reprezintă prezențe excepționale: o strecurătoare, un fragment de *pithos*, altul de chiup, trei fragmente de *dolium*, patru fragmente de amfore romane.

Majoritatea fragmentelor ceramice reprezentative pentru epoca târzie La Tène (identificate în stratul de cultură sau în complexe) provin din secțiunii înșirate de-a lungul laturii de sud-vest a sitului cercetat (S9, S19, S20, S30, S39, S49, S57, S58, S. 59, S60, S62). Aceste descoperiri permit identificarea unei așezări de epocă târzie La Tène instalate pe terasa dreaptă a Vedei.

Oale

Dintre fragmente care permit recunoașterea aproximativă a morfologiei, 173 provin de la diferite forme oale (149 lucrate cu mâna, 24 lucrate la roată). Majoritatea fragmentelor sunt însă prea inexpressive pentru a permite o clasificare pertinentă a morfologiei oalelor La Tène de la 'Pădurea Vedea'. Totuși, se poate preciza că 40 de fragmente provin în mod cert de la oale-borcan lucrate cu mâna, specifice creației ceramice târzii La Tène. Pe lângă acestea, mai pot fi izolate câteva forme distincte de oale. Astfel, fragmentele din planșa IX.3 și 6 provin de la două oale globulare de mici dimensiuni lucrate cu mâna din pasta brună (diametrele maxime al pântecului sunt de 8 și respectiv 10 cm). Piesa din planșa XIV.6 este o oală cu corp carenat de dimensiuni medii, lucrată la roată, din pastă de culoare cenușiu-închis la interior și neagră la exterior, fină. Tot de dimensiuni medii: diametrul pântecului este de 19 cm, iar al buzei de 16,1 cm. Dimensiuni asemănătoare și, deci, o talie medie, le-au prezentat și oalele cenușii lucrate la roată de la care provin fragmentele din planșele IV.3 și X.9. Folosirea la 'Pădurea Vedea' a unor oale lucrate cu mâna de dimensiuni relativ mari este indicată de fragmentele din planșele II.2-3 și III.2, 5.

Realizate dintr-o pastă friabilă, arsă la temperaturi joase, oalele-borcan s-au fragmentat puternic sau chiar s-au dezintegrat; nu s-a păstrat nici un exemplar întreg, iar fragmentele rezultate sunt de dimensiuni mici (de exemplu, Planșele V.11, VIII.1, 3-4, IX.5, XII.7-8, XIII. cx.15.3, XIV.3). Din acest motiv, o clasificare formală nuanțată a formelor originale (Pupeză 2012: 307, 310-13, fig. 181-2) nu poate fi realizată pe baza fragmentelor recoltate la 'Pădurea Vedea'. Diametrul buzilor oalelor-borcan variază între 14,7 cm (Planșa IX.5) și 25,7 cm (Planșa VIII.1), iar diametrele fundului variază în jurul valorii de 14 cm (de exemplu Planșa VIII.5). Oricâte analogii anterioare acestei epoci ar fi întrevăzute de diferiți autori (Teodor 1995: 18, notele 3-13 cu literatura; Pupeză 2012: 312), la ora actuală, oale-borcan lucrate cu mâna prevăzute cu apucători și/sau butoni și uneori decorate cu brăie cu impresiuni alveolare realizate cu degetul (de exemplu, Planșa XIII. cx.15.3) sunt specifice perioadei secolelor I a. Chr.-I p. Chr. (Crișan 1969: 161-5; Teodor 1995: 29-30, notele 15-34, cu literatura).

Fructiere

Cu excepția complexelor 14 și 21, fructierele au fost identificate în toate contextele procesate în studiul de față. Foarte probabil, această formă a fost considerată ca fosilă directoare a perioadei târzii La Tène în procesul de sortare și ordonare pe epoci a loturilor ceramice descoperite.

O singură piesă s-a păstrat aproape întreagă - fructiera din complexul 4, căreia îi lipsește însă piciorul (Planșa III.1). Majoritatea fragmentelor certe de fructieră provin din zona buzei (28 fragmente); celelalte fragmente de fructieră provin din zona piciorului sau a fundului (opt cazuri), sau rar (două cazuri) sunt pereți. Dintre cele 38 de fragmente înregistrate, 7 provin de la fructiere lucrate cu mâna, restul de 31 sunt părți ale unor fructiere lucrate la roată. Cu o excepție, toate fragmentele de fructieră lucrate la roată provin de la recipiente realizate dintr-o pastă cenușie, arsă intens în mod reducător, cu o consistență omogenă, lipsită de impurități sau pietricele (fină sau foarte fină). O ardere oxidantă sau mixtă (alternată) se înregistrează într-un număr mai mic de 8 cazuri (fructiere lucrate cu mâna sau, rar la roată). Într-unele cazuri, suprafețele interioare sau exterioare ale fructierelor, dar în special fațetele superioare ale buzilor au fost netezite insistent sau lustruite.

În medie, buzele fructierelor de la 'Pădurea Vedea' au un diametru de 26,8 cm (maxim: 30,4 cm, minim 20 cm). Diametrul bazei piciorului măsoară între 10,5 cm (Planșa V.4) și 13 cm (Planșa VI.1). Înălțimea fructierelor nu mai poate fi determinată - majoritatea lor s-au păstrat fragmentar. Celui mai

bine păstrat exemplar (Planșa III.1) îi lipsește piciorul, iar înălțimea interiorului recipientului este de 5,5 cm. Acest exemplar se numără însă printre cele de dimensiuni mai mici.

Fructierele lucrate la roată, din pastă cenușie fină sunt una dintre formele caracteristice ale ceramicii din Dacia perioadei târzii a La Tène-ului și se regăsesc în majoritatea așezărilor mai bine cercetate (Vulpe și Teodor 2003: 79-80, 118, nota 241, cu literatura). O cronologie nuanțată a acestor recipiente nu a putut fi limpezită în cercetare, astfel încât, la ora actuală, nu se poate preciza dacă fructierele au fost produse precumpănitor în secolul I a.Chr sau în secolul următor. Trebuie totuși semnalată asocierea unei fructiere cu o cană din bronz de tip Ornavasso-Gallarate și cu o paftă (Babeș tip I) într-un mormânt de incinerare de la Mala Vrbica 'Ajmana' (Stalio 1986: 32-3, fig. 32, 46, 49). Acest context indică o datare a fructierelor cel puțin încă din prima jumătate a secolului I a. Chr. O datare mai timpurie a fructierelor, deși invocată uneori în cercetare (de exemplu, Glodariu 1981: 42; Pupeză 2012: 293-5), considerăm că este lipsită deocamdată de argumente consistente.

Castroane

Castroanele (20 de fragmente) formează o categorie morfologică realizată cvasi-constant la roată, dintr-o pastă omogenă, lipsită de impurități (fină) și au fost arse reducător. Culoarea pastei este în genere cenușie, uneori cenușiu-închis, brun sau negru. Trei dintre fragmentele de castroane identificate prezintă orificii de reparare (de exemplu, Planșa VII.3). Numărul deloc modest de fragmente și asocierea castroanelor cu fructiere în două dintre contextele identificate la 'Pădurea Vedei' fac puțin probabilă presupusa 'segregare' dintre castroane ('străchini') și fructiere (Pupeză 2012: 293).

Tipologia castroanelor de la 'Pădurea Vedei' nu este unitară. O formă particulară este ilustrată de fragmentul din planșa V.5 – un castron gâtul ușor invazat și buza răsfrântă, ornamentat cu striuri orizontale și cu un diametru maxim de 20,2 cm. Altă formă distinctă este întruchipată de exemplarul din planșa VII.3 – un castron carenat cu diametrul maxim de 24,3 cm. Un castron de dimensiuni mai mici (diametrul buzei de 17,5 cm) a putut fi reconstituit grafic pe baza fragmentului din planșa IX.9. O serie de fragmente provin de la bazele unor castroane a căror formă generală nu poate fi reconstituită și determinată cu precizie; astfel sunt fragmentele din planșele IV.2, VII.4, XV.6, 12.

Căni

Majoritatea fragmentelor de cană provine de la recipiente lucrate la roată (14 din 17), au fost arse reducător și prezintă o pastă cu diferite nuanțe de cenușiu. Un singur fragment are o culoare orange ce indică arderea oxidantă. Doar exemplarul lucrat cu mâna din complexul 3 (Planșa II.1) a fost descoperit cvasi-integral (îi lipsesc câteva fragmente din buză; înălțimea sa este de 30,1 cm, iar diametrul maxim al pântecului este de 15,5 cm). În celelalte cazuri s-au recuperat numai fragmente de la torti (Planșele IV.10, V.10, IX.7, XIII. cx.19.3, XV.10) care nu permit reconstituirea măcar aproximativă a formelor.

Cățui

Cercetările de la Alexandria 'Pădurea Vedei' au furnizat șase cățui (întregi sau fragmentare), toate lucrate cu mâna dintr-o pastă grosieră cu nisip și pietricele de culoare brună, brun-cenușie sau bej-cenușie. Culoarea indică o ardere reducătoare. În trei cazuri s-au putut constata urme de ardere secundară, precum și unele resturi de materie organică arsă la interior. O singură cățuie de dimensiuni mai mici (diametrul buzei: 9,2 cm, înălțime: 4,8 cm) și anume, cea din complexul 8, s-a păstrat integral (Planșa IV.1). Această piesă a fost prevăzută cu o apucătoare (pseudo-toartă închisă), spre deosebire de fragmentul unei cățui cu început de toartă, descoperit în strat (Planșa XV.5). Aspectul pseudo-toartei exemplarului din planșa IV.1 permite o încadrare a acestei cățui în varianta III a tipologiei propuse de Silvia Teodor (Vulpe și Teodor 2003: 75). Fragmentul din planșa XI.2 care provine de la o cățuie de dimensiuni mai mari (diametrul buzei: 21,8 cm, înălțime: 7,2 cm); nu se poate preciza însă dacă acesta a avut sau nu o toartă. Nici unul dintre fragmentele de cățui documentate nu prezintă indicii ale unui decor cu brâu cu alveole, așa cum se întâmplă în cazul multor exemplare de la Poiana (Vulpe și Teodor 2003: 75, 662-70, fig. 183-91).

Cățuile apar în regiunea Dunării de Jos, probabil încă din prima jumătate a secolului al II-lea a. Chr. Asocierea unor cățui cu fragmente amforice grecești la Schela Cladovei permit datare a acestora încă din primele decenii ale secolului al II-lea a. Chr. (Boroneanț și Davidescu 1968); pentru proveniența cățuilor din nivelurile corespunzătoare perioadei târzii a La Tène-ului din situri multistratificate precum Zimnicea sau Poiana (cf. Moscalu 1983: 192-3; Spânu 2014: 65, 69; Vulpe și Teodor 2003: 75, nota 221, cu literatura). Cățuile sunt specifice La Tène-ului târziu dacic (Crișan 1955; Moscalu 1983: 195) și au continuat să fie produse local chiar și după cucerirea romană (Țentea 1999; Marcu și Țentea 2000: 70-7). Producerea relativ îndelungată a acestei forme și relativa inexpressivitate cronologică a variantelor morfologice nu îngăduie perceperea acestei forme ca element de datare precis.

Strecurătoare

Din materialul ceramic al complexului 15 face parte un singur fragment de strecurătoare lucrată la roată, din pastă cenușie fină, cu suprafețele exterioare ale pântecului și gâtului foarte bine netezite (Planșa XII.6). Pe umăr au fost realizate striuri orizontale care facilitau apucarea fermă a recipientului. Nu se poate preciza dacă gâtul acestei strecurături a fost sau nu ornamentat prin lustruire.

Strecurăturile ceramice lucrate la roată apar la Dunărea de Jos încă de la începutul celei de a doua epoci a fierului (Moscalu 1983: 145), dar nu lipsesc nici din inventarul unor așezări din Dacia perioadei târzii a La Tène-ului (Crișan 1969: 171, fig. 85-6, pl. 56/2; Pupeză 2012: 303). Un lot consistent provine din nivelul al V-lea al așezării de la Poiana (Vulpe și Teodor 2003: 80, 687-705, fig. 218-26), un nivel în care se regăsesc și fragmente *terra sigillata* de la începutul epocii imperiale. Strecurătoarea reconstituită pe baza fragmentului de la Alexandria 'Pădurea Vedea' se aseamănă exemplarelor de la Poiana. Astfel, ea s-ar putea constitui într-un eventual indicator cronologic pentru secolul I p. Chr. Înălțimea inițială a strecurătoarei a depășit cu puțin 10 cm, iar diametrul ei maxim (reconstituit) măsoară 14,2 cm.

Fragmentele unor recipiente de mari dimensiuni

Din complexul 21 provine un fragment de buză de la un chiup de mari dimensiuni, lucrat la roată dintr-o pastă brun-cenușie (indicând o ardere reducătoare). Dintre cele trei fragmente păstrate, numai buza este reprezentativă pentru morfologie (Planșa I. cx.21). Aceasta este lată și are o grosime de 6 cm, iar peretele gâtului, înclinat spre interior, are o grosime de 1,4 cm. Diametrul buzei nu a putut fi reconstituit. Astfel de chiupuri de mari dimensiuni nu lipsesc din repertoriul ceramicii târzii La Tène din Dacia preromană (Crișan 1969: 186; Glodariu 1995: 47-50).

Un alt vas de mari dimensiuni, lucrat la roată din pastă roșie cu pietricele a fost și cel din care provine fragmentul de buză din planșa XI.3. Și de această dată recunoaștem o buză îngroșată spre exterior (probabil de 4 cm grosime), construită deasupra unui gât invazat, de 1,2 cm grosime. Diametrul reconstituit al buzei este de ca. 37 cm.

Un alt vas de mari dimensiuni, lucrat la roată din pastă cenușie închisă este indicat de buza din planșa XIV.1 – o buză de *pithos* sau de oală de mari dimensiuni (?); diametrul reconstituit al buzei este de 32,2 cm. Gâtul acestui recipient este evazat iar buza formează o margine verticală ornamentată cu mici brăie orizontale. Fragmentul amintește de buzele de *pithos* din secolele IV-III a. Chr., dar se găsește și în cazul unor recipiente ceramice mai târzii (Moscalu 1983: 93-4; Glodariu 1995: 47-50).

Fragmente de amforă

Partea inferioară de amforă cu inel de poză tronconic înalt, descoperită la 'Pădurea Vedea' (Planșa IX.4), ar putea fi comparată exemplarelor incluse de Șelov în tipurilor A-B (Șelov 1978: 16-18), pentru care este specific inelul de poză de la baza recipientului. Pereții mai puțin înclinați sugerează o formă de amforă zvultă, mai apropiată de tipul B din clasificarea aceluiași autor. Producția acestor amfore debutează în secolul I p. Chr. și se continuă și în secolul următor. Foarte probabil, importul acestei amfore în așezarea de la 'Pădurea Vedea' a premers cucerirea romană a Daciei. Răsfrângerea puternică a buzei fragmentului de amforă din planșa V.3 corespunde mai multor forme de amfore romane de epocă imperială, astfel că datarea lui nu poate fi determinată cu precizie.

Un fragment ceramic cu ornamentație ștanțată

Palmeta ca ornament ștanțat pe ceramica locală apare încă la începutul celei de a doua epoci a fierului. Un exemplu este oferit de decorul vaselor de tip *pithos* de la Fântânele (Teleorman) asociate unor fibule tracice din secolele IV-III a. Chr. (Mateescu și Babeș 1968: 289, fig. 5; cf. Moscalu 1983: 93-4, 460, pl. 68/1-4; Alexandrescu 1980: 40, fig. 76/3.). Ștanțarea unor palmete pe pereții unor recipiente a fost însă practică și în perioada târzie a celei de a doua epoci a fierului, așa cum o atestă câteva piese descoperite în situri târzii La Tène din zona Munților Orăștiei și din Vâlcea (Moscalu 1983: 96; Iosifaru 2003). Prin grosimea redusă a peretelui fragmentul cu palmetă ștanțată din complexul 14 de la Pădurea Vedea (Planșa VIII.2) nu poate fi atribuit unui *pithos*. Foarte probabil, el aparține unei oale de dimensiuni mici/medii și, astfel, ar putea fi încadrat în perioada târzie a La Tène-ului. Trebuie semnalată asocierea, încă inedită, a unui fragment ceramic cu palmetă ștanțată cu un altul provenind de la o cupă cu decor în relief, în groapa 26/2000 din așezarea de la Zimnicea (Pătrașcu 2007: pl. 147/gr. 26/1-2). Acest context oferă un argument în plus pentru datarea decorului ștanțat în perioada de producere și folosire la Dunărea de Jos a cupelor cu decor în relief în secolele II-I a. Chr. (Casan-Franga 1967: 32; Vulpe și Gheorghiță 1976: 177; Conovici 1978: 166, Babeș 1979: 12-13; Irimia 2006a: 69-70, 2006b: 40-43 ș.a.).

Asocieri de forme

Asocierile de materiale La Tène din complexe care conțin și materiale postromane (complexele 8, 12 și 15) nu pot fi considerate ca relevante. Aceste asocieri pot fi considerate întâmplătoare, rezultat al manipulărilor mai târzii ('secundare') ale materialelor din cea de a doua epocă a fierului. În aceeași situație pot fi percepute și loturile de ceramică din perioada târzie La Tène recoltate din strat. În aceste condiții, asocieri relevante de două sau mai multe forme din perioada târzie a La Tène-ului au putut fi identificate numai în contextele 3, 4, 11, 13, 19 și 20.

	Cx 3	Cx 4	Cx 11	Cx 13	Cx 19	Cx 20
<i>Fructiere</i>	•	•	•	•	•	•
<i>Căni</i>	•		•		•	
<i>Castroane</i>			•			•
<i>Amfore</i>				•		
<i>Oale</i>	•	•	•		•	

Asocierile autentice de forme din perioada târzie La Tène au fost indicate în tabelul de mai sus. Numărul contextelor cu asocieri expresive este modest, astfel că orice concluzii interpretative sunt riscante.

Câteva observații privind cronologia ceramicii La Tène

Materialele ceramice La Tène recoltate la Alexandria 'Pădurea Vedea' pledează pentru determinarea unei prezențe umane în acest sit atât în secolul I a. Chr. cât și, probabil, și în secolul următor. Datarea așezării de aici depinde în mod direct de posibilitățile de datare a fructierelor. Alte forme, de exemplu cătuia, prezintă o datare mai largă și, din acest motiv, inexactă. Termenul după care fructierele nu au mai fost produse în Dacia (la cucerirea romană sau anterior?) nu a putut fi precizat de cercetarea de până acum. Totodată, nu s-a putut desluși până acum nici dacă fructierele lucrate cu mâna le preced în mod sensibil pe cele lucrate la roată. Posibilitatea ca fragmentul de strecurătoare să indice continuarea locuirii și în secolul I p. Chr., deși plauzibilă, trebuie totuși acceptată cu prudență. Fragmentul de amforă certifică o prezență în situl de la Pădurea Vedea în secolul I p. Chr., dar nu poate fi invocat pentru încadrarea cronologică a întregii așezări de aici. În ansamblu, ceramica preromană de la Alexandria 'Pădurea Vedea' poate fi încadrată în perioada secolelor I a. Chr.-I p. Chr. Prin termenele *post quem* pe care le oferă, ulterioare începutului secolului I a. Chr., cei doi denari romani și moneda getică de tip 'Inotești-Răcoasa', descoperite în același sit confirmă această încadrare². În lipsa unor elemente de datare mai rafinată o încadrare cronologică nuanțată nu poate fi realizată în stadiul actual al cercetării. Printre inconvenientele tentativei de încadrare cronologică adecvată a așezării de la 'Pădurea Vedea' trebuie menționată absența cupelor cu decor în relief, precum și a unor importuri romane, numeric consistente și cu o datare mai bine determinată, așa cum ar fi exemplarele de *terra sigillata*.

2. Ceramica postromană

Ceramica postromană a fost identificată în trei complexe, în asocieri cu ceramică din perioada târzie a La Tène-ului, și anume, în complexe 8 (Planșele IV.5-6, V.6, 8-9, 13), 12 (Planșa VII.5-6) și 15 (Planșele X.1, 12-14 și XI.1, 4-5). Descoperite în secțiunile 30, 39 și 58, aceste fragmente formează vestigiile unei mici așezări postromane concentrate în zona centrală a marginii de sud-vest a sitului investigat. Cele trei amenajări (complexele 8, 12 și 15) au deranjat stratul de cultură și eventuale alte complexe de epocă La Tène și, astfel, au antrenat fragmentele ceramice din a doua epocă a fierului.

Aceste fragmente se deosebesc de ceramica La Tène prin aspectul grosier al pastei, printr-o tipologie particulară a formelor (în special aspectul buzelor și al fundului) și prin unele elemente ornamentale (de exemplu decorul în partituri, Planșa V.13). Astfel, oalele din planșele V.8, VII.5-6 și IX.4 au o formă globulară realizată la roată înceată, dintr-o pastă grosieră cu pietricele de culoare brun-roșcată și prezintă suprafețe netezite cu mâna. Astfel de forme, o preparare similară a pastei și un tratament similar al suprafețelor poate fi recunoscut în cazul ceramicii de la Dunărea de Jos în perioada protobulgară, respectiv în secolele VII-IX p. Chr. (Fiedler 1992: 121-47; în special 130-7, fig. 23-25, formele B III/1-3, B VI/5, B. XI/4, cu analogii). Fragmentele de buză din planșele IV.5, X.13 și XI.1 provin cu mare probabilitate de la oale de formă bitronconică, atestate și ele în ansamblurile date în secolele VII-IX (Fiedler 1992: 130-7, fig. 23-25, formele B IV/2, B X/4 ș.a., cu analogii). Fragmentul din planșa V.9 a putea proveni din partea inferioară a unui castron brun-cenușiu de tip Fiedler D/1 (Fiedler 1992: 138-9, fig. 27/1). În schimb, fragmentele din planșele IV.6 și X.12 ar putea proveni de la oale lucrate cu mâna sau la roată, specifice ceramicii 'Ipotești-Cândești' (Dolinescu-Ferche 1984: 132, fig. 7/18, 134, fig. 8 jos). Ornamentația în partituri trasate în pasta moale, ilustrată de fragmentul din

planșa V.13, poate fi pusă în legătură iarăși cu ceramica 'protobulgară' a secolelor VII-IX p. Chr. (Fiedler 1992: 149-54, în special ornamentele Rv. XI-XII). Prin urmare, prezența umană postromană de la 'Pădurea Vedea' deși modestă poate fi urmărită încă din perioada 'Ipotești-Cândești' (secolele V-VI p. Chr.) și continuă în perioada protobulgară (secolele VII-IX p. Chr.). O nuanțare a acestei cronologii nu poate fi întocmită pe baza informației dobândite prin săpăturile de salvare efectuate.

Note

¹. Echipa a fost formată din următorii arheologi: Mihaela Simion (Muzeul Național de Istorie a României), Constantin Băjenaru (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța) și Mircea Dabâca (Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' București), responsabil științific fiind Cristian Eduard Ștefan (Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan' București).

². Cei doi denari romani sunt imitații locale, unul de la Cn. Domitius Ahenobarbus, emis în 116/115 a. Chr. (Mirea 2009: 101, nota 4), celălalt de la C. Vibius Pansa, emis în anul 90 a. Chr. (inedit, informație Pavel Mirea). Moneda getică tip 'Inotești-Răcoasa', subaerată (Mirea și Pătrașcu 2006: 26, 39, nr. 44), aparține, în linii mari, primelor două-trei decenii ale sec. I a. Chr. (Preda 1998: 194).

Bibliografie

- Alexandrescu, A.D. (1980) 'La nécropole gète de Zimnicea', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* 24: 19-126.
- Babeș, M. (1979) 'Le stade actuele des recherches sur la culture geto-dace à son époque de développement maximum (Ier siècle av.n.è.- Ier siècle n.è.)', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* 23: 5-19.
- Boroneanț, V. și Davidescu, M. (1968) 'Două bordeie dacice în Schela Cladovei - Turnu Severin', *Apulum* 7(1): 253-60.
- Casan - Franga, I. (1967) 'Contribuții la cunoașterea ceramicii geto-dacice. Cupele 'delliene' getice de pe teritoriul României', *Arheologia Moldovei* 5: 7-35.
- Conovici, N. (1978) 'Cupele cu decor în relief de la Crășani și Copuzu', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 29(2): 165-83.
- Crișan, I.H., (1955) 'Ceașca dacică. Contribuție la cunoașterea culturii materiale și a istoriei dacilor', *Studii și Cercetări Științifice* III(3-4), VI: 127-57.
- (1969) *Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania*, București: Ed. Științifică.
- Dolinescu-Ferche, S. (1984) 'La culture 'Ipotești-Ciurel-Cândești' (V-VII siècles). La situation en Valachie', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* 28, 1984: 117-47.
- Fiedler, U. (1992) *Studien zu Gräberfeldern des 6. bis 9. Jahrhunderts an der unteren Donau*, Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Band 11, Bonn: Habelt.
- Glodariu, I. (1981) *Așezări dacice și daco-romane de la Slimnic*, București: Ed. Academiei R.S.R.
- (1995) 'Vase de provizii de inspirație elenistică', *Arheologia Moldovei* 18: 47-50.
- Irimia, M. (2006a) 'Bols à décor en relief du Sud-Ouest de la Dobroudja', în: S. Conrad, R. Einicke, A. E. Furtwängler, H. Löhr și A. Slawisch (ed.), *Pontos Euxeiños. Beiträge zur Archäologie und Geschichte des Antiken Schwarzmeer - und Balkanraumes. Manfred Oppermann zum 65. Geburtstag*, pp. 69-79, Langenweißbach: Beier & Beran.
- (2006b) 'Boluri cu decor în relief din sud-vestul Dobrogei', *Revista Română de Studii Eurasiatice* II(1-2): 37-52.
- Iosifaru, M. (2003) 'Ceramica ștampilată din județul Vâlcea', *Studii Vâlcene* 8: 36-41.
- Marcu, F. și Țentea, O. (2000) 'Observații asupra ceștii dacice din perioada romană și post-romană', *Revista Bistriței* XIV: 67-86.
- Mateescu, C.N. și Babeș, M. (1968) 'Cercetări arheologice și săpături de salvare la Fîntînele', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* 19(2): 283-91.
- Mirea, P. (2009) 'Un tezaur de epocă geto-dacă descoperit la Măgura, jud. Teleorman', *Buletinul Muzeul Județean Teleorman. Seria Arheologie* 1: 99-103.
- Mirea, P. și Pătrașcu, I. (2006) *Alexandria. Repere arheologice și numismatice*, Ploiești, Ed. Musica Viva.
- Moscalu, E. (1983) *Ceramica traco-getică*, Biblioteca Muzeologică, București: Muzeul Național de Istorie.

- Pătrașcu, I. (2007) *Civilizația geto-dacă în sud-vestul Munteniei (secolele V a. Chr. - I p. Chr.)*. Teză de doctorat, coordonator profesor dr. Mircea Babeș, Universitatea București, Facultatea de Istorie.
- Pupeză, L.-P. (2012) *Veacul întunecat al Daciei. Arheologie și istorie în spațiul carpato-danubian de la sfârșitul secolului al III-lea a. Chr. până la începutul secolului I a. Chr.*, Cluj-Napoca: Ed. Mega.
- Preda, C. (1998) *Istoria monedei în Dacia preromană*, București: Ed. Enciclopedică.
- Schuster, C., Ștefan, C.E. și Mirea, P. (2014) 'Zur Endbronzezeit im Vedea-Tal', *Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie* 6: 71-93.
- Spânu, D. (2014) *Contribuții arheologice și iconografice la cercetarea sitului 'Cetate' de la Zimnicea*, Pitești: Ed. Ordessos.
- Stalio, B. (1986) 'Le site préhistorique Ajmana à Mala Vrbica', *Djerdapske Sveske/Cahiers des Portes de Fer* III: 27-50, Beograd.
- Šelov, D.B. (1978) 'Uzkogorlie cvetloglinjnie amfori pervih vekov namej zri. Klassifikačija i hronologija', *Kratkie Soovščeniija o dokladah i polevih issledovanijah Instituta Arheologii* 156: 16-21.
- Teodor, S. (1995) 'Decorul pe vasele borcan geto-dacice', *Arheologia Moldovei* 18: 17-31.
- Țentea, O. (1999) 'Semnificația prezenței ceramicii de tradiție Latène în Dacia Romană', în L. Costea și V. Orga (coord.) *Familie și societate. Studii de istoria Transilvaniei*, pp. 123-32, Cluj-Napoca: Ed. Mega.
- Vulpe, A. și Gheorghiuță, M. (1976) 'Bols à reliefs de Popești', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* 20: 167-98.

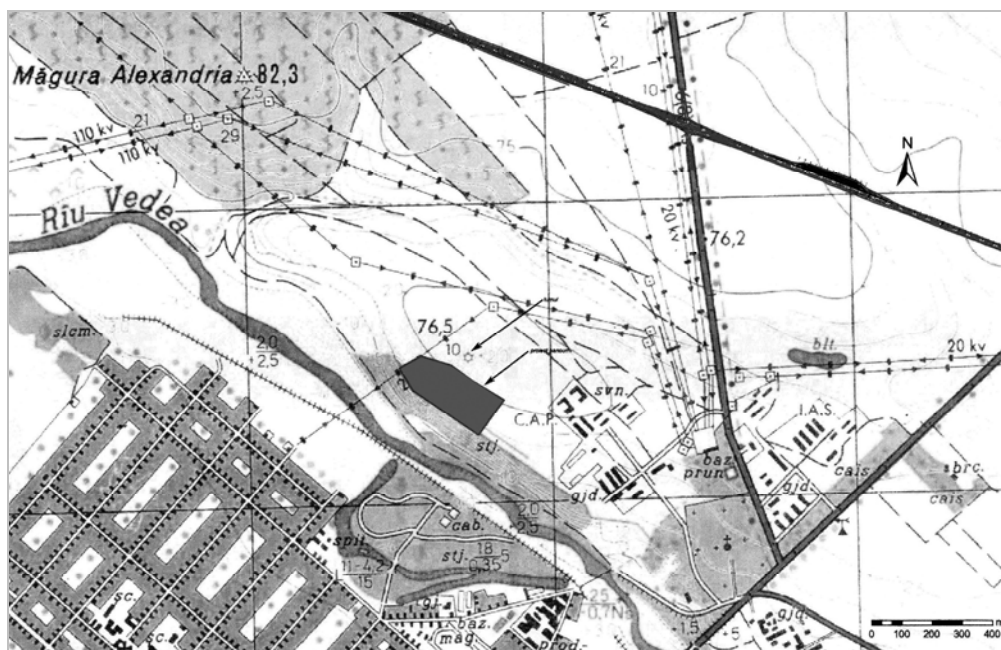

Figura 1. Planul general al zonei aflate la nord-est de Alexandria cu indicarea poziției sitului 'Pădurea Vedeia'.

General plan of the north-east Alexandria area and the location of the site at 'Pădurea Vedeia'.

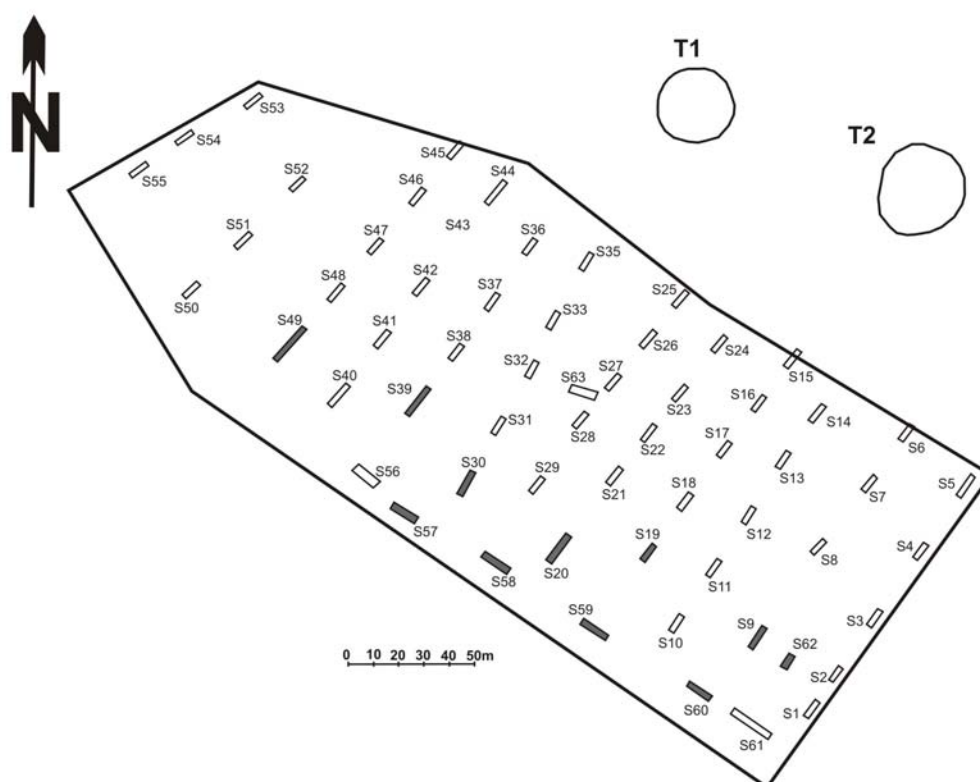

Figura 2. Planul săpăturilor de la 'Pădurea Vedeia'. În secțiunile cu umplutură gri au fost identificate complexe și/ sau materiale de epocă târzie La Tène.

Excavation plan at 'Pădurea Vedeia'. The sections coloured in grey indicate identified complexes and/ or late La Tène artefacts.

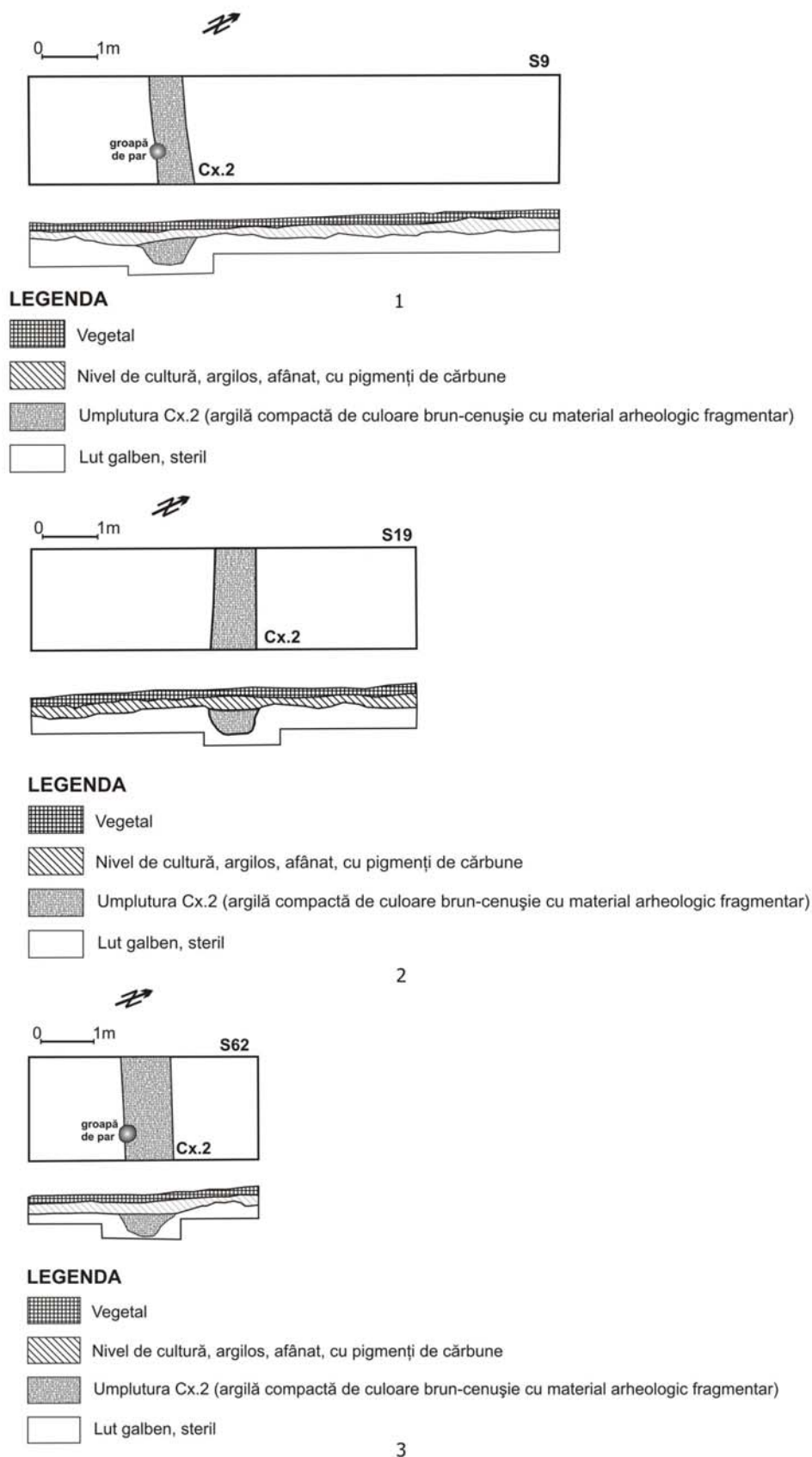

Figura 3. Planurile secțiunilor S9, S19 și S62 (complexul 2).
Plan of S9, S19 and S62 trenches (feature 2).

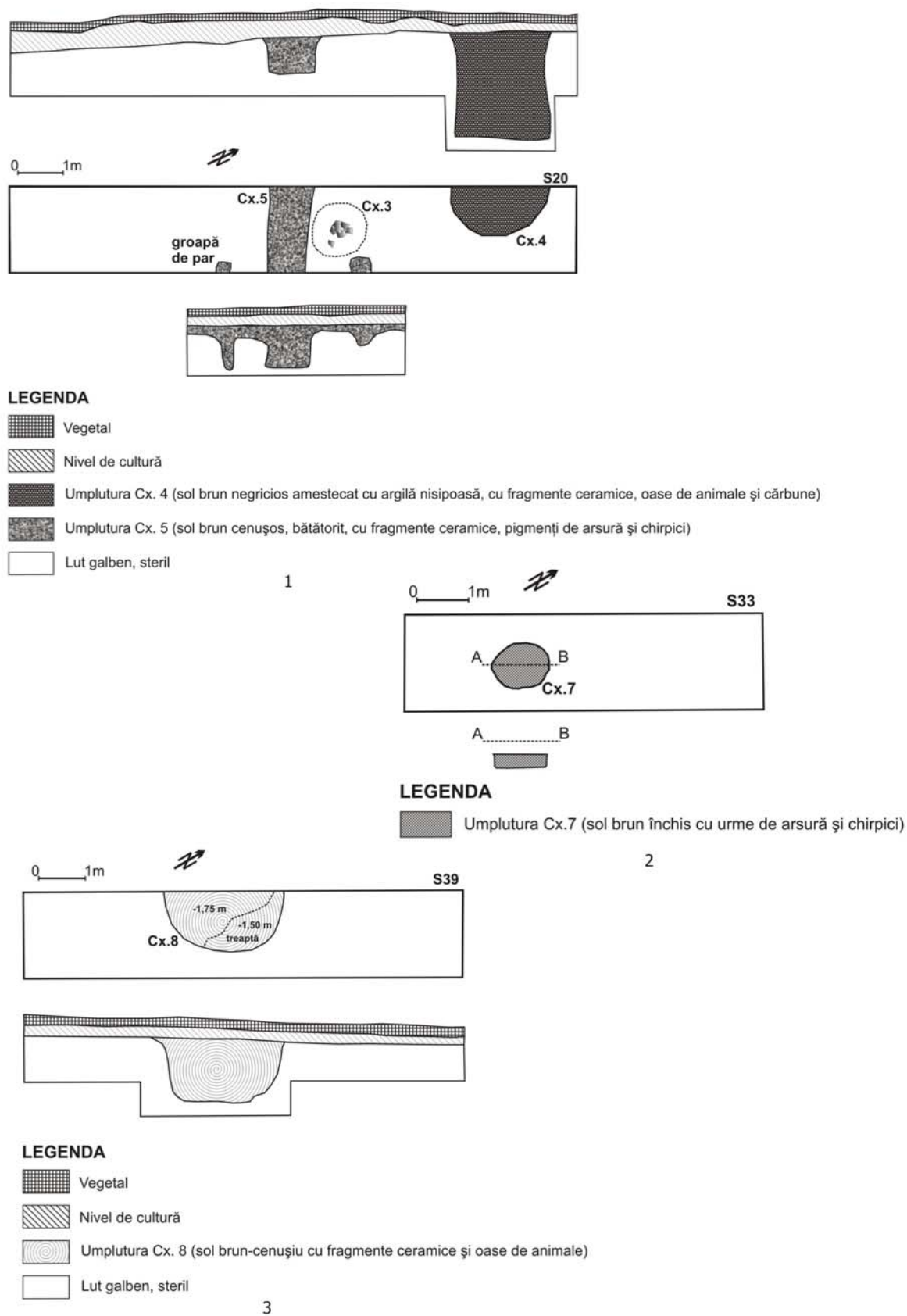

Figura 4. Planurile secțiunilor S20, S33 și S39 (complexele 3, 4, 5, 7 și 8).
Plan of S20, S33 and S39 trenches (features 3, 4, 5, 7 and 8).

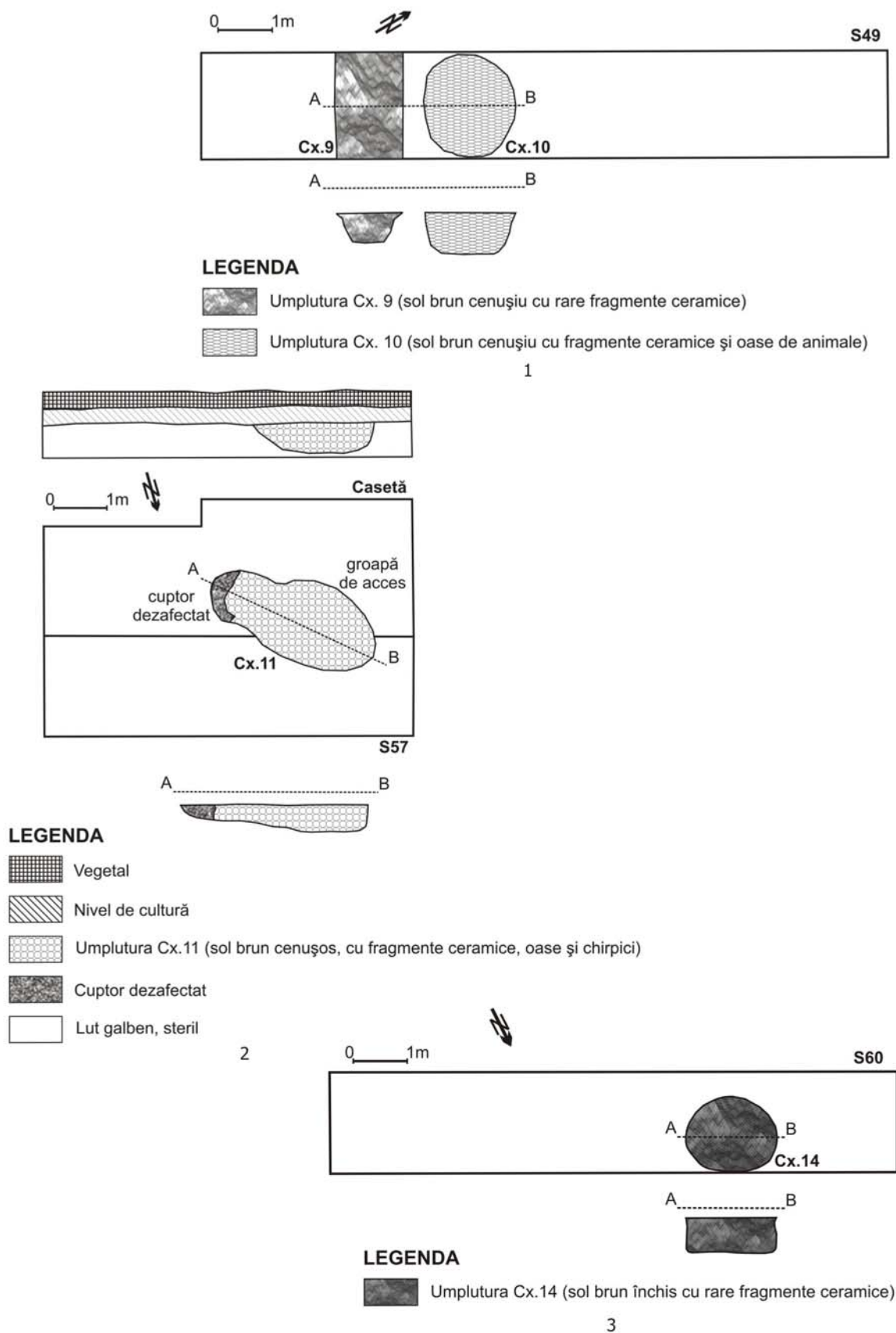

Figura 5. Planurile secțiunilor S49, S57, S60 (complexele 9, 10, 11 și 14).
Plan of S49, S57 and S60 trenches (features 9, 10, 11 and 14).

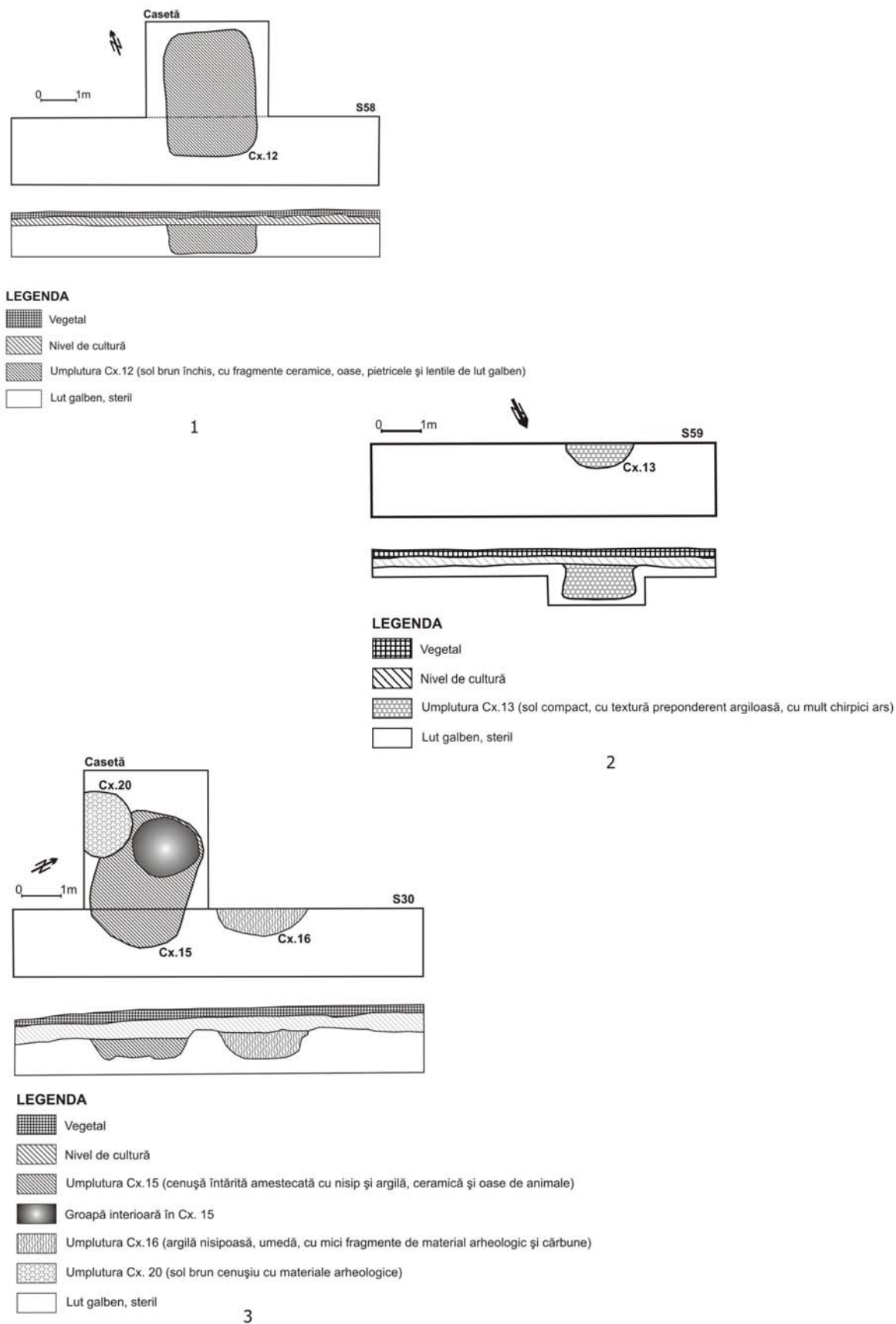
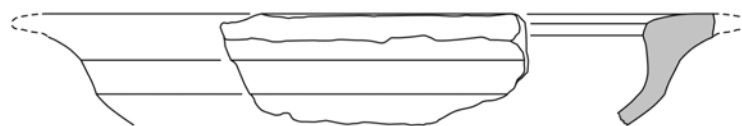

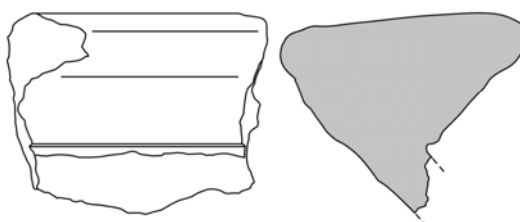
Figura 6. Planurile secțiunilor S58, S59, S30 (complexele 12, 13, 15, 16 și 20).
Plan of S58, S59 and S30 trenches (features 12, 13, 15, 16 and 20).

complexul 2

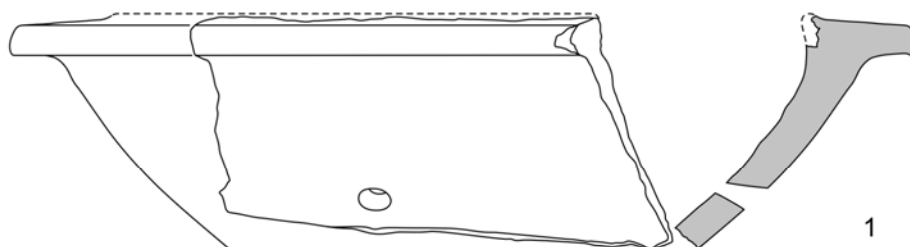
5 cm

complexul 21

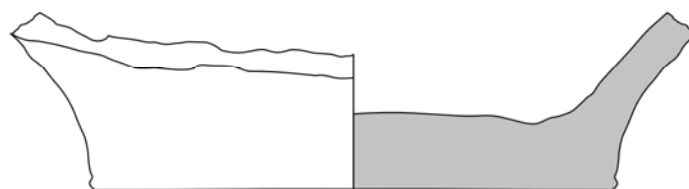

5 cm

complexul 3

1

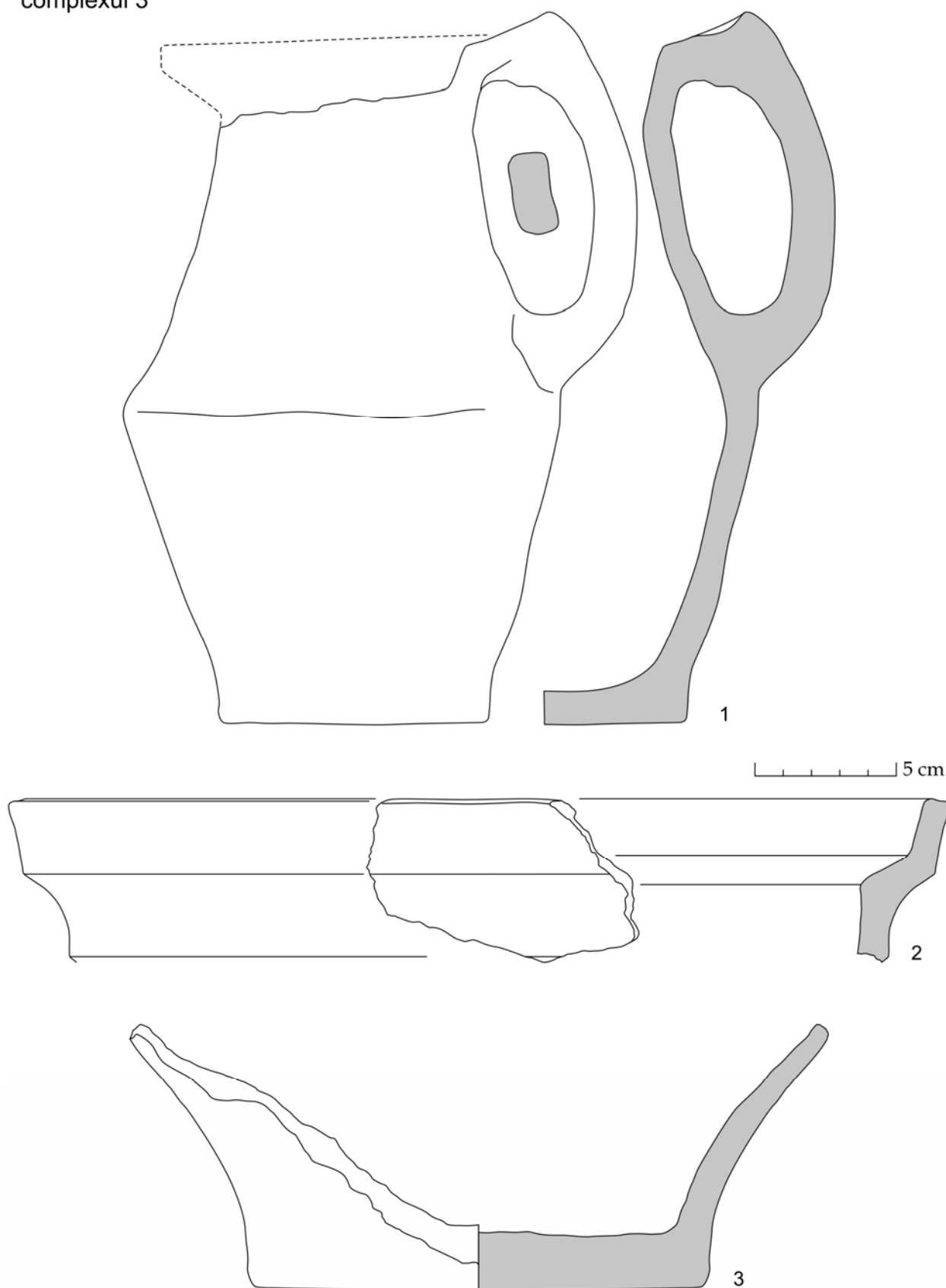

2

5 cm

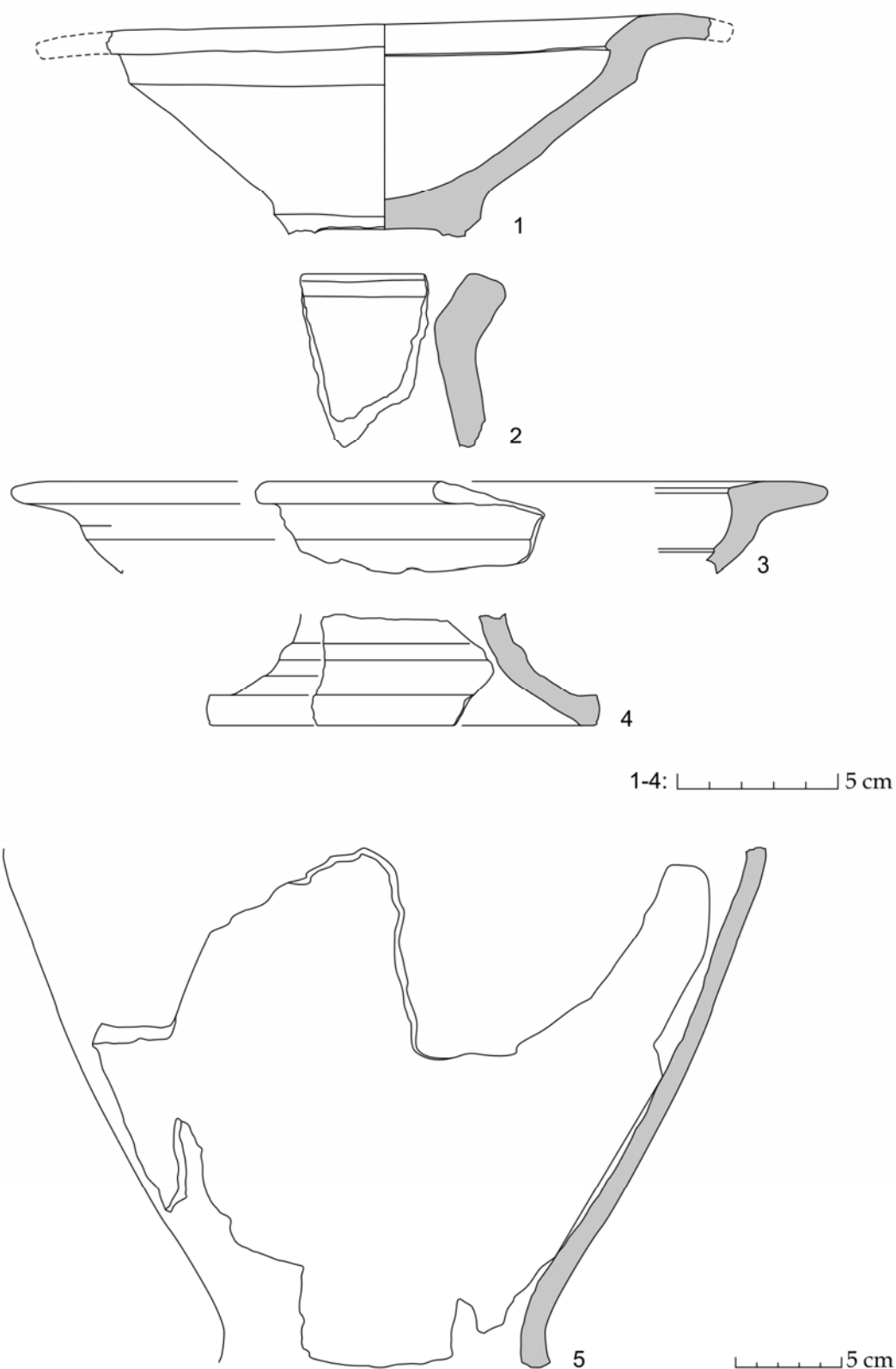
Planșa I. Materiale reprezentative din complexe 2, 3 și 21.
Typical pottery from features 2, 3 and 21.

complexul 3

Planșa II. Materiale reprezentative din complexul 3.

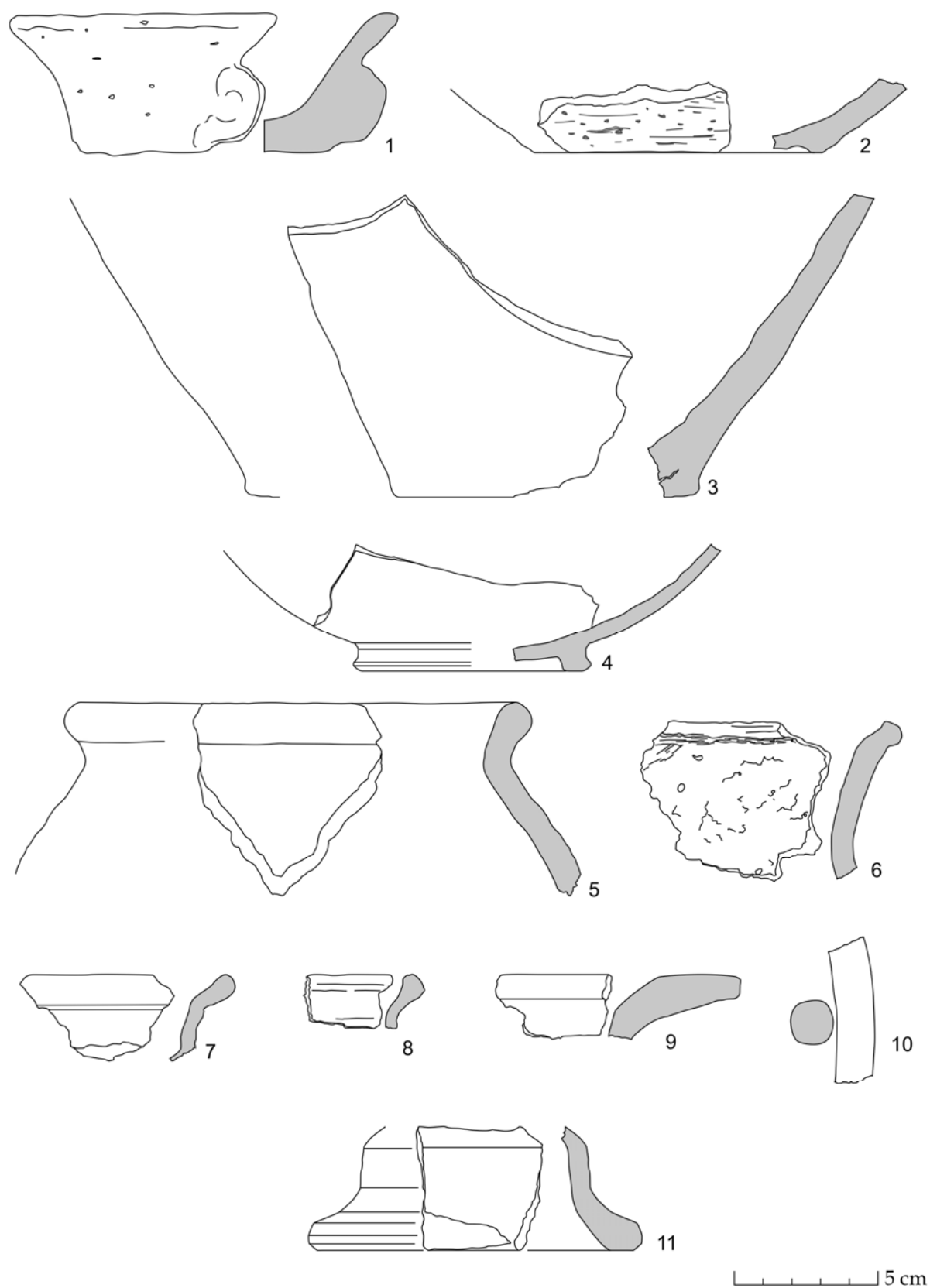
Typical pottery from feature 3.

complexul 4

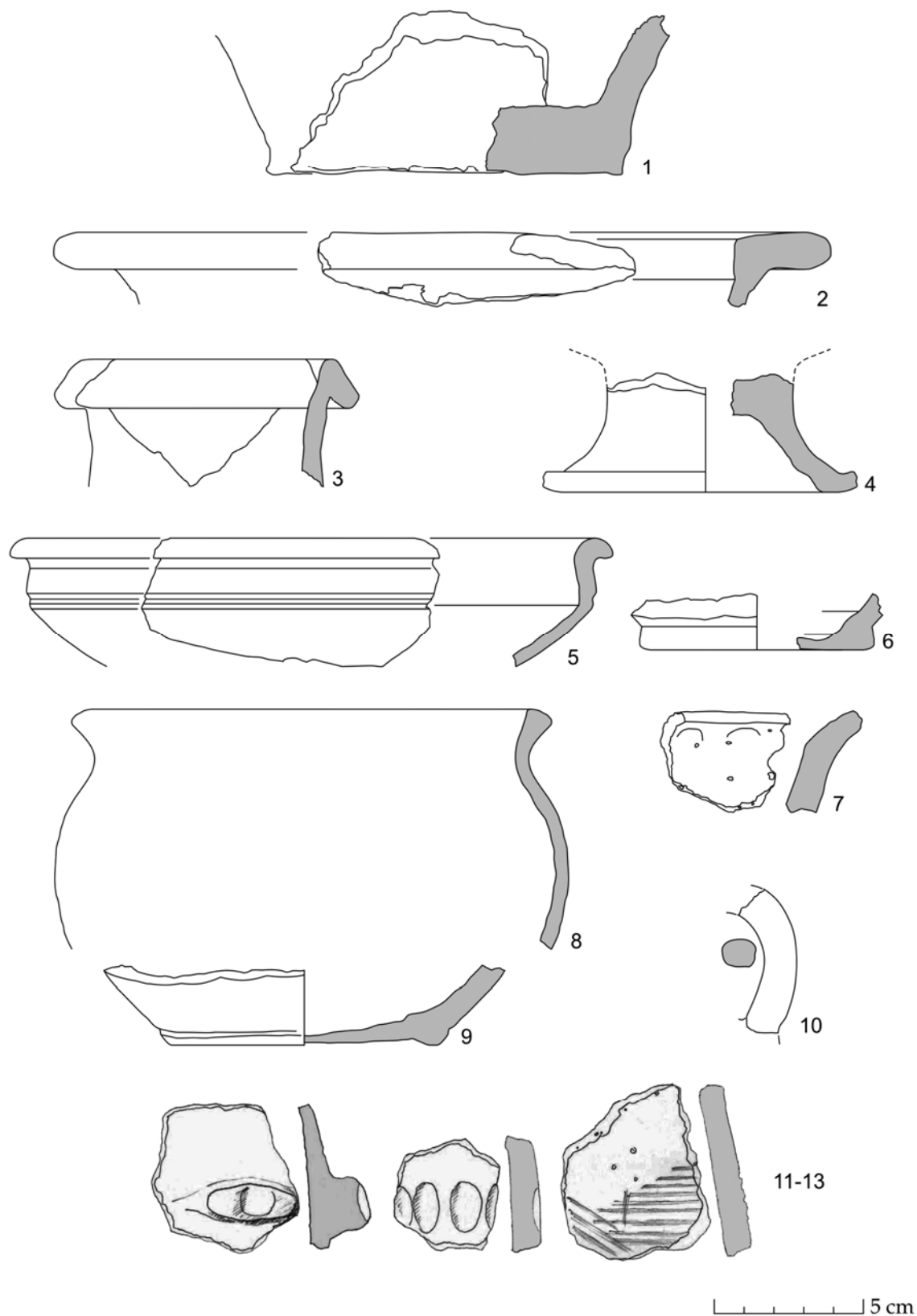
Planșa III. Materiale reprezentative din complexul 4.
Typical pottery from feature 4.

complexul 8

Planșa IV. Materiale reprezentative din complexul 8.

Typical pottery from feature 8.

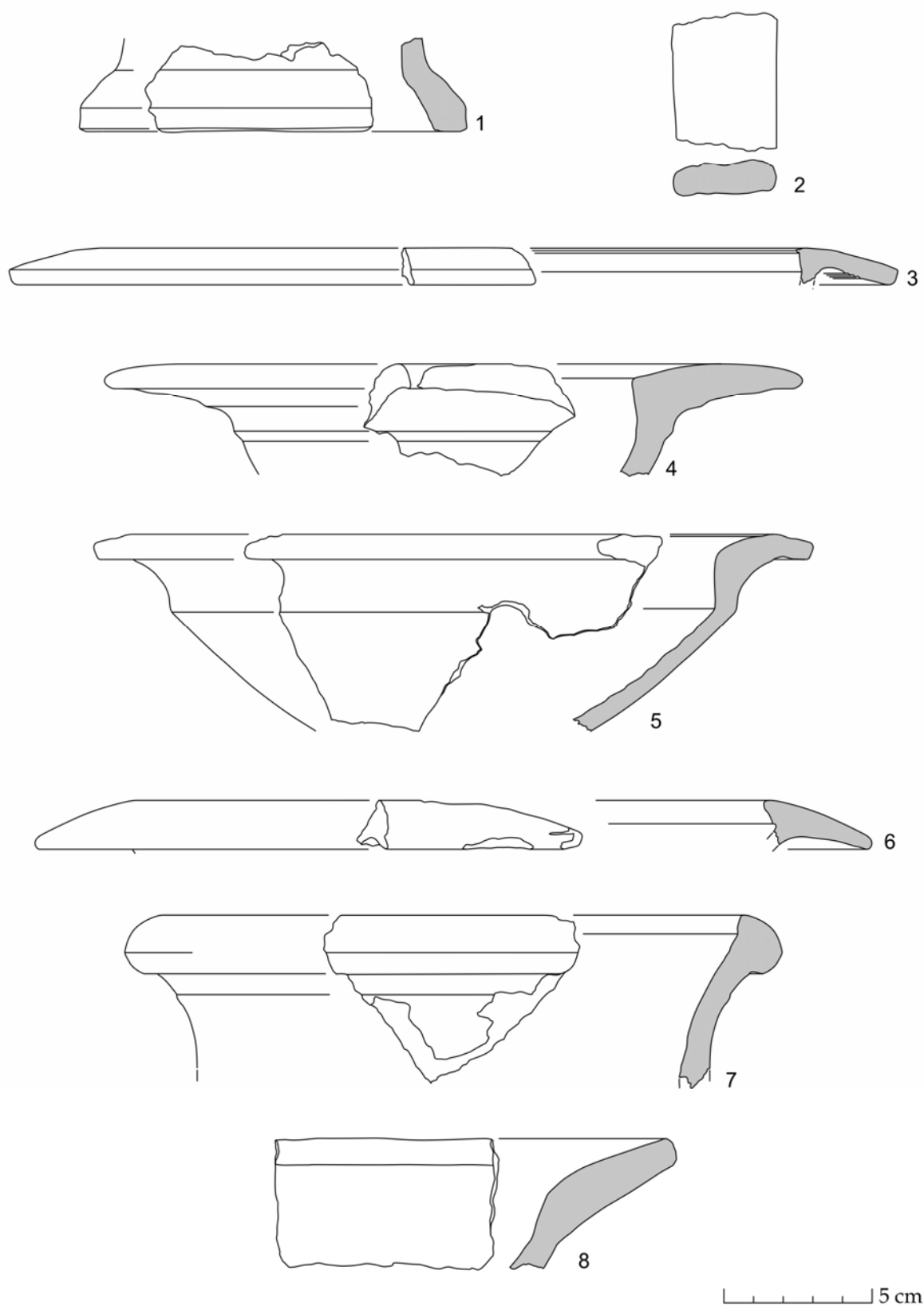
complexul 8

Planșa V. Materiale reprezentative din complexul 8.

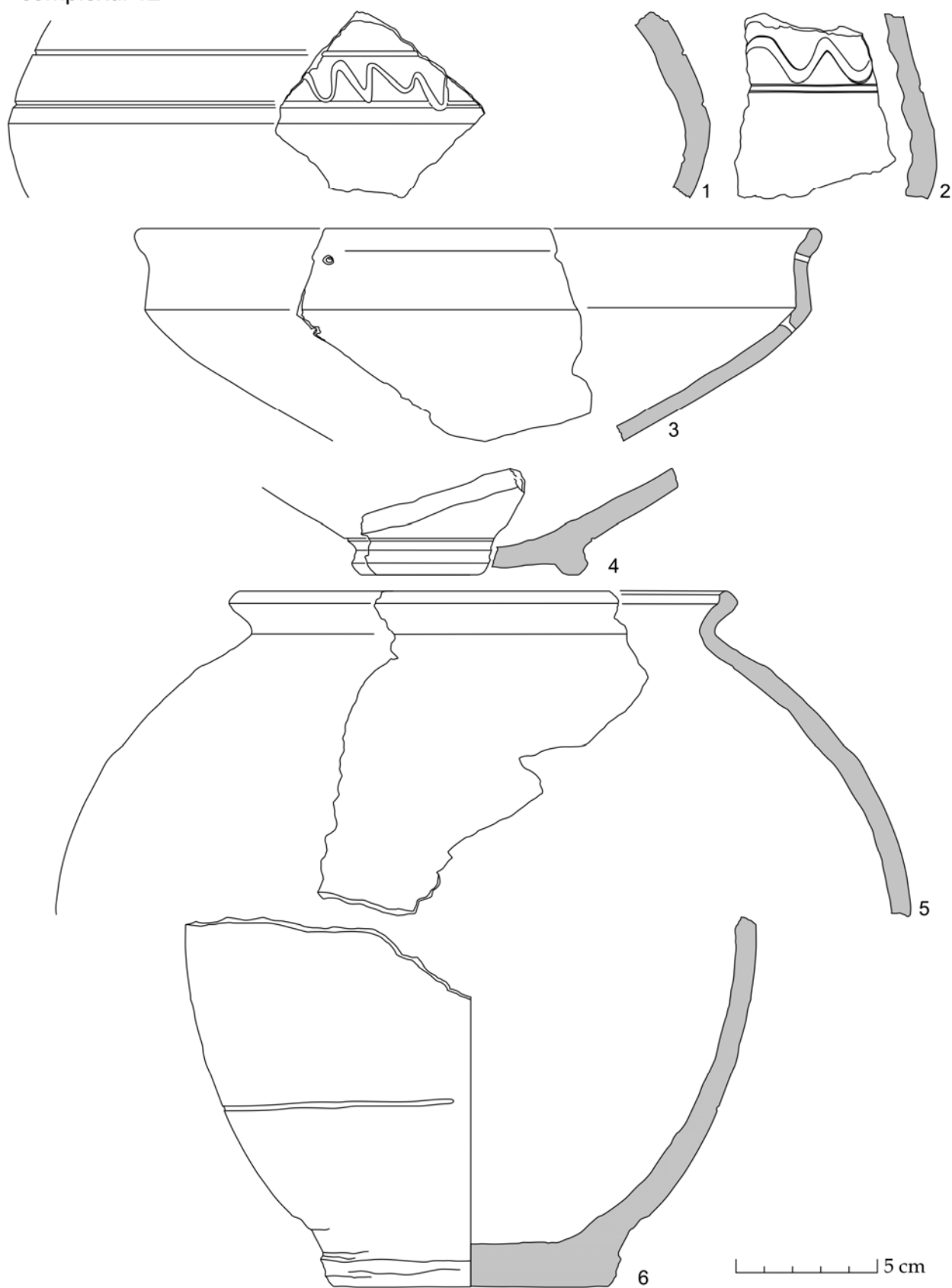
Typical pottery from feature 8.

complexul 11

Planșa VI. Materiale reprezentative din complexul 11.

Typical pottery from feature 11.

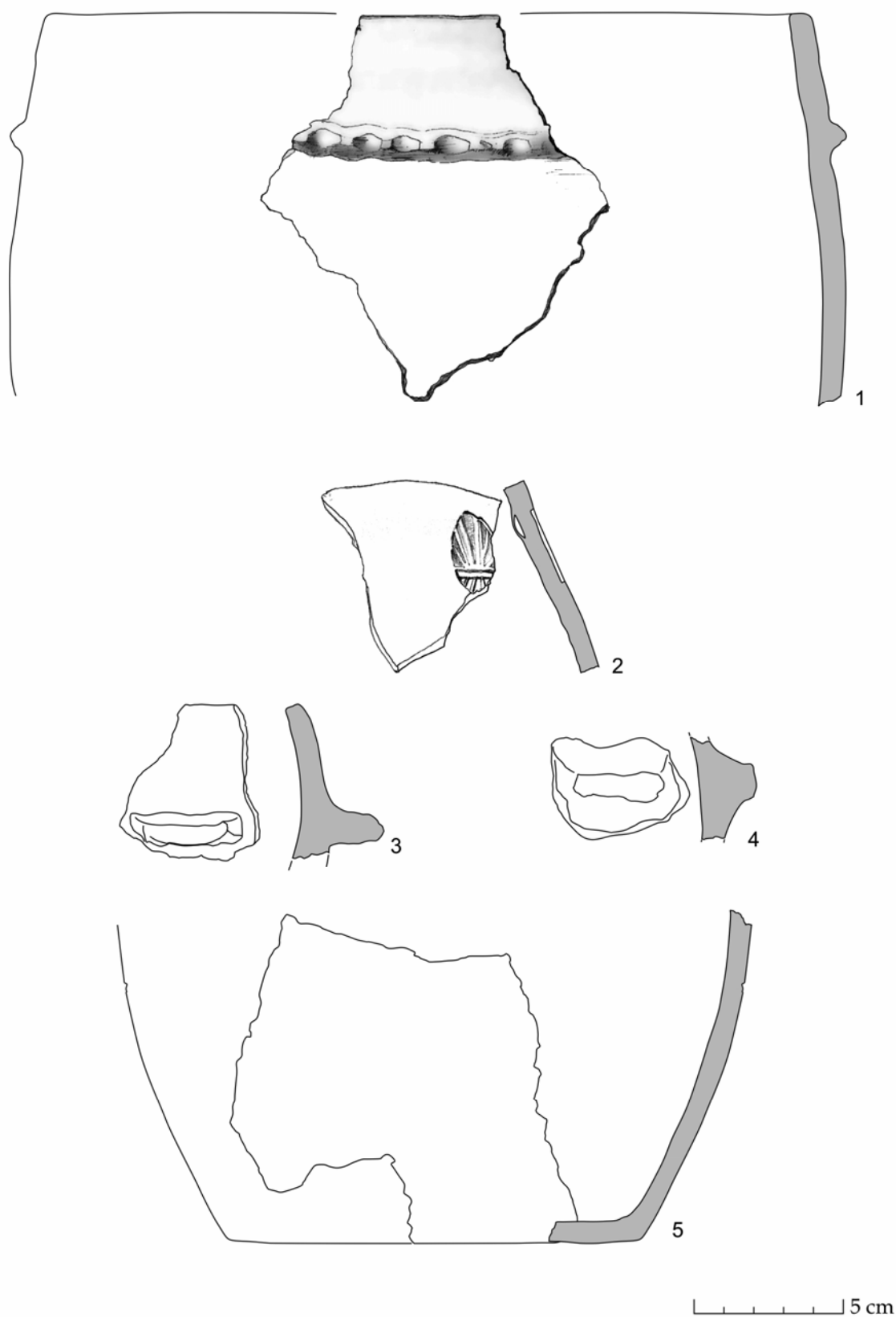
complexul 12

Planșa VII. Materiale reprezentative din complexul 12.

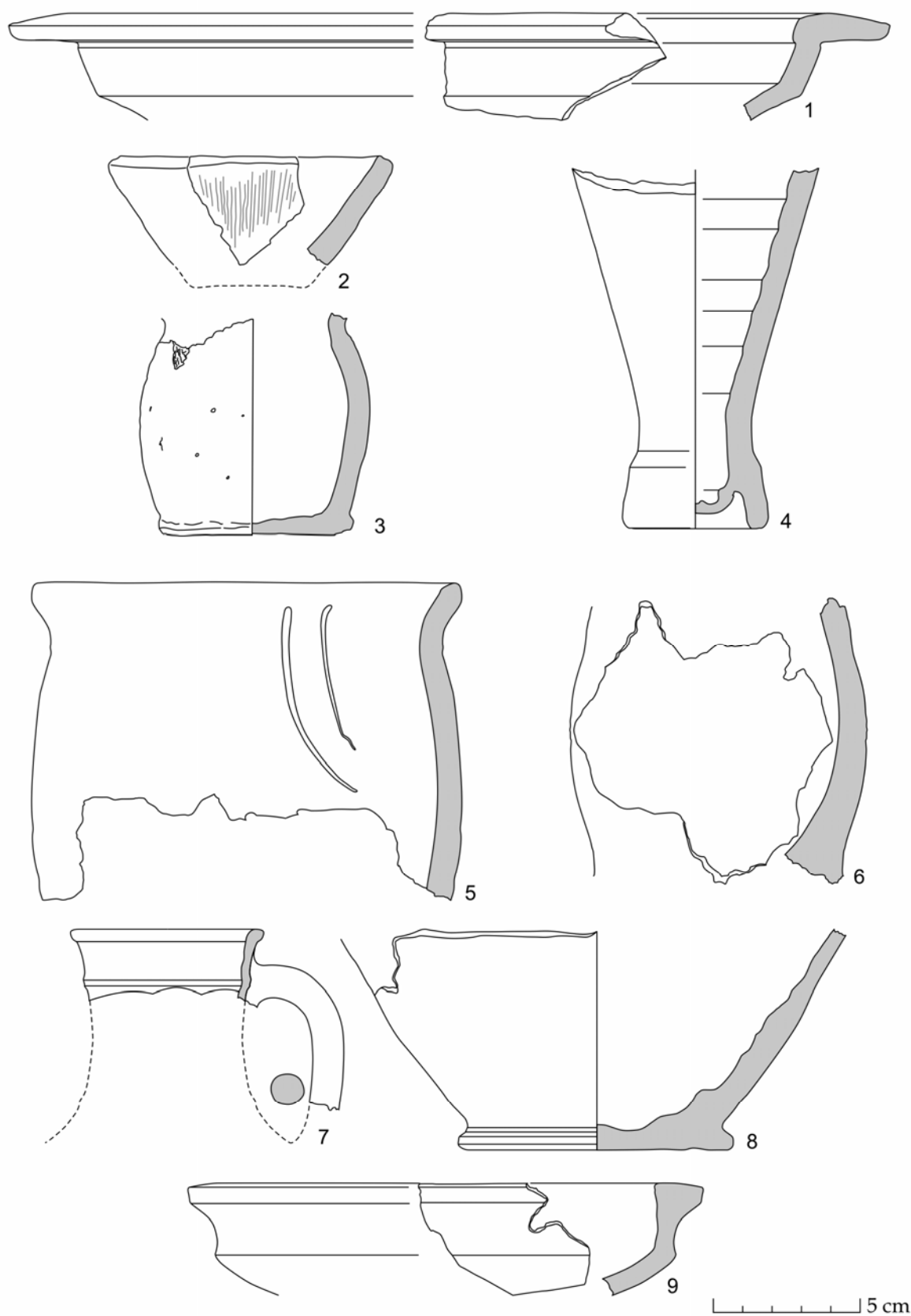
Typical pottery from feature 12.

complexul 14

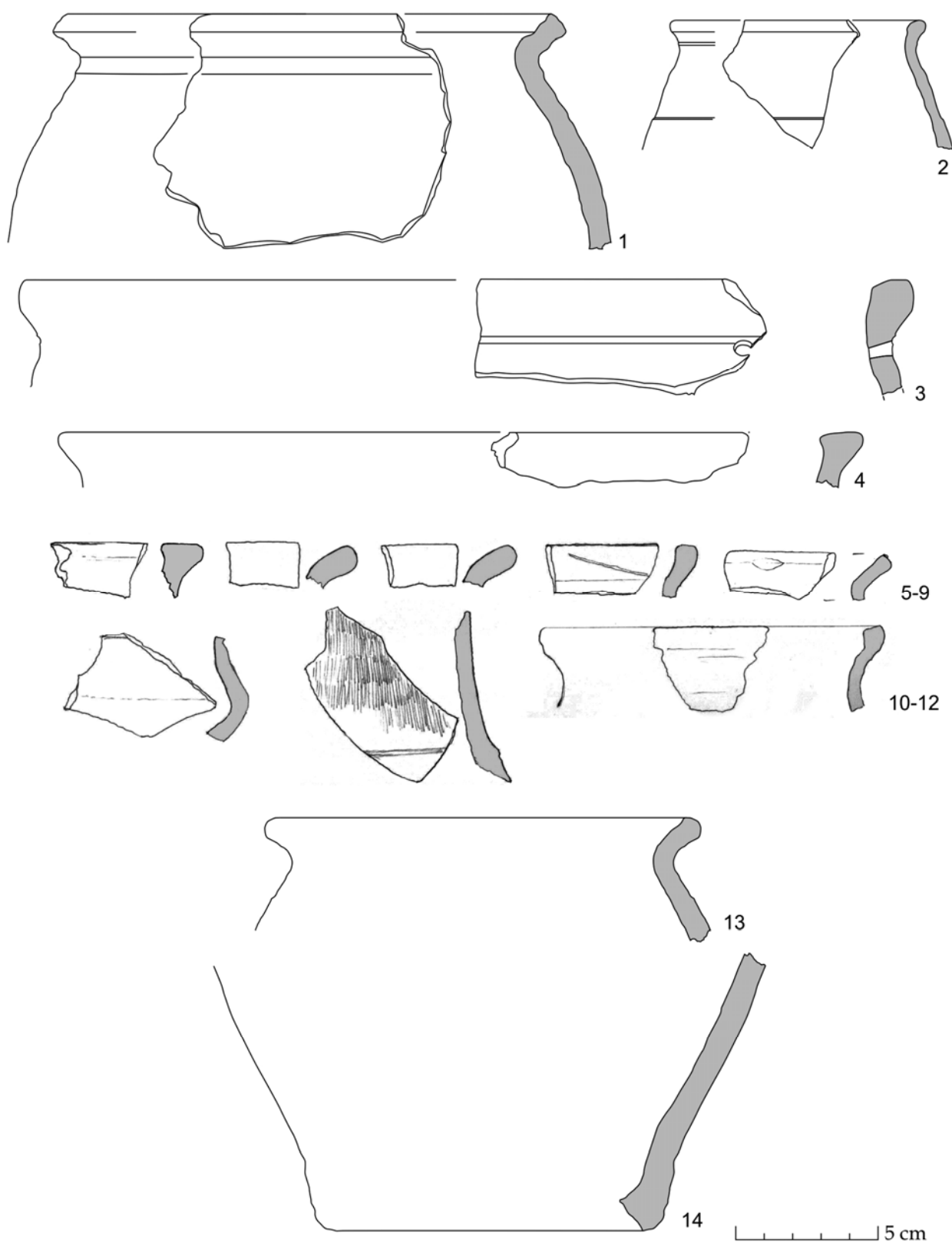
Planșa VIII. Materiale reprezentative din complexul 14.
Typical pottery from feature 14.

complexul 15

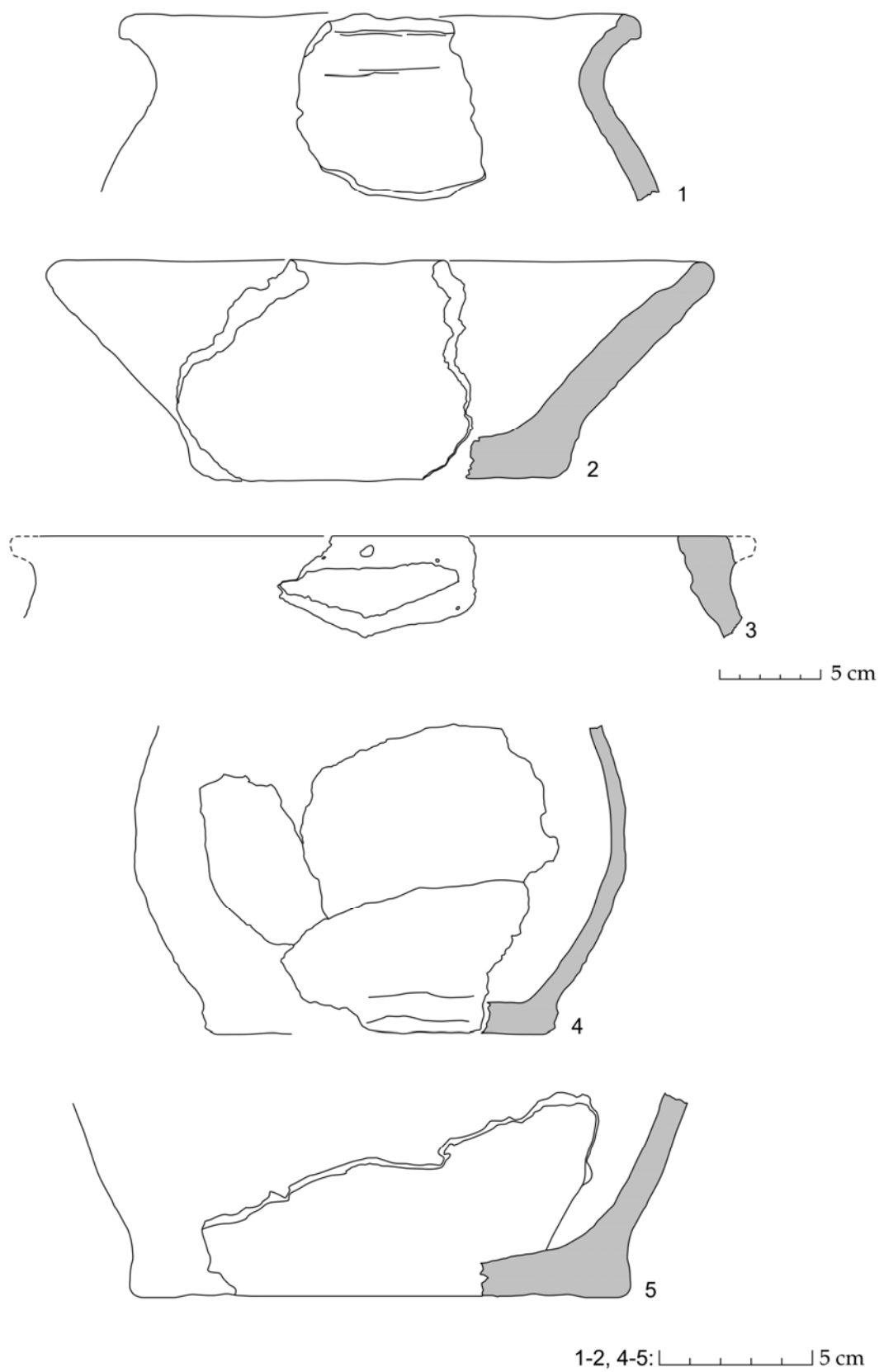
Planșa IX. Materiale reprezentative din complexul 15.
Typical pottery from feature 15.

complexul 15

Planșa X. Materiale reprezentative din complexul 15.

Typical pottery from feature 15.

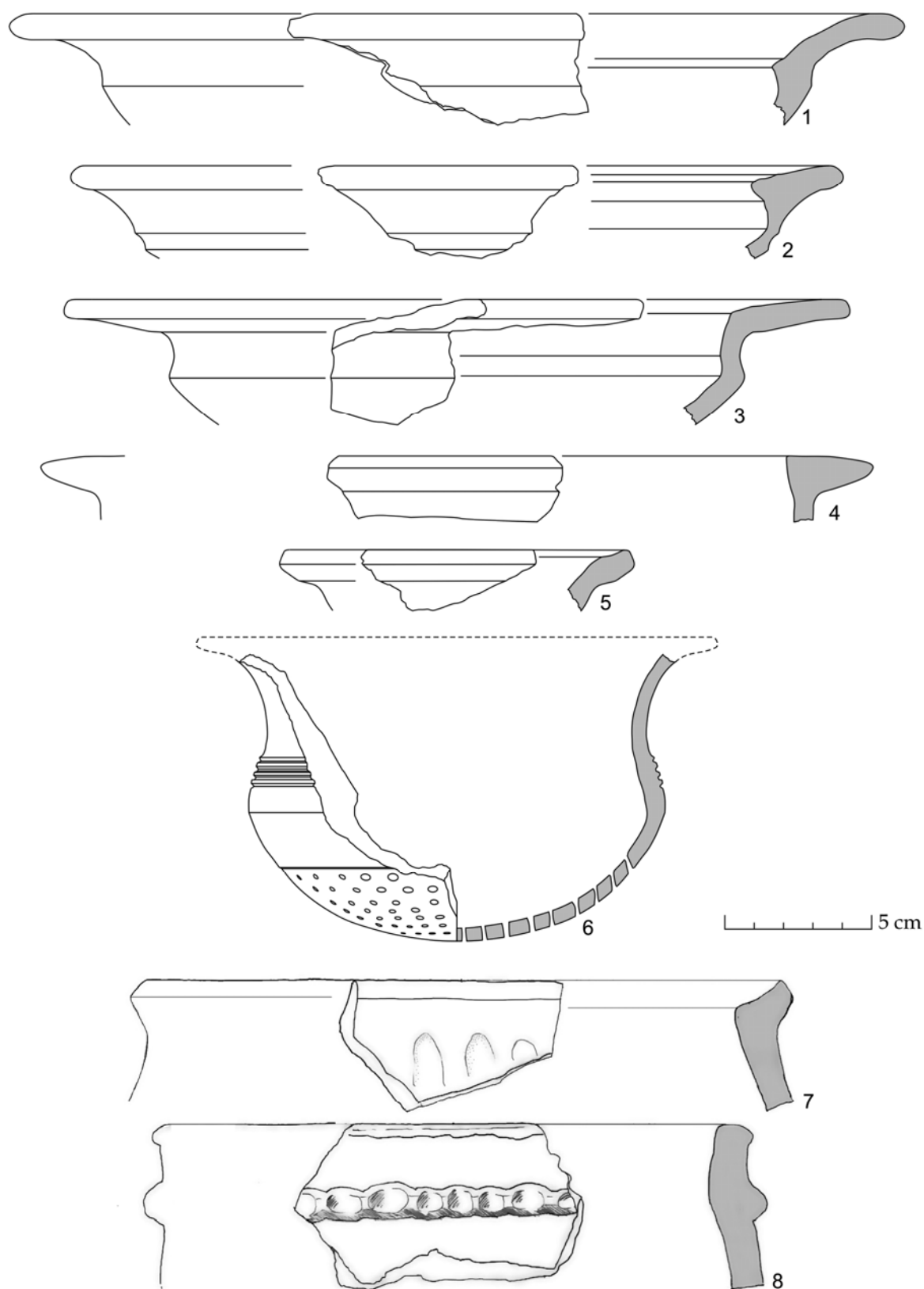
complexul 15

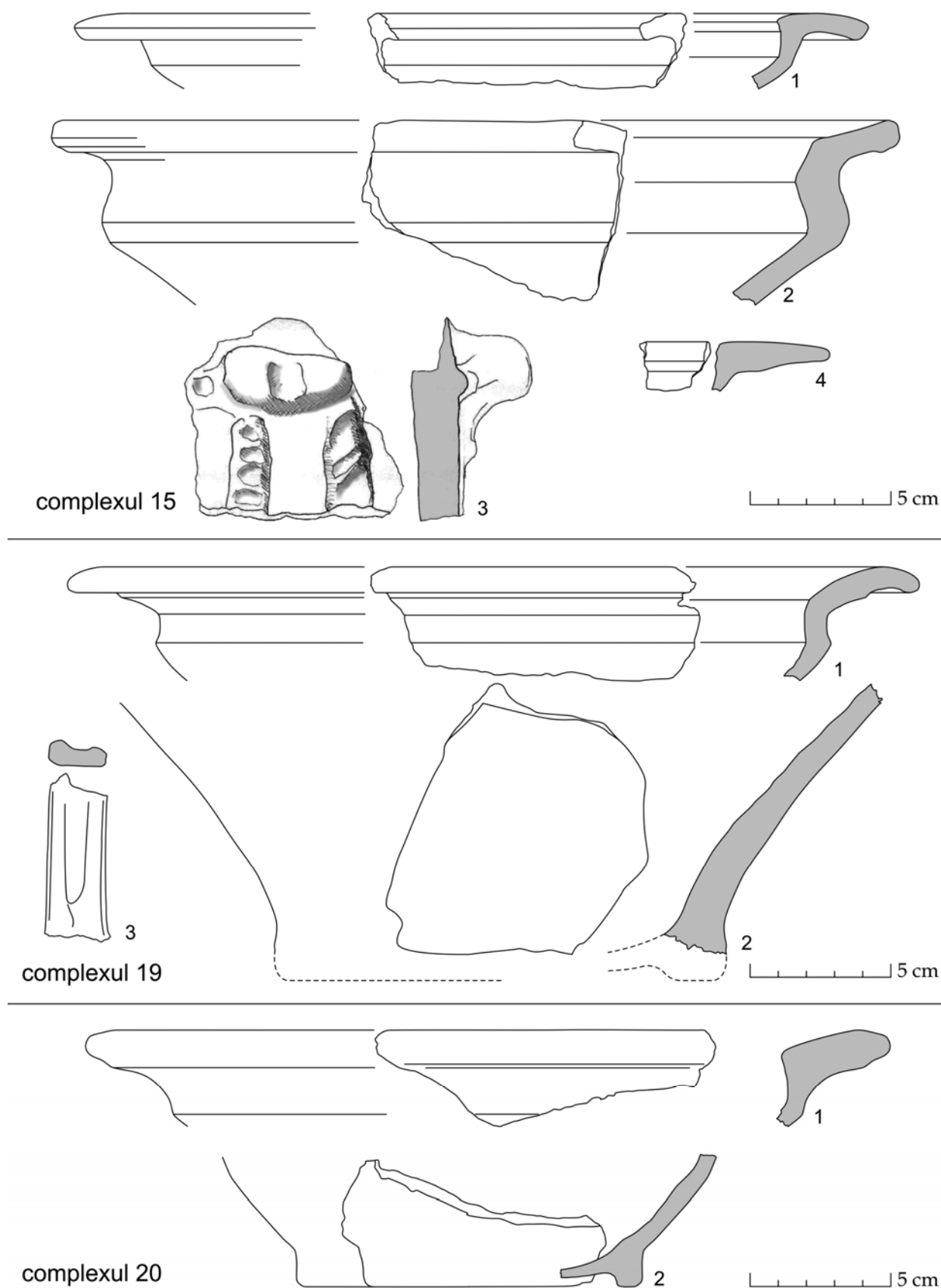
Planșa XI. Materiale reprezentative din complexul 15.

Typical pottery from feature 15.

complexul 15

Planșa XII. Materiale reprezentative din complexul 15.

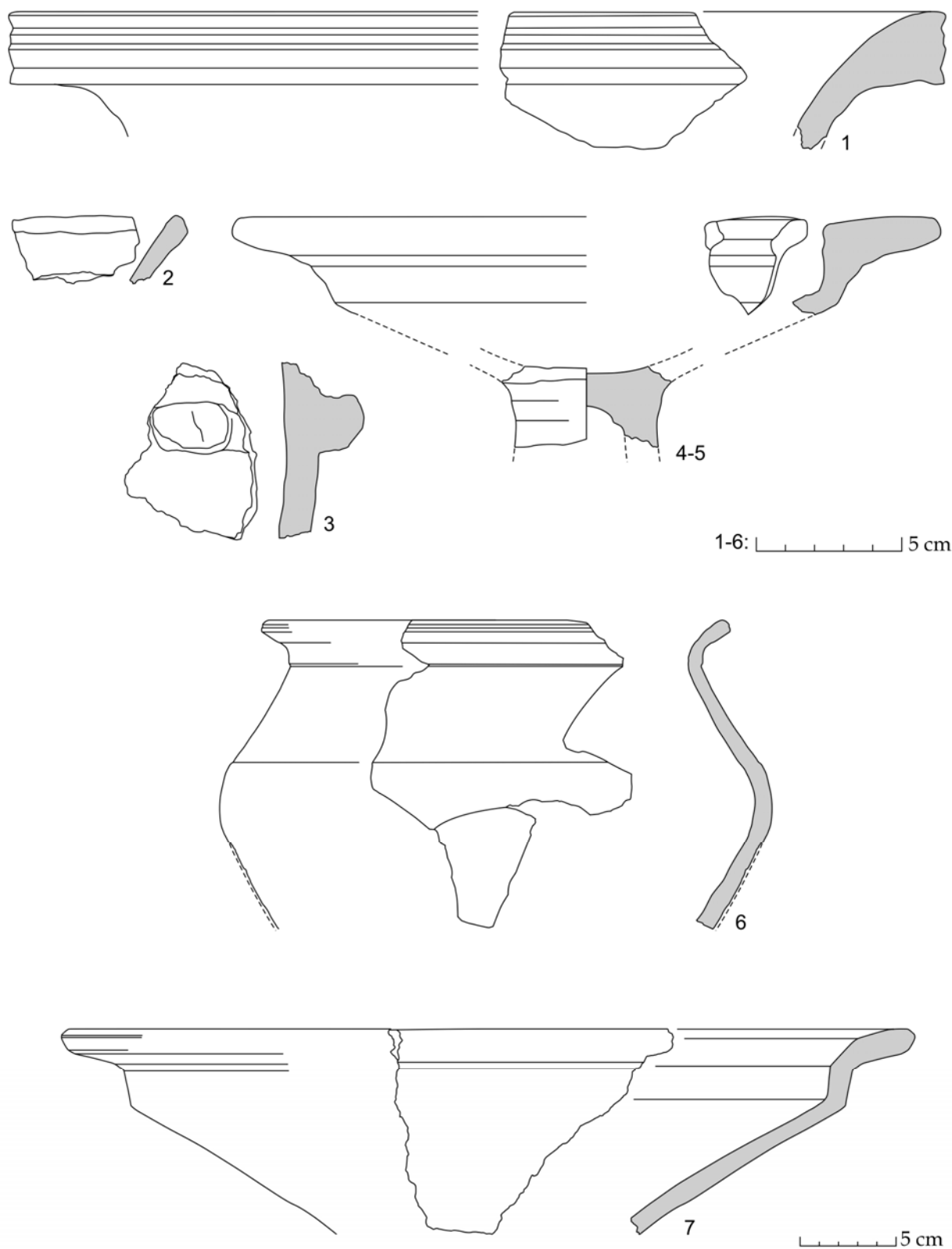
Typical pottery from feature 15.

Planșa XIII. Materiale reprezentative din complexe 15, 19 și 20.

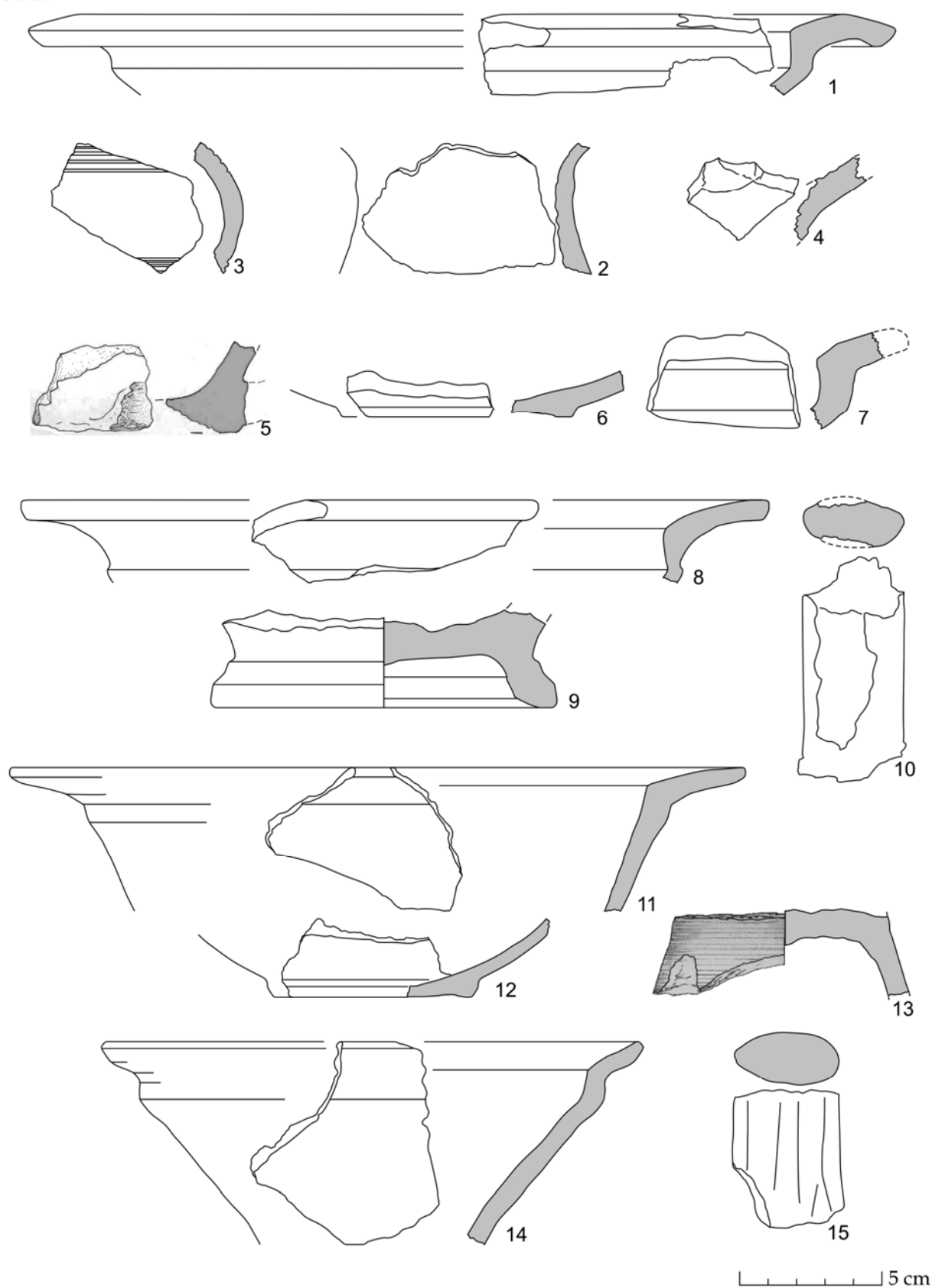
Typical pottery from features 15, 19 and 20.

strat

Planșa XIV. Materiale reprezentative din stratul de cultură.
 Typical pottery from the cultural layer.

strat

Planșa XV. Materiale reprezentative din stratul de cultură.
Typical pottery from the cultural layer.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA SUDIȚI (JUD. BUZĂU)
- COMPLEXE DIN MILENIUL I D. HR.

Daniel GARVĂN *
Gabriel STĂICUȚ *
Alin FRÎNCULEASA **

Abstract: *Archaeological research at Sudiți (Buzău County) has resulted in mostly Neolithic and Chalcolithic discoveries. Among the features excavated during the 1960s-70s by Victor Teodorescu were several structures dating to the first millennium AD. The description of these late features has remained unpublished until now, but the primary data from the field work were kept in the archives of the Prahova and Buzău County Museums (a short manuscript, the excavations journal, films, and photographs, along with the archaeological artefacts). Although this fifty year old data resource is limited it has provided basic knowledge about the communities from Northern Wallachia during the first millennium AD.*

Rezumat: *Cercetările de la Sudiți (jud. Buzău) sunt cunoscute în literatura arheologică datorită descoperirilor atribuite epocii neo-eneolitice. În cadrul săpăturilor derulate în anii 60 și 70 ai secolului XX, coordonate de arheologul Victor Teodorescu, au fost cercetate alături de structuri de locuire preistorice și o serie de complexe arheologice datând din mileniul I d.Hr.. Informațiile privind aceste ultime descoperiri au rămas în cea mai mare parte inedite. În arhivele Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova și ale Muzeului Județean Buzău am identificat un scurt manuscris, carnetele de săpătură, filme, fotografii, la care se adaugă prezența în depozitele celor două instituții a materialelor arheologice descoperite în timpul cercetărilor. Toate aceste elemente s-au constituit în baza de lucru a acestui studiu prin care am urmărit să oferim celor interesați informații suplimentare privind evoluția comunităților umane în mileniul I d.Hr. în nordul Munteniei.*

Keywords: *sarmatian necropolis; Sântana de Mureș-Cerneahov settlement; hunic cauldron; Dridu, Victor Teodorescu; archive.*

Cuvinte cheie: *cimitir sarmatic; așezare Sântana de Mureș-Cerneahov; cazan hunic; Dridu; Victor Teodorescu; arhivă.*

Introducere

Deși ne aflăm la aproape o jumătate de secol de la ultimele campanii de cercetări arheologice derulate la Sudiți (jud. Buzău), există puține studii dedicate descoperirilor de aici (Teodorescu 1966; Frînculeasa 2010a; 2011). Mai adăugăm alte scurte referiri prezente în articole sau volume ce tratează diferite culturi sau epoci (Oancea și Drâmbocianu 1978; Constantinescu 1999: 181; Frînculeasa 2010b; Frînculeasa *et al.* 2017). În anul 2009 a fost tipărit un manuscris aparținând arheologului Victor Teodorescu în care era reluată întreaga problemă a descoperirilor 'de tip Sudiți', totul din prisma cercetărilor rămase inedite derulate la începutul anilor '70 (Teodorescu 2009). În anul 2010 într-un studiu dedicat descoperirilor din epoca neo-eneolitică din localitatea Sudiți, a fost descrisă sintetic dinamica cercetărilor derulate în zonă de arheologul Victor Teodorescu (Frînculeasa 2010a: notele 12-15). Prin urmare în acest text nu vom mai relua în detaliu toată problematica, ci numai vom aminti punctele/siturile în care au fost efectuate săpături arheologice, suprafețele cercetate, adăugând scurte precizări privind rezultatele cercetărilor.

* * *

Cercetările de pe teritoriul satului Sudiți au debutat în anul 1964 (Teodorescu 1966: 226), fiind continuate între anii 1970-1973 (Frînculeasa 2010a: 25), deoarece în zonă fuseseră planificate să se întreprindă ample lucrări hidro-horticole ce urmau să afecteze situl (Teodorescu 2009: 618). Au fost efectuate săpături arheologice în mai multe puncte (Planșa I), după cum urmează:

* Muzeul Județean Buzău, Bd. Nicolae Bălcescu, nr. 50, 120360, Buzău, jud. Buzău, România; daniel_garvan@yahoo.com; staicut.gabriel@gmail.com

** Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova, str. Toma Caragiu, nr. 10, 100042, Ploiești, jud. Prahova, România; alinfrinculeasa@yahoo.com

- 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia' - patru secțiuni și nouă case: S. I = 65 x 1 m; S. II = 65,50 x 1 m; S. III = peste 75 m; S. Axial ~ 90 m; Cas. 1 = 6 x 2 m; Cas. 2 = 6 x 1,2 m; Cas. 2a = 2,30 x 1,20 m; Cas. 3 = 3,50 x 1,70 m; Cas. 3a = 2,30 x 1,70 m; Cas. 4 = 4 x 2 m; Cas. 5 = 4 x 2 m; Cas. 6 = 4 x 2 m; Cas. 7 = 4 x 2 m. Au fost identificate complexe atribuite culturilor ceramicii liniare, Boian-'Bolintineanu' și 'Giulești', cu elemente Dudești și Vădastra și un nivel cu o grosime de 0,30 m atribuit sec. IV (Planșa II.1).

- 'Movila Bălaia' - cinci secțiuni: S. IM = 28,35 x 1,50 m; S. IIM = 29,65 x 1,50 m; S. IIIM = 22,90 x 1,50 m; S. IVM = 7,35 x 1,50 m; S. VM ~ 22,90 x 1,50 m. În zona movilei, unde depunerea arheologică depășea 2,6 m, alături de complexe liniare, Boian-'Bolintineanu' și 'Giulești' au fost cercetate și complexe gumelnițene și un grup de morminte atribuite sec. II-III d.Hr. (Planșa II.1).

- 'La Purcăreată', un mic grind aflat pe malul nordic al Călmățuiului, la circa 400 m de sat, a fost trasată o singură secțiune, cu dimensiunile de 39,50 x 1,25 m. A fost sondată o așezare gumelnițeană, la partea superioară a depunerii fiind identificate și elemente specifice sec. IV d.Hr (Planșa I).

- 'Curtea lui Gheorghe Dumitru', aflată în Sudiți, vis-a-vis de biserică, a fost sondată prin două case cu dimensiunile de 2,50 x 1,50 m și 2 x 1 m, între ele fiind lăsat un martor de 0,15 m. Au fost descoperite fragmente ceramice Boian-'Giulești', iar la adâncimea de 1,30 m a fost cercetat un schelet uman orientat SSE-NNV (Planșa XII.4).

- 'Crucea lui Ștefan', punct amplasat în marginea de est a satului, înaintea ultimelor case, între Călmățui și șoseaua spre Smeeni, a fost cercetat între anii 1970 și 1971. Au fost deschise patru secțiuni și patru case: S. I = 48,86 x 1,25 m; S. II = 24,90 x 1,25 m; S. III = 21,50 x 1 m; S. IV = 23,45 x 1,25 m; Cas. 1 = 1 x 1,25 m; Cas. 2 = 1,75 x 1,46 m; Cas. 3 = 5 x 4,95 m; Cas. 4 = 1 x 1 m. Au fost cercetate nouă morminte, unele atribuite cu certitudine perioadei de început a epocii bronzului (Frînculeasa 2011; Frînculeasa *et al.* 2017: 44 și urm.) și un bordei Dridu (Planșa X.3). Fragmente ceramice specifice sec. VIII-X au fost descoperite în majoritatea secțiunilor.

În demersul nostru, sursele de documentare au constatat în jurnalele de șantier, un scurt text în manuscris în care sunt descrise mormintele de la 'Movila Bălaia', la care se adaugă un set de fotografii extrase de pe filmele originale descoperite în arhiva Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova. Materialul arheologic atribuit mileniului I d.Hr. nu este foarte numeros. În colecțiile Muzeului Județean Buzău au fost identificate două vase (Planșele III.B3 și IV.3a-b) din zona cimitirului din sec. II-III. Celelalte vase menționate în jurnale au fost identificate doar în fotografiile realizate în momentul descoperirii. Secolului al IV-lea îi este atribuit un lot ceramic eterogen, conținând ceramică locală lucrată la roată sau manual, dar și ceramică de import. Tot pentru această perioadă, în jurnalul de șantier am identificat descrierea unui complex ce constă dintr-o groapă și un cuptor de redus minereu. Alte trei gropi, notate Cpl. A, G și K, au fost identificate pe un plan și profilul din S. I. În perimetrul sitului de la hotarul dintre cele două sate s-a descoperit un fragment de cazan datat în sec. V și atribuit populației hunice. Acesta se află în colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova (nr. inv. 3.4.20581) (Lichiardopol 2007: tabel LXXVI/h). Pentru nivelul de locuire atribuit sec. VIII-X se păstrează un lot redus de fragmente ceramice și o schiță a unui bordei cu pietrar.

Descrierea complexelor datate în sec. II-III

Pe suprafața 'Movilei Bălaia' au fost cercetate cinci morminte de înhumatie, dispuse în secțiunile I (M. 2, M. 3, M. 4 și M. 5) și II (M. 1). Toate descrierile acestor complexe provin dintr-un text în manuscris ce are mai puțin de o pagină, format A4, identificat în arhiva Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova ('fond Victor Teodorescu'). Pentru M.2 există și un desen, iar pentru M.1?, M.2, M.4 și M.5 s-au păstrat fotografii.

- **Mormânt nr. 1** – mormânt de adult, orientare VNV-ESE, identificat la -0,20 m adâncime, între m 12,80 și 14,45. Poziția scheletului nu poate fi precizată, mormântul fiind deranjat. Fără inventar. Nu au fost identificate schițe în arhiva de șantier. Scheletul deranjat pare să apară pe o fotografie în care numărul complexului este poziționat greșit (Planșa IV.4).

- **Mormânt nr. 2** – mormânt de adult, orientare ENE-VSV, identificat la -0,65 m adâncime, între m 26 și 27,25. Scheletul depus în decubit dorsal (Planșele III.A1-2 și XIII.3).

Inventar: cană cu o toartă, lucrată la roată, din pastă fină, buza îngroșată și ușor răsfrântă, gât scurt, corp globular, fund inelar, toartă lată, ovală în secțiune. Sub buză prezintă o șanțuire, pe gât este decorat în tehnica lustruirii cu registre de linii verticale (conform unei schițe din jurnalul de șantier), iar zona de contact între gât și corp este marcată prin două caneluri orizontale (dimensiuni - înălțime = Î: 21 cm; diametru gură = DG: 9,3 cm; diametru maxim = DM: 15,7 cm; diametru bază = DB: 7,2 cm); depusă deasupra cotului stâng (Planșa III.A3).

- **Mormânt nr. 3** – mormânt de copil, orientare N-S, descoperit la -0,40 m adâncime, între m 27,60 - 28. Fără inventar. Nu au fost identificate schițe sau fotografii în arhiva de șantier.

- **Mormânt nr. 4** – mormânt de adult, orientat NE-SV, identificat la adâncimea de -1,00 m, între m 25,20 - 25,60 (Planșa IV.1).

Inventar:

1. Castron tronconic, lucrat la roată, din pastă fină, cu buza îngroșată și răsfrântă în afară, partea superioară verticală și fund inelar (dimensiuni - DG: 21 cm); depus în partea dreaptă a craniului (Planșa IV.2a-b).

2. Căniță cu o toartă, lucrată la roată, din pastă fină, arsă oxidant. Corp globular, gura ușor evazată, fund inelar. Pe corp prezintă urme de angobă de culoare roșie, iar sub buză sunt realizate două caneluri. Toarta, care unește buza de zona de deasupra diametrului maxim, este bombată și are o nervură mediană (dimensiuni - Î: 9,3 cm; DG: 7,2 cm; DM: 9,9 cm; DB: 4,3 cm); depus în zona genunchiului drept (Planșa IV.3a-b).

- **Mormânt nr. 5** – mormânt de copil; orientat N-S, identificat la adâncimea de -1 m, între m 28,60 - 29 (Planșa III.B1-2).

Inventar: vas bitronconic, modelat cu mâna, din pastă fină, culoare cărămizie cu urme de ardere secundară, gura îngustă cu marginea rotunjită, gât scurt și fund plat (dimensiuni – Î: 10,2 cm; DG: 4,6 cm; DM: 10,4 cm; DB: 5,0 cm); depus în partea stângă a craniului (Planșa III.B3).

Tot din zona cimitirului provin două vase (Planșa IV.5-6) identificate doar pe baza unor fotografii aflate în arhiva Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova. Vasele nu au context de descoperire, dar din punct de vedere tipologic se încadrează în aceeași perioadă.

1. Vas-urnă cu corp sferoidal, cu gura largă, buză rotunjită, gât scurt, fund inelar (dimensiuni – Î: 17,5 cm; DG: 15 cm; DM: 19,2 cm; DB: 8,2 cm) (Planșa IV.6).

2. Vas bitronconic, cu buza lătită, răsfrântă orizontal, cu gât larg și scurt și picior inelar (dimensiuni – Î: 7,6 cm; DG: 5,4 cm; DM: 7,3 cm; DB: 2,9 cm) (Planșa IV.5).

Cimitirul identificat în punctul 'Movila Bălaia' se adaugă unor descoperiri similare din zona Buzăului, printre acestea numărându-se cele de la Buzău 'Sud' (Drâmbocianu 1981), Largu 'Cornul Malului' (Dragomir 1959; Dragomir și Croitoru 2011), Luciu (Drâmbocianu 1974), Balta Albă (Constantinescu 1978), Smeeni 'Movila Mare' (Simache și Teodorescu 1962; Frînculeasa *et al.* 2017), toate atribuite populației sarmatice și datate în sec. II-III.

Descrierea descoperirilor din sec. IV

Materialele din sec. IV, reprezentate în exclusivitate de fragmente ceramice neîntregibile, provin din punctele 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia' și 'La Purcăreață', toate fiind tipice culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Lotul cel mai consistent a fost descoperit în primul punct, unde sunt menționate și complexe, fără alte detalii.

Ceramica lucrată la roată este preponderentă, fiind reprezentată atât de fragmente din pastă fină, cât și de fragmente din pastă zgrunțuroasă (specia 'ciment'). În cele mai multe cazuri fragmentele sunt de culoare cenușie, provenind de la un registru variat de forme: borcane, castroane, străchini, căni și vase de provizii de dimensiuni mari ('Krausengefässe'). Din această categorie ceramică pot fi amintite mai multe fragmente de buze, cu marginea rotunjită dreaptă (Planșele V.1 și VI.7-8), răsfrântă oblic sau orizontal în exterior (Planșa VI.2-6), cu marginea puternic îngroșată sau lătită orizontal la interior și la exterior (în forma literei 'T') (Planșa V.8). Tot de la vase lucrate la roată au fost găsite fragmente de pereți cu decor incizat realizat din registre de linii paralele orizontale și în val, în unele cazuri asociate, sau din caneluri (Planșa VIII.1-6). În cazul fragmentelor de funduri, acestea sunt inelare, drepte și plate profilate (Planșele V.2-7 și VI.9-10).

Ceramica lucrată la roată de culoare gălbui-cărămizie este mai redusă comparativ cu cea cenușie, fiind reprezentată doar de câteva fragmente lucrate din pastă zgrunțuroasă, având ca degresant nisip cu granulație mare: o porțiune dintr-o buză cu marginea îngroșată și răsfrântă, pereți de borcane, decorate cu linii incizate orizontale și în val și un fund drept provenind de asemenea de la un borcan (Planșa VIII.1-6).

În grupa ceramicii lucrate cu mâna se încadrează doar câteva fragmente de borcane, modelate din pastă grosieră, arse neuniform, cu nuanțe care variază de la cenușiu-gălbui la gri-negricios: o buză evazată decorată cu creștături oblice (Planșa VIII.9), o buză ușor evazată (Planșa VIII.8), partea superioară a unui borcan cu buza dreaptă și decor realizat din alveole circulare dispuse pe umăr (Planșele VI.1 și VIII.7), două fragmente de pereți (Planșa VIII.10, 12) și un fund plat (Planșa VIII.11).

Ceramica de import este reprezentată de fragmente de amfore și căni, toate lucrate la roată, din pastă fină sau dură, cu mult nisip în compoziție, arse oxidant. Dintre acestea menționăm: un fragment de gură cu buza lată, răsfrântă orizontal (Planșele V.11 și VII.17), șapte fragmente de pereți decorati cu caneluri paralele largi sau înguste (Planșa VII.7-13), trei fragmente de toarte late, ovale în secțiune, dintre care una cu canelură mediană (Planșa VII.15), precum și două funduri de amforă, cilindrice, unul cu baza evazată și inelară (Planșele V.9 și VII.14), celălalt cu baza ruptă (Planșele V.10 și VII.16).

În jurnalul de săpătură din anul 1970 este descris un complex compus dintr-o groapă și un cuptor de redus minereul. În acest caz dispunem alături de descriere, de reprezentări grafice și fotografii (Planșa XII.1-3). În continuare, redăm conținutul jurnalului:

„Complexul se întinde de la c. 18 la c. 23 și este format dintr-o groapă a cărei buză se află la o adâncime de 1,08 m și ține de la c. 18 la c. 21, și un cuptor de redus minereu de fier.

Descrierea cuptorului de redus minereu de fier:

- Cuptorul se află la c. 22, între metri 21,20 și 22,10;

- Adâncimea: 1,20 m;

- Are trei faze de folosire, fiecare fază fiind marcată de un strat cărămiziu:

I. faza și cea mai veche nu are crustă silicioasă (cel puțin ce se observă în stadiul actual al săpăturii).

II. fază posterioară, are un strat silicios de 1 cm. Între I și al II-lea strat se observă un strat gros de 3 cm de pământ galben vinețiu. De asemenea, în plan orizontal între I și al II-lea există o buză de vas.

III. fază (și ultima), are la suprafață un strat silicios cu grosimea de 0,5 cm. Sub acest strat se află unul cărămiziu de 1,3 cm.

- În partea estică a cuptorului se află o groapă la o adâncime de 1,45 m.

- Inventarul gropii:

- fragmente mici de ceramică și oase

- un ciob, buză de vas, lucrat la roată repede, pastă fină, culoare cenușie, găsit la o adâncime de 1,25 m.

- o bucată de fier ruginit, se crede că ar fi muștiucul de suflat rămas pe loc

- un ciob alături de această bucată de fier

- Datate sec. IV-V – după inventar.”

Cele trei complexe identificate, conform desenului profilului, au fost săpate de la baza depunerii din sec. IV, perforând nivelurile neo-eneolitice (Planșa IX).

- Cpl. A a fost surprins la capătul sudic al S. I, în primul metru. A intersectat secțiunea pe o lungime de circa 1,10 m, iar adâncimea a fost de 0,80 m.

- Cpl. G, identificat în dreptul m 17-18, reprezintă o groapă cu pereții drepți și fundul alveolat. În umplutură se observă două lentile, redată în documentația originală cu negru și cărămiziu, ce ar putea indica existența unor straturi de cărbune și chirpici. Legenda profilului lipsește. Deschiderea la gură era de circa 1,20 m și se adâncea până la -1 m.

- Cpl. K este o groapă în formă de clopot, având fundul drept. A fost surprinsă în dreptul m 24-25 și avea deschiderea la gură de 1,20 m, baza de 1,50 m și adâncimea de 1,30 m.

Descoperiri din sec. V

Din perimetrul sitului identificat la 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia' provine un fragment din peretele unui cazan din bronz (Planșa XI.1) de tipul cu mânere împodobite cu protuberanțe în formă de ciuperci și corp cilindric. Fragmentul are dimensiunile L: 5,2 cm; LA: 2,9 cm; grosimea peretelui cu nervură: 1,4 cm și este decorat pe partea exterioară cu două nervuri proeminente paralele, verticale, care pleacă din zona umărului spre baza vasului. Pe vasele întregi astfel de nervuri sunt grupate în patru registre verticale. Exemplare întregi sau fragmentare au mai fost descoperite la Ionești (jud. Dâmbovița), Desa (jud. Dolj), Boșneagu (jud. Călărași), Hotărani (jud. Mehedinți), Sucidava – Celei (jud. Olt) și Hinova (jud. Mehedinți) (Harhoiu și Diaconescu 1984), toate fiind legate de epoca migrației hunice din prima jumătate a sec. V d.Hr.

Descoperiri din sec. VIII-X

Din punctul 'Crucea lui Ștefan' provine un lot mic de fragmente ceramice atribuite acestei perioade. Tot aici a fost cercetată o locuință contemporană, prevăzută cu pietrar, a cărei schiță parțială se regăsește în documentația de șantier. Desenul corespunde momentului primei extinderi a Cas. 3, când a fost dezvelit colțul de nord-est al locuinței și parțial pietrarul (Planșa X). Pentru următoarea fază de extindere a casei necesară cercetării integrale a locuinței nu am identificat alte informații.

Fragmentele ceramice provenite din acest loc sunt realizate în totalitate din pastă nisipoasă, având ca degresant nisip și pietricele, arse oxidant sau reducător, cu nuanțe la exterior ce variază de la gălbui-cărămiziu la cenușiu. Vasele de la care provin sunt cu precădere borcane, lucrate la roată înceată, decorate pe suprafața exterioară cu striuri realizate cu pieptenele, dispuse orizontal sau în val, în unele cazuri asociate în registre alternante (Planșa XI.2-17). Conform marcajelor, din interiorul bordeiului provin câteva fragmente de același tip și un fragment din fundul plat al unui vas, decorat cu o marcă de olar realizată dintr-o cruce (?) înscrisă în două pătrate (Planșa XI.18).

Caracteristicile fragmentelor ceramice descoperite în punctul 'Crucea lui Ștefan', tipice pentru perioada secolelor VIII-X d.Hr., indică prezența în zonă a unei așezări aparținând culturii Dridu. Așezarea se înscrie în seria de descoperiri din Muntenia, dintre care le amintim pe cele de la Vadu Săpat, Șirna, Târgșoru Vechi (jud. Prahova), Dridu, Bucu, Vlădeni (jud. Ialomița), Pietroasele (jud. Buzău) (Ciupercă 2012).

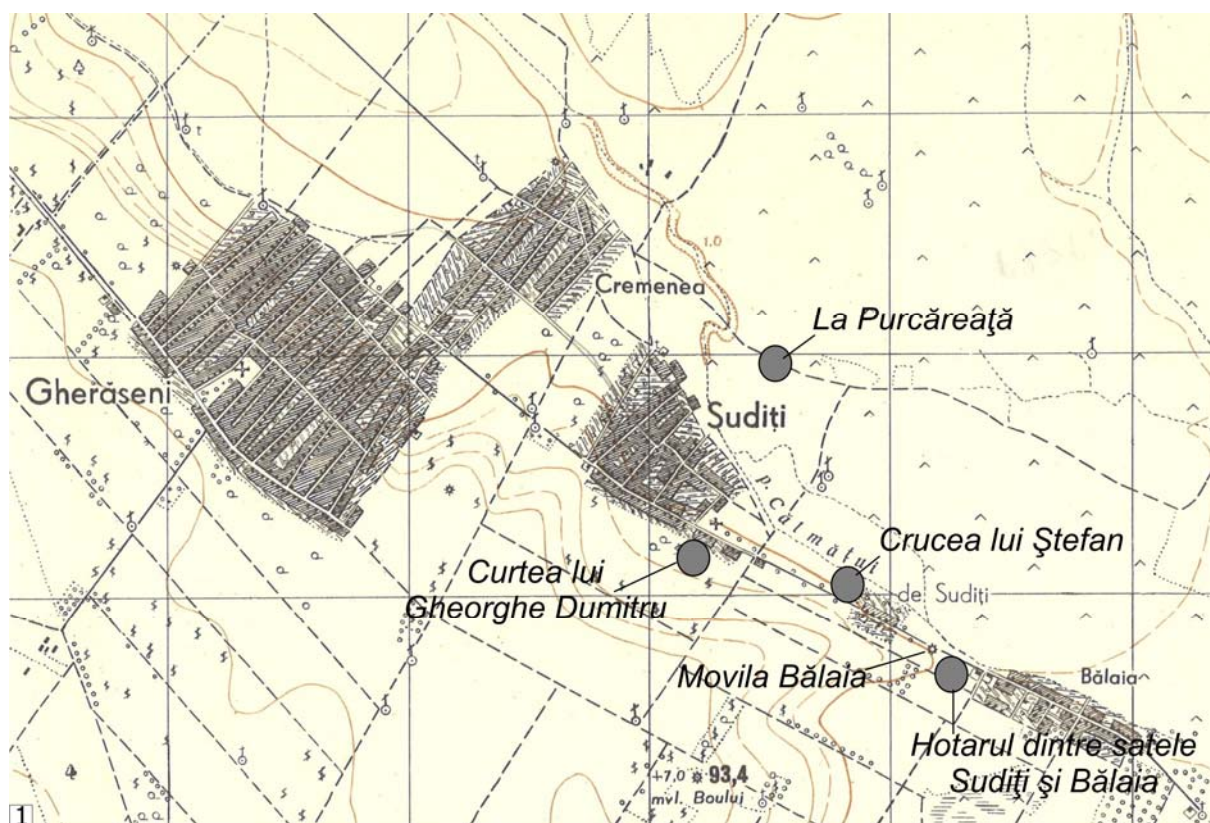
Concluzii

Fără să avem acces la un lot de materiale și complexe reprezentative pentru segmentul cronologic analizat, publicarea acestora se dorește o modestă contribuție la complicata problemă a arheologiei mileniului I. Cu excepția documentației grafice în care sunt redată complexe preistorice (1970), arhiva de șantier nu este una foarte relevantă. Fotografiiile și desenele indică un anumit tip de cercetare caracterizată de păstrarea materialelor 'in situ' pentru o perioadă, timp necesar, probabil, pentru ca săpătura și situațiile arheologice să poată fi verificate și interpretate de cineva cu experiență (Planșele XIII și XIV). Nu ar trebui exclusă posibilitatea ca cercetările să se fi derulat (parțial) în același timp în două situri, respectiv 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia' și 'Movila Bălaia' sau eventual 'Crucea lui Ștefan' și unul din cele două puncte menționate. O altă explicație ar putea fi legată de prezența cu intermitență a arheologului Victor Teodorescu în teren, supliniți de mai tinerii arheologi Vasile Drâmbocianu și Dan Lichiardopol. Materialele și complexe arheologice descoperite în siturile de la Sudiți, redată în acest text, vin să se adauge numeroaselor descoperiri contemporane aflate în zona apropiată Subcarpaților de Curbură.

Bibliografie

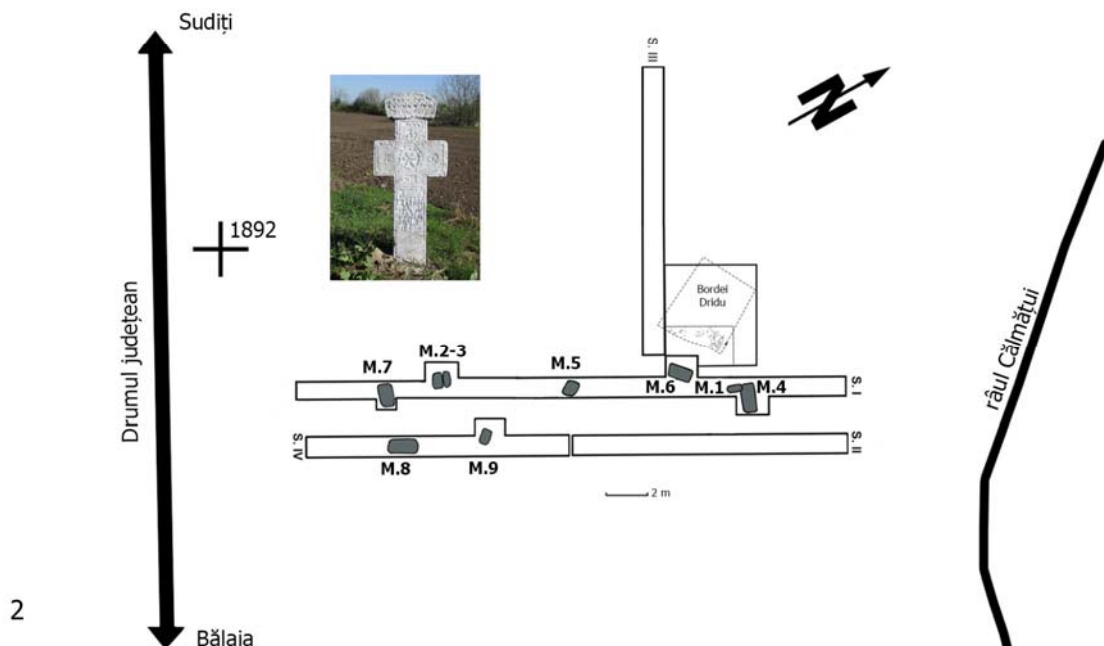
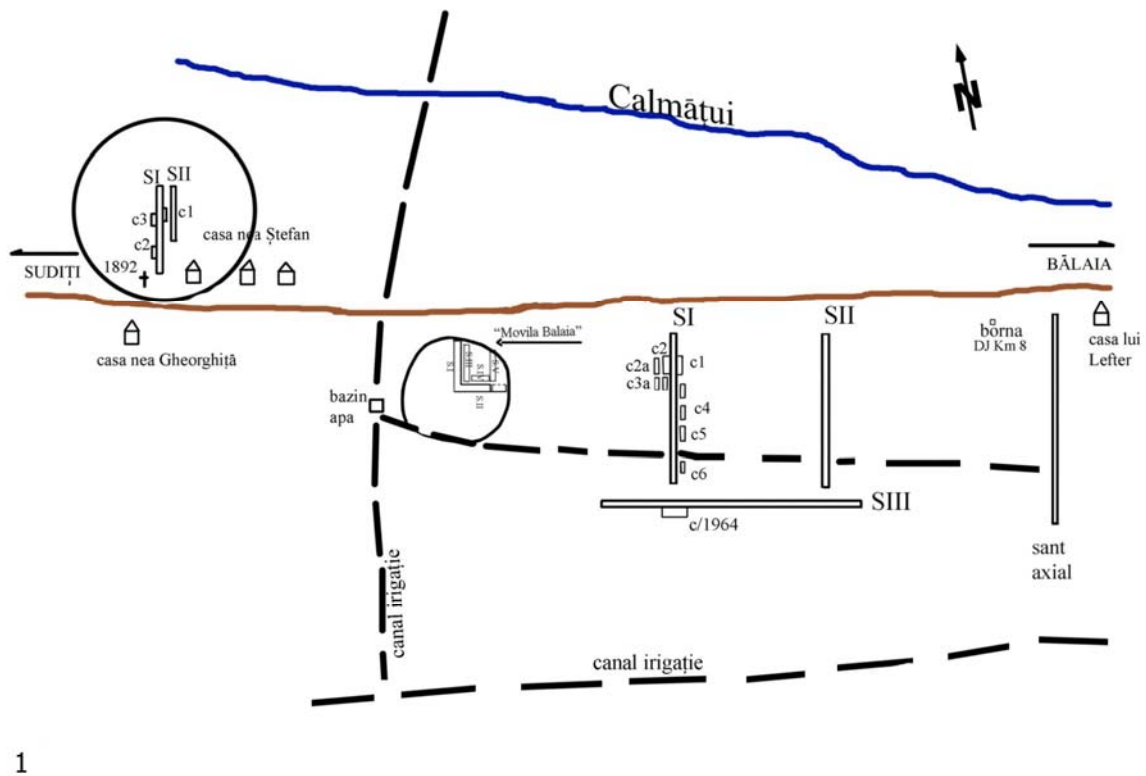
- Ciupercă, B. (2012) 'Așezările din Muntenia în secolele VIII-X', *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 63(3-4): 361-72.
- Constantinescu, M. (1978) 'Un mormânt din perioada migrațiilor, descoperit la Balta Albă, județul Buzău', *Mousaios* II: 22-5.
- (1999) *Memoria pământului între Carpați și Dunăre*, București: Ed. Fiat Lux.
- Dragomir, I.T. (1959) 'Săpăturile arheologice de la Largu (r. Filimon Sîrbu, reg. Galați)', *Materiale și cercetări arheologice* VI: 497-508.
- Dragomir I.T. și Croitoru C. (2011) 'La necropole sarmatique de Largu (dep. de Buzău)', *Istros* XVII: 31-54.
- Drâmbocianu, V. (1974) 'Un mormânt sarmatic descoperit la Luciu (jud. Buzău)', *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 25(2): 303-7.
- (1981) 'Șantierul arheologic de salvare din punctul Buzău-Sud', *Mousaios* III: 50-67.
- Frînculeasa, A. (2010a) 'Noi informații privind cercetările arheologice de la Sudiți, com. Gherăseni (jud. Buzău). Descoperiri din epoca neo-eneolitică', *Mousaios* XV: 23-54.
- (2010b) *Epoca neolitică în nordul Munteniei*, Ploiești: Ed. Ploiești-Mileniul III.
- (2011) 'Morminte din epoca bronzului de la Sudiți (jud. Buzău)', *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* 62(3-4): 251-64.
- Frînculeasa A., Simalsik, A., Preda, B. și Garvăn, D. (2017) *Smeeni-Movila Mare. Monografia unui sit arheologic regăsit*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Harhoiu, R. și Diaconescu, P. (1984) 'Hunnischer Kessel aus Muntenien', *Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Nouvelle Série* 28(1-2): 99-116.
- Lichiardopol, D. (2007), 'Kesselfragment', în *Attila und die Hunnen: Begleitband zur Ausstellung im Historischen Museum der Pfalz, Speyer vom 17. Juni 2007 bis 6. Januar 2008*, p. 333, Stuttgart: Konrad Theiss.

- Oancea, Al. și Drâmbocianu, V. (1978) 'Contacte între cultura Monteoru și grupuri de populații nord-pontice, în lumina descoperirilor din județul Buzău', *Mousaios. Studii și cercetări de istorie locală* II: 3-9.
- Simache N.I. și Teodorescu, V. (1962) 'Săpăturile arheologice de salvare de la Smeeni (r. Buzău, reg. Ploiești)', *Materiale și cercetări arheologice* VIII: 273-82.
- Teodorescu, V. (1966) 'Date preliminare privind cultura cu ceramică liniară din teritoriul de la sud de Carpați al României', *Studii și cercetări de istorie veche* 17(2): 223-33.
- (2009) 'Date noi privind aspectul Sudiți al ceramicii liniare (Sudiți 1970)' în L.M. Dulgheru și A. Frînculeasa (ed.) *Victor Teodorescu. Studii și cercetări arheologice în Muntenia*, pp. 618-23, Ploiești: Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova.

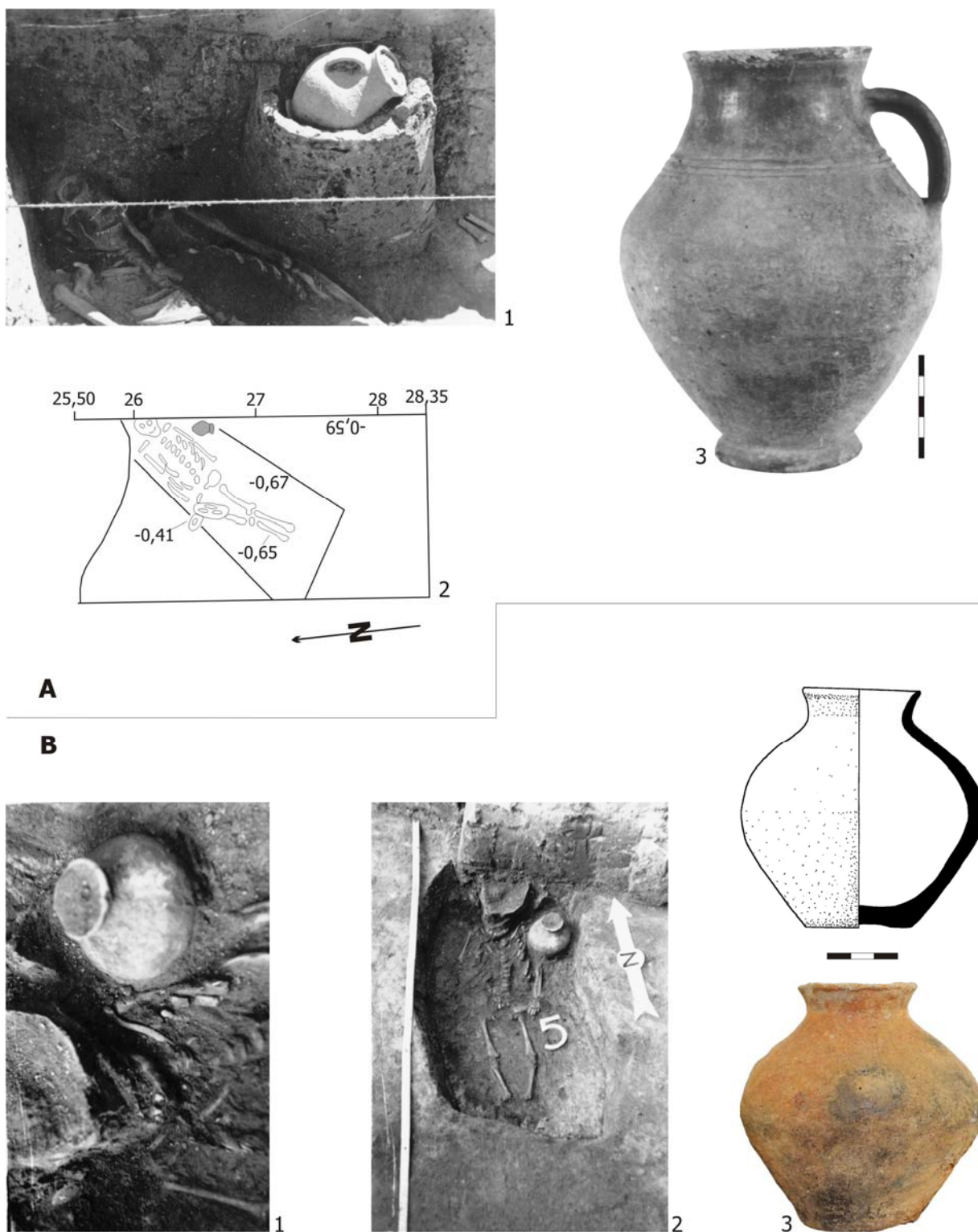
Planșa I. 1. Harta localității Sudiți cu marcarea punctelor în care s-au făcut cercetări. 2. Ortofotoplanul zonei și zonele cercetate: 1. Zona siturilor 'Movila Bălaia' și 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 2. 'Crucea lui Ștefan'; 3. 'Purcărească'; 4. 'Curtea lui Gheorghe Dumitru'.

1. Map of Sudiți, with the research areas mentioned in the text. 2. Aerial view of the same area: 1. 'Movila Bălaia' and 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 2. 'Crucea lui Ștefan'; 3. 'Purcărească'; 4. 'Curtea lui Gheorghe Dumitru'.

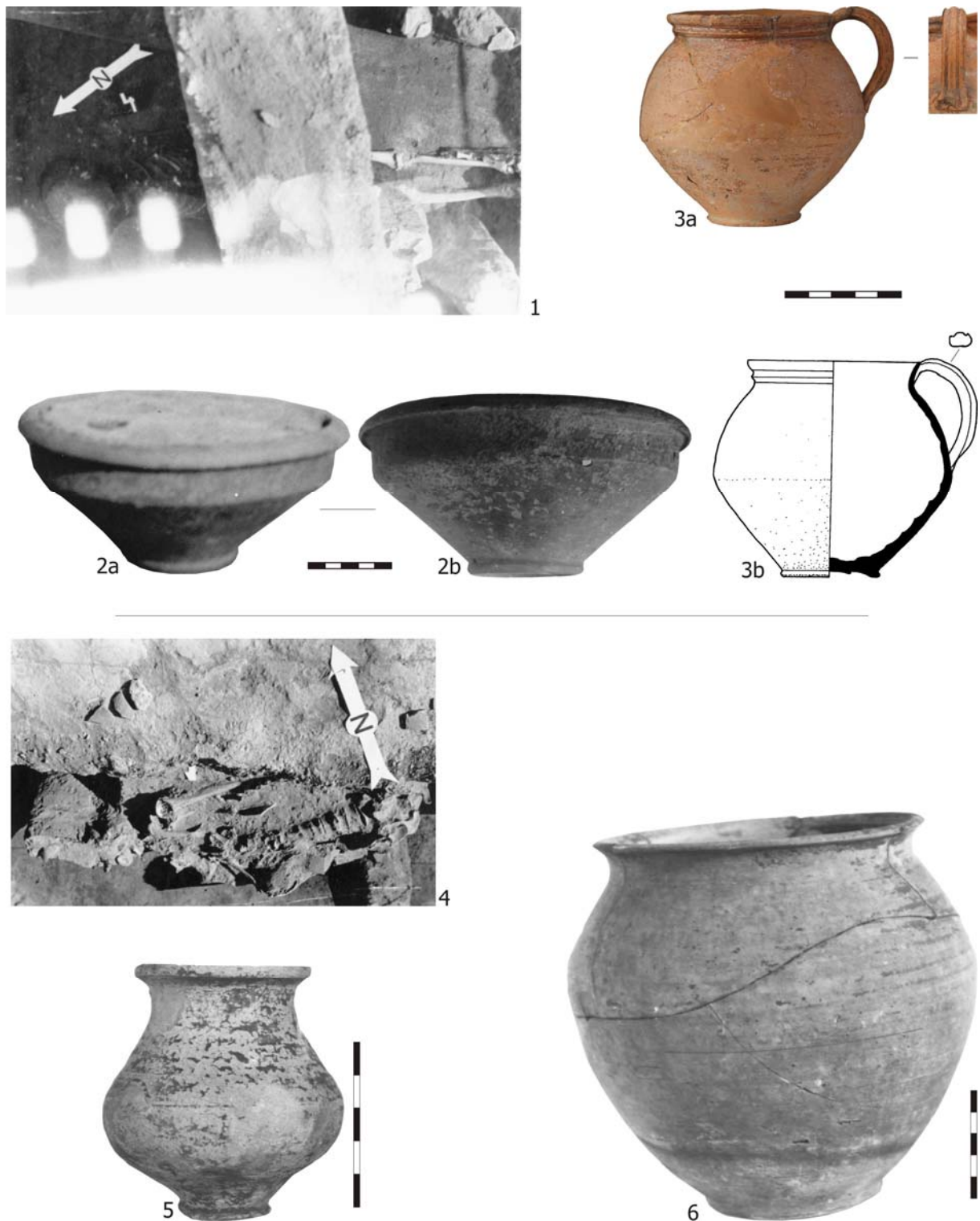
Planșa II. 1. Planul săpăturilor de la Sudiți, punctele 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia', 'Movila Bălaia' și 'Crucea lui Ștefan'; 2. 'Crucea lui Ștefan' (foto 2017) și planul săpăturilor din acest punct (după Frînculeasa 2011, cu adăugiri).

1. The plan of the excavations from Sudiți, 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia', 'Movila Bălaia' and 'Crucea lui Ștefan'; 2. 'Crucea lui Ștefan' (photo 2017) and the plan of the excavations at this location (after Frînculesa 2011, with additions).

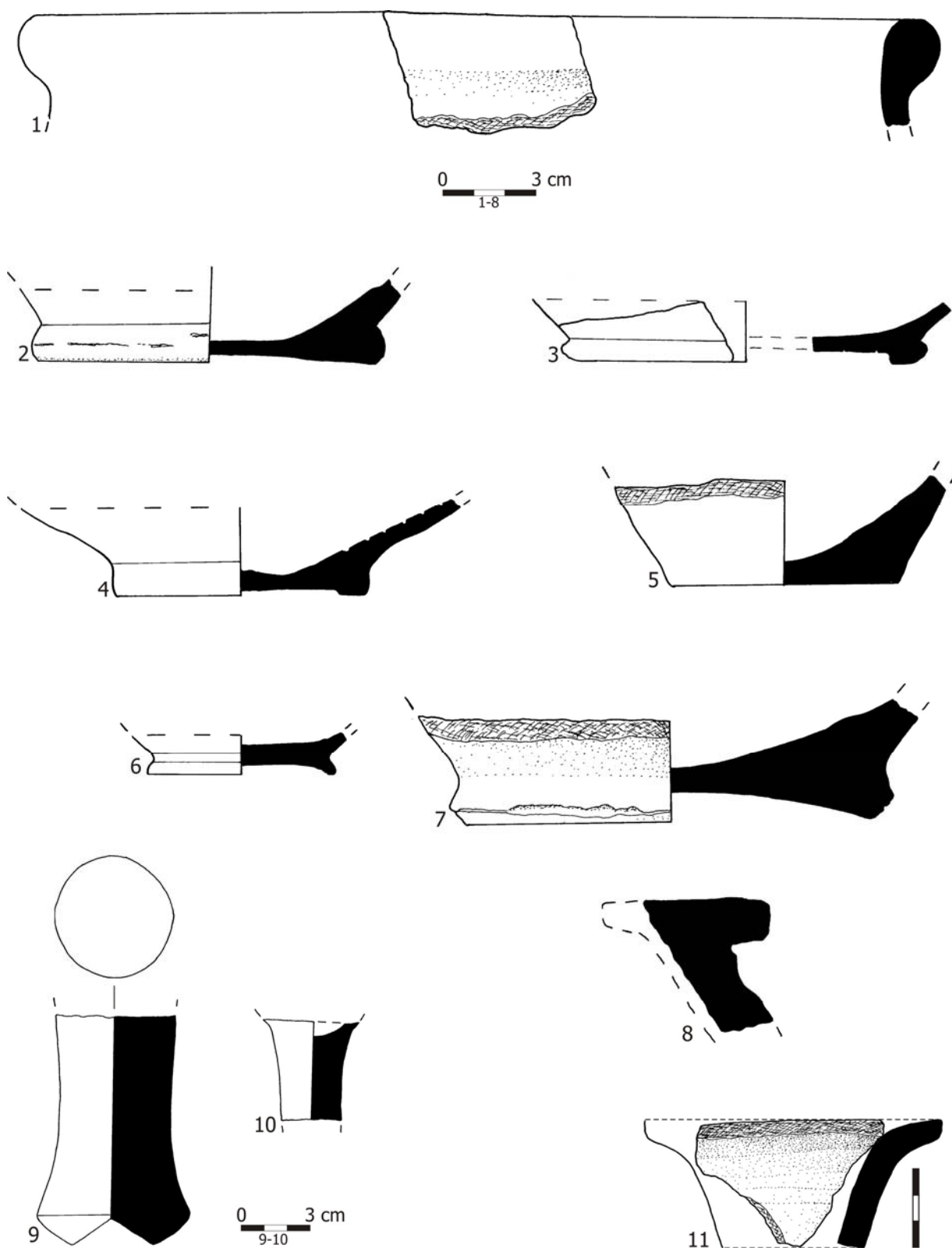
Planșa III. Cimitirul de la 'Movila Bălaia'. A. Mormântul 2: 1. Foto 'in situ'; 2. Planul mormântului; 3. Vasul din mormânt. B. Mormântul 5: 1-2 foto 'in situ'; 3. Vasul din mormânt.

The Cemetery from 'Movila Bălaia'. A. Grave 2: 1. Photo 'in situ'; 2. The tomb plan; 3. The vessel from the tomb. B. Grave 5: 1-2 photos 'in situ'; 3. The vessel from the tomb.

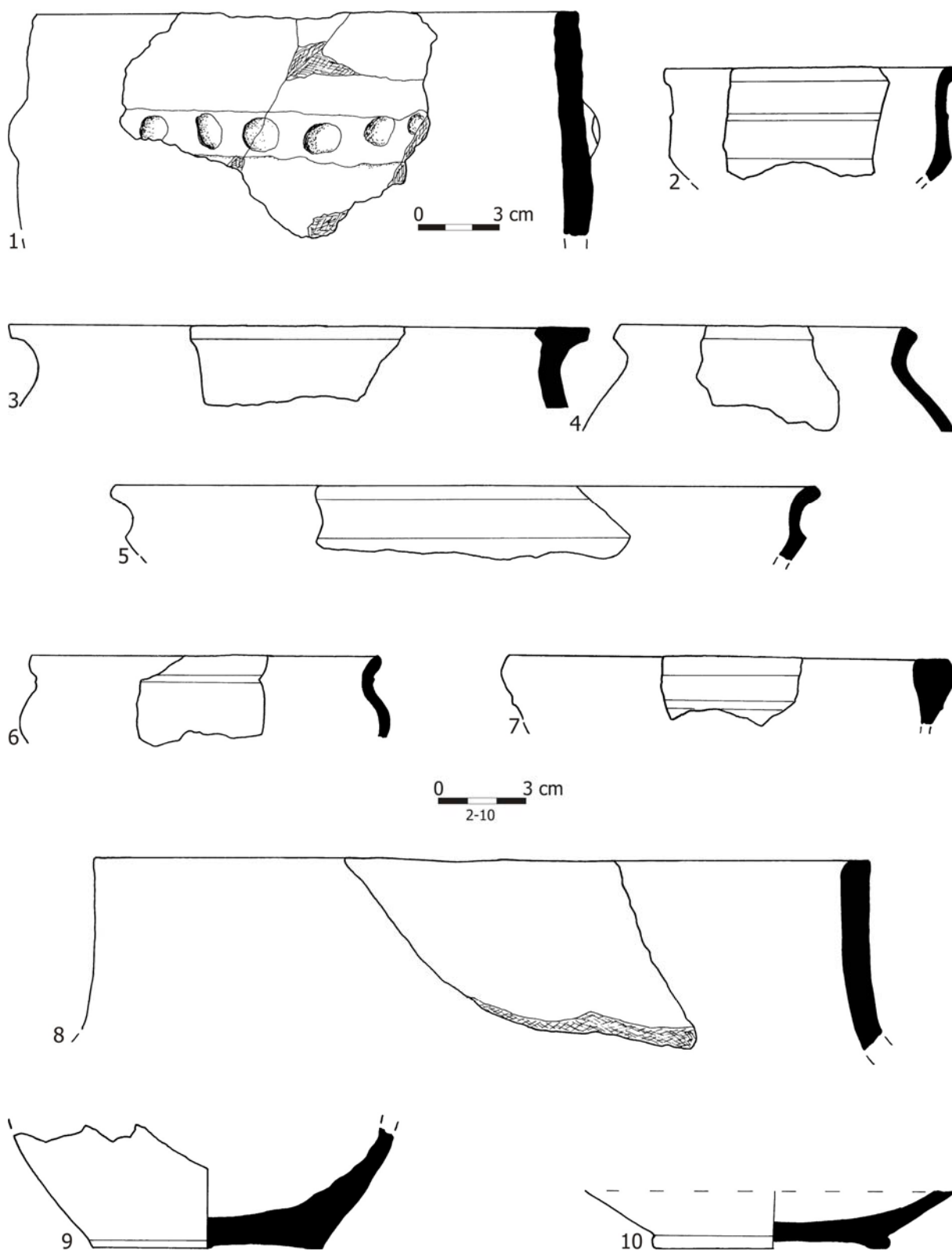
Planșa IV. Cimitirul de la 'Movila Bălaia'. 1. Mormântul 4 – foto 'in situ'; 2-3. vase din mormânt; 4. Posibil Mormântul 1; 5-6. Vase descoperite în perimetrul cimitirului.

The Cemetery from 'Movila Bălaia'. 1. Grave 4 - photo 'in situ'; 2-3. Pots from the grave; 4. Possible Grave 1; 5-6. Vessels discovered in the cemetery perimeter.

Plansa V. Ceramică din sec. IV lucrată la roată: 1-10 din punctul 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 11. 'Purcăreață'.

Wheel-thrown ceramic wares, 4th century: 1-10 from 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 11. 'Purcăreață'.

Planșa VI. Ceramică din sec. IV lucrată manual (1) și la roată (2-10) din punctul 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'.

4th century handmade (1) and wheel-thrown pottery, (2-10) from 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'.

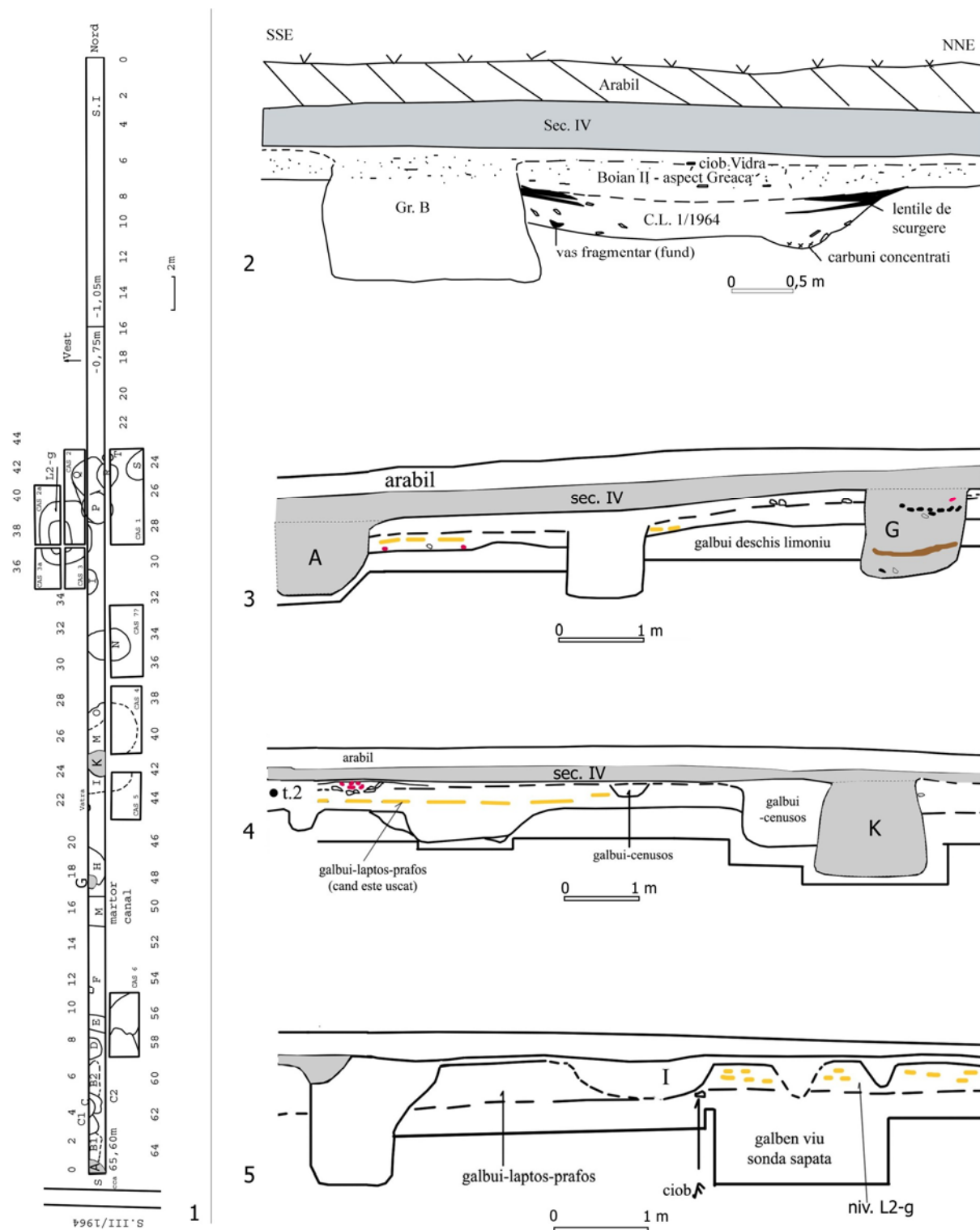
Plansa VII. Ceramică din sec. IV din punctele 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia' (1-16) și 'Purcăreață' (17). 1-6. Ceramică cenușie locală decorată; 7-17. Ceramică de import.

4th century pottery from 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia' (1-16) and 'Purcăreață' (17). 1-6. Decorated local pottery; 7-17. Imported pottery.

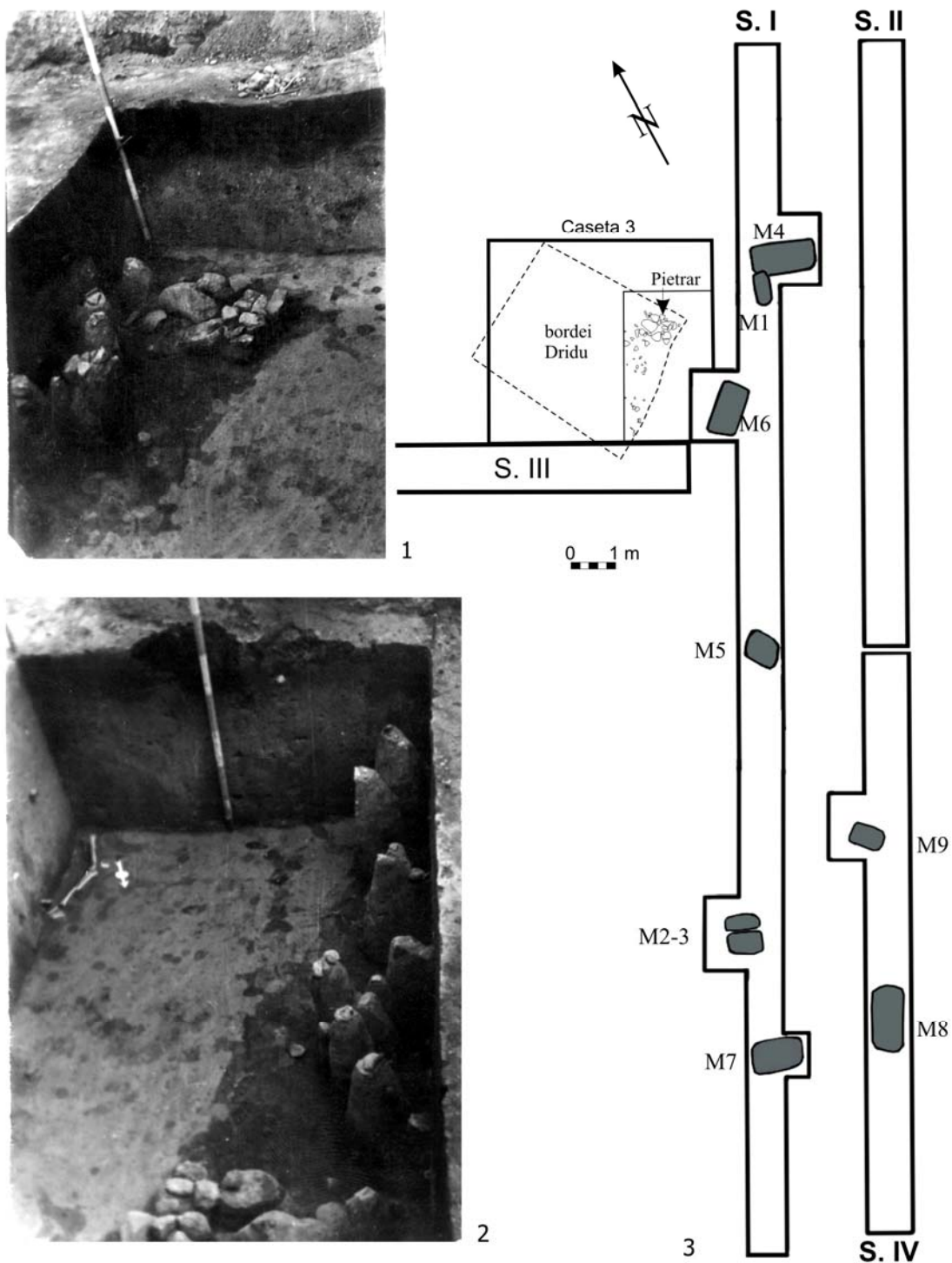
Planşa VIII. Ceramică din sec. IV lucrată la roată (1-6) și modelată manual (7-12), din punctul 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'.

Wheel-thrown ceramic wares, 4th century (1-6) and handmade pottery (7-12), from 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'.

Planşa IX. 1. Planul Secţiunii I/ 1970 şi a casetelor adosate; 2-5. Segmente de profile din Secţiunea I pe care apar marcate nivelul şi complexe din sec. IV d.Hr.

1. Plan of trench I/ 1970 and adjacent surfaces; 2-5. Segments of the trench I profile with 4th century features.

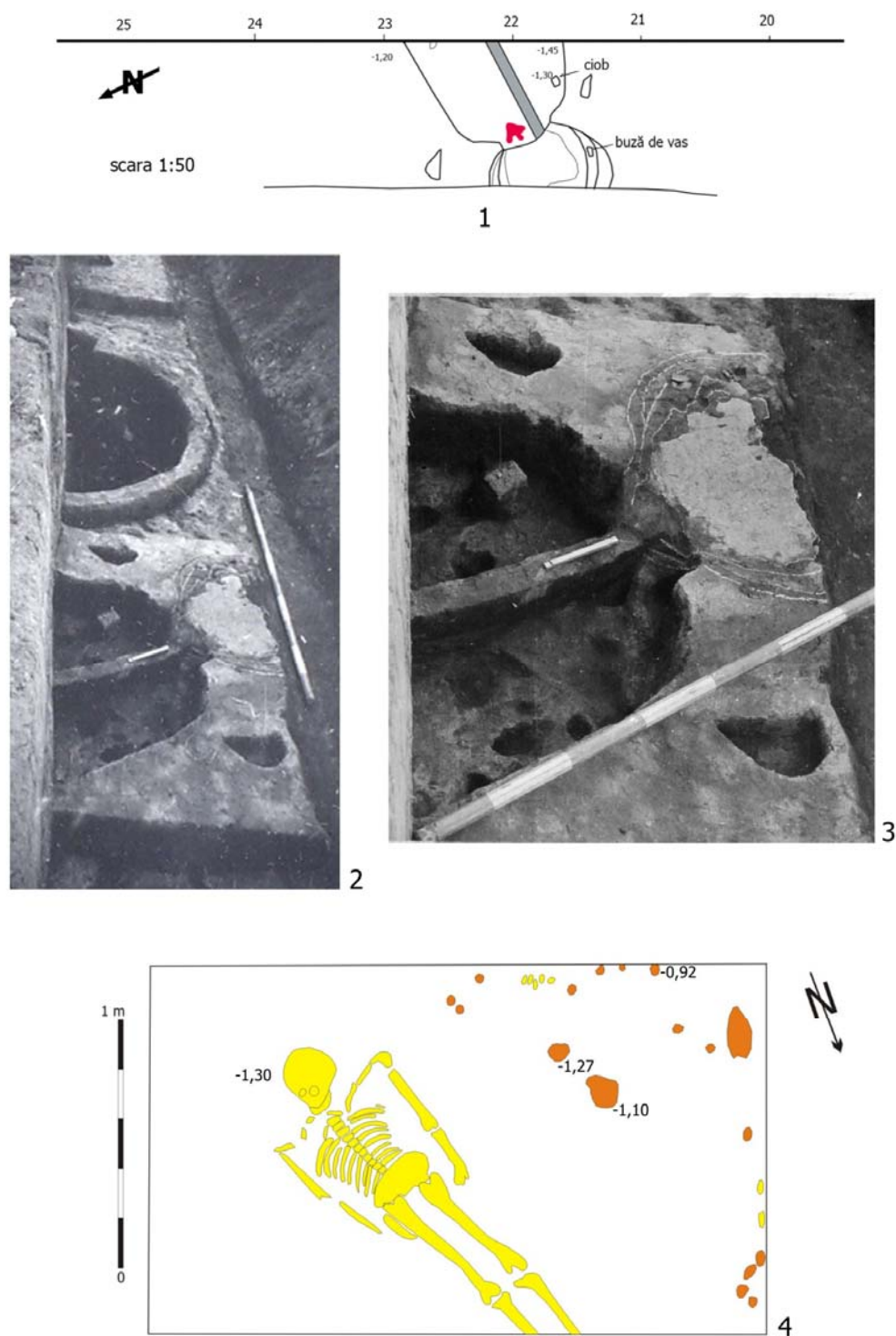
Planşa X. 'Crucea lui Ştefan'. 1-2. Foto 'in situ' cu pietrarul din locuinţa Dridu. 3. Planul săpăturilor şi a bordeiului cercetat.

'Crucea lui Ştefan'. 1-2. Photo 'in situ' with the stone oven from the Dridu dwelling. 3. Plan of the excavations and of the Dridu dwelling.

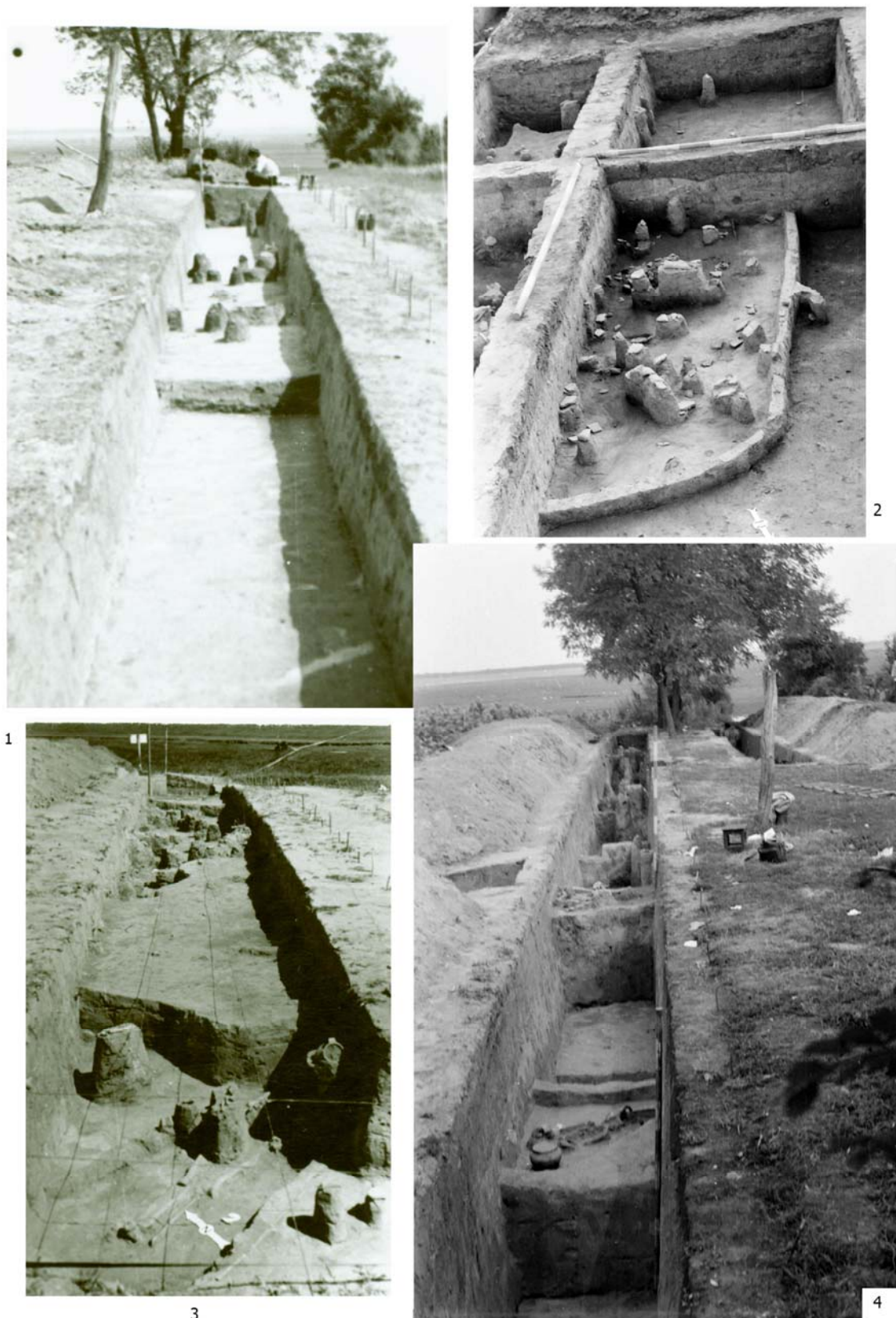
Planșa XI. 1. Fragment de cazan hunic descoperit în perimetrul sitului 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 2-17. Ceramică Dridu descoperită în locuință și exteriorul acesteia. 18. Fund de vas cu marcă de olar, descoperit în locuință.

1. Fragment of the hunic cauldron discovered at 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 2-17. Dridu pottery from inside and outside the dwelling. 18. Pot base bearing a potter mark found inside the dwelling.

Planșa XII. 1. Schița complexului 'cuptor de redus minereul', sec. IV; 2-3. Fotografii cu același complex; 4. Caseta din 'Curtea lui Gheorghe Dumitru'.

1. Schematic drawing of the 'ore-reducing oven', 4th century; 2-3. Photos of the same feature; 4. The small trench from 'Curtea lui Gheorghe Dumitru'.

Planșa XIII. Imagini din timpul cercetărilor de la Sudiți: 1, 4. 'Crucea lui Ștefan'; 2. 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 3. 'Movila Bălaia'.

Images during the archaeological research: 1, 4. 'Crucea lui Ștefan'; 2. 'Hotarul dintre satele Sudiți și Bălaia'; 3. 'Movila Bălaia'.

Planşa XIV. Imagini din timpul cercetărilor de la Sudiţi: 1-3. 'Hotarul dintre satele Sudiţi şi Bălaia'; 4. Întoarcerea de pe şantierul 'Crucea lui Ştefan' (în plan apropiat Dan Lichiardopol; în plan secund, cu vasul din M.7, Nicolae Vrapciu, directorul Muzeului Judeţean Buzău de la acea vreme).

Images during the archaeological research: 1-3. 'Hotarul dintre satele Sudiţi şi Bălaia'; 4. Returning from 'Crucea lui Ştefan' (in the foreground: Dan Lichiardopol, in the background: Nicolae Vrapciu former director of Buzau County Museum, carrying the vessel from M.7).

THE DISCOVERY OF 'YENI - KALE' FORTRESS NEAR TURNU MĂGURELE

Mihai MICU *

Abstract: *A late medieval fortress has been uncovered under a thick forest on the left bank of the Danube, near the Turnu Măgurele port, Teleorman County. The discovery was made by the author using modern research tools, such as a new Digital Terrain Model (DTM) available for the Danube River floodplains. Further historical research followed. Using mostly online resources and digital research techniques, it was confirmed that this is the Turkish fortress called 'Kale', 'Yeni-Kale', 'Kalea', 'Turnu Nou' or 'Cetatea Nouă', probably built during the 18th century. In the final years of its existence, the citadel was fortified by the Ottomans with five towers and a moat, having a star shape, similar to the nearby Turnu fortress. It served as a bridge-head, securing the Turnu port (Schela) and the Danube crossing between Turnu and Nicopolis. It was the location of heavy fighting during the 1828-1829 Russo-Turkish War, and conquered by the Russians on 25th of January 1829. Soon after the Treaty of Adrianople the fortress was dismantled and by the end of the 19th century, when a new forest was planted on the site, almost all trace of it was lost.*

Rezumat: *O cetate medievală târzie a fost descoperită sub o pădure deasă, pe malul stâng al Dunării, în apropierea portului Turnu Măgurele, județul Teleorman. Descoperirea a fost făcută de autorul acestei lucrări, folosind instrumente de cercetare moderne cum ar fi un nou model digital al terenului (DTM) disponibil pentru lunca Dunării, precum și cercetarea surselor istorice. Utilizarea resurselor, în cea mai mare parte disponibile on-line, dar și a tehnicilor de cercetare digitale, au confirmat faptul că aceasta este cetatea turcă numită 'Kale', 'Yeni-Kale', 'Kalea', 'Turnu Nou' sau 'Cetatea Nouă', probabil construită în secolul al XVIII-lea. În ultimii ani de existență cetatea a fost fortificată de turci cu cinci turnuri și un șanț, având o formă de stea, similar cu cetatea Turnu din apropiere. Aceasta a avut un rol defensiv, de protejare a portului Turnu (Schela) și a zonei de traversare a Dunării între Turnu și Nicopole. În acest loc s-au dat lupte grele în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, cetatea fiind cucerită de ruși pe 25 ianuarie 1829. La scurt timp după Tratatul de pace de la Adrianopol, fortificația a fost demantelată și până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când o nouă pădure a fost plantată pe fostul amplasament, aproape orice urmă a cetății a fost pierdută.*

Keywords: *Kale, Yeni-Kale, Kalea, Calea, medieval fortress, bastionary citadel, Turnu Nou citadel, ottoman fortress, russo-turkish wars, historical research.*

Cuvinte cheie: *Kale, Yeni-Kale, Kalea, Calea, fortificație medievală, cetate bastionară, cetatea Turnu Nou, fortificație otomană, războaiele ruso-turce, cercetare istorică.*

The purpose of this paper is highlight a long forgotten but yet very important historical site: the 'Kale' late medieval citadel near Turnu Măgurele, Teleorman County, Southern Romania (Plate I).

First of all, a few words about the discovery. This was not an accidental event. The discovery was made remotely on the night of 14 March 2017. Earlier that evening came news of a new tool¹ that has great archeological potential. The tool is a DTM (Digital Terrain Model) available online and is part of a larger project called Danube Floodrisk Map.

Immediately after that, the 'digital hunt for forgotten places' (some might consider this a rather unusual hobby) near the Olt - Danube confluence began. After investigating a few other very interesting places that are not the subject of this paper, came the study of the terrain around the Turnu Citadel (Plate II.1). The Turnu Citadel is clearly visible, including the star shaped late medieval fortification². The online tool has the option to remove the vegetation, including the forest, so this feature allows the user to see what lies under the forests on the Danube bank, specifically variations in land forms. This made visible another star shaped type of fortification (see also Plate I.2), near the Turnu Măgurele Ferryboat docks. The new fortification apparently had five towers and a ditch/moat. The north tower seems to have been affected by hydrotechnical works, specifically a flood prevention wall constructed probably around 1900. The south-east tower seems to be partially affected by the works conducted in 2007 at the Turnu Măgurele Ferryboat Docks. The remains of the other three towers seem to be well protected under the forest, as well as the walls, the ditch and the interior part of the fortress.

* Honeywell International Services, MarCom Center of Excellence, 3 George Constantinescu St., BOC Tower 7th Floor, sector 2, Bucharest, Romania; Mihai.Micu@Honeywell.com; mishumml@yahoo.com.

Next day, the news of this find reached a number of archeologists and history enthusiasts who confirmed that the shape on the Danube shore is clearly another fortification.

The first questions that one might ask are probably 'Is this a glitch?', 'Why are there two similar star-shaped, Vauban type fortifications near Turnu Măgurele?' The distance between the Old Turnu (Turnu Vechi) citadel and this new fortification is 1.85 kilometers in straight line, probably around half an hour of walking. So this cannot be the Turnu Ottoman fortified town³ that developed near the Old Turnu citadel, it is too far away. Also, it does not look like a civilian fortress, it must have had a military purpose. It had to be something else.

A few comments about the neighbouring Turnu (old) Citadel: this site, despite being a National Monument (category 'A' on 'List of Historic Monuments of Romania'), is not a place that has been intensively studied by archeologists. Only the central part of the fortress (mostly around the imposing circular tower) has been investigated in a series of archeological campaigns⁴. The origin and the builders of the circular tower are subjects of intense debate⁵. The rest of the site has been almost completely neglected. Unfortunately, the late medieval fortifications around the old circular tower (including the five bastions and the ditch visible on the DTM) as well as the outer terrain around the star shape, where the Turkish town is believed to have been, are severely affected by human activities. Intensive agriculture is practiced, and, except for the small central part, the site is heavily disturbed by ploughing. The five bastions of the late medieval citadel are barely visible on the ground as small mounds (about 0.5-1 meters tall), and the ditch depth is only around 0.5 meters. After each ploughing season, they become less and less visible and they will probably be completely lost in a few years if the activity continues at this pace. The fact that Old Turnu citadel had a late medieval bastionary type of fortification is also a less known fact and was confirmed by modern historians only after the release of a set of aerial images in 2005⁶.

Returning to solving the mystery of the new star shape fortification near the Turnu Măgurele Ferryboat docks, it was clear there was a need to reinvestigate some of the oldest written testimonies about this area and to start research for other historical documents in order to have a complete understanding of this site.

A very accurate description of all the historical landmarks in the Turnu Măgurele area was made by the local intellectuals that took part at the 1870's 'Odobescu Questionnaire' (Țânțăreanu 2010: 238-9). The 1871 description only seems to contain data regarding the 'Old fortress'. But the 1873 additions made by local schoolteacher N. Angelescu are very detailed: *"In the middle of the vineyards, at the place called Lunca Turnului, a state owned land, south of the commune (a.n. the modern Turnu Măgurele town), there's a big mound made of rocks of different sizes, whose founders are not known (...) called the Old Citadel (...) around it there's a ditch, also in ruins (...) where it is said that the Russian army 'tabyas' (a.n. encampment) were put, and now it is called the Old Citadel Ditch.*

Also in this Turnu floodplain, at the eastern edge of the vineyards, on the Danube shore and south of the commune, there are holes and a ditch all around, more suited with the place where the Turkish Citadel was, and being assaulted by the Russian army they came into ruin, with the surface of 3 acres, when digging here one can find stones of various size, that were used for building it, this is now called the place of the New Citadel.

...At the northern edge of the vineyards and south of the commune, there's a place of around 9 acres, surrounded by an earth ditch, 1½ fathom wide and 1 fathom tall, where it is said it was the Turkish Town."

This is a very important description and it confirms that in the second part of the 19th century one could observe the ruins of two fortresses and of another fortified civilian settlement.

Some of the first archeological investigations made in the area belong to the writer, journalist and history enthusiast Cezar Bolliac. In one of his manuscripts from 1869, he describes his journey in Teleorman County (Cândeia 2009: 218). After the part where he investigated the Turnu fortress, we learn that he started digging on a different mound, not far from the Turnu fortress, on the Danube shore. He had received indications from local people that a lot of Turkish and Russian war artefacts could be found there. Bolliac did not find much of what he hoped for, but he made an amazing discovery. After digging in the center of the mound he found a broken marble commemorative plate that said: *"Under the empire of Emperor of the entire Russia, Nicholas I, the hero Russian soldiers from Slisembursky polc, Ladojsky (...) Dedicated to those who died during the taking by assault of the Calea fortress and the Fortstadt Kr. Turnu - January 13th, 1829"*.

This Russian marble plate is extremely important and should be properly analyzed. The Turnu 'fortstadt' is the fortified Ottoman town that developed around the Old Turnu citadel. But what

about 'Calea'? That is a different fortress. The name is surely a deformation of the Turkish word 'kale' that means 'fortress'. Based on the circumstances that the plate was found by Bolliac (digging a mound near the Danube shore), we can conclude that Calea Fortress (Kale) and the New Citadel described in the Odobescu Questionnaire are the same place.

The quest for 'Kale' and the events during the Russo-Turkish war from January 1829 had begun. Public access to a recently digitized book⁷ that covers the Russo-Turkish 1828-1829 war, published in 1854 in New York by colonel Francis Rawdon Chesney (1789-1872) and apparently unknown to the Romanian historiography, gives a very interesting description of Nicopolis and its surroundings): "...*Nicopolis occupies two steep hills on the right bank of the Danube. The town is defended by irregular lines which are revetted, and have hurdle-faced earthen parapets. The works are surrounded by a deep ditch, flanked by flat bastions. On the left bank of the river, and immediately opposite, are the forts of Yeni-Kala and Eski-Kala, both of which are commanded and protected, at the distance of about 900 yards, by the guns of the town. A garrison of 8,000 men was destined by the Sultan for the defence of this place.*" (Chesney 1854: 50).

This description not only confirms the co-existence of two Ottoman forts on the left bank of the Danube, opposite Nicopolis, but gives us the exact names that they had in 1829. In Turkish, 'Eski-Kale' means 'Old Fortress', while 'Yeni-Kale' means 'New Fortress'. So, Yeni-Kale is the proper Ottoman name of our star shaped place on the shore of the Danube.

Another great source of information regarding the Russo-Turkish events of 1828-1829 are the works of German field marshal Helmuth Karl Bernhard Graf von Moltke (1800-1890)⁸. In his book 'Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828-1829; during the campaigns of the Danube...', in Chapter XI 'Military operations in Wallachia' we have a very detailed testimony of what happened in the Turnu-Nicopolis area during the 1828-1829 winter: "*During the winter the tete-du-pont at Nicopolis was likewise taken. Tschapan-oglu (the Son of the Tiger), sprung from one of the noblest Asiatic families, had gone there with 12,000 horsemen. He sent Count Langeron a pouch of tobacco with a letter in which he announced his intention of driving the Russians out of the Principalities. Count Langeron replied by storming Kaleh. That place had been lately fortified with towers and a moat; but the water in the moat was frozen, and the town was taken in less than an hour on the 25th of January. 32 guns and 5 standards were taken, 250 Turks killed, and 350 taken prisoners. The commander of the place, Ibrahim Pasha, and 60 officers were likewise made prisoners. General Malinofski immediately ordered an attack to be made on the neighboring town of Turno. The suburb was taken, and the armed inhabitants cut down, but the citadel resisted. The Russians lost on that day 6 officers and 330 men. On the 11th of February the citadel capitulated. The garrison of 1500 men were allowed free exit with their baggage, but left 51 guns and 3 standards in the hands of the Russians.*" (von Moltke 1854: 242-3).

Moltke's extremely accurate description confirms once again what happened on 13/25 January 1829⁹. A few comments are needed in order to see the full picture of the events. Kaleh (Yeni-Kale), on the opposite side of the Nicopolis bridge-head, was a place fortified with towers and a moat, ruled by Ibrahim Pasha. It was the first that fell under the Russian assault. Then fell the 'town of Turno' (this has to be the 'Turnu Fortstadt' from the marble plate). The combined casualties on that day rose to almost 600 Turks and Russians. We learn from the text that only the 'suburb' was conquered on that day, 'but the citadel resisted'. This is the confirmation that the Ottoman Turnu town surrounded the Old Turnu Citadel (Eski-Kale). This also explains why the marble plate only mentions 'Calea' and the Turnu fortified town. They were the ones captured with heavy fighting and losses. This was not the case of the Old Turnu Citadel, whose garrison was allowed free exit more than two weeks later.

Regarding the main purpose of Kaleh (Yeni-Kale), we can assume that this fortress was built to secure the Turnu - Nicopolis crossing of the Danube. A less known fact is that on the opposite bank of the Danube, immediately near the 'Nikopol Ferryboat Docks', and under the hill of the big Nicopolis fortress, there is another late medieval fortress, currently under a park in the modern Nikopol Bulgarian town¹⁰ (Mitova-Dzhonova 1979).

Regarding the fate of Kaleh (Yeni-Kale) after the war, once again we can use Moltke as the main source (1854: 452)¹¹. His notes regarding the Treaty of Adrianople include: "*The fortresses held by Turkey on the left bank of the Danube - namely Turnu, Kaleh, and Giurgevo - were to be given up, their fortifications, as well as those of Brailow, to be razed and not to be rebuilt, the towns incorporated with the Principalities, which were no longer to allow Turkish garrisons within their frontiers. There was no denying that the resources of these provinces were completely lost to the Turks in the event of a future war.*"

Another interesting observation can be made. Moltke talks first about the Turks giving up the 'fortresses' of Turnu, Kaleh and Giurgiu (Giurgevo), only then to mention the 'fortifications', that include those of Braila (Brailow). This seems to suggest that, at the end of the war, the only functional Ottoman military objectives on the left bank of the Danube were Turnu (Old Turnu, Eski-Kale Fortress), Kaleh (Yeni-Kale, New Turnu Fortress) and Giurgiu (the Island fortress). They should therefore not be mistaken with the Ottoman civilian fortified towns of Braila, Giurgiu and Turnu.

Now that we know more about Kale's last years of existence we need to focus our attention and try to solve the complicated problem of when Kale was built and by who.

A very recent study regarding the area, called 'Raiaua Turnu'¹², whose author, Liviu Maxim (2006), had access to a variety of Turkish documents, states that: *"Completely new is the fact that in 1818 there were <<two Towers>> (kuleteyin), called Turnul Nou (Kule-i Çedid or Yeny Kale) and Turnul Vechi (Kule-i Atik or Halyi Kale), a fact unknown to the historians of the citadel, starting with G. Florescu."* The author also says that: *"During 1819, in both citadels a mosque and a minaret were to be built, and at Turnul Vechi, a quranic school (it is probably, the case of reconstructing those that existed in the Turnu Vechi Citadel)"* and then he mentions that, according to R. Iosipescu and S. Iosipescu (2006): *"The building of the new fortress was started by the Russians during the 1768-1774 war and finished by the Turks."*

The text above show that indeed there were two separate Turnu fortresses at the beginning of the 19th century. Unfortunately, the author, Liviu Maxim, does not seem to understand what were the exact circumstances and where the Turnu Nou (Yeni-Kale) was situated. By citing and accepting the statement that the Yeni-Kale fortress construction was started by the Russians during 1768-1774, we can conclude that Maxim and Iosipescu believed the fortress was placed at some distance from the Danube and from the Nicopolis fortress. Considering the technical advance of weaponry in the 18th century and the dominant strategic position that Nicopolis fortress had over the left bank of the Danube, the Russians could not start such a complex and long term engineering process without complete control over Nicopolis fortress. No records seem to contain information about Nicopolis being ruled by Russians in the 18th century. The first time Nicopolis was conquered by the Russians was in 1810, under Marshal Kutuzov. But the Russian ruling of Nicopolis was brief, and seems to have been only during the winter, so this could not provide the time needed and or the conditions to start a big construction on the opposite side.

Therefore, considering its location and shape, most probably Yeni-Kale was built sometime in the 18th century, but only by the Ottomans. If indeed the Russians built temporary fortresses near Turnu (a very plausible thing), they must have done that at a certain distance from the Danube and from the Turnu Port, in order to be protected from the guns of Nicopolis. This more likely happened on the hills above the Turnu Măgurele town¹³ or in the Olt River floodplain¹⁴.

Returning to the study of Turnu Nou (Yeni-Kale) fortress and the confusion about its location, another eloquent example are the latest archeological campaigns of Turnu Vechi, performed between 2006-2008 by archeologists Ionel Căndea and Ecaterina Țânțăreanu (Căndea and Țânțăreanu 2007, 2008, 2009). The fact that they had access to the 2005 ANCPi aerial image of the Old Turnu Citadel area enabled them to observe the pentagonal late medieval fortifications around the Turnu Vechi ruins. They also successfully observed remains of the Turnu Ottoman town (the 'fortstadt'). But it seems that they could not see the full picture and realize that the Turkish had built two pentagonal Vauban type fortresses, one at Turnu Vechi (Eski-Kale) and the other at Turnu Nou (Yeni-Kale). This confusion becomes obvious in a study published by Căndea (2009: 215-21) where the author analyzes Bolliac's research at Turnu. Căndea had access to Maxim's latest study (the paper is mentioned in the article), so he knew about the existence of Turnu Vechi (Eski-Kale) and Turnu Nou (Yeni-Kale) fortresses. But, unfortunately, when commenting about a controversial 19th century plan¹⁵ assumed to belong to the Old Turnu fortress, Căndea says: *"We allow not to analyze, yet, this first plan of the Turnu Citadel, but where we can observe, at a first view, the well represented outline of the round, central tower, of Mircea the Elder, then a second trapezoidal wall with the larger side to the north, and then next, on my opinion, the pentagonal wall (Turnu Nou)..."*. This is an important aspect and proves that because of the lack of detailed information about the area the archeologist could not completely understand how the Ottomans organized and defended the Turnu area.

If Căndea and Țânțăreanu had not made the mistake of assuming that 'Turnu Nou' represented the pentagonal fortifications around the circular tower of 'Turnu Vechi', then maybe 'Turnu Nou' (Yeni-Kale) would have been discovered in 2007. This is because during the constructions of the Turnu Măgurele Ferryboat docks in 2007, Ecaterina Țânțăreanu, at the time Director of the

Teleorman County Museum, received news about stone remains found on the Danube shore. She visited the place on 6 July 2007 but, because of the advanced state of the construction works (at some areas of the docks the concrete was already poured), Mrs. Țânțăreanu could only observe the remains of a potential stone wall. She assumed that these were remains of some old constructions, perhaps related to the Turnu Port (the Port was about 500 meters east). Little did she know that those remains probably belonged to the south-east bastion of the Ottoman Yeni-Kale fortress. However, courtesy of the Teleorman County Museum, we obtained access to some photos taken that day (Plate III). They are extremely valuable and prove without any doubt that Yeni-Kale was a stone fortress. This is very important, as stone is a very rare building material in the Turnu Măgurele area and in the entire Teleorman County because it had to be brought from great distance.

It is now time to analyze some cartographic works that further confirm that the star shaped fortification on the left bank of the Danube is indeed Kale (Yeni-Kale). We found Kale on two maps. The first is the 1831 'Planul topografic al domeniului Turnu' also known as the 1831 Russian plan. It was made following the reestablishment of Romanian rule over the former Turnu Ottoman nyabet. This is a very accurate map of the area and is well known by Romanian historians. On this plan (Plate IV.1), near the Olt-Danube confluence, we can observe the name 'Ruinele Turnului' that represents a pentagonal fortification surrounded by dots (probably meant to be ruins of the Turkish Turnu town). Further south-east and near the Danube, we can see another name, 'Ruinele Kalei'. Unfortunately, except for the name, there are no other graphical representations on this 1831 map. This is probably because two years before 'Kale' has been dismantled according to the Adrianople Treaty. Some ruins were still visible, but they were probably not worth drawing on the plan.

The second map showing Kale (Plate IV.2) is much more accurate but unfortunately it is less known to local historians. This is a very detailed graphical representation of the Russian and Turkish troops in the area during 1829 conflict. The map was created by Nikolaï Alekseevich Epanchin¹⁶. We can observe from this map that 'Kale' was a star shaped pentagonal fortress, similar to 'Turno' (Old Turnu Citadel). 'Kale' is very correctly placed, on the left Danube bank, in front of the Nicopolis fortress, in the exact same position shown by the DTM. This proves without any doubt that the discovery made with the online tool on 17 March 2017 is the Turkish 'Kale' fortress.

Now that we have discussed the historical aspects and demonstrated what lies under the present forest near the Turnu Măgurele port, we are going to call our place simply 'Kale' in the rest of this study.

It is now time to move forward to even more interesting evidence and to analyse some aerial images of the area. Because of its position so close to the strategic ports of Nikopol and Turnu Măgurele, 'Kale' appears in WW2 aerial images. We have found photographic evidence of Kale in two Luftwaffe surveys¹⁷ in this area. The first image (Plate V.1) is at a lower quality resolution but we can still observe the pentagonal shape in the forest.

With the help of the other available Luftwaffe image (Plate V.2), which is clearer and taken in a better light, we can make a lot more observations. A big mound is visible at the place of the Southern Tower. The big mound could also be the gate of the fortress. Another, smaller mound can be observed in the center of the pentagonal fortification. This smaller mound, also noticeable on the DTM, seems to have a round shape, with about the same diameter as the circular tower of Turnu Vechi. This cannot be the remains of a minaret because the round shape is way too wide. If 'Kale' also had a central round tower, then things get a lot more complicated, in the sense that it could have a first phase earlier than the 18th century. For now it is too early to speculate about an earlier phase, only intense archeological work could determine what lies underground in the center of the fortress.

Outside and to the south-east of the fortification, we can observe in both 1940's images something that looks like a higher elevation path coming from the beach and going towards the big mound. These could be the remains of the docks of 'Kale' that lead to the south gate, and they resemble the way the modern Ferryboat docks have been built. It is very plausible that the 21st century builders have chosen to make the docks there specifically because of the elevated terrain above pre-existing structures. It could also explain why they found so much stone under the layer of river deposits, as the old docks leading to the gate of Kale were probably made of stone.

Moving further with the analysis of aerial images, we fast-forward to the 21st century. We have access to three editions of ANCPI (Agenția Națională de Cadastru și Publicitate Imobiliară) aerial images. The first is from 2005, the second from 2008 and last from 2010. However, not much of Kale can be seen in these images, so I decided not to include ANCPI images in this paper. Only a trained eye could maybe see in the ANCPI photos some unusual alignments of trees that might be due to the wall or ditch of Kale.

Those images are interesting from another perspective. They show how modern constructions evolved. In 2005 there was nothing south of Kale, in 2008 the Ferryboat docks were almost complete and in 2010 both the Ferryboat docks and the Kayak Center (to the West) were complete.

More recent high-quality aerial images are available on Google Maps¹⁸ and Bing Maps¹⁹. Again, the dense and mature forest planted over Kale's site does not allow for much observation.

Surface and perimeter measurements for Kale can be made using the 'measure' tool from the Danube Floodrisk Map DTM. Some very accurate measurements can be made with this tool. Using this tool the perimeter of the main walls of 'Kale' (Plate VI.1) is around 970 meters. The surface of 'Kale', including the walls but not the moat, is around 4.5 hectares. The perimeter of the entire Kale fortification, including the moat (Plate VI.2), is around 1.040 meters. The surface of the entire Kale fortification, including the moat, is around 5.5 hectares.

The mystery surrounding the new pentagonal star shaped fortification was solved in just a few days and using only digital resources, the next step was to visit 'Kale'. The excitement was very high and so the physical visit happened as quickly as possible during the weekend of 19 March 2017.

It was a very interesting experience. We were expecting the site to be big, given the previous calculations, but being able to see it from the forest level was quite impressive. We could still observe the moat in some places and traces of the bastions (as small mounds). Probably, with a GPS they could be 100% identified.

Another thing we were happy to observe is that if archaeological digs followed by renovation works will be ever made on the site no intensive deforestation would be needed. This is because the trees are mature and rare enough so they can be successfully kept within the fortress walls and turned into a park, for example. The location so close to the Ferryboat docks could even turn the place into an attraction for the Danube cruise ship tourists.

As for archeological artefacts, we were able to notice them in around eight different places, mostly around the southern and south-eastern towers, but also in the middle of the fortress. Trash was present on the site, but rather scarce. We saw multiple chalk stones, in many places we found bricks (almost all bricks were 24 x 11 x 6 cm), a circular artefact that seems to be part of a column, rough stones with traces of severe burnings, and some very large stones, close to the Danube bank. The very large stones are close to the site of the Kayak Center, where a lot of land has been excavated with heavy machinery, so they have probably recently been dug out of the ground.

It is time to end this short first study of the recently discovered 'Kale' fortress near Turnu Măgurele. The main purpose of this paper is to raise awareness and combat the clichés that Turnu Măgurele and the Teleorman County are places where 'nothing important ever happened', or 'nothing exists here that could ever be turned into an attraction'. If one makes a little effort and searches properly, some amazing things can be discovered in unexpected places.

Acknowledgements

We would like to show our gratitude to Eugen S. Teodor (archeologist at the Romanian National History Museum, one of the true pioneers of remote sensing techniques in Romanian archeology), Gigi Teican (local history enthusiast and restless researcher of the Turnu area) and Pavel Mirea (archeologist and Director of the Teleorman County Museum). They provided insight and expertise that greatly assisted the research and their comments greatly improved the manuscript.

Notes*

(*All links below were valid in March 2017)

¹. The DTM tool is available at <http://maps.biodiversity.ro/>. It is part of an older EU project, see <http://www.danube-floodrisk.eu/forum/>. The link presented on that website points to <http://maps.danube-floodrisk.eu/>, it has been inactive for years but now redirects to the first subdomain.

². In order to see the new fortification, in the tool, one must go to the left menu and uncheck the 'Vegetation' and preferably the entire 'basemap', and then make sure 'Terrain' and 'DTM' are checked. Then zoom out until the Danube shape is clearly visible and try to identify the Olt-Danube confluence and then the area west of the Turnu Măgurele Port and the Chemical Plant.

³. The Turnu Ottoman fortified town evolved around the Turnu Vechi citadel. It was first described by traveler Evlia Celebi in the 17th century (Celebi 1976: 704-6), it is present on the 1784 Jenei Map, also

on the 1790 Specht Map (around the Turnu citadel) and might have been drawn by Adolph Kunike in an 1825 lithograph (Plate VI).

4. The ruins of the old Turnu citadel were first described by August Treboniu Laurian in 1845 (Laurian 1846), followed by Cezar Bolliac in 1869 and by Grigore Tocilescu in 1902. First proper archeological digs were made by Grigore Florescu, between 1936 and 1943 (Florescu 1945), followed by Gheorghe Cantacuzino, between 1978 and 1980 (Cantacuzino 1980). Most recent excavations were made between 2006 and 2008 by Ionel Căndea and Ecaterina Țânțăreanu.

5. A.T. Laurian considered that the Turnu ruins date from the Roman era. Bolliac also considered they were Roman (2nd-3rd centuries) and identified them with the Roman city of Romula. Grigore Tocilescu and others after him proposed that the Turnu circular tower is part of the ex-Roman town of Turris, described by Byzantine historian Procopius in the 6th century (Madgearu 1992). Florescu's digs suggested that the first fortifications might be from 4th century, probably from the time of Constantine the Great. Cantacuzino and Căndea and many modern historians are of the opinion that the first fortifications, including the tower, were built during the 14th century by Mircea the Elder. It is hard to propose a solution to such a controversial subject. The area around the circular tower is indeed strongly contaminated with medieval material. In order to solve this problem, new archeological campaigns should focus on other areas around the Turnu Citadel. For example, a very intriguing large ruin with a basilical shape (38 by 18 meters), where one can still observe remains of big rectangular stones, lays partially in the ditch of the pentagonal fortification of the Turnu Citadel. The placement of this shape so close to the walls of the pentagonal fortification confirms that the building was already in ruins when the ditch was constructed, otherwise it would have represented a big vulnerability. An investigation of that very old shape and other areas further away might help solve the problem of dating the circular tower.

6. The ANCPI aerial images are available for the public at the following link: <http://geoportal.ancpi.ro/geoportal/viewer/index.html>; to view the image click on the 'Ortofoto 2005' button and zoom on the map of Romania all the way to the Turnu citadel.

7. Link pointing directly to the fragment regarding Yeni-Kala:
https://books.google.nl/books?id=dqUppyge1KlwC&pg=PA50&dq=Yeni-Kala+Chesney&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjW5q-8ue_SAhXDh1QKHZCJDOMQ6AEIHDA#v=onepage&q=Yeni-Kala%20Chesney&f=false

8. Link to the fragment:
<https://archive.org/stream/russiansinbulga00gordgoog#page/n256/mode/2up/search/kaleh>

9. The difference of 12 days between the commemorative plate and Motke's book is due to the Russians not using the Gregorian calendar.

10. Information in Bulgarian about this fortress: <http://bulgariancastles.com/bg/node/621>

11. Link to the fragment:
<https://archive.org/stream/russiansinbulga00gordgoog#page/n466/mode/2up/search/kaleh>

12. *Raiaua Turnu (1419-1829). Studiu monografic* by Liviu Maxim is an interesting PhD thesis that covers the events and places around Turnu Măgurele. The most important aspect is that the author had access to a series of Ottoman archive documents. Unfortunately, the study is not public (or at least cannot be found online). However, Maxim's study is mentioned by a lot of historians and by a wider paper: <http://www.cjteleorman.ro/ro/proiect%20patz/patz.pdf>

13. One of the plausible locations might be around the modern Banciu Forrest. Near this place local rumors say the Russians created a temporary fort during the 1877-1878 war. From this place they bombed Nicopolis. No available maps can help identify the exact spot. Another place where an earlier Russian fort might have existed is about 20 kilometers north, at Putineiu. On the 1790 'Specht Map' we can find a rectangle fortification called 'Russ redoute' (Teodor 2015: 9). It is placed east of the Limes Transalutanus, so normally this cannot be a misspelling of the Putineiu Roman Fort. Also, it seems that some sort of Russian fortification also existed at the Ordia Mound, Segarcea-Deal village, about 12 kilometers north-west of Turnu Măgurele, according to L. Căcoșilă (1999) and G. Teican (2016).

14. Another plausible location for a Russian fort might be 3 kilometers north of Cetatea Turnu, in the Olt floodplain, in the place known as 'Gropan', near the current Turnu Măgurele Rugby Field. At this

place we can observe a pentagonal fortification drawn on the *1790 Specht Map* and also a fortification drawn on the *1784 Jenei Map*. On this last map there is even a description of the place '*wohnsiz eines franzosischen renegat = noch von jungen Jahren*'. This fortification and the supposed residence of a French renegade will probably be the subject of one of my future studies.

^{15.} Another scan of the plan, color and at a better resolution can be seen at Țânțăreanu 2010: pl. XX. (<http://www.muzeulteleorman.ro/files/Habitat%20medieval.pdf>). This controversial 1869 plan is supposed to represent the Turnu Vechi Citadel. It is made by topographic engineer C. Danielescu (a travel companion of Cezar Bolliac). It does not resemble at all with the reality and the plans made by Florescu and by Cantacuzino (Țânțăreanu 2010: pl. XXI). We can see that the real circular tower has 17.4 meters in diameter and a 3 meters thick wall, while Danielescu's circular tower seems to be only 9 meters in diameter with 1.5 meters thick walls. The North-South orientation does not match reality, the proportion between the trapeze and the tower is wrong, not to mention the outer pentagonal fortification. It is a mystery how Danielescu could make so many mistakes at Turnu, considering his other plans are legit (Zimnicea, Frumoasa etc.). Unless Bolliac and Danielescu investigated another fortification, maybe that of the French renegade described above.

^{16.} I found the map in a recent Bulgarian study about the neighbouring Asamus fortress, by S. Torbatov: <http://be-ja.org/index.php/Be-JA/article/view/135/122>. The map was created by Nikolai Alekseevich Epanchin (1857-1941) and is part of Volume 3 ('Perekhod cherez Balkany') of 'Ocherk pokhoda 1829 g. v Evropeiskoi Turtsii'. Only the first two volumes of the book can be found scanned online: <https://ia600707.us.archive.org/29/items/ocherkpokhoda18200epan/ocherkpokhoda18200epan.pdf>. A full microfilm of the book, including volume 3 and the maps, is held at the Library of Congress, Washington D.C.: http://www.worldcat.org/title/ocherk-pokhoda-1829-g-v-evropeiskoi-turtsii/oclc/77224590&referer=brief_results

^{17.} The two complete Luftwaffe images taken during WW2 are available at: <http://www.wwii-photos-maps.com/romania/slides/Turnul%20Magurele%20%20074.jpg>, <http://www.wwii-photos-maps.com/targetrussia/citynamesbeginningn/citynames-nykoina/slides/Nikopol%20Bulgaria%20%20015.jpg>

^{18.} The Google Maps link: <https://www.google.ro/maps/@43.7134626,24.8845986,388m/data=!3m1!1e3?hl=en>

^{19.} The Bing Maps link: <https://binged.it/2n9pfAb>

Bibliography

- Cantacuzino, Gh.I (1980) 'Cercetările arheologice de la Cetatea Turnu', *Materiale și Cercetări Arheologice. A XIV-a Sesiune anuală de rapoarte - Tulcea, 1980*, pp. 545-8.
- Cândea, I. (2009) 'Vechi cercetări arheologice și istorice în județul Teleorman și la cetatea Turnu (Măgurele)', *Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie* 1: 215-21.
- Cândea, I. and Țânțăreanu, E. (2007) 'Turnu Măgurele, jud. Teleorman, punct La Cetate', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2006*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2007/cd/index.htm>
- (2008) 'Turnu Măgurele, jud. Teleorman, punct La Cetate', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2007*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2008/cd/index.htm>
- (2009) 'Turnu Măgurele, jud. Teleorman, punct La Cetate', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2008*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2009/cd/index.htm>
- Celebi, E. (1976) 'Despre convorbirile din timpul expediției împotriva cetății Leva și a cetății Nytra', in M.A. Mehmet (ed.) *Călători străini despre Țările Române VI*, pp. 643-744, București: Ed. Științifică și Enciclopedică.
- Chesney, F.R. (1854) *The Russo-Turkish campaigns of 1828 and 1829: with a view of the present state of affairs in the East*, New York: Redfield.
- Cocoșilă, L. (1999) *Lumină peste timp, secvențe din viața satului și a școlii de la Segarcea Deal*, Alexandria: Ed. Tipoalex.
- Epanchin, N.A. (1906) *Ocherk pokhoda 1829 g. v Evropeiskoi Turtsii*, Volume 3, *Perekhod cherez Balkany*.
- Florescu, G. (1945) 'Cetatea Turnu', *Revista Istorică Română* XV: 432-64.

- Iosipescu R. and Iosipescu S. (2006) 'Orașe porturi din România - un patrimoniu ignorat', *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice* 1-2: 43-70.
- Laurian, A.T. (1846) 'Istria sau Descrierea cetăților din preajma Dunării descoperite într-o călătorie din vara anului 1845', *Magazin istoric pentru Dacia* II: 65-116.
- Madgearu, A. (1992) 'The placement of the fortress Turris (Procopius, Bell. Goth. III. 14. 32-33)', *Balkan Studies* 33(2): 203-8.
- Maxim, L. (2006) *Raiaua Turnu (1419-1829). Studiu monografic*, unpublished PhD Thesis, 188 p. Universitatea 'Ovidius' Constanța.
- Mitova-Dzhonova, D. (1979) *Archaeological monuments in the district of Pleven*, Sofia.
- von Moltke, H.K.B.G. (1854) *The Russians in Bulgaria and Rumelia in 1828 and 1829; during the campaigns of the Danube, the sieges of Brailow, Varna, Silistria, Shumla, and the passage of the Balkan by Marshall Diebitch* (translation by Lady Duff Gordon).
- Teican, G. (2016), *Monografia municipiului Turnu Măgurele*, unpublished manuscript.
- Teodor, E.S. (2015), *Harta Specht*, Limes Transalutanus Project, Documentation section <http://www.limes-transalutanus.ro/files/Documentare/HARTA%20SPECHT.pdf>
- Tocilescu, G. (1902) *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Museului Național de Antichități din București*, București: Tipografia 'Corpului Didactic' C. Ispășescu și G. Bratanescu.
- Torbatov, S. (2016) 'Anasamus/Ansamus/Ἀσημοῦς/ Ἀσήμος (the Roman, Late Roman and Early Byzantine settlement and fortification remains near the Osam River's mouth)', *Bulgarian e-Journal of Archaeology* 6(1): 21-79, <http://be-ja.org/index.php/Be-JA/article/view/135/122>.
- Tudor, D. (1978) *Oltenia romană*, București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România.
- Țânțăreanu, E. (2010) *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV-XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, București: Ed. Renaissance.
- (2011) 'De la răspunsurile la Chestionarul lui Odobescu la Lista Monumentelor Istorice 2010-județul Teleorman', *Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie* 3: 233-47.

1

2

Plate I. Map of Romania showing the approximate location of the discovery, near Turnu Măgurele (1). Image taken from Nikopol in December 2015 towards the left bank of the Danube and the Turnu Măgurele ferryboat terminal (2).

Harta României, evidențiind locul aproximativ al descoperirii, lângă Turnu Măgurele (1). Fotografie făcută de la Nikopol, în decembrie 2015, către malul stâng al Dunării și terminalul feribotului Turnu Măgurele (2).

1

2

Plate II. A DTM capture showing the larger Turnu Citadel area (1). Close-up capture of the new fortress near Turnu Măgurele Ferryboat Docks (2).

Captură de imagine din DTM ilustrând zona Cetății Turnu (1). Captură de imagine mărită a zonei cu noua cetate de lângă terminalul feribotului Turnu Măgurele (2).

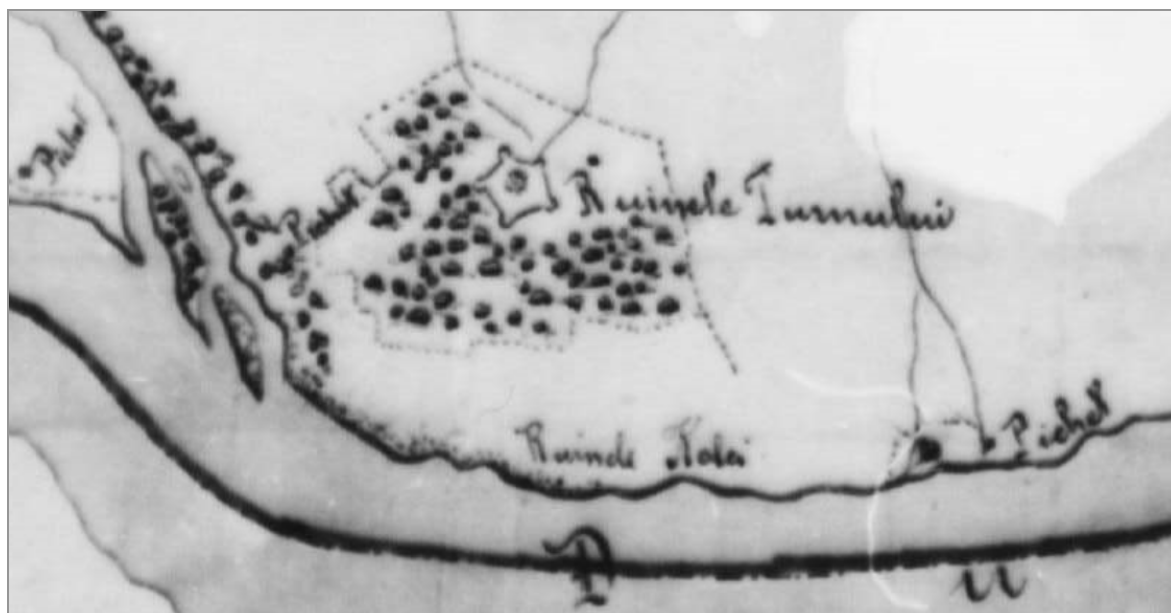
1

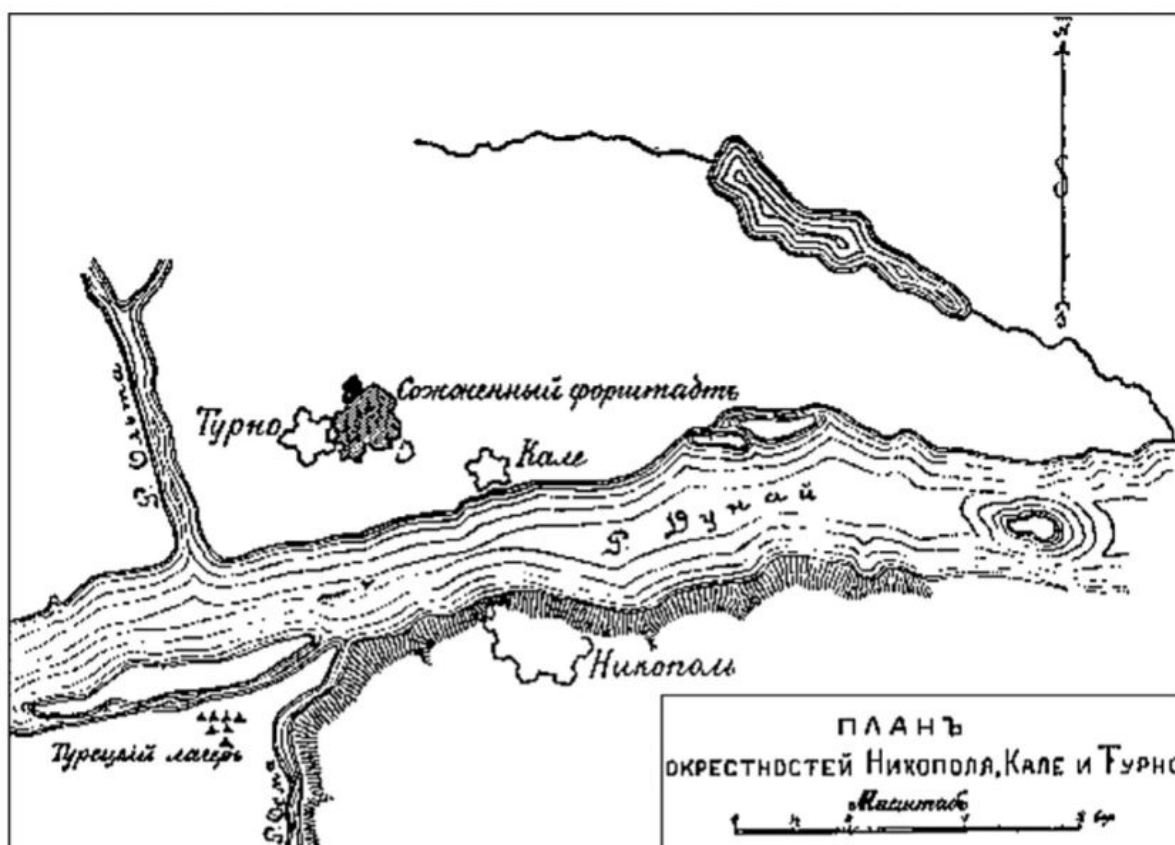
2

Plate III. Images with possible remains of the south-east bastion of Yeni-Kale, near the terminal of the Turnu Magurele ferryboat terminal (images from 6 July 2007, Teleorman County Museum archive).

Imagini cu resturile posibile ale bastionului de sud-est al Cetății Turnu Nou (Yeni-Kale), lângă terminalul feribotului Turnu Măgurele (fotografii din 6 iulie 2007, arhiva fotografică a Muzeului Județean Teleorman).

1

2

Plate IV. Capture from the 1831 plan showing 'Ruinele Kalei' (1). Plan of Nicopolis, Kale and Turnu, by N.A. Epanchin (2).

Captură a Planului de la 1831 ilustrând 'Ruinele Kalei' (1). Planul fortificațiilor Nicopole, Kale și Turnu, întocmit de N.A. Epanchin (2).

1

2

Plate V. Capture from the first WW2 source. 'Kale' is in the center of the image (1). Capture from the second, clearer, WW2 source. 'Kale' is in the center of the image (2).

Captură de pe o imagine din cel de - al II-lea Război Mondial. 'Kale' se află în centrul imaginii (1). Captură de pe o a doua imagine, mai clară. 'Kale' se află în centrul imaginii (2).

1

2

Plate VI. Captures made with the 'Measure' tool of the DTM. They show the shape of Kale walls (1) and moat (2), with their perimeters and surface area.

Capturi făcute cu aplicația 'Measure' din DTM. Ele arată forma zidurilor cetății Kale (1) și a fortificației incluzând șanțul (2), împreună cu perimetrul și suprafața.

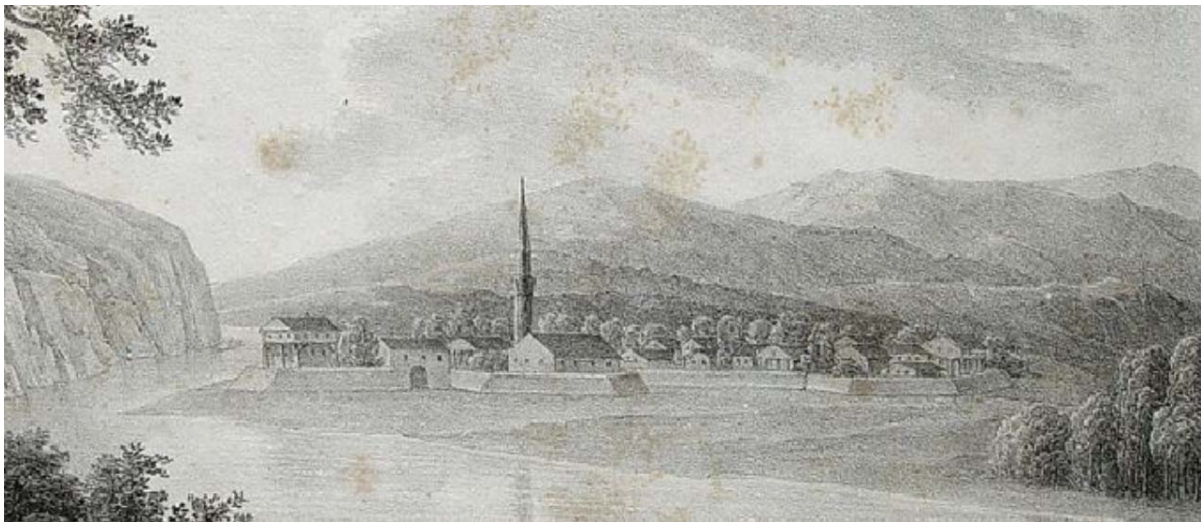

Plate VII. This capture above is from a lithography created in 1825 by Adolph Künike. It was drawn from the hills of Nicopolis and it presents 'Festung Turnu'. This should normally be the Turnu Ottoman town. But considering it is drawn on the Danube bank this could actually be 'Kale'. Hopefully, future archeological works will help solve this issue.

Problemă nerezolvată: această imagine este o captură a unei litografii de Adolph Künike din 1825. Este realizată de pe dealurile de la Nikopol și reprezintă 'Festung Turnu'. În mod normal ar trebui să fie orașul otoman Turnu. Dar, având în vedere că este desenată pe malul Dunării, acesta ar putea fi de fapt 'Kale'. Sperăm că cercetările arheologice viitoare vor contribui la rezolvarea acestei probleme.

O AȘEZARE MEDIEVALĂ URBANĂ LA VÂRSAREA IALOMIȚEI ÎN DUNĂRE - ORAȘUL DE FLOCI

Simona MUNTEANU *

Abstract: *The medieval urban settlement at Orașul de Floci evolved in the middle sector of the Bărăgan Plain, a subunit of the Romanian Plain, bounded to the south by the Ialomița River, to the north by Călmățui, to the east by the Danube, and to the west by the Sărată Valley. Due to its location and its uniqueness, for three centuries the town played a role in the polarization of economic activities in the area, and also a strategic role in controlling the Wallachia eastern border. Its location on two major trade routes, as well as the point of contact between Wallachia and Dobrogea, favoured the rapid development of the settlement. After 1540, when the Turkish occupied Brăila, the town became the main point of trade in Wallachia, where merchandise from the Orient were easily distributed. Combined, these factors have ensured the borough upon Ialomița River is known abroad. During the history of the town there have also been periods of regress or destruction, following the military incursions of the Ottomans allied with the Tatars in the 15th-17th centuries. This is confirmed by archaeological research which have identified two levels of strongly burned habitation attributed to the 15th and 16th-17th centuries. Furthermore, it was observed that many of the clay and wood dwellings destroyed by fire had their floors restored at least 3-4 times, indicating that after an attack the inhabitants returned to the same places and rebuilt them. Although 17th century foreign travellers mention Orașul de Floci as being flourishing and prosperous, by the end of this century the first signs of decline appear. This was a result of the southward migration of the Ialomița River bed and of the changing economic ties between Wallachia and Moldavia, with links maintained via other commercial routes. In the 18th century, against the backdrop of the Russo-Austro-Ottoman wars (1768-1774), Orașul de Floci started to decline further and its activity entirely ceased. The consequences of the wars, the decline of the old commercial road, as well as of the Danube harbour, plus the loss of the estate and the relocation of the Ialomița river bed, gradually led to the abandonment of the city.*

Rezumat: *Așezarea medievală urbană a evoluat în sectorul de mijloc al Câmpiei Bărăganului, subunitate a Câmpiei Române, delimitat la sud de râul Ialomița, la nord de Călmățui, la est de Dunăre, iar la vest de Valea Sărată. Prin poziția sa, dar și a unicității, orașul va căpăta timp de trei secole un rol de polarizare al activităților economice din zonă, dar și un rol strategic în controlul graniței de est a Țării Românești. Situația sa pe două rute comerciale importante, precum și în punctul de contact dintre Muntenia și Dobrogea, a favorizat dezvoltarea rapidă a așezării. După anul 1540, odată cu luarea silită a Brăilei de către turci, orașul devine principalul punct al comerțului Țării Românești, unde se desfășeau cu ușurință diverse mărfuri cu Orientul. Toate acestea au făcut ca târgul ialomițean să fie cunoscut și în afara granițelor țării. În istoria orașului se disting și perioade de regres sau distrugere, urmare a incursiunilor militare din secolele XV-XVII ale turcilor aliați cu tătarii. Acest fapt este confirmat de cercetările arheologice, care au pus în evidență două niveluri de locuire, puternic incendiate, atribuite secolelor XV și XVI-XVII. De asemenea, s-a observat că multe dintre locuințele din lut și lemn distruse prin foc, aveau podelele refăcute de cel puțin 3-4 ori, indicând faptul că după trecerea unui atac locuitorii reveneau pe același amplasament și reconstruiau. Deși călătorii străini din secolul al XVII-lea îl menționează înfloritor și prosper, totuși pe la sfârșitul acestui secol apar primele semne ale declinului, atât ca urmare a deplasării spre sud a albiei râului Ialomița, cât și a legăturilor economice între Țara Românească și Moldova, legături întreținute pe alte rute comerciale. În secolul al XVIII-lea, pe fondul războaielor ruso-austro-otomane (1768-1774), are loc declinul Orașului de Floci iar întreaga lui activitate încetează definitiv. Consecințele războaielor, decăderea vechiului drum comercial, precum și a schelei de la Dunăre, la care se adaugă pierderea moșiei și mutarea albiei râului Ialomița, au dus treptat la abandonarea orașului.*

Keywords: *Orașul de Floci; Wallachia; 15th-18th centuries; archaeology; medieval urban settlement.*

Cuvinte cheie: *Orașul de Floci; Muntenia; secolele XV-XVIII; arheologie; așezare urbană medievală.*

* Muzeul Județean Ialomița, B-dul. Matei Basarab, nr. 30, 920062, Slobozia, județul Ialomița, România; simonamunt@yahoo.com

Introducere

Cercetările arheologice pluridisciplinare desfășurate de-a lungul timpului în vatra Orașului de Floci au pus în evidență aspecte importante privind habitatul urban din Țara Românească în secolele XV-XVII. Faptul că vatra orașului nu este suprapusă de locuiri ulterioare reprezintă un excepțional avantaj pentru cercetarea științifică, această situație făcând posibilă reconstituirea imaginii unui oraș medieval comercial, a tramei stradale, dar și punerea în evidență a unor elemente de ordin particular.

De asemenea, analiza și datarea materialelor descoperite în secolele XV-XVII (ceramică locală și de import, unelte, piese de podoabă, monede), cunoașterea ritului și a ritualului de înmormântare, a unor edificii religioase și comerciale medievale, fac ca acest oraș să fie de o importanță deosebită.

În decursul celor 42 de campanii arheologice desfășurate neîntrerupt din anul 1975 au fost obținute date importante care arată că era un oraș deschis, lipsit de fortificații, iar organizarea internă privind amplasarea locuințelor, a atelierelor sau a bisericilor înconjurate de necropole, era determinată de configurația deosebită a terenului. Atât locuințele, cât și celelalte edificii, erau amplasate pe zonele înalte ale celor 12 grinduri despărțite de apele Ialomiței care compuneau suprafața locuibilă a orașului.

Coroborarea rezultatelor cercetărilor arheologice cu alte categorii de surse documentare (scrise, cartografice, numismatice etc.), au condus la înțelegerea importanței acestui centru urban comercial, de asemenea, la reconstituirea unor aspecte legate de structura socială a locuitorilor, a ocupațiilor principale și a evenimentelor istorice petrecute în acest oraș medieval.

Date geografice și istorice

Orașul de Floci era situat în partea de est a Câmpiei Bărăganului, la vărsarea râului Ialomița în Dunăre (Planșa I.1). Ca microrelief apar grinduri, cursuri părăsite, lacuri mici și areale părăsite, zona fiind până nu demult și un domeniu al apelor revărsate.

Hărțile întocmite în cursul secolelor XVI-XVIII indică amplasarea orașului pe malul stâng al Ialomiței, fapt confirmat astăzi de existența unei văi pronunțate în vatra abandonată a așezării, observabilă cu ușurință, care reprezintă un martor din vechea albie a râului.

În prezent, textura hidrografică a zonei este mult antropizată ca urmare a construirii de iazuri, orezării, sisteme de irigații și ajustări ale cursului râului Ialomița. Pe parcursul secolului al XX-lea cursul Ialomiței a fost regularizat de mai multe ori iar în prezent râul curge în partea de sud a așezării medievale, ca mai apoi să se verse în Dunăre (Planșa I.2).

Așadar, aici, pe malul stâng al Ialomiței, la confluența cu Dunărea, în vecinătatea vadului de trecere a fluviului, s-a ridicat, la începutul secolului al XV-lea, un important centru economic al Țării Românești (Planșa II).

Existența acestui vad de trecere, încă din perioadele anterioare, a înlesnit continuarea relațiilor economice și culturale pe o importantă arteră comercială care cobora din Transilvania, urmărea cursul Ialomiței spre Dobrogea, către Porțile de la Marea Neagră.

Urmele de locuire ale orașului au fost identificate și delimitate pe ambele părți ale șoselei naționale București-Constanța, aproximativ în jurul bornei kilometrice 105, la 7 km vest de comuna Giurgeni, județul Ialomița, teritoriu arondat în prezent localităților respective. Cercetările arheologice au pus în evidență o importantă locuire medievală urbană dezvoltată pe 12 grinduri care totalizează aproximativ 80 ha. Aceste grinduri, martori de eroziune, au dimensiuni diferite și fac parte dintr-o terasă mai veche a Ialomiței (Posea, Bogdan și Zăvoianu 2005: 566-8).

În prezent topografia medievală este mai greu de observat deoarece de la abandonarea așezării și până în anul 2008, când situl a fost destinat exclusiv cercetării și valorificării culturale, pe suprafața respectivă s-au practicat lucrări agricole intense care au determinat transformări ale morfologiei grindurilor și, implicit, a stratigrafiei zonei. Pe acest teren se pot observa cu ochiul liber zone mai înalte, cu forme neregulate, despărțite de urma adâncită a fostei albie a râului Ialomița din care s-au desprins meandre sau privaluri care le înconjoară (Popescu 1873). Un segment al albiei râului și un grind mai bine păstrat, datorită, probabil, dimensiunilor sale impunătoare din acea epocă, grindul nr. 6, este încă vizibil.

Etimologia toponimului 'Floci'

Originea numelui a reprezentat un subiect care a fost amplu dezbătut de marii noștri istorici de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima jumătate a celui următor. Astfel, s-au afirmat două teorii care susțineau că numele trebuie pus în relație cu comerțul de lână și prelucrarea acesteia sau că provine de la numele nostru, etnic de 'Vlahi, Blaci, Iflaci', dat românilor de populațiile turco-tătărești din Dobrogea (Rădvan 2004: 433-4; Buzu: 2013: 1, 18).

Istoricul Nicolae Iorga susținea că toponimul 'Floci' ar proveni de la comerțul cu lână – 'Floccus' reprezentând lâna nedărăcită (Iorga 1935: 101). Opinia propusă de savantul român a fost acceptată de cei mai mulți cercetători.

În prezent, deși au apărut și alte puncte de vedere (Ciubotaru 2001: 64), au rămas în discuție doar cele două teorii afirmate la sfârșitul secolului al XIX-lea, dintre care cea mai uzitată are la bază demonstrația marelui istoric.

Date istorice

Secolul al XIV-lea se caracterizează printr-o continuă dezvoltare economică a ținuturilor din regiunea carpato-dunăreană.

Așezările din Ialomița, situate în apropierea râului cu același nume, a Brațului Borcea și a lacurilor, sunt atestate documentar începând cu secolul al XIV-lea, urmare a daniilor domnești făcute unor mănăstiri. Așa apare, de exemplu, primul sat ialomițean, Cărăreni (azi Hagieni, com. Mihail Kogălniceanu), aflat la aproximativ 5 km de Orașul de Floci, menționat într-un hrisov din 8 ianuarie 1392 prin care Mircea cel Bătrân dăruia Mănăstirii Cozia mai multe sate, printre care și Cărăreni (Coteneșcu și Vlădăreanu 1991: 5).

În secolele XV-XVI atestările documentare sunt mai numeroase, acum apărând prima mențiune certă despre existența unui centru economic la vărsarea Ialomiței în Dunăre.

Legăturile economice în cadrul pieței interne a Țării Românești se făceau prin drumurile de comerț care străbăteau țara, îndeosebi pe văile râurilor. Nevoile de schimb au prelungit aceste drumuri și peste graniță, atât la sudul Dunării, cât și la nord de Carpați, pe văile Oltului, Dâmboviței, Ialomiței, Teleajenului, Buzăului (Giurescu 2007: 388). În același timp, drumurile de negoț legau economia Țării Românești de centrele economice mai dezvoltate din afara granițelor, din Europa și Asia. În acest context trebuie plasată și apariția pe scena istoriei a acestui oraș medieval - Orașul de Floci (Papacostea 1999: 172).

Din documentele istorice reiese faptul că voievozii Țării Românești au fost preocupați încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea de înființarea târgurilor și orașelor (Giurescu 1973: 25-26), unele amplasate la ieșirea din trecătorile munților și la vadurile de trecere peste Dunăre (Giurescu 1973: 28-32).

Unul dintre drumurile interne de negoț, care lega unitățile economice de pe văile Dâmboviței și Ialomiței, s-a dezvoltat în mod deosebit în secolele XIV-XVI prin integrarea ținuturilor dintre Carpați și Dunăre într-un circuit economic internațional, euroasiatic, care străbătea Europa de la gurile Rinului până la Dunăre și Marea Neagră și mai departe, până la Constantinopol și orașele asiatice (Ștefănescu, Mureșanu și Teoteoi 2001: 73). Centrele economice mai dezvoltate ale acestui drum erau Brașovul și Brăila, între ele ridicându-se treptat și la diferite niveluri, Câmpulung, Rucăr, Târgoviște, Târgșor, Gherghița și Floci (Giurescu: 1973: 254), Târgoviște ajungând în această vreme capitala voievozilor Țării Românești (1396-1714). De la Gherghița și până la Floci nu mai întâlnim nici un târg sau oraș pe acest drum care străbate Câmpia Bărăganului (Giurescu: 1973: 29-30, 256).

Prezentăm, în continuare, acele documente care fac referire la momentele importante din evoluția acestui centru urban medieval.

Cel mai vechi document despre o așezare situată la vărsarea Ialomiței în Dunăre, dar fără să precizeze numele, este privilegiul comercial al regelui maghiar Ludovic I de Anjou din 28 iunie 1358, prin care brașovenii primeau învoire să treacă cu mărfurile lor prin ținutul dintre Buzău și Prahova, pe întinderea dintre vărsarea Ialomiței până la cea a Siretului: „*V-am îngăduit din osebă bunavoință, vouă și obștei voastre, ca să puteți trece slobod și neturburat cu mărfurile voastre și orice fel de lucruri, între Buzău și Prahova, adică din locul unde se varsă la Dunăre râul numit Ialomița până în locul unde se varsă de asemenea în Dunăre râul numit Siret și să nu vă poată opri nimeni pe nedrept în această trecere a voastră*” (DRH 1977: 72, nr. 39).

Mai târziu, după un deceniu, la 20 ianuarie 1368, domnitorul Vladislav Vlaicu încheie cu un trimis al regelui Ungariei privilegiul comercial acordat negustorilor brașoveni, întărindu-le acestora libertățile pe care le-au avut din 'bătrâni' în Țara Românească, scutindu-i astfel de 'vama tricesimei'. De asemenea, negustorii brașoveni plăteau doar jumătate din taxele vamale obișnuite dacă foloseau drumul Brăilei, care avea un statut deosebit în comparație cu celelalte rute comerciale din Țara Românească (DRH 1977: 87, nr. 46).

Așezarea unei noi reședințe domnești la Târgoviște de către Mircea cel Bătrân pentru a întâmpina caravanele negustorilor brașoveni, arată interesul pe care voievozii îl aveau pentru câștigurile pe care le puteau obține din vămuirea mărfurilor. Prin favorizarea transporturilor de mărfuri pe drumul Brăilei, cea mai mare parte din caravane erau îndreptate să ajungă pe Valea Ialomiței până la Floci și de aici mai departe, la Brăila (Giurescu 1973: 7).

După moartea lui Mircea cel Bătrân, Dobrogea trece sub ocupație turcească. Prin pierderea teritoriului dintre Dunăre și Mare în 1417, legăturile Țării Românești cu Occidentul fuseseră suprimate și se simțea nevoia unui centru care să preia funcțiile orașelor dobrogene căzute sub puterea Porții Otomane. Posibil, în timpul domniei lui Mihail I (1418-1420), la vărsarea Ialomiței în Dunăre a luat ființă un punct de supraveghere al graniței și un loc de trecere în Dobrogea în jurul căruia s-a dezvoltat rapid o așezare, atestată documentar în prima jumătate a secolului al XV-lea (Ștefănescu, Mureșanu și Teoteoi 2001: 303-6). Astfel, într-un document de cancelarie domnească din 30 ianuarie 1431 voievodul Dan al II-lea, domnul Țării Românești, adresându-se tuturor târgurilor și vămilor țării pentru a întări privilegiul comercial al brașovenilor dat de Mircea cel Bătrân, îi menționează pentru prima dată și pe locuitorii de la Orașul de Floci pe care îi numește 'flocenii' (Cotenescu și Vlădăreanu 1991: 34-5) (Planșa III).

Numele de 'Floci' al așezării este menționat pentru prima dată într-un hrisov dat de Radu cel Frumos la 15 ianuarie 1467, prin care întărea Mănăstirii Cozia bălțile de la Săpatu și Gura Ialomiței, stabilind hotarul în prezența unor martori din localitățile ialomițene Făcăeni, Frățilești și Orașul de Floci. În document sunt menționați ca martori dintre slugile domnești, Petre Pârgarul și Budușlov, amândoi din Orașul de Floci (Cotenescu și Vlădăreanu 1991: 223-5).

Ascendența demografică din Țara Românească și Moldova în secolele XV-XVI a însemnat, totodată, intensificarea vieții economice, productive și comerciale, fapt ce explică și înflorirea Orașului de Floci în această perioadă (Ștefănescu 1970: 130-5).

Precum celelalte orașe medievale din Țara Românească (Păunescu 2005: 9), Orașul de Floci s-a constituit administrativ pe o moșie domnească întinsă și era condus de un județ și 12 pârgari aleși anual dintre locuitorii înstăriți. La Floci aveau sediul slujitorii domnești cu autoritate în oraș și în județul Ialomița. În documentul de la 15 ianuarie 1467 Radu cel Frumos porunca pârclăbilor și brăniștarilor din oraș să nu se amestece în bălțile Coziei, menționându-se pentru prima dată și instituțiile orășenești (DRH 1965: 223, nr. 131.). În documentele din secolul al XVII-lea sunt amintite și alte dregătorii, cum ar fi aceea de vornic sau ispravnic (DRH 1985: 180, nr. 172; DRH 1998: 389, nr. 358).

Pe un document din prima jumătate a secolului al XVII-lea se păstrează amprenta unui sigiliu, de formă circulară, pe care este reprezentat un pește cu coada despăcată, încadrat de patru stele (Păunescu 2005: 7; Rădvan 2004: 436) (Planșa IV.1).

Zona și vadul de trecere de la gura Ialomiței erau intens folosite de negustorii străini care prin portul sau schela de aici exportau diverse mărfuri.

Prezența unui port în zona Orașului de Floci este confirmată de firmanul din 1558 dat de sultanul Suleiman Magnificul, adresat domnului Țării Românești Petru cel Tânăr, în care îi cere să ia măsuri urgente în vederea transportării la Nicopole a vaselor încărcate cu orz care erau abandonate în acel loc. În documentul amintit se face referire la vadul sau trecătoarea 'Salta de la Floci' (Păunescu 2005: 7).

Până în prezent se cunoaște faptul că la Orașul de Floci au fost emise doar două acte domnești. Astfel, Radu Paisie semnează în anul 1543 un act de întărire a unei ocini Episcopiei Buzăului (DRH 1981: 188, nr. 153) iar la 20 septembrie 1635, Matei Basarab semnează un hrisov (DRH 1985: 145, nr. 136).

Deși nu există date de ordin istoric sau arheologic referitoare la funcționarea unei curți domnești aici, orașul apare menționat în izvoarele istorice ca loc de refugiu pentru domni. Cronicarul muntean Radu Popescu precizează că în anul 1572, în urma tentativei eșuate de a lua tronul Moldovei, Petru Șchiopul, alungat de oastea moldoveană, s-a ascuns la Brăila, iar fratele său, Alexandru al II-lea Mircea, domnul Țării Românești, s-a refugiat la Floci (Popescu 1984: 76.).

Orașul s-a bucurat o bună perioadă de timp de o mare importanță. Afluxul mare de negustori din toate colțurile Europei fac din el un centru cosmopolit, unde întâlneau mărfurile brașovenilor și sibienilor sau ale genovezilor și venețienilor. Se întâlneau aici mărfuri franțuzești, lombarde și belgiene, dar și marfă din Bizanț și Orient.

În a doua jumătate a sec. al XV-lea așezarea medievală urbană suferă distrugeri semnificative pe fondul acțiunilor militare întreprinse de voievodul moldovean Ștefan cel Mare împotriva lui Radul cel Frumos, domnul Țării Românești, care la acea vreme preferase să închine țara turcilor. Scoaterea Munteniei din zona de influență turcească a fost un plan urmărit de Ștefan cel Mare timp de patru ani de zile (1470-1474). Astfel, la sfârșitul lunii februarie 1470 armatele conduse de Ștefan cel Mare pătrund în Țara Românească, ard ținutul Ialomiței și distrug cele două orașe concurente porturilor moldovene, Brăila și Orașul de Floci (Ștefănescu, Mureșanu și Teoteoi 2001: 373; Giurescu și Giurescu 1976: 159). Acțiunea militară a lui Ștefan cel Mare este confirmată și de documentul din 1473, în care se arată că voievodul a dăruit unui boier de al său un grup de țigani aduși din Muntenia atunci când 'a lovit și ars Flocii și Ialomița' (Păunescu 2005: 25). Distrugerea așezării de un incendiu puternic a fost sesizată și confirmată de cercetările arheologice care au

evidențiat din punct de vedere stratigrafic existența constantă a unui nivel de incendiere a locuințelor și a altor complexe, datat cu monede din această epocă.

După evenimentul militar relatat se pare că orașul și-a reluat viața comercială, relativ repede, dovadă fiind registrele vamale ale Brașovului de la începutul secolului al XVI-lea, unde se precizează că în anul 1503 Orașul de Floci era pe locul zece în ordinea valorii comerțului cu Brașovul (Manolescu 1965: 260, 266, 301).

După anul 1540, odată cu luarea silită a Brăilei de către turci în timpul domniei lui Radu Paisie, Orașul de Floci avea să devină principalul punct al comerțului Țării Românești cu Orientul, loc de tranzit al mărfurilor orientale către Transilvania și târg unde se desfășeau mărfuri dintre cele mai diverse, devenind renumit și în afara Țării Românești (Toderascu 1988: 99).

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea Imperiul Otoman este cuprins de o criză generală care a antrenat și țările române. Stabilirea autorității otomane pe Dunărea Inferioară, ocuparea cetăților de pe malul drept și înființarea unor kazale pe malul stâng al fluviului, au dus la reorientarea direcțiilor și intereselor economice în zonă. Orașele Chilia, Tulcea și Brăila au intrat sub administrație otomană devenind centre de intersecție cu rutele comerciale externe. Astfel, noua politică comercială impusă de Înalta Poartă va influența în mod negativ evoluția economică a Orașului de Floci (Păunescu, 2005: 26).

Izvoare istorice contemporane, ca și tradiția consemnată de cronică Țării, menționează încă din secolul al XVII-lea, că locul nașterii lui Mihai Viteazul a fost așezarea negustorească ialomițeană - Orașul de Floci. Cronicarul transilvănean Ștefan Szamoskozy, contemporan cu Mihai Viteazul, nota: „*Locul unde s-a născut e Floch sau Floci, pe malul Dunării. Tot la Floci mama sa fierbea rachiu; din asta trăia. Acest Floci e pe malul Dunării, din jos de Brăila cale de o zi*” (Iorga 1936: 171-2).

Născut în anul 1558, Mihai a rămas legat de Orașul de Floci cel puțin până în anul 1582 când avea aproape 25 de ani, după care, conform unei inscripții de la mănăstirea Tutana, județul Argeș, datată 10 septembrie 1582, apare pentru prima dată într-o dregătorie. Așadar, Mihai Viteazul și-a petrecut mai bine de jumătate din scurta sa viață (43 de ani) la Orașul de Floci. Tinerețea lui este marcată de îndeletnicirile negustorești (comerțul cu vite și giuvaeruri), voievodul dând dovadă de o abilitate înnăscută, justificată de mediul în care trăia (Popescu 1984: 180-2).

Legăturile domnitorului cu orașul s-au păstrat și după urcarea sa pe tronul Țării Românești. În luna decembrie a anului 1594, cu ocazia declanșării războiului împotriva otomanilor, la Orașul de Floci se aflau 300 de pedestrași conduși de Francisc Nagy, în sprijinul cărora Mihai Viteazul mai trimite un corp de 60 de călăreți. Aceste forțe au reușit să pună pe fugă o ceată de 2000 de turci care veniseră asupra târgului (Păunescu 2005: 26.). Războiul a continuat și în anul următor prin atacuri asupra raialelor turcești pentru ocuparea strategică a liniei Dunării (Giurescu 2007: 183).

Ca urmare a poziției sale geografice, orașul a avut de suferit în urma deselor conflicte armate. Cu toate acestea însă călătorii străini din secolul al XVII-lea îl menționează înfloritor și prosper.

Domnitorul Matei Basarab s-a aflat în câteva rânduri la oraș, evenimente marcate de crucea înaltă ridicată de floceni¹ și de un document emis în Orașul de Floci la 20 septembrie 1635 (DRH 1985: 145, nr. 136)². Din jurnalul unui călător străin aflăm că în data de 20 mai 1651, Matei Basarab revine în zonă în fruntea unei armate de 15 mii de soldați pentru a preveni o invazie tătară pe linia Dunării (Mayer 1973: 448-9).

În anul 1655 Orașul de Floci apare din nou în documente, atunci când în timpul răscoalei seimenilor este atacat și jefuit de trupele moldovene și tătare venite în ajutorul domnului Constantin Șerban (1654-1658), care relatează într-o scrisoare trimisă principelui Rackoczi II că în timpul luptelor a căzut înșuși Rustem Mârza, conducătorul mercenarilor, și au fost uciși 200 de locuitori (Păunescu 2005: 27).

Spre sfârșitul secolului al XVII-lea apar primele semne ale declinului, atât ca urmare a deplasării spre sud a albiei râului Ialomița, cât și a întăririi legăturilor economice între Țara Românească și Moldova, legături care erau întreținute pe alte rute comerciale. La încetinirea ritmului vieții economice a Orașului de Floci au contribuit și atacurile prin surprindere ale garnizoanelor turcești de la Brăila și de peste Dunăre, de la Hârșova, care prădau și jefuiau pe orășeni și săteni.

În anul 1690 Constantin Brâncoveanu, pentru a îndepărta trupele austriece conduse de generalul Heissler care urmărea să impună la tron pe pretendentul lor, cere ajutorul tătarilor conduși de Calga Sultan. Aceștia trec Dunărea și pradă orașul, dându-i o grea lovitură (Păunescu 2005: 27).

În timpul lui Ștefan Cantacuzino turcii de la Brăila au lărgit hotarele raialei până aproape de Orașul de Floci, instalând subași turci în satele ocupate. Numai în urma intervenției domnului la Poartă vizirul a dat un firman de cercetare și retragere a raialei la vechile hotare. Negustorii și meșteșugarii au început să părăsească orașul și s-au refugiat în alte centre economice, așa încât începe depopularea treptată a orașului.

O grea lovitură a primit-o în 1768, când Alexandru Ghica a dăruit jumătatea de nord din moșia orașului în suprafață de 2000 stânjeni mănăstirii Sf. Spiridon din București, iar restul de „*stânjeni 2167 să rămână pentru orășeni și slujitorii de acolo, să se hrănească cum și până acu, slobozi, că din destul le este lor ași avea toată hrana pe această sumă de stânjeni, încât cu de prisos; iar acești stânjeni 2000 masă și cu toată balta din orașul Floci să aibă a o ține și a o stăpâni sfânta mănăstire*”. În anul 1779, cealaltă jumătate de moșie a fost dăruită de Alexandru Ipsilanti mănăstirii Mărcuța (Iliescu 1930: 36).

Așadar, în secolul al XVIII-lea, pe fondul războaielor ruso-austro-otomane (1768-1774), are loc declinul Orașului de Floci iar întreaga lui activitate orășenească încetează definitiv (Planșa II.2). Puținii locuitori rămași în această așezare s-au mutat mai spre sud-est, lângă noua gură de vărsare a Ialomiței, continuându-și îndeletnicirile de bază. Astfel, a luat naștere satul Piua Petri, distrus și el în timpul inundațiilor Ialomiței din anii 1970 și 1975 și desființat în anul 1977 (Geacu 1997: 152).

Mențiuni referitoare la vatra abandonată a Orașului de Floci

Primele mențiuni referitoare la vatra abandonată a Orașului de Floci, datează din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, în 1872 Dimitrie Frunzescu menționa, cu ocazia tipăririi *Dicționarului topografic și statistic al României*, faptul că în apropiere de Piua Petri (plasa Balta, jud. Ialomița) se află niște ruine de cetate veche numită 'Cetatea de Floci' sau 'Cetatea de Flote', care se mai numea și 'Orașul de Floci'. De asemenea, tot aici sunt menționate două evenimente istorice petrecute la 1573, când Alexandru Vodă, domnul Țării Românești, s-a refugiat la 'Oraș' după ce a fost învins de Ioan Vodă cel Cumplit al Moldovei și altul la 1594, când a avut loc o bătălie însemnată între Mihai Viteazul și turci. Autorul face aprecieri corecte asupra celor două evenimente istorice, dar se înșală asupra denumirii ulterioare a orașului pe care-l numește Piua Petri (Frunzescu 1872: 108, 359)³.

La un an de la prima mențiune, în 1873, Aureliu Popescu, învățător din satul Giurgeni, răspunzând la chestionarul inițiat de Alexandru Odobescu, face unele precizări în legătură cu existența așezării medievale urbane Orașul de Floci, unde se mai păstrau ruinele a două biserici făcute din zid și piatră (Popescu 1873). De asemenea, pe baza informațiilor obținute de la bătrânii din zonă, mai menționa că în siliștea orașului „*se descopereau lucruri vechi, precum armuri, arme, pietre, bani, scule de argint și oase de oameni*”.

Mai târziu, în 1897, Ion I. Provianu, în *Dicționarul geografic al județului Ialomița* (Provianu 1897: 129-31.) relatează faptul că Orașul de Floci era o veche cetate situată la vărsarea Ialomiței în Dunăre. Pe lângă cele două evenimente istorice întâlnite și la D. Frunzescu, autorul menționează altele mai târziu, dar și o serie de date referitoare la evoluția așezării, dovedind o bună cunoaștere a istoriei acesteia⁴.

La începutul secolului al XX-lea, în anul 1906, Aurelian V. Ursescu considera că în trecut localitatea Piua Petri se numea Orașul și că aici Mihai Viteazul, în anul 1595, s-a confruntat militar cu turcii. Este evident faptul că deși acesta cunoaște evenimentele politico-militare din vremea lui Mihai Viteazul petrecute la Orașul de Floci, nu cunoaște denumirea exactă a așezării medievale urbane (Ursescu 1906: 388-90).

În perioada interbelică istoricul N. Iorga a prospectat vatra orașului și într-o scurtă notă semnalează pietrele funerare din epoca brâncovenească provenite de la Orașul de Floci, folosite de sătenii de la Piua Petri la construirea bisericii locale. Printre lespezile funerare respective se afla și piatra de mormânt a lui Arion Cupetul din Orașul de Floci care, în cursul anilor '70, a fost recuperată de Muzeul Județean Ialomița, inventariată și expusă la secția de Istorie și Arheologie care funcționa la acea vreme la Călărași.

În prezent placa funerară este expusă la muzeul de sit de la Baza de Cercetare și Expunere Muzeală de la Orașul de Floci.

Descoperiri întâmplătoare și cercetări arheologice de suprafață. Tezaure monetare și alte descoperiri întâmplătoare

Viața economică prosperă este atestată și de intensă circulație monetară care demonstrează amplitudinea schimburilor comerciale desfășurate în acest centru urban medieval situat la întretăierea drumurilor comerciale ce veneau dinspre Polonia, Lituania, Ungaria, Transilvania, Moldova spre Marea Neagră.

Cu ocazia unor amenajări a drumului național și a unor lucrări agricole desfășurate în vatra Orașului de Floci în anii 1961, 1962, 1971 și 1980, s-au descoperit patru tezaure monetare, datate în perioada secolelor XV-XVIII. Cele patru tezaure însumează un număr de 1340 de monede, cu o mare varietate de emisiuni monetare, care au circulat în țările române la acea vreme, și întărește observațiile cu privire la faptul că această așezare medievală urbană era situată pe o importantă rută comercială, fiind unul din cele mai de seamă orașe de export ale Țării Românești.

Primele două tezaure descoperite întâmplător în anii 1961 și 1962 totalizează un număr de 832 de monede și au făcut subiectul unui articol de specialitate publicat în anul 1987. Atât primul tezaur, alcătuit din 184 monede, cât și cel de-al doilea, format din 638 monede de argint, completează tabloul circulației monetare la Dunărea de Jos în secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, perioadă dominată de moneda poloneză, reprezentată cel mai bine de triplu groșii lui Sigismund al III-lea Vasa. Cele 832 de monede medievale au fost emise în Polonia, Lituania, Riga, Gdansk, Ungaria, Tirol, Transilvania, Tsechen-Silezia, Curlanda, Zeelanda, Prusia, Spania, Campen, Daventer, Zwolle și Brunswick-Luneburg. Tezaurele în cauză, acoperă o perioadă de timp de peste un secol, cuprinsă între anii 1519-1623, moneda cea mai veche fiind o jumătate de gros (Neagu și Vlădilă 1987: 179-83).

Cel de-al treilea tezaur monetar a fost descoperit în anul 1971 cu ocazia lucrărilor pentru amenajarea drumului național care lega Țândăreiul de Vadul Oii. Trei ani mai târziu tezaurul a fost achiziționat de Muzeul Național de Istorie.

În zilele următoare, o echipă de specialiști de la Muzeul Național de Istorie a României formată din Constanța Știrbu și Lucian Chițescu, împreună cu Iulian Ghindaru, cel care a făcut descoperirea, a localizat în teren punctul unde a fost găsit tezaurul monetar. Din datele obținute a rezultat că monedele erau depozitate într-un ulcior din care nu s-a mai păstrat nici un fragment. A fost îngropat la o adâncime cuprinsă între 1,70-2,00 m și la o distanță de 50 m nord față de fragmentul de zid al Bisericii nr. 1. Monedele se prezentau sub forma unui bloc compact de piese care nu au putut fi desprinse decât în urma unor intervenții chimice efectuate în laboratorul de restaurare al muzeului. După efectuarea operațiilor de curățare în mai multe rânduri, din masa blocului compact de piese sudate între ele, au putut fi desprinse 427 de monede, 12 nasturi sferici și două jumătăți de nasturi, toate din argint. Cercetătorii care s-au ocupat de valorificarea tezaurului consideră că nasturii din argint au fost executați de un meșter local specializat în prelucrarea argintului. Tezaurul, având ca loc de batere un număr de șapte monetării, este compus din aspri turcești emiși de Mehmed II (1451-1481) în anii 1451 (13 exemplare), 1461 (398 exemplare) și 1471 (15 exemplare) (Stancu și Cojocaru 1983: 85-95).

Dacă cele trei tezaure monetare menționate mai sus au fost descoperite întâmplător, cel de-al patrulea tezaur a fost găsit în timpul cercetărilor sistematice din anul 1980 pe podeaua unei locuințe incendiate care aparține celui de-al doilea nivel de locuire din aşezare, datat la sfârșitul secolului al XVI-lea. Tezaurul se compune din 81 de monede întregi sau fragmentare, din bronz și argint, puternic arse de incendiul care a distrus locuința (Chițescu *et al.* 1982: 134).

Datorită stării de conservare extrem de precară, din cele 81 de monede nu au putut fi identificate decât nouă piese, dintre care șapte aspri de la Soliman I (1520 – 1566) și doi dinari emiși în Ungaria în secolul XVI (Stancu 1996: 169-72).

În anul 1985, cu ocazia unor lucrări agricole efectuate în vatra orașului, au fost descoperite patru vase de aramă⁵.

Cercetări de suprafață. Delimitarea Orașului de Floci

Primele cercetări de suprafață în vatra orașului au fost efectuate de către Pamfil Polonic, Virgil Drăghiceanu, Dan Iliescu, Nicolae Iorga, Mina Pauker, Gheorghe Ștefan, Eugen Bujor, Nicolae Constantinescu și Ion Barnea.

Pe baza unui raport de teren din 18 mai 1899 semnat de Pamfil Polonic, în luna noiembrie 1957, Ion Barnea efectuează o cercetare de-a lungul Brațului Borcea, între localitățile Călărași și Gura Ialomiței, în vederea identificării unor vechi aşezări omenești. În urma acestor cercetări, efectuate pe o rază de 90 km, au fost descoperite numeroase puncte arheologice datate în perioade istorice diferite (din neolitic și până în evul mediu), printre care și aşezarea medievală urbană Orașul de Floci (Barnea 1966: 155-61), localizată la 1 km vest de satul Piuă Petri și pe care sătenii o numeau 'La mănăstire', datorită existenței unui fragment de zid din cărămidă aflat în elevație despre care știm astăzi că aparține bisericii nr. 1.

Ulterior, un colectiv al Muzeului Județean Ialomița a efectuat în câteva rânduri (1961, 1965, 1968) cercetări de suprafață în vatra aşezării, recuperând de la suprafața solului un important material arheologic: fragmente ceramice medievale de la diferite tipuri de vase, de uz comun și smălțuite, cahle de sobă, discuri ornamentale, fragmente ceramice de import, obiecte din bronz și din fier și un depozit de vase din aramă (trei castroane, două farfurii, un vas cu coadă și o strachină), unele dintre ele având inscripționat cu caractere grecești, numele meșterului, precum și anul fabricației (Conovici 1975: 63-8).

Interesul pentru localizarea și studiarea istoriei orașului medieval dispărut a continuat și în anii următori. Primul raport, redactat pe baza unor importante artefacte descoperite ca urmare a unor cercetări arheologice de suprafață, a fost realizat de regretatul arheolog Nicolae Conovici, care, pe lângă datele de strictă specialitate, a propus un prim proiect de reabilitare și punere în valoare a

orașului medieval, odinioară capitala județului Ialomița. Astfel, în anul 1975 întocmește un raport prin care propunea forurilor competente luarea unor măsuri urgente în vederea cercetării, protejării și conservării sitului.

Pentru prima dată, același cercetător realizează o delimitare a orașului, care se întindea, potrivit observațiilor sale, pe o suprafață de aproximativ 80 ha și care corespunde cu datele topografice de astăzi⁶. De asemenea, autorul inventariază mai multe zone de locuire din vatra orașului, localizează zidul bisericii nr. 1 raportat la fosta incintă a fermei CAP, aflată la nord de șosea, observând că pe o suprafață de 150 mp de la zidul bisericii, sunt grupate, mai ales pe locurile înalte, aglomerări de blocuri de piatră, cahle, olane, elemente de construcție, precum și materiale arheologice care aparțin probabil unor biserici sau case boierești. Niculae Conovici menționează existența unui cimitir pe baza mai multor oase umane împrăștiate la suprafața solului. Tot în zona cimitirului a fost descoperit și un mare număr de cuptoare, vetre, podele de locuințe, fragmente ceramice, chirpici, oase, cenușă, cărbuni, obiecte din bronz și fier, atribuite unei locuiri intense (Conovici 1975: 64).

Trebuie subliniat faptul că observațiile sale au stat la baza direcțiilor de cercetare arheologică aplicate încă de la începutul săpăturilor.

Cercetările de suprafață și sondajele arheologice efectuate în perioada 1961-1975 au furnizat date necesare pentru delimitarea ariei sitului arheologic și a vetrei abandonate a Orașului de Floci, au condus la identificarea în teren a unor locuințe de suprafață, a atelierelor meșteșugarilor, a fundațiilor a trei biserici, înconjurate de cimitire, precum și la descoperirea unui bogat inventar arheologic.

Cercetări sistematice în vatra Orașului de Floci

Cercetarea sistematică de la Orașul de Floci debutată în anul 1975, a fost desfășurată neîntrerupt de un colectiv alcătuit în principal din specialiști de la Muzeul Județean Ialomița, Muzeul Național de Istorie a României și Institutul Național al Patrimoniului, finanțarea asigurându-se de-a lungul timpului din fondurile Ministerului Culturii și instituției județene.

Perioada 1975-1995

Cercetările arheologice din perioada 1975-1995, marchează o primă etapă desfășurată după un program care urmărea în special identificarea structurilor monumentale laice și religioase construite din cărămidă și piatră. În primele campanii, suprafața rezervată săpăturilor a fost împărțită în trei sectoare pentru a se putea gestiona mai bine din punct de vedere arheologic zona respectivă. Primul sector a fost stabilit în punctul numit de localnici 'La Mănăstire', acolo unde se mai păstrase în elevație un fragment de zid de la una dintre bisericile orașului, biserica nr. 1. În urma trasării unor secțiuni pe direcția nord-sud, perpendiculare pe zid, a fost pus în evidență planul bisericii, monument datat între sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVII-lea, precum și două etape de construcție (Chițescu *et al.* 1979: 199-207).

Prezența la suprafața solului, în urma repetatelor lucrări agricole, a unor resturi arheologice care au aparținut unor locuințe de suprafață distruse prin incendiu și a unor blocuri de piatră, au determinat stabilirea celorlalte două sectoare de cercetare. În acest caz, strategia abordată a constat din trasarea unor secțiuni cu lățimea de 2 m și lungimi diferite. Pentru a localiza cât mai bine inventarul arheologic, atât stratigrafic cât și în suprafață, secțiunile trasate au fost jalonate cu carouri de 2 x 2 m. Pentru zonele mai mari, cu materiale arheologice, s-au deschis suprafețe cu dimensiunile de 10 x 10 m, cu un martor în cruce lat de 1 m și mai multe casete cu dimensiuni variabile (Chițescu *et al.* 1979: 210-24).

Încă din primele campanii, datele stratigrafice au pus în evidență două niveluri de locuire care aparțin secolelor XV și XVI-XVII, incendiate puternic în urma unor evenimente istorice consemnate de izvoarele scrise medievale. În urma analizelor de stratigrafie s-a observat că multe dintre locuințele realizate din lut și lemn care aparțineau celor două niveluri aveau podelele refăcute de cel puțin 3-4 ori, indicând revenirea locuitorilor în același spațiu (Chițescu *et al.* 1979: 232; 1981: 132).

Tot acum, cercetarea arheologică a fost completată cu date de antropologie și carpologie, căpătând, astfel, un caracter pluridisciplinar. În urma studiilor antropologice au fost analizate 248 de schelete (Georgescu 1979: 43-6; 1982: 159-66; 1983: 109-10; 1984: 149-51) descoperite în necropolele nr.1, nr.2 și nr.3. De asemenea, au fost supuse analizelor de carpologie mai multe semințe carbonizate de cereale, legume sau fructe găsite în vase de lut depozitate în locuințe (Brăileanu și Ionescu Rusu 1979: 247-9; Chițescu *et al.* 1992: 97-8, nota 2).

Trebuie să subliniem faptul că în prima etapă cercetarea arheologică a avut mai mult un caracter de salvare deoarece întreaga suprafață a așezării avea statut de teren agricol și era afectată de lucrările pentru cultivarea plantelor. În anul 1992, este realizat planul topografic al așezării prin care se pune în evidență, pentru prima dată, existența unor grinduri pe care se dezvoltase orașul

medieval, numerotate de la 1-12, (Planşa IV.2). Cercetările arheologice au arătat că acest oraş medieval era unul deschis, lipsit de fortificaţii, iar în zonele înalte ale grindurilor, ferite de pericolul inundaţiilor, erau amplasate atelierele meşteşugăreşti, locuinţele, bisericile şi cimitirele oraşenilor.

Identificarea şi cercetarea unor ateliere şi vetre ale meşteşugarilor specializaţi în prelucrarea osului şi a metalelor, dezvelirea fundaţiilor a trei biserici înconjurată de cimitire, cercetarea unor construcţii civile cu fundaţie din piatră, dintre care una de mari dimensiuni, şi a unui număr de aproximativ 130 de locuinţe, a două cuptoare de ars ceramica şi a unui atelier de olar, au adus contribuţii semnificative privind evoluţia vieţii urbane medievale a locuitorilor din oraşul de la vărsarea Ialomiței în Dunăre.

Toate aceste descoperiri, coroborate cu diversitatea şi bogăţia inventarului arheologic, precum şi numismatic, indică valoarea economică a acestui centru şi, totodată, contribuie direct la cunoaşterea structurii şi civilizaţiei medievale oraşeneşti din partea de est a Țării Româneşti.

Perioada 1996-2009

Între anii 1996-2009 au fost finalizate cercetările arheologice debutate în perioada anterioară, completându-se datele de ordin arheologic şi istoric pentru fiecare complex în parte.

De data aceasta, având la dispoziţie ridicarea topografică din anul 1992, săpăturile arheologice au fost concentrate nu pe sectoare, cum s-a procedat anterior, ci pe grindurile acum bine delimitate.

Pe grindul nr. 1, unde anterior au fost descoperite mai multe locuinţe care aparţineau celor două mari niveluri de locuire incendiate din secolul al XV-lea şi al XVII-lea, săpăturile au fost extinse în părţile de nord şi de sud, rămase necercetate. Cu acest prilej, au fost descoperite mai multe complexe arheologice (locuinţe de suprafaţă, un atelier de prelucrare a metalelor, gropi menajere, două morminte de înhumăţie din necropola nr. 2), care au întregit imaginea secvenţei de viaţă materială şi spirituală de pe acest grind (Chiţescu *et al.* 1997: 44-45)⁷.

Pe grindul nr. 2, încă din anul 1990, a fost identificată o necropolă notată în ordinea descoperirii cu nr. 5. Din totalul de 1350 de morminte de înhumăţie, un număr de 130 de morminte au fost cercetate în această etapă (Chiţescu *et al.* 1997: 45; Păunescu *et al.* 1998: 49). De asemenea, pe panta grindului, în zona de vest a necropolei, au fost descoperite două cuptoare de ars ceramica, datate la jumătatea secolului al XVII-lea (Păunescu şi Renţa 1998-2000: 175-87).

Pe grindul nr. 3 au continuat cercetările arheologice în două zone, şi anume, în partea de est, pentru a stabili relaţia dintre mai multe locuinţe cu faze de refacere încadrate în sec. XVI-XVII, în zona de vest, în aria necropolei nr.3, unde s-au găsit 15 morminte de înhumăţie (Păunescu *et al.* 2002: 145; 2009: 113). Dintre mormintele respective un număr de opt au fost supuse unor analize de ordin antropologic (Vasile 2007: 168).

În această perioadă au fost reluate săpăturile arheologice pe grindul nr. 6 (Chiţescu *et al.* 1997: 45). Anterior acestei etape, aici s-au descoperit importante complexe de locuire laice şi religioase, care puse în relaţie sugerează un gen de activitate diferită faţă de cele observate pe alte grinduri. În campaniile anterioare au fost descoperite biserica nr. 1 cu necropola, edificiul cu contraforturi, case din piatră cu pivniţă, ateliere pentru prelucrarea metalelor şi pentru confecţionarea nasturilor din os, un atelier pentru confecţionat lumânări, o monetărie şi numeroase locuinţe din lut şi lemn sau gropi menajere (Păunescu *et al.* 2009: 113-4). Prin urmare, dacă pe alte grinduri predomină locuinţe din lut şi lemn, o biserică cu necropola aferentă şi uneori, unul sau două ateliere sugerând structura unui *cartier*, descoperirile de până acum indică, deocamdată, în organizarea oraşului, existenţa unui centru economic bine definit prin complexele descoperite care ilustrează, indirect, statutul locuitorilor de aici.

De asemenea, un alt aspect important al perioadei îl reprezintă introducerea prospecţiunilor magnetometrice în scopul obţinerii unor date care să avanseze cercetarea clasică a sitului. Astfel, în anii 2003-2004 s-au efectuat pe grindul nr. 9 prospecţiuni arheogeofizice într-o manieră complementară: tomografia electrică a solului şi magnetometria, în vederea dobândirii unor indicii cu privire la caracterul locuirii pe acest grind mai puţin cercetat.

În perioada imediat următoare, 2004-2006, pentru verificarea datelor furnizate de prospecţiunile amintite, s-au desfăşurat ample cercetări arheologice care au condus la descoperirea unor morminte de înhumăţie amplasate aproximativ în centrul grindului, indicând existenţa unei a şasea necropole descoperită în vatra Oraşului de Floci (Păunescu *et al.* 2006: 115-17; 2007-2008: 25.). Aşadar, datele arheogeofizice care păreau foarte promiţătoare-reţele de drumuri, fundaţii din piatră, clădiri din cărămidă şi un eventual zid de fortificare cu un presupus şanţ de apă, existenţa unei construcţii cu rol aparte, înconjurată de un zid, nu au fost confirmate de săpăturile arheologice.

Cercetările cu ajutorul prospecțiunilor de geo-fizică au fost reluate în anul 2007 pe grindul nr. 8. Datele obținute indicau o zonă cu un potențial arheologic deosebit față de ce se cunoștea. Din păcate, și în acest caz, săpătura arheologică extinsă pe o suprafață de aproximativ 200 mp nu a putut confirma rezultatul prospecțiunilor. Prin deschiderea unor secțiuni paralele, cu martori stratigrafici intermediari, a fost identificată, o nouă necropolă, notată cu nr. 7, din care s-au cercetat nouă morminte de înhumatie. Pe suprafața cercetată au fost descoperite și câteva gropi menajere (Păunescu *et al.* 2007-2008: 19-25).

Perioada 2010-2017

Dacă în anii anteriori s-a reușit punerea în evidență a principalelor caracteristici ale orașului, a categoriilor de activități mai importante, a tipurilor de locuințe, a unui eventual centru economic sugerat de unele construcții mai complexe, începând din anul 2010, a fost aplicat un program cu trei obiective generale, și anume:

- a. Practicarea unor săpături vizând cercetarea exhaustivă a unui grind/cartier;
- b. Extinderea cercetărilor în împrejurimile Orașului de Floci;
- c. Valorificarea potențialului cultural și turistic al orașului.

În scopul realizării primului obiectiv, pe grindul nr. 6, pentru întregirea planului atelierului de prelucrat nasturi din os (descoperit în anul 1976), amplasat la circa 40 m nord de zidul bisericii nr.1, s-a trecut la decopertarea zonei deja cercetate și la deschiderea unor noi secțiuni (Mihai *et al.* 2012: 58-62).

Între anii 2011-2014, prin trasarea unei secțiuni magistrale (168 x 2 m) între bisericile nr. 1 (grind 6) și nr. 2 (grind 1), care traversa și fosta albie a râului Ialomița, s-a urmărit stabilirea unor legături stratigrafice și istorice între cele două grinduri. Cu acest prilej, s-au cercetat locuințe, gropi cu utilitate diferită, morminte de înhumatie etc. Cu alte cuvinte, o importantă secvență de locuire medieval-urbană dinamică (Mihai *et al.* 2012: 58-62).

În paralel, cu ocazia restaurării bisericii nr. 1 din anul 2012 (grind nr. 6), au mai fost săpate 77 de morminte care aparțineau necropolei aferente notată nr. 1, finalizându-se, astfel, cercetarea ei (Mihai *et al.* 2013: 57-63).

În perioada 2012-2013 s-a continuat prospectarea geomagnetică pe cele două grinduri care au devenit subiecte de studiu pentru primul obiectiv din această etapă, și anume grindurile nr. 1 și nr. 6.

În anul 2012 a fost prospectată geomagnetic o suprafață de 1 ha, fără ca analizele acesteia să fie verificate pe teren până în prezent. Cercetările de acest gen au fost continuate și în anul următor, pentru corelarea lor cu date arheologice trasându-se, o secțiune cu dimensiunile de 30 x 2 m, pe care au fost descoperite trei locuințe incendiate din care s-au păstrat podelele de lut galben peste care s-au prăbușit pereții de chirpici arși la roșu. Paralel cu secțiunea menționată, a fost trasată o casetă cu dimensiunile de 12 x 2 m în care au fost cercetate 15 morminte de înhumatie care făceau parte din necropola nr. 2. În anul 2013, în urma prospecțiunilor magnetometrice de pe grindul nr. 6, la 50 m sud-est de biserică nr. 2, a fost deschisă o casetă cu dimensiunile de 13 x 2 m și o secțiune de 30 x 2 m în cuprinsul căreia au fost descoperite alte trei locuințe (Mihai *et al.* 2015: 73-5).

O atenție constantă în această perioadă a fost acordată celui de-al doilea obiectiv, prin care se urmărește atât arheologic, cât și prin documentele de arhivă, reconstituirea hinterlandului orașului. Un prin pas în acest sens a fost repertorierea siturilor arheologice aflate în jurul orașului. Cu acest prilej au fost înregistrate mai multe situri arheologice din epoci istorice diferite, precum și o serie de cruci de hotar ce ar putea marca limitele așezării urbane medievale. A fost localizată o instalație portuară ilustrată de trei structuri de locuire situate pe malul actual al Dunării pe care cercetătoarea Daniela Mihai, pe baza unor materiale arheologice descoperite, le datează la sfârșitul secolului al XVIII-lea (Mihai *et al.* 2012: 58-62).

Localizarea fostei mănăstiri Flămânda (Mihai *et al.* 2012: 58-62), situată în apropierea graniței cu orașul, a reprezentat o altă preocupare în această etapă. În urma studierii unei hărți militare din 1908, în care mănăstirea este amplasată la 3 km sud-vest de Orașul de Floci, au fost efectuate cercetări de suprafață, dar și un sondaj de 25 x 1,5 m, în urma cărora s-au descoperit numeroase fragmente ceramice smălțuite, asemănătoare cu cele de la Orașul de Floci, atribuite secolelor XVI-XVII.

O atenție deosebită este acordată în această perioadă studiilor de ordin aheozoologic care, din anul 2011, sunt realizate de Laboratorul de Arheozoologie din cadrul Centrului Național de Cercetări Pluridisciplinare de la Muzeul Național de Istorie a României.

Din totalul de 824 de resturi faunistice determinate, cel mai mare număr (789) aparține mamiferelor, ceea ce demonstrează o activitate dominantă de creștere a animalelor. În vederea

obținerii de carne, lapte și lână erau exploatate în primul rând bovinele, urmate la mare distanță de ovicaprine și porcine (Bălășescu și Radu 2012: 61-2).

Cel de-al doilea studiu aheozoologic preliminar a fost efectuat în urma campaniei din anul 2013. Au fost prelevate și analizate un număr de 1155 de resturi aparținând secolelor XVI-XVIII și provenind din mai multe complexe/contexte arheologice. Fauna analizată prezintă toate caracteristicile unor resturi menajere, cel mai important eșantion aparținând secolelor XVII-XVIII, cu o pondere de exploatare mare a bovinelor, urmată la distanță de către porcine și ovicaprine, ceea ce evidențiază faptul că activitatea de creștere a animalelor era predominantă (Bălășescu și Radu 2014: 56-7).

Rezultatele cercetărilor arheologice din această etapă au fost valorificate științific prin comunicări, rapoarte, note, articole și studii apărute în diverse publicații.

Tot acum se înregistrează o premieră în cercetare, realizarea unor fotografii aeriene din avion sau cu ajutorul dronei. Imaginile obținute și prelucrate în 3D, care au fost suprapuse pe conturul structurilor de locuire din teren, au permis o nouă viziune asupra propunerilor de reconstituire a unor 'cartiere' ale orașului.

Acumularea unor date arheologice și istorice importante privind evoluția Orașului de Floci, pe de o parte, însemnătatea lui în epocă, pe de altă parte, au condus de-a lungul timpului la realizarea unor proiecte de reabilitare și punere în valoare a sa. Prima încercare de a valorifica potențialului istoric și arheologic al așezării datează din anii '80, când un grup de studenți de la Institutul de Arhitectură din București coordonați de arhitectul Aurel Botez au elaborat un proiect de reconstituire a unor construcții civile și religioase propunând realizarea în cadrul unui parc arheologic a unui punct muzeal, laboratoare de conservare-restaurare, depozite, spații de cazare și masă. Din păcate, faza de proiect nu a putut fi depășită decât parțial.

După anul 1990 nu a existat un program coerent de punere în valoare a sitului, în ciuda potențialului său evident. Singurele lucrări au fost cele de întreținere (îndepărtarea vegetației din jurul monumentelor) și de semnalizare prin montarea unor indicatoare pe traseul turistic.

În anul 2001, cu ocazia împlinirii a 400 de ani de la moartea voievodului Mihai Viteazul, s-au desfășurat diverse activități culturale coordonate de Ministerul Culturii.

În Ialomița aceste activități s-au concretizat prin realizarea unui monument închinat voievodului la Orașul de Floci. Această lucrare monumentală reprezintă prima acțiune concretă de punere în valoare a memoriei marelui voievod în zonă.

Proiectele de promovare și punere în valoare a acestei așezări medievale urbane s-au concretizat începând cu anul 2008 în cadrul unui program coordonat de Muzeul Județean Ialomița în parteneriat cu Institutul Național al Patrimoniului, intitulat 'Valorificarea și punerea în valoare a sitului arheologic Orașul de Floci'.

În cadrul acestui program au fost incluse propuneri mai vechi, dar și altele mai noi: de conservare și restaurare a monumentelor, realizarea unei baze și a unui muzeu de sit, depozite, spații de cazare și masă și amenajarea unui parc arheologic.

În prezent aceste obiective au fost realizate și se dorește dezvoltarea lor prin susținere accesându-se și alte fonduri.

Repertoriul descoperirilor

Locuințe. În vatra Orașului de Floci au fost cercetate, integral sau parțial, peste 250 de locuințe care aparțin celor două niveluri de locuire incendiate.

Adaptată condițiilor de mediu, dar și materialelor de construcție existente în apropiere, locuința de suprafață realizată din lemn și chirpici și variante ale acestui tip, definite în funcție de modul în care era construită temelia casei, era cel mai răspândit tip de construcție atestat la Orașul de Floci. Au fost identificate și cercetate arheologic trei tipuri de locuințe (Păunescu și Mihai 2000: 85-96) și anume:

- locuințe de suprafață din lemn și chirpici (Planșa V);
- locuințe de suprafață construite pe pivnițe;
- locuințe semiîngropate.

Locuințele erau dispuse în șiruri, cu latura lungă pe direcția NE-SV, la distanțe variabile, între 5 și 20 m. Între grupările sau șirurile de case distanța nu depășea 50 m.

Pentru construirea locuințelor s-a folosit în special lemn, lut, materii vegetale și foarte rar piatra, adusă de la depărtare, dinspre munte sau de la Hârșova. Potrivit izvoarelor scrise, gospodăriile orășenilor de aici se compuneau, cel mai adesea, din casă, loc pentru vie și pentru grădină. De exemplu, într-un act din 6 iunie 1622 mitropolitul Luca întărește preotesei Soroca din Orașul de Floci, rămasă văduvă, averea soțului ei alcătuită din 'casă, vie, loc de casă și ci va fi' (Chițescu *et al.* 1979: 218).

Existența unor gropi sub formă de clopot săpate în podeaua acestor locuințe poate fi pusă pe seama depozitării într-un spațiu controlat a rezervelor de hrană.

O variantă a locuințelor de suprafață o reprezintă locuințele de lemn înălțate pe fundații din zidărie de piatră și blocuri de piatră cioplite de formă paralelipipedică, care erau dispuse la colțuri și pe mijlocul laturilor lungi, peste care erau așezate bârnele talpă.

Locuința de suprafață cu fundație de piatră, descoperită în această așezare medievală în campania anului 1976 pe grindul nr. 6, la o distanță de cca. 70 m vest de biserica nr.1, a fost datată, pe baza monedelor descoperite, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (Chițescu *et al.* 1979: 228-32). Construcția este compartimentată în două camere, din care una are fundația realizată cu blocuri de piatră paralelipipedice, iar cealaltă cu piatră spartă, având ca liant un mortar de calitate inferioară. Pereții au fost ridicați din cărămidă. Menționăm că până în prezent, această locuință cu fundație de piatră, prin elementele de construcție și de organizare interioară, este un tip de construcție mai rar documentat până acum în vatra orașului (Planșa VI).

În anul 1987, pe grindul nr. 6 a fost dezvelită integral fundația din zidărie de piatră a unei pivnițe rectangulare (8,25 x 5 m), pavată cu cărămidă, care a aparținut unei construcții ridicate la începutul secolului al XVI-lea și a funcționat aproximativ pe tot parcursul acestuia. Planul acestui complex este de formă dreptunghiulară cu dimensiuni cuprinse între 8,25 m x 5,20 m și grosimea zidurilor păstrate de 0,35 m-0,45 m. Pe latura de vest s-a descoperit un gârlici (3,75 m x 3 m) care asigură accesul în pivniță. Casa cu pivniță avea pereții făcuți din piatră, cărămidă și mortar de var iar acoperișul era făcut din olane (Chițescu și Păunescu 1997: 73-4; Chițescu *et al.* 1992: 100-2.) (Planșa VII).

Bogăția și diversitatea inventarului arheologic descoperit în locuințele orașenilor ilustrează un nivel de viață deosebit, atestat, mai cu seamă, în secolele XVI-XVII.

Ateliere. Cercetările arheologice întreprinse în vatra orașului au dus la descoperirea a patru ateliere destinate prelucrării oaselor de animale în vederea obținerii nasturilor și a obiectelor de uz sau accesorii de vestimentație.

De asemenea, au mai fost descoperite ateliere și vetre ale meșteșugarilor care se ocupau cu prelucrarea metalelor în vederea obținerii uneltelor, obiectelor de uz și de podoabă, atelierul unui olar și două cuptoare de ars ceramica. Toate aceste descoperiri atestă existența unor meșteșugari specializați în confecționarea diverselor obiecte din os, piatră, metal, lut ș.a., folosite cotidian, dar și pentru a fi comercializate.

Edificiul cu contraforturi. În cursul anului 1988, pe grindul nr. 6, la o distanță de 50 m nord față de biserica nr.1, a fost cercetată integral fundația din cărămidă și mortar a unei construcții de mari dimensiuni, de formă dreptunghiulară (14,55 x 7,15 m). Zidurile sunt lucrate din cărămidă și mortar de var și au o grosime de cca. 0,75 m. Atât la colțuri, cât și pe laturile lungi, la distanțe egale, construcția este prevăzută cu contraforturi. Numărul mare de olane, descoperite atât în interior, cât și în împrejurimi, atestă existența unui acoperiș din olane. Această construcție civilă a fost pusă în legătură cu activitatea comercială a orașului și, probabil, era folosită pentru depozitarea mărfurilor sau a cerealelor. Inventarul arheologic indică funcționarea acestui edificiu începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea și, poate, în cursul secolului următor (Chițescu *et al.* 1992: 102-4) (Planșa VIII).

Biserica nr. 1 (Grindul nr. 6). Biserica este de tip navă cu plan dreptunghiular (19 mx8 m), compusă din pronaos, naos și altar. Din punct de vedere tehnic s-au identificat două faze de construcție. Prima fază datează de la sfârșitul secolului al XV-lea, corespunzătoare cu perioada de înflorire a orașului. Fundația bisericii a fost realizată din blocuri mari de piatră cu ziduri ridicate din bolovani de piatră uniți cu mortar și emplecton realizat din sfărâmatură de piatră (Planșa IX).

Această primă fază de construcție s-a datat pe baza a două piese descoperite, una în varnița folosită în timpul construcției, iar cea de-a doua, în pământul care acoperea temelia altarului. Este vorba despre un cercel realizat din sârmă de aramă și o monedă de argint poloneză (semi-gros) de la Sigismund I (1506-1548).

Spre mijlocul secolului al XVII-lea, biserica a fost reconstruită în întregime din cărămidă pe vechea fundație. În cea de-a doua fază s-a adăugat un pridvor de 4 m, lungimea bisericii ajungând acum la 23 m. Fragmentul de zid care se mai păstrează, atestă că exteriorul bisericii a fost decorat cu cărămidă aparentă, element de decor caracteristic perioadei respective (Chițescu *et al.* 1979: 199-203; 1981: 120-6.). În naos și pronaos, au fost descoperite numeroase fragmente de frescă policromă, indicând faptul că interiorul era pictat. Cavoul, în care se afla înmormântat ctitorul, a fost descoperit în interiorul bisericii și avea ca inventar un inel sigilar cu inscripție în limba greacă: +HARISTODI TU HRISTODO.

Necropola nr. 1 (Grindul nr. 6). Mormintele cercetate din jurul bisericii nr.1 sunt în totalitate creștine, cu orientarea obișnuită V-E, cu unele mici deviații, în funcție de anotimpul în care s-a făcut înmormântarea. Au fost identificate și cercetate parțial sau integral aproximativ 237 de

morminte, cu menţiunea că în zona vestică o bună parte a complexelor funerare aparţin unor copii, unii, chiar de vârstă foarte mică. Analiza inventarului funerar, inclusiv a monedelor, încadrează cimitirul, în linii mari, în perioada secolelor XVI-XVIII. Realizate din argint sau din bronz, monedele acoperă un interval de timp cuprins între anii 1553 şi 1774, dată apropiată de cea a dispariţiei oraşului (Chiţescu *et al.* 1979: 203-6; 1981: 120-6; 1982: 129-32.).

Biserica nr. 2 (Grindul nr. 1). Biserica nr. 2 este de plan triconc, cu dimensiunile de 18m x 7m. Naosul, de formă dreptunghiulară este despărţit de pronaos printr-un zid gros de 0,70m. Pronaosul era acoperit de o boltă şi două turla mici. Elementele structurale o apropie de biserica Mănăstirii Dealu. În pronaos a fost descoperit un mormânt în care a fost descoperit un inel sigilar din argint, cu o inscripţie ce amintea de numele unui boier, Cârştian cel Mare, martor al Oraşului de Floci. Numărul mare de cahle cu imaginea Marelui Mucenic Sfântul Gheorghe ar putea indica hramul bisericii. Biserica a fost construită la începutul secolului al XVI-lea şi a funcţionat până la dispariţia oraşului (Chiţescu *et al.* 1979: 224-8; 1981: 139-40).

Necropola nr. 2 (Grindul nr. 1). A fost identificată în jurul bisericii nr.2, iar cele 244 de morminte cercetate reprezintă 65% din suprafaţa necropolei. Analiza inventarului funerar şi a monedelor descoperite au indicat faptul că marea majoritate a complexelor se datează în cursul secolelor XVI-XVII. Câteva monede turceşti atestă folosirea cimitirului până în momentul dispariţiei oraşului (Chiţescu *et al.* 1979: 224-8; 1982: 147-58; Chiţescu, Păunescu şi Papasima 1983: 102-7).

Biserica nr. 3 (Grindul nr. 8). Planul bisericii nr. 3 este dreptunghiular, în formă de navă, cu dimensiuni obişnuite (18,50 m x 6,25 m), o singură absidă, naos şi pronaos. Ridicată în ultimii ani ai secolului al XV-lea, biserica a fost lucrată integral din cărămidă şi piatră spartă, în primii ani ai secolului al XVI-lea adăugându-i-se un pridvor de 5m x 7m. Fundaţia, care avea 0,85m, a fost realizată din pietre mari legate cu mult mortar de var, peste care s-au înălţat ziduri din spărtură de cărămidă şi pietre mărunte legate cu acelaşi liant (Planşa X).

Necropola nr. 4 (Grindul nr. 8). În jurul bisericii nr. 3 au fost identificate şi cercetate 65 de morminte, reprezentând 81% din suprafaţa totală a necropolei. Complexele funerare, dintre care 36 de adulţi şi 29 de copii, sunt de inhumăţie, cu orientarea vest-est. Încadrarea cronologică a bisericii şi a necropolei s-a putut face cu multă exactitate pe baza inventarului bogat al mormintelor şi prin intermediul unor observaţii stratigrafice. Din cele 38 de morminte cu piese de inventar, 24 au putut fi datate cu monede. Astfel, s-a constatat că înhumările au fost efectuate de la începutul secolului al XVI-lea până în secolul al XVII-lea, când biserica şi necropola încetează să mai funcţioneze. Cel mai vechi mormânt (nr. 51) a fost datat cu o jumătate de gros de Lituania emisă de regele Alexandru al Poloniei (1501-1505), iar cele mai târzii (nr. 59 şi 60) au fost datate cu câte o grosetto raguzană din sec. al XVII-lea (Chiţescu şi Păunescu 1986: 75-83).

Necropola nr. 3 (Grindul nr.3). În anul 1976, în urma unor cercetări de suprafaţă şi a unor sondaje pe grindul nr. 3 'Avicola', a fost identificată cea de-a treia necropolă.

În anii 1976, 1979 şi 1982 pe acest grind au fost găsite 41 de morminte, la care se mai adaugă încă 47 morminte descoperite în 2001-2004 şi 2006. Înhumările sunt de rit creştin, având orientarea vest-est, cu mici deviaţii în funcţie de anotimpul de înmormântare, defuncţii fiind aşezaţi în poziţia întins pe spate cu braţele pe cutia toracică. Pe baza inventarului destul de sărac găsit în unele morminte, necropola aparţine celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea şi primei jumătăţi a secolului al XVII-lea (Chiţescu *et al.* 1981: 137-8; 1982: 144-7; Păunescu 1984: 143-8; Coman *et al.* 2003: 45-56; Păunescu *et al.* 2006: 119-20; 2007-2008: 19).

Necropola nr. 5 (Grindul nr.2). În anii 1990-1998 pe grindul nr. 2, a fost cercetată cea mai mare necropolă cunoscută în vatra Oraşului de Floci. Au fost studiate 1350 de morminte cu un bogat inventar funerar alcătuit din monede şi podoabe. Descoperirile respective atestă faptul că necropola (Chiţescu *et al.* 1997: 73-4; 1995: 68; 1996: 89-90; 1997: 44-5; 1998: 49-50) a fost utilizată începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi până la sfârşitul secolului XIX. Observaţiile stratigrafice cât şi analiza materialului arheologic, au evidenţiat faptul că necropola suprapune un nivel de locuinţe distruse de un incendiu la începutul secolului al XVI-lea.

Inventarul arheologic. Caracterizat în ansamblu printr-o mare bogăţie şi diversitate, fie sub formă fragmentară sau sub formă de piese întregi, întregibile sau parţial întregibile, inventarul de la Oraşul de Floci a fost descoperit în locuinţele incendiate, în necropole, ateliere, în gropile menajere şi în stratul de cultură.

Ca şi în alte aşezări medievale, şi în cazul de faţă, în cadrul inventarului arheologic ponderea cea mai mare o deţine ceramica şi, fireşte, acest fapt îi conferă întâietatea în prezentarea materialelor arheologice descoperite.

Chiar și la o analiză sumară este evident că materialele ceramice nesmălțuite dețin un procent mult mai ridicat în comparație cu ceramica smălțuită, tipurile de vase fiind destul de bine cunoscute din cercetările desfășurate pe parcursul a câtorva bune decenii.

Marea cantitate de material ceramic fragmentar descoperit subliniază rolul important pe care ceramica îl avea în gospodăria medievală. Vasele nesmălțuite erau lucrate dintr-o pastă de bună calitate, de regulă cu nisip fin în compoziție. Arderea vaselor era oxidantă, incompletă la acele vase care aveau pereții cu o grosime ceva mai mare și uniformă, de mai bună calitate, la vasele cu pereții subțiri, conferindu-le acestora, o culoare frumoasă, roșie-cărămizie.

Dintre tipurile de vase documentate în cadrul ceramicii nesmălțuite de la Orașul de Floci sunt: oalele cu toartă, cămile, ulcioarele, farfuriile, străchinile, capacele, oalele-cahlă, cahlele dreptunghiulare și discurile ornamentale.

În ceea ce privește ceramica smălțuită, aceasta era lucrată tot dintr-o pastă de bună calitate cu o ardere în general uniformă. Sub aspect cromatic, de departe culoarea verde cu o mare paletă de nuanțe, de la verdele foarte deschis până la verdele foarte închis, de tranziție spre maroniu sau negru, ocupă principalul loc în împodobirea pereților vaselor. În cadrul ceramicii smălțuite, din punct de vedere numeric, primul loc îl ocupă farfuriile.

În afară de farfurii au mai fost documentate străchinile, cămile, ulcioarele, oalele-cahlă, cahlele dreptunghiulare și discurile ornamentale.

Un loc deosebit îl ocupă și ceramica de import, evidențiindu-se în primul rând ceramica de Iznik. Au fost descoperite fragmente de farfurii, căni, cupe și boluri.

Alături de ceramică un rol important în cadrul gospodăriei medievale îl aveau uneltele și instrumentarul casnic, cele mai multe dintre acestea lucrate din fier, probabil, în atelierele orașului, dintre care menționăm: brăzdare de plug, lame de cuțit, lacăte, chei, piroane, scoabe, foarfece etc.

Au mai fost descoperite unelte și ustensile din piatră, os și lut: cute, greutăți pentru plasele de pescuit, fusaiole, tipare pentru turnat diverse obiecte.

În cadrul inventarului arheologic un loc important îl ocupă podoabele și accesoriile vestimentare descoperite în marea lor majoritate în cele șapte necropole cercetate în decursul anilor (cercei, inele, mărgelile, brățări, nasturi).

Așa cum arătam și mai sus, tezaurele monetare și monedele descoperite dețin un rol important în cadrul inventarului arheologic.

* * *

Unele privilegii comerciale din a doua jumătate a secolului al XIV-lea fac referiri la existența unei așezări, fără să se precizeze numele ei, situată la vărsarea Ialomiței în Dunăre, așezare pe care istoriografia modernă a pus-o în legătură cu Orașul de Floci. Încă de la început, cercetările arheologice au arătat că cele mai vechi urme de locuire datează din prima jumătate a secolului al XV-lea, fapt ce confirmă izvoarele scrise care atestă orașul începând cu anul 1431 și infirmă ipotezele ce plasau începuturile sale în secolul al XIV-lea.

Prin urmare, acest oraș nu apare decât după cucerirea Dobrogei de către turci în anul 1417 și după ce orașele de aici intră sub stăpânire otomană. Dezvoltarea unui centru urban la Dunăre, în fața Hârșovei apare, astfel, ca o necesitate impusă de desfășurarea comerțului Țării Românești pe Dunăre și Marea Neagră cu Orientul.

Așezarea sa la confluența dintre Dunăre și râul Ialomița, pe două însemnate rute comerciale, precum și în punctul de contact dintre Muntenia și Dobrogea, a impulsionat ridicarea rapidă a orașului, devenită la un moment dat, după anul 1540, ca urmare a cuceririi Brăilei de către turci, principalul deținuător în comerțul extern al Țării Românești.

Bălțile din apropiere, cu bogăția în pește atât de căutată, îndeosebi în Transilvania, precum și produsele câmpiei, la care se adăugau produsele păstorilor care treceau obișnuit pe acolo cu ocazia transumanței, au favorizat dezvoltarea târgului ialomițean.

Cercetările arheologice desfășurate pe parcursul celor trei perioade au pus în evidență edificii civile și religioase, locuințe din lemn, lut, piatră și cărămidă, necropole, unelte, monede, vase de factură locală și import, obiecte de podoabă care ilustrează bogăția locuitorilor, rafinamentul acestora dar și importanța Orașului de Floci în epocă.

Așa cum rezultă din cele prezentate, se pare că dintre cele 12 grinduri care alcătuiesc așezarea, o activitate cu totul aparte s-a desfășurat în special pe grindul nr. 6 unde există ruinele unor construcții deosebite (edificiu cu contraforturi, biserica nr.1, casa cu pivniță, patru ateliere ș.a.), care sugerează existența unui centru meșteșugăresc important în comparație cu celelalte grinduri pe care, au funcționat, se pare, mai mult cartiere rezidențiale.

Faptul că, după cele două distrugerii prin incendiere a orașului (1470, 1594), locuitorii revedeau construindu-și casele pe același amplasament, indică o gestionare riguroasă a spațiului rezervat locuirii, impusă, probabil, de creșterea densității populației urbane.

Din documentele vremii aflăm că orașul medieval de la vărsarea Ialomiței în Dunăre s-a dezvoltat pe o întinsă moșie domnească. De asemenea, știm că în anul 1470 a devenit capitala județului istoric Ialomița. Conducerea sa era formată dintr-un județ ajutat de 12 pârgari și de alte importante dregătorii, cum ar fi: pârcălabii, ispravnicii de județ, căpitani de județ sau brăniștarii, stolnicii și schilerii. Prezența unor domnitori la oraș subliniază rolul strategic pe care îl avea în cadrul politicii economice și militare a Țării Românești.

Orașul de Floci nu a fost lipsit de perioade de regres sau distrugere ca urmare a unor evenimente istorico-militare din secolele XV-XVII. Oraș de graniță, acesta a fost lovit în repetate rânduri de atacurile turcilor aliați cu tătari. După a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au avut loc evenimente majore care au influențat negativ evoluția orașului, ducând la decăderea sa. Printre acestea sunt războaiele ruso-austro-turce cu un teatru de evoluție întins și o miză politică mare. Tot în această perioadă domnitorul Alexandru Ghica a hotărât ca jumătatea de nord a moșiei orașului să fie trecută în stăpânirea mănăstirii Sf. Spiridon din București. După aproape unsprezece ani și cealaltă jumătate a moșiei a fost dăruită de domnitorul Alexandru Ipsilanti mănăstirii Mărcuța din București.

Consecințele războaielor, decăderea vechiului drum comercial, precum și a schelei de la Dunăre, la care se adaugă pierderea moșiei și mutarea albiei râului Ialomița, conduc treptat la abandonarea vechii vetre a orașului.

Note

¹. 'Crucea Înaltă' a fost mutată din vatra Orașului de Floci la sfârșitul secolului al XIX-lea sau în primul deceniu al secolului al XX-lea de un primar de la Gura Ialomiței pentru a înfrumuseța moșia localității. În anul 2014, aceasta a fost readusă la Orașul de Floci, protejată și pusă în valoare în cadrul parcului arheologic. Cu acest prilej a fost transcrisă pisană, corectându-se, astfel, cele două variante de text transcrise eronat. Din textul pisaniei aflăm că monumentala cruce a fost ridicată la 23 septembrie 1635 cu ocazia venirii în zonă a domnitorului Matei Basarab împreună cu doamna Elena.

². La 20 septembrie 1635, domnitorul semnează un hrisov „*Pentru că au venit Turturea înaintea domniei mele la oraș la Floci de s-au jeluît [...]. Scris în Orașul de Floci, septemvrie 20 dni, leat 7144*”.

³. S-a subliniat anterior că după dispariția definitivă a Orașului de Floci în partea de sud-est a luat naștere o localitate nouă rurală, denumită Piuă Petri, care va dispărea în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

⁴. Din mențiunile sale aflăm că „*Orașul de Floci era cea mai principală localitate a județului; avea 38 de biserici, o căpitănie militară și făcea parte din plasa orașului care avea 26 de sate. [...] Fiind port însemnat în țară, aici era mare mișcare comercială; se exporta pentru orient: boi, oi, cai, sare, unt, seu, vin, pastramă, miere, piei de vite, vânaturi, lemne etc. Aici era cea mai însemnată piață a țării, unde se vindea multă lână pentru care și orașul și-a luat numirea de Floci. Pe la începutul secolului trecut, mișcarea comercială a încetat, și a mers spre decădere, căci încetase de a mai fi capitala județului.... Și din marele oraș a mai rămas decât o siliște*”.

⁵. Inedit. Informații Elena Rența.

⁶. Ultima ridicare topografică realizată în anul 2014 indică o suprafață totală de 76 ha.

⁷. Cercetările arheologice efectuate pe acest grind au fost publicate cu regularitate în *Cronica Cercetărilor Arheologice* din anii 1998, 2001, 2004, 2006-2008.

Bibliografie

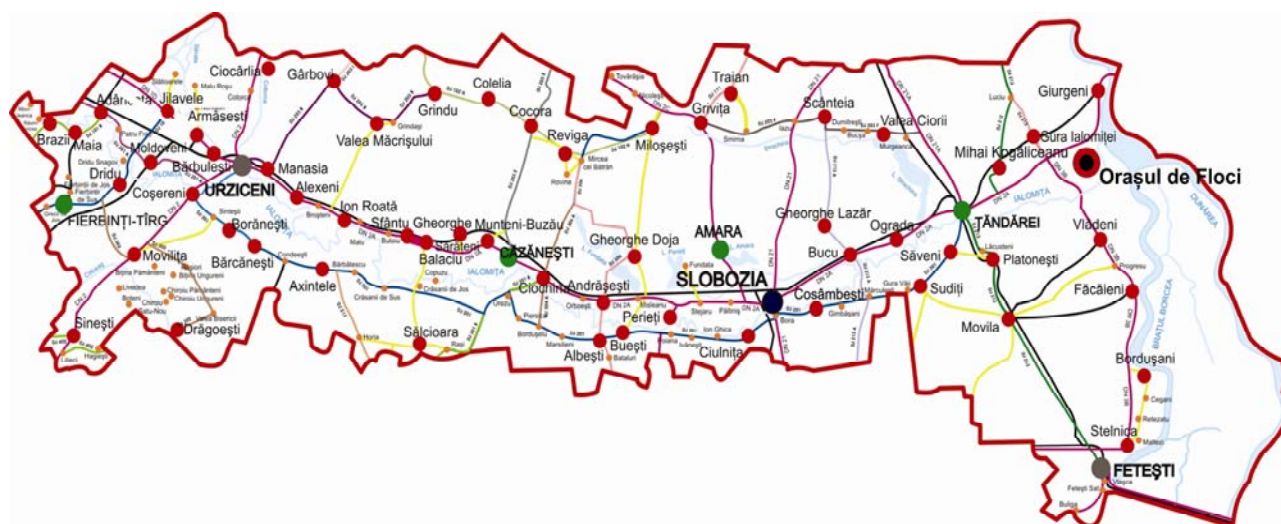
- Barnea, I. (1966) 'O cercetare arheologică pe Borcea', *Revista Muzeelor*, III(2): 155-61.
- Bălășescu, A., și Radu, V. (2012) 'Studiul arheozoologic preliminar al materialului faunistic prelevat în campania arheologică 2011 de la Orașul de Floci (com. Giurgeni, jud. Ialomița)', în M.V. Angelescu (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2011, A XLVI-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Târgu Mureș, 23-26 mai 2012*, pp. 61-2, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- (2014) 'Studiul faunei de la Orașul de Floci', în R. Iosipescu, D. Mihai, E. Gamureac și R. Șerban (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2013, A XLVIII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Oradea, 5-7 iunie 2014, Muzeul Țării Crișurilor*, pp. 56-7, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Brăileanu, M. și Ionescu Rusu, V.E. (1979) 'Date cu privire la fructele carbonizate descoperite pe șantierul arheologic de la Piuia Petri, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* III: 247-9.
- Buzu, V. (2013) 'Despre începuturile Orașului de Floci', *Helis* XI(2): 1, 18.
- Chițescu, L., Conovici, N., Lungu, R., Păunescu, A. și Rădulescu, V. (1979) 'Cercetări arheologice la Piuia Petri (Orașul de Floci), jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* III: 199-243.
- Chițescu, L., Lungu, R., Papasima, T., Vlădilă, P., Rădulescu, V. și Păunescu, A. (1981) 'Cercetări arheologice în anul 1979 la Piuia Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* IV: 120-41.
- Chițescu, L., Papasima, T., Vlădilă, P., Rădulescu, V. și Păunescu, A., (1982) 'Cercetări arheologice de la Piuia Petri (Orașul de Floci), jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* V: 129-66.
- Chițescu, L., Păunescu, A. și Papasima, T. (1983) 'Cercetări arheologice de la Piuia Petri (Orașul de Floci), jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* VI: 95-110.
- Chițescu, L. și Păunescu, A. (1986) 'Cercetări arheologice de la Piuia Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* VIII: 75-83.
- Chițescu, L., Păunescu, A., Matei, Gh., Rența, E. și Nițulescu, V. (1992) 'Cercetări arheologice de la Piuia Petri (Orașul de Floci), comuna Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* IX: 97-104.
- Chițescu, L., Păunescu, A., Mihai, D., Teodor, S. și Rența, E. (1995) 'Piuia Petri (Orașul de Floci) com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 1994, (A XXIX sesiune de rapoarte arheologice), Cluj-Napoca, 1995*, p. 68, București: cIMeC.
- Chițescu, L., Păunescu, A., Teodor, S. și Rența, E. (1996) 'Piuia Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița', în C. Stoica (coord.) *Cronica Cercetărilor Arheologice campania 1995, (A XXX sesiune de rapoarte arheologice), 2-5 mai 1996, Brăila*, pp. 89-90, București: cIMeC.
- Chițescu, L. și Păunescu, A. (1997) 'Piuia Petri (Orașul de Floci) com. Giurgeni, jud. Ialomița', în C. Stoica (coord.) *Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 1996, (A XXXI sesiune de rapoarte arheologice), 12-15 iunie 1997, București*, pp. 73-4, București: cIMeC.
- Chițescu, L., Păunescu, A., Mihai, D., Teodor, S. și Oța, S. (1997) 'Piuia Petri, jud. Ialomița, Orașul de Floci com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cronica Cercetărilor Arheologice, campania 1996*, pp. 44-5, București: cIMeC.
- Ciubotaru, M. (2001) 'Revizuire toponimice: Târgul (Orașul) de Floci', *Studii și Cercetări de Onomastică* 6: 53-72.
- Coman, R., Rența, E., Matei, Gh. și Oța, S. (2003) 'Raport de cercetare arheologică pe anii 2001-2003 la Orașul de Floci (com. Giurgeni, jud. Ialomița)', *Cercetări Arheologice* XII: 45-56.
- Conovici, N., (1975) 'Delimitarea teritoriului Orașului de Floci în vederea ocrotirii vestigiilor arheologice', *Revista Muzeelor și Monumentelor* XII(2): 63-8.
- Cotenescu, M. și Vlădăreanu, A. (1991) *Tezaur de documente ialomițene (1392-1944)*, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului din România.
- Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol. I, 1247-1500 (1965) (= DRH 1965) (întocmit de A. Oțetea și Șt. Ștefănescu), București: Ed. Academiei R.S.R.
- vol. II, 1501-1525 (1972) (= DRH 1972) (întocmit de Șt. Ștefănescu și O. Diaconescu), București: Ed. Academiei R.S.R.
- vol. IV, 1536-1550 (1981) (= DRH 1981) (întocmit de D. Mioc), București: Ed. Academiei R.S.R.
- vol. XXV, 1635-1636 (1985) (= DRH 1985) (întocmit de D. Mioc, S. Caracaș și C. Bălan), București: Ed. Academiei R.S.R.
- vol. XXV, 1645 (1998) (= DRH 1998), (întocmit de V. Barbu, M. Chipier, Gh. Lazar), București: Ed. Academiei Române.

- Documenta Romaniae Historica, D, Relații între Țările Române*, vol. I, 1222-1456 (1977) (= DRH 1977) (întocmit de Șt. Pascu, C. Cihodaru, K.G. Gdndish, D. Mioc, V. Pervain), București: Ed. Academiei R.S.R.
- Frunzescu, D. (1872) *Dicționarul topografic și statistic al României*, București: Tipografia Statului.
- Geacu, S. (1997) *Dicționar geografic al județului Ialomița*, București: Ed. Enciclopedică.
- Georgescu, L. (1997) 'Date preliminare antropologice asupra materialului osteologic descoperit la Orașul de Floci', *Cercetări Arheologice* III: 243-6.
- (1982) 'Date preliminare antropologice asupra materialului osteologic uman descoperit la Piua Petri (1979-1980)', *Cercetări Arheologice* V: 159-66.
- (1983) 'Date preliminare antropologice asupra materialului osteologic uman descoperit la Piua Petri (Orașul de Floci) în 1981', *Cercetări Arheologice* VI: 109-10.
- (1984) 'Date preliminare antropologice privind populația medievală de la Piua Petri din necropola III', *Cercetări Arheologice* VII: 149-51.
- Giurescu, C.D. (1973) *Țara Românească în secolele XIV-XV*, București: Ed. Științifică.
- Giurescu, C.C. (2007) *Istoria Românilor* II, București: Ed. All.
- Giurescu, C.C. și Giurescu, C.D. (1976) *Istoria Românilor* II, București: Ed. Științifică și Enciclopedică.
- Iliescu, D.M. (1930) *Un vechi oraș dispărut: Cetatea de Floci (încercare de monografie)*, București.
- Iorga, N. (1935) *Hotare și spații naționale*, Vălenii de Munte: Așezământul Tipografic 'Datina Românească'.
- (1936) *Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească*, București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului.
- Manolescu, R. (1965) *Comerțul Țării românești și Moldovei cu Brașovul*, București: Ed. Științifică și Enciclopedică.
- Mayer, J. (1973) 'Jurnalul de drum', în M. Holban, M.M. Alexandrescu, D. Bulgaru și P. Cernovodeanu *Călători străini despre Țările Române* V, pp. 448-9; București: Ed. Științifică.
- Mihai, D., Matei, Gh., Vlad, F., Coman, R. și C. Mehedințeanu (2012) 'Giurgeni, com. Giurgeni, jud. Ialomița (Orașul de Floci)', în M.V. Angelescu (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2011, A XLVI-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Târgu Mureș, 23-26 mai 2012*, pp. 58-62, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Mihai, D., Vlad, F., Matei, Gh. și Coman, R. (2013) 'Giurgeni, com. Giurgeni, jud. Ialomița (Orașul de Floci)', în R. Iosipescu, D. Mihai și R. Șerban (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2012, A XLVII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Craiova, 27-30 mai 2013, Muzeul Olteniei*, pp. 57-63, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Mihai, D., Vlad, F., Matei, Gh., Coman, R. și Rența, E. (2014) 'Comuna Giurgeni - Orașul de Floci jud. Ialomița', în R. Iosipescu, D. Mihai, E. Gamureac și R. Șerban (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2013, A XLVIII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Oradea, 5-7 iunie 2014, Muzeul Țării Crișurilor*, pp. 54-6., București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Mihai, D., Matei, Gh., Vlad, F., Coman, R., Rența, E. și Munteanu, S. (2015) 'Orașul de Floci, comuna Giurgeni, jud. Ialomița', în D. Mihai, R. Iosipescu și R. Șerban (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2014, A XLIX-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Pitești, 28-30 mai 2015, Muzeul Județean Argeș*, pp. 73-5, București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Neagu, M. și Vlădilă, P. (1987) 'Aspecte ale circulației monetare la Dunărea de Jos în secolele XVI-XVII în lumina cercetări tezaurilor de la Piua Petri - Orașul de Floci', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* III-IV: 179-83.
- Papacostea, Ș. (1999) 'Începuturile politice comerciale a Țării Românești și Moldova (sec. XIV-XVI). Drum și stat', *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, București: Ed. Dacia.
- Păunescu, A (1984) 'Cercetări arheologice de la Piua Petri (Orașul de Floci), com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Cercetări Arheologice* VII: 143-51.
- (2005) *Orașul de Floci. Un oraș dispărut din Muntenia medievală*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Păunescu, A., Rența, E. (1998-2000) 'Cuptoare medievale de ars ceramica descoperite la Orașul de Floci, județul Ialomița', *Cercetări Arheologice* XI: 175-87.
- Păunescu, A. și Mihai, D. (2000) 'Tipuri de locuințe documentate arheologic la Orașul de Floci, com. Giurgeni, jud. Ialomița', *Ialomița, Studii și comunicări de istorie, arheologie, etnografie* III: 85-96.
- Păunescu, A., Corbu, E., Coman, R., Costea, I. (2002) 'Giurgeni, com. Giurgeni, jud. Ialomița (Orașul de Floci)', în M.V. Angelescu, C. Borș, I. Obarlănder-Târnoveanu și F. Vasilescu (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, campania 2001, XXXVI-a Sesiune Anuală de Rapoarte Arheologice, Buzias, 28 mai-1 iunie 2002*, pp. 144-5, București: cIMeC.

- Păunescu, A., Mihai, D., Oța, S., Matei, Gh. (2006) 'Cercetări Arheologice în vatra Orașului de Floci (Piua Petri), comuna Giurgeni, județul Ialomița', *Cercetări Arheologice* XIII: 113-22.
- Păunescu, A., Ene, I., Mihai, D., Matei, Gh. și Vasile, G. (2007-2008) 'Cercetări Arheologice în vatra Orașului de Floci (Piua Petri), comuna Giurgeni, județul Ialomița. Campaniile din anii 2006-2007', *Cercetări Arheologice* XIV-XV: 11-26.
- Păunescu, A., Ene, I., Matei, Gh., Coman, R., Mihai, D. și Popescu, I (2009) 'Giurgeni, com. Giurgeni, jud. Ialomița (Orașul de Floci)', în M.V. Angelescu (ed.) *Cronica Cercetărilor Arheologice Campania 2008, A XLIII-a Sesiune Națională de rapoarte arheologice, Târgoviște, 27-30 mai 2009, Valachica XXI-XXII*, pp. 113-5, București: cIMeC și Complexul Muzeal 'Curtea Domnească Târgoviște.
- Popescu, A. (1873) *Răspuns la Chestionarul arheologic inițiat de Al. Odobescu în anul 1873, octombrie 31*, mss. 227, f. 241-3, Biblioteca Academiei Române.
- Popescu, R. (1984) 'Istoriile domnilor Țării Rumânești', în M. Gregorian (ed.) *Cronicari munteni 2*, București: Ed. Minerva.
- Posea, G., Bogdan, O. și Zăvoianu, I. (2005) *Geografia României*, vol. V, București: Ed. Academiei Române.
- Rădvan, L. (2004) *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași: Ed. Universității Al.I. Cuza din Iași.
- Stancu, P. și Cojocaru, V. (1983) 'Notă preliminară asupra unui tezaur de aspri din sec. al XV-lea descoperit în com. Piua Petri, jud. Ialomița', *Cercetări Numismatice* V: 85-95.
- Stancu, P. (1996) 'Monede rare descoperite la Piua Petri jud. Ialomița în campaniile arheologice din anii 1993 și 1994', *Cercetări Numismatice* VII: 169-72.
- Ștefănescu, Șt. (1970) Țările Române în sec. XIV-XV, în A. Oțetea (red.) *Istoria Poporului Român*, pp. 130-5, București: Ed. Științifică.
- Ștefănescu, Șt., Mureșanu, C. și Teoteoi, T. (2001) *Istoria Românilor*, vol. IV, București: Ed. Enciclopedică.
- Toderașcu, I. (1988) *Unitatea românească medievală*, București: Ed. Științifică și Enciclopedică.
- Ursescu, A.V. (1906) *Anuarul județului Ialomița*, Călărași: Tipografia Constantin I. Șeicărescu.

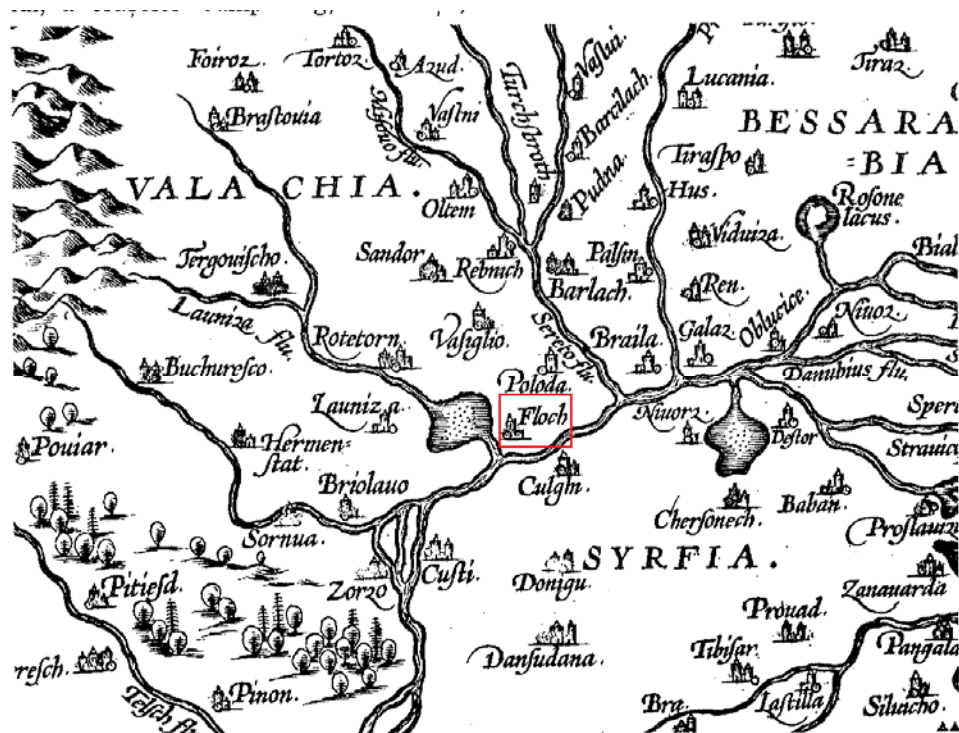
1

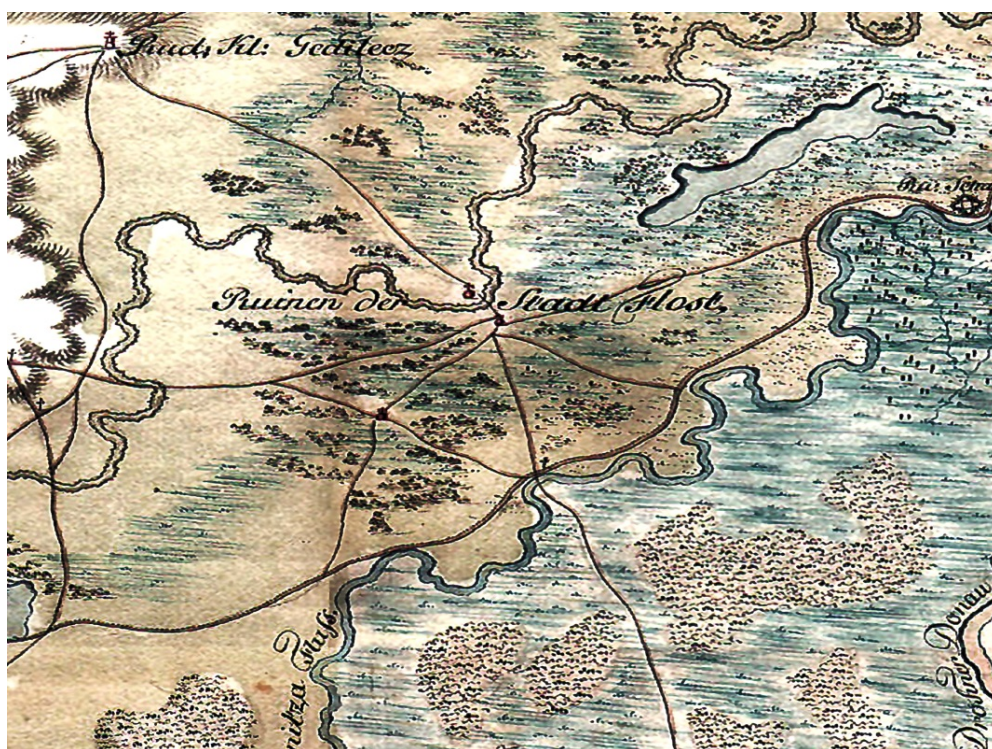
2

Planșa I. 1-2. Localizarea Orașului de Floci.

Location of Orașul de Floci.

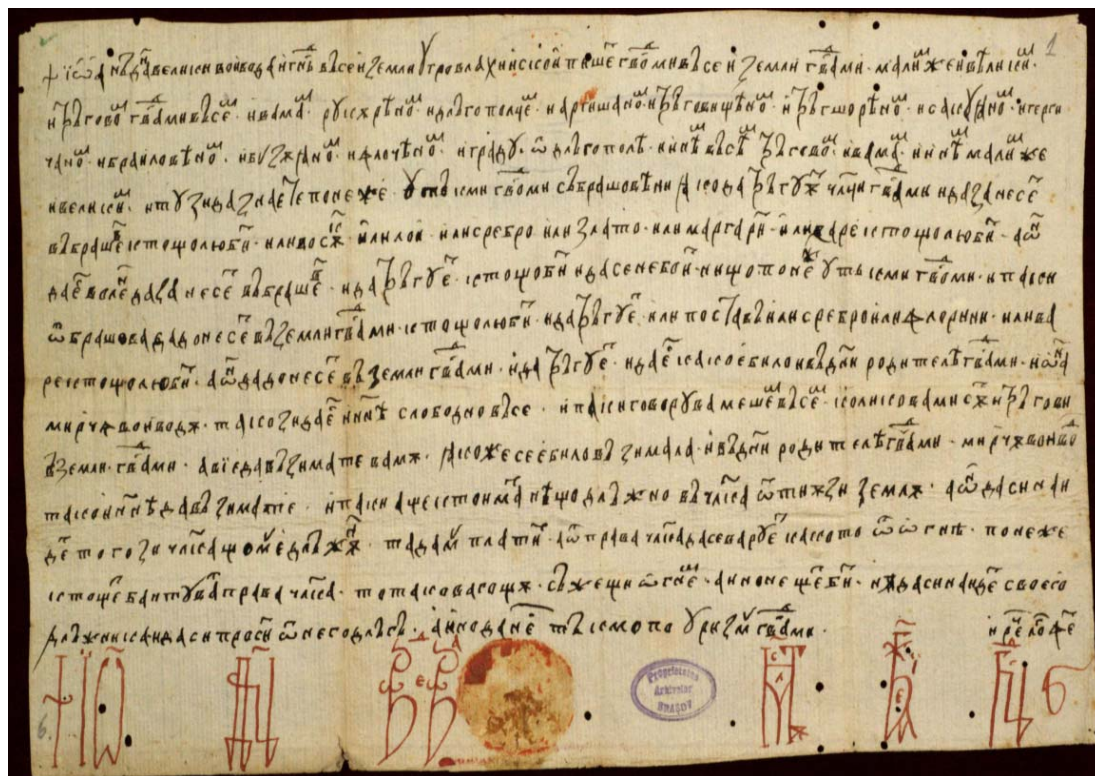
1

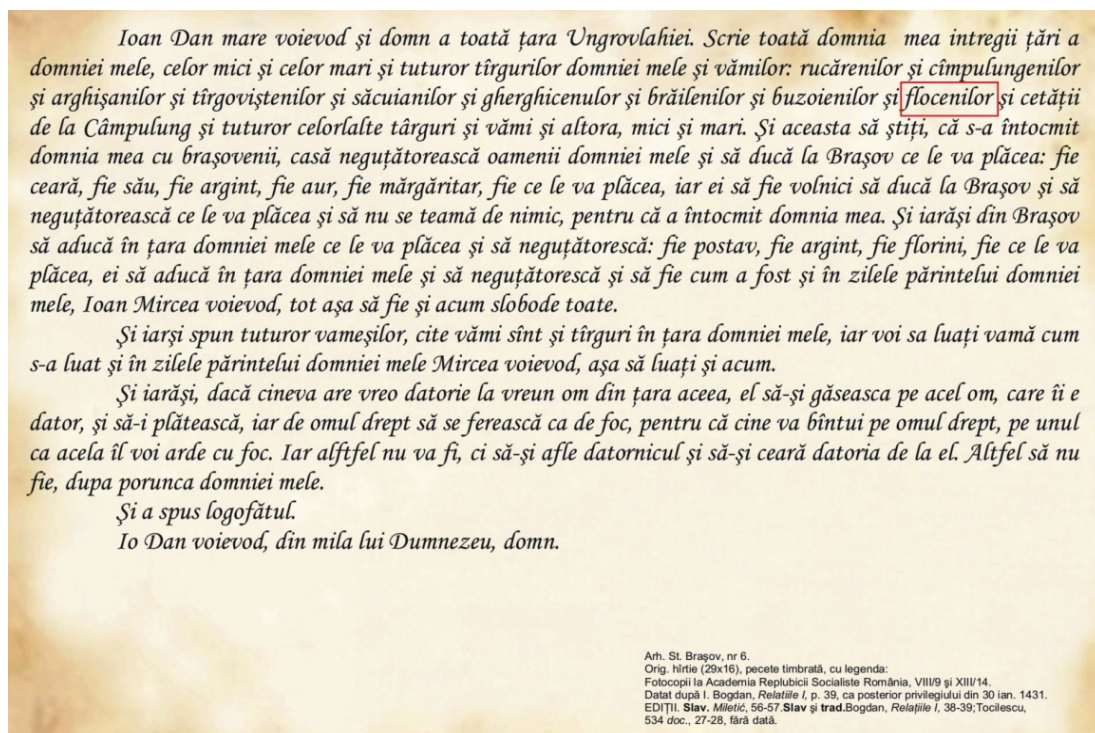
2

Planşa II. 1. Harta cursului Dunării, Iacob Castaldo, 1584 (după Păunescu 2005: 5, fig. 1); 2. Harta lui Specht, 1790-1791 (Biblioteca Academiei Române, foaia 107).

Iacob Castaldo Danube Map, 1584 (after Păunescu 2005: 5, fig. 1); 2. Specht Map, 1790-1791 (Romanian Academy Library, sheet 107).

1

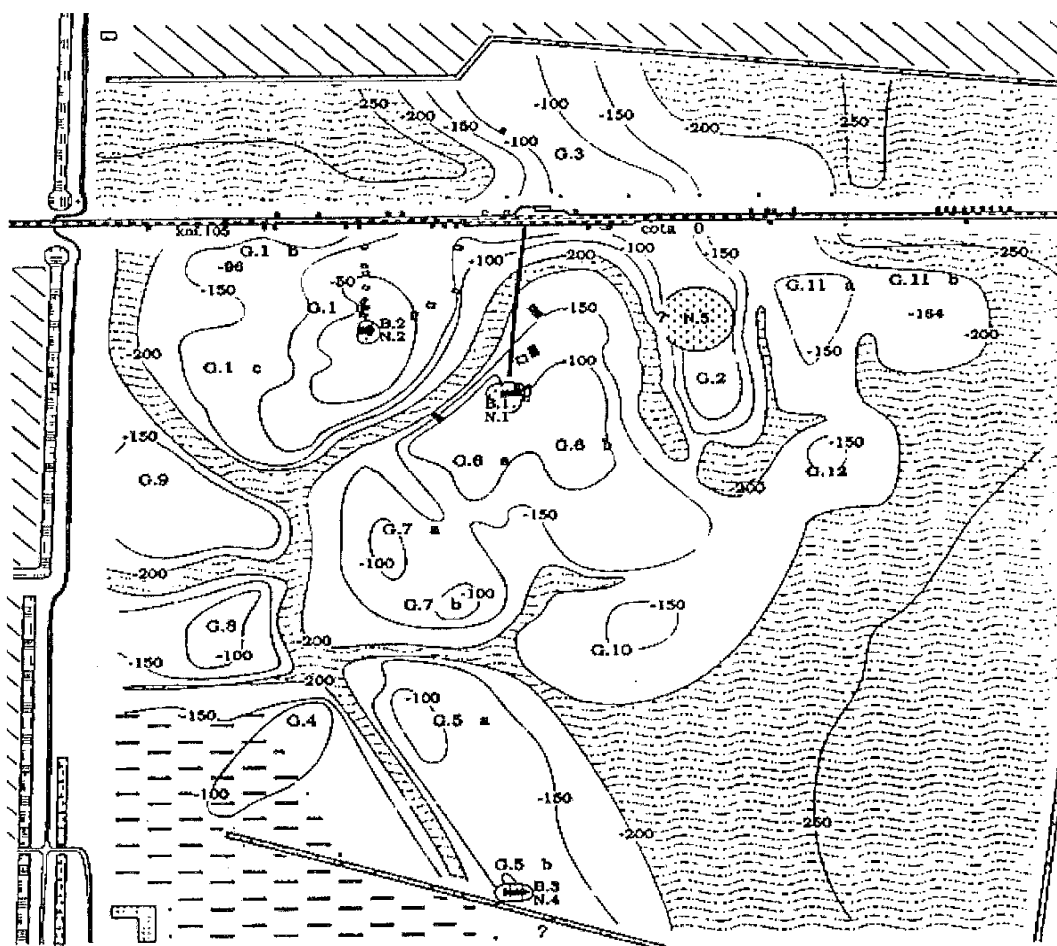
2

Planşa III. 1. 30 ianuarie 1431. Scrisoarea trimisă de Dan al II-lea către târgurile şi vămile Țării Româneşti (figurează şi 'flocenii'); 2. Transcrierea documentului.

1. 30 January 1431. The letter sent by Dan II to the fairs and custom houses of Wallachia ('flocenii', the inhabitants of Oraşul de Floci are mentioned); 2. The transcription of the document.

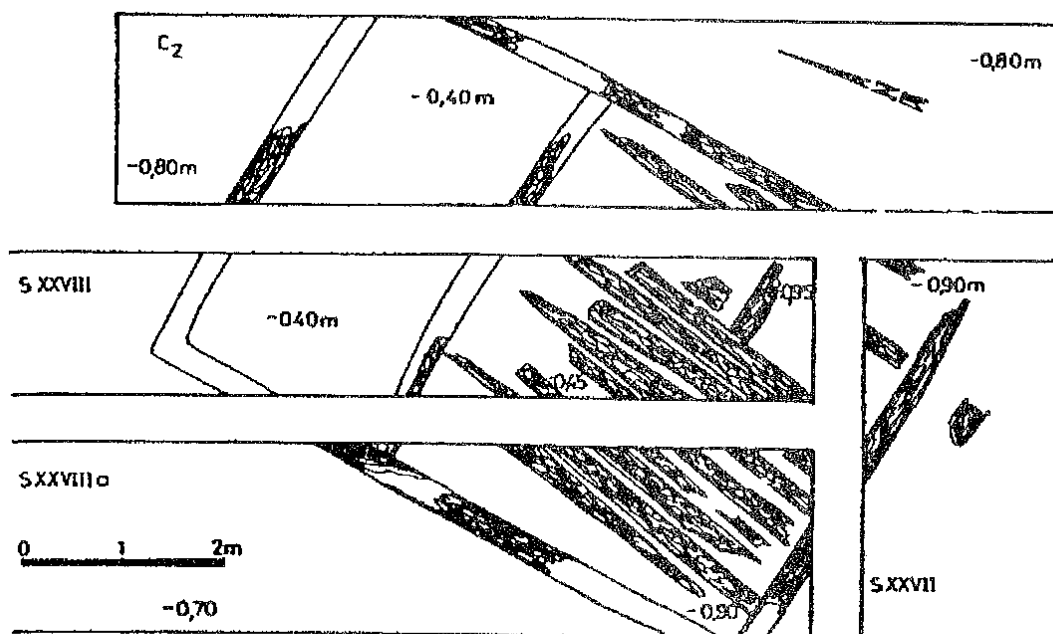
1

2

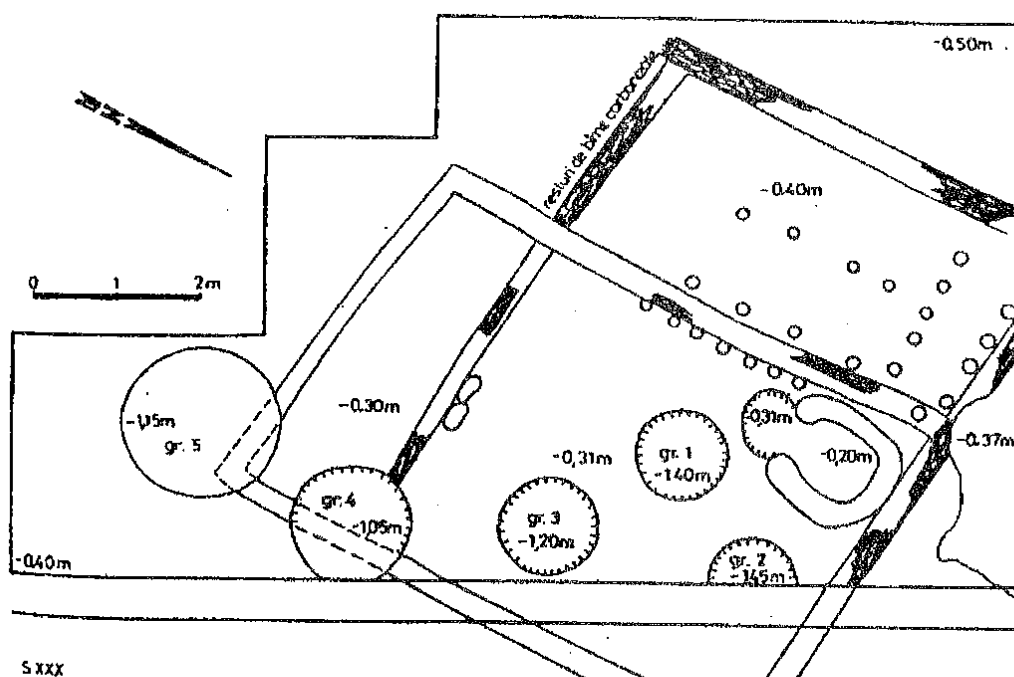
Planșa IV. 1. Sigiliul Orașului de Floci. 2. Planul topografic din anul 1992 (după Păunescu 2005: 24, fig. 19).

1. The seal of Orașul de Floci. 2. Topographic plan from 1992 (after Păunescu 2005: 24, fig. 19).

Planul locuinței nr. 9

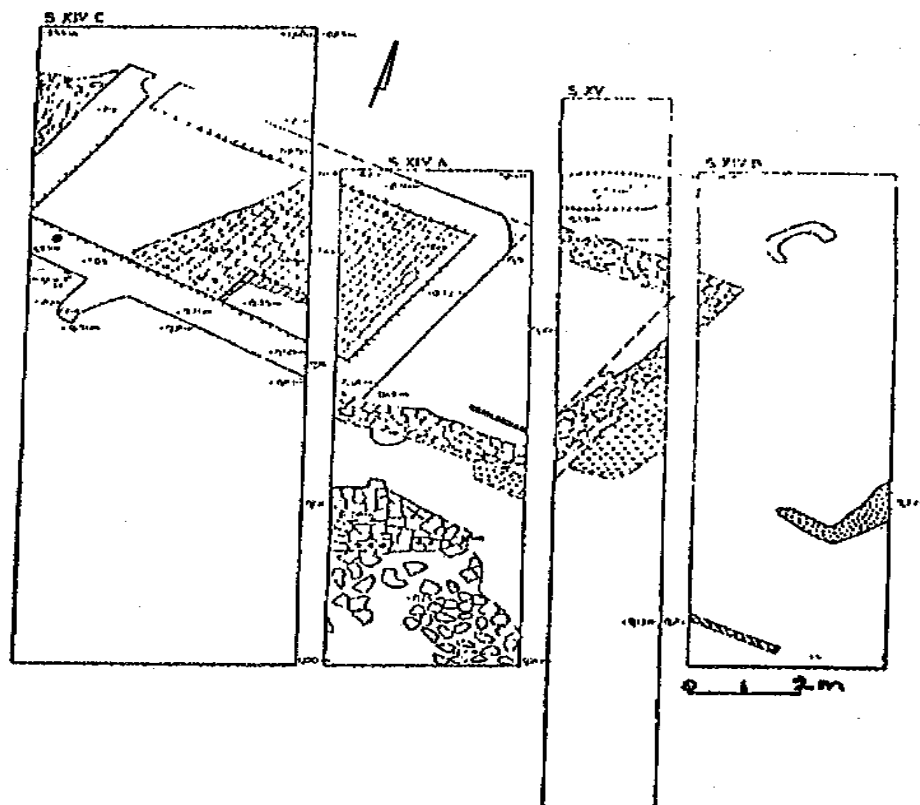
1

Planul locuinței nr. 10

2

Planșa V. Planul unor locuințe de suprafață din lemn și chirpici (după Păunescu și Mihai 2000: 93).
 Plan of a dwelling made of wood and adobe (after Păunescu și Mihai 2000: 93).

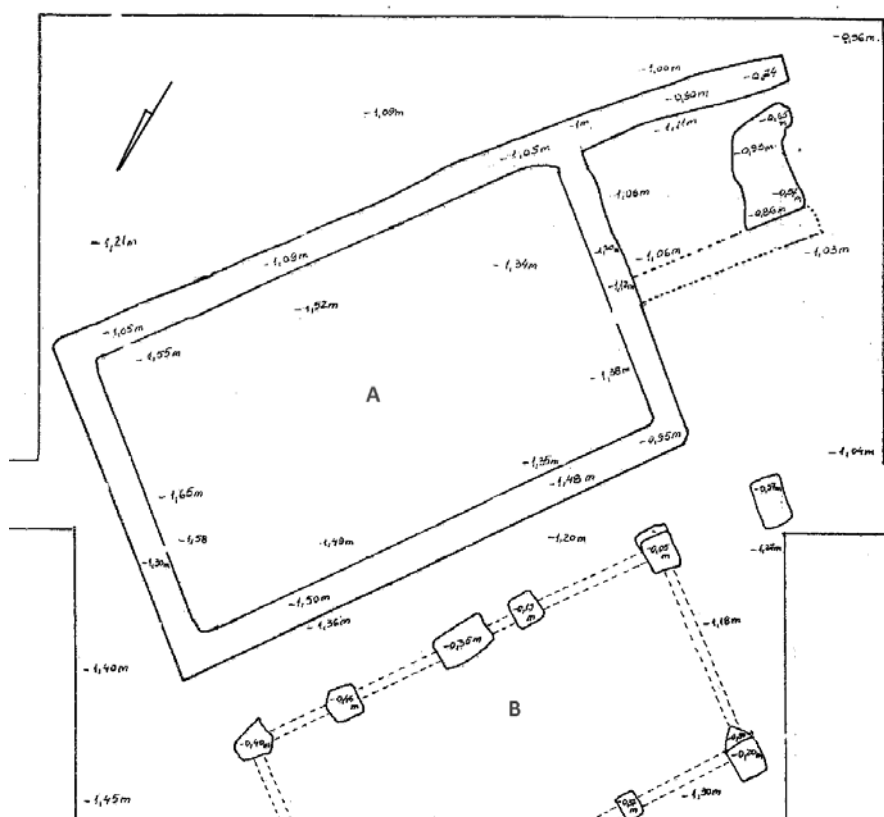
1

2

Plansa VI. 1. Planul locuinței cu fundație din piatră, sec. XVI-lea (după Chițescu *et al.* 1979: fig. 24). 2. Fundație locuință (foto Simona Munteanu).

1. Plan of a XVIth century dwelling with stone foundation (after Chițescu *et al.* 1979: fig. 24). 2. The dwelling foundation (photo by Simona Munteanu).

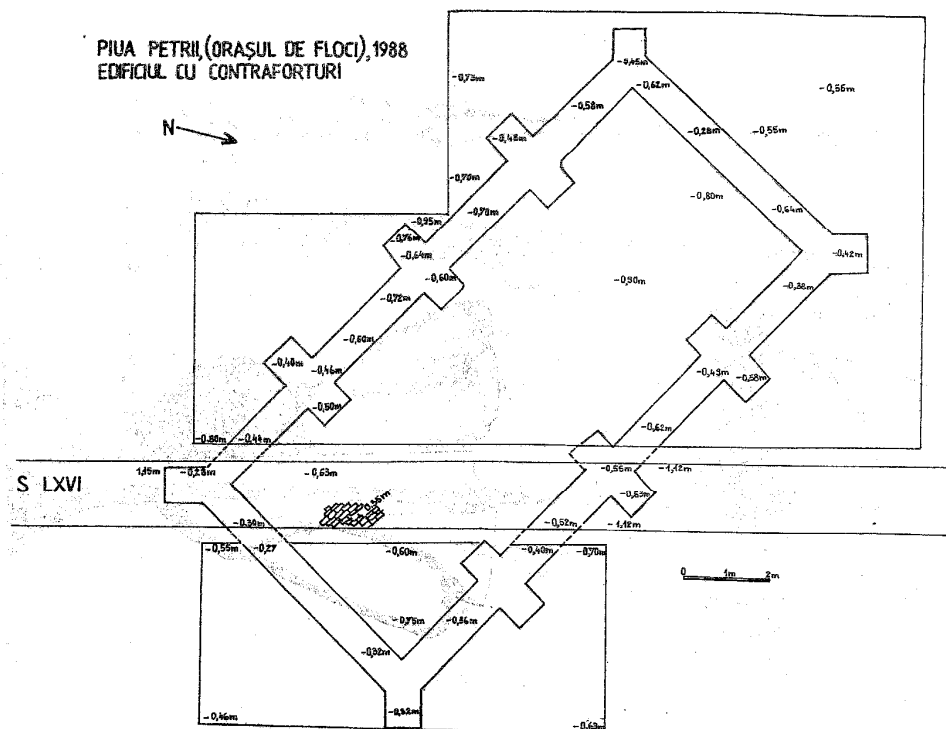
1

2

Planşa VII. 1. Pivniță cu zidărie din piatră, sec. XVI (A); Locuință așezată pe blocuri din piatră, sec. XVI (B) (după Chițescu *et al.* 1992: Pl.1); 2. Conservarea *in situ* a pivniței (foto Simona Munteanu).

1. The stone-built cellar, XVIth Century (A). Dwelling house with stone foundation, XIVth Century (B) (after Chițescu *et al.* 1992: Pl.1); *In situ* preservation of the cellar (photo by Simona Munteanu).

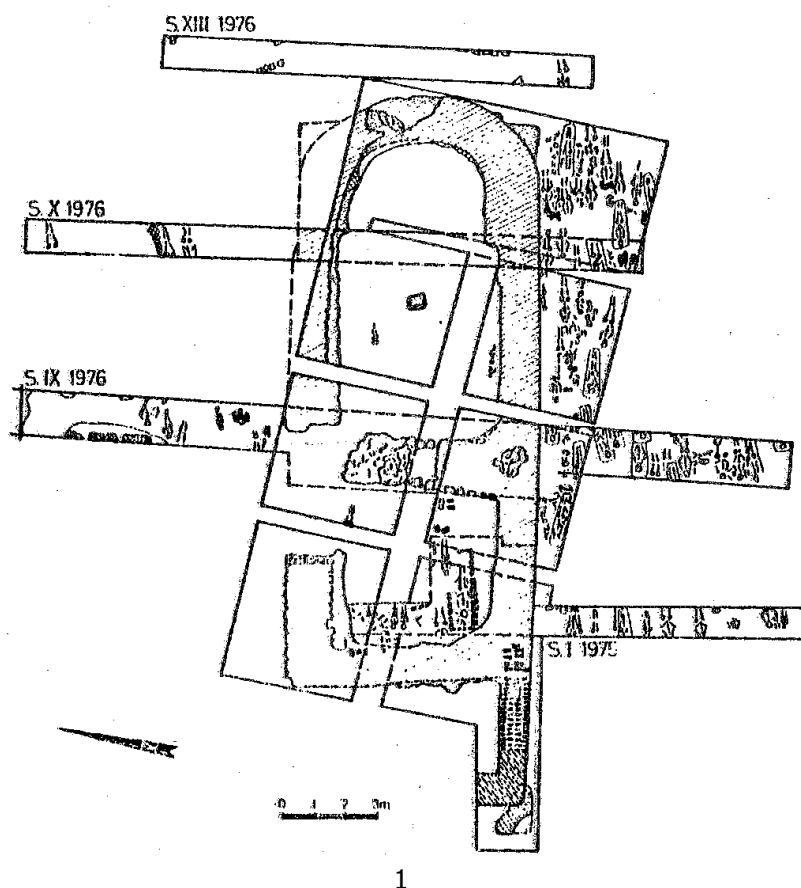
1

2

Planșa VIII. 1. Planul edificiului cu contraforturi, sec. XVI (după Chițescu *et al.* 1992: fig. 2); 2. Conservarea primară a fundației edificiului (foto Simona Munteanu).

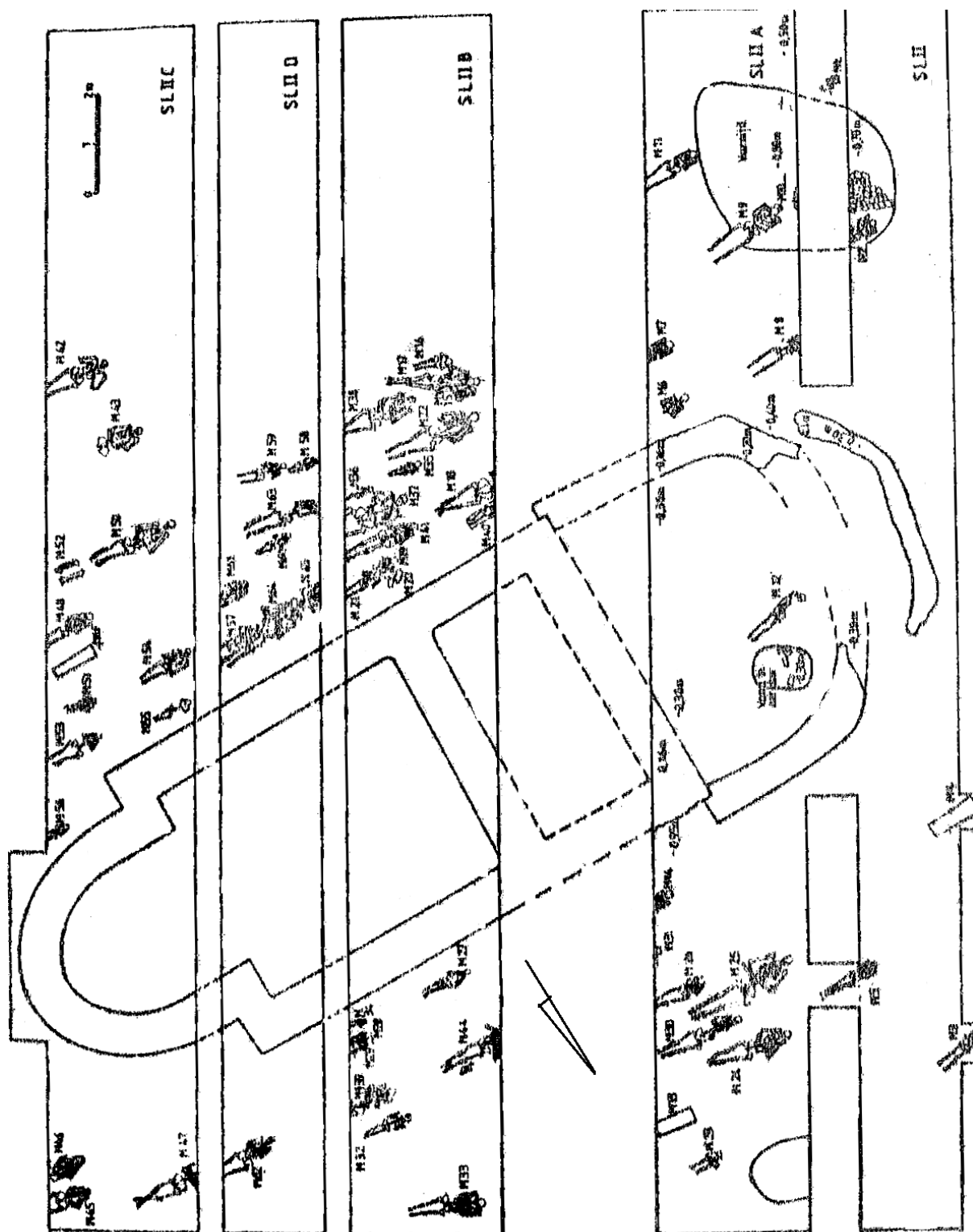
Plan of the dwelling with counterfort, XVIth Century (after Chițescu *et al.* 1992: fig. 2); 2. Preservation of the dwelling foundation (photo by Simona Munteanu).

2

Planșa IX 1. Planul Bisericii nr.1 și cimitirul (după Chițescu *et al.* 1979: fig. 2); 2. Aspect din timpul restaurării Bisericii nr. 1 (după Mihai *et al.* 2013: 321, fig. 24).

Plan of Church no. 1 and cemetery (after Chițescu *et al.* 1979: fig. 2); Image during the restoration working of Church no. 1 (after Mihai *et al.* 2013: 321, fig. 24).

Planșa X. Planul bisericii nr. 3 și al necropolei nr. 4 (după Chițescu și Păunescu 1986: fig. 1).
 Plan of Church no. 3 and necropolis no. 4 (after Chițescu și Păunescu 1986: fig. 1).

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE (TELEORMAN COUNTY MUSEUM BULLETIN. ARCHAEOLOGICAL SERIES)

Revistă indexată în: **AWOL, CEEOL, WORLDCAT**

Revista publică studii generale și articole de arheologie, studii și cercetări interdisciplinare, abordări teoretice, pagini din istoria arheologiei, prezentări și recenzii de carte.

The journal publishes general studies and articles about archaeology, interdisciplinary studies and research, theoretical approaches, the history of archaeology, and book reviews and presentations.

Redacția:

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN, str. 1848, nr. 1, 140033, ALEXANDRIA, jud. Teleorman, ROMANIA
tel. 0040-766-696496; 0040-247-314761

email: redactie_BMJT@yahoo.com; pavelcmirea@yahoo.com.

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 1-2009

Cuvânt înainte / Foreword

Laurens C. THISSEN - First ceramic assemblages in the Danube catchment, SE Europe - a synthesis of the radiocarbon evidence / *Primele grupuri ceramice din bazinul Dunării, sud-estul Europei - o sinteză a datelor radiocarbon*

Corneliu BELDIMAN, Diana-Maria SZTANCS - Industria materiilor dure animale aparținând culturii Starčevo-Criș descoperită în așezarea de la Măgura 'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș', jud. Teleorman. Considerații asupra repertoriului tipologic / *L'industrie des matières dures animales appartenant à la culture Starčevo-Criș découverte dans le site Măgura 'Buduiasca-Boldul lui Moș Ivănuș', dép. de Teleorman, Roumanie. Considérations sur la typologie*

Steve MILLS - High-resolution study and raster interpolation of early Neolithic pit features at Măgura 'Buduiasca', Teleorman County, Southern Romania / *Studiu de înaltă rezoluție și interpolare raster asupra gropilor din epoca neolitică timpurie de la Măgura 'Buduiasca', județul Teleorman, sudul României*

Amelia PANNETT - The lithic assemblages from Teleor 003: preliminary analysis and interpretations / *Industria litică de la Teleor 003: studiu preliminar și interpretări*

Radian R. ANDREESCU, Pavel MIREA, Katia MOLDOVEANU, Ion TORCICĂ - Noi descoperiri în așezarea gumelnițeană de la Vitănești 'Măgurice' / *New discoveries from the Gumelnița culture settlement Vitănești 'Măgurice'*

Alin FRÎNCULEASA - Descoperiri arheobotanice în așezarea eneolitică de la Mălăiești de Jos (jud. Prahova) / *Archaeobotanical discoveries from the Chalcolithic settlement of Mălăiești de Jos (Prahova County)*

Pavel MIREA - Un tezaur de epocă geto-dacă descoperit la Măgura, jud. Teleorman / *A Geto-Dacian hoard find at Măgura, Teleorman County*

Peti DONEVSKI - Archaeological investigations in Silistra (Durostorum) / *Cercetări arheologice la Silistra (Durostorum)*

Valentin RADU, Adrian BĂLĂȘESCU, Pavel MIREA, Steve MILLS, Katia MOLDOVEANU, Radian R. ANDREESCU, Douglass W. BAILEY - O depunere rituală de animale descoperită la Măgura 'Buduiasca' (jud. Teleorman) / *A ritual animal deposition found at Măgura 'Buduiasca' (Teleorman County)*

Bogdan CIUPERCĂ, Andrei MĂGUREANU - Unele observații asupra problemei tiparelor din secolele V-VII descoperite în spațiul extra-carpatic / *Regarding the problem of the VI-VII century mould finds in the extra-Carpathian area*

Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - Observații asupra ceramicii medievale de uz comun de la Zimnicea, jud. Teleorman / *Notes on the common use medieval pottery from Zimnicea, Teleorman County*

Douglass W. BAILEY - Archaeologies of the Teleorman Valley: the contemporary past and fragmented records / *'Arheologiile' văii Teleormanului: trecutul contemporan și înregistrările fragmentare*

Cătălin LAZĂR - Considerații teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (I): Contribuțiile antropologiei culturale și sociale / *The theoretical and methodological considerations concerning the study of funerary practice (I): the contribution of cultural and social anthropology*

Ioana BOGDAN CĂTĂNICIU - Limes Daciae Inferioris, cercetări și ipoteze / *Limes Daciae Inferioris, research and hypotheses*

Dragoș MĂNDESCU - Descoperirea sitului arheologic de la Zimnicea și prima etapă a cercetării sale: 'Explorațiunile' lui Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873) / *La découverte du site archéologique de Zimnicea et la première étape de sa recherche: 'Les explorations' de Cezar Bolliac (1845, 1858?, 1869, 1871-1873)*

Ionel CÂNDEA - Vechi cercetări arheologice și istorice în județul Teleorman și la cetatea Turnu (Măgurele) / *Old archaeological and historical research in Teleorman County and at Turnu (Măgurele) Citadel*

* * *

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 2-2010

Adina BORONEANȚ - Ostrovul Corbului - o discuție asupra mormintelor mezolitice și neolitice timpurii / *Ostrovul Corbului. Mesolithic and Neolithic burials - a discussion*

Abraham VAN AS - 'How and why?' The Neolithic pottery from Teleor 003, Teleor 008 and Măgura-Bran, Teleorman River Valley, southern Romania / *'Cum și de ce?' Ceramica neolitică de la Teleor 003, Teleor 008 și Măgura-Bran, valea râului Teleorman, sudul României*

Alin FRÎNCULEASA, Octav NEGREA - Un sit din epoca neo-eneolitică în zona colinară a Munteniei - Seciu, jud. Prahova / *A Neolithic site in the hills area of Walachia - Seciu, Prahova County*

Pavel MIREA, Ion TORCICĂ - Locuirile neolitice și eneolitice din zona Vistireasa, com. Nanov, jud. Teleorman. Note preliminare / *Neolithic and Eneolithic habitations from Vistireasa, Nanov, Teleorman County. Preliminary Notes*

Ana ILIE, Iulia NEAGA - Câteva date despre o posibilă producție metalurgică în tell-ul de la Geangoești / *Some data about possible metallurgical production to the Geangoesti tell-settlement*

Ion TORCICĂ - Observații asupra unor vase gumelnițene cu perforații din tell-ul de la Vitănești Măgurele, jud. Teleorman / *Remarks on some Gumelnița perforated vessels from 'Măgurele' tell settlement, Vitănești, Teleorman County*

Dragoș MĂNDESCU - Sur la chronologie des habitations du type Alexandria / *Asupra cronologiei așezărilor de tip Alexandria*

Bogdan CIUPERCĂ, Pavel MIREA - Sud-Vestul Munteniei în secolele VIII – X / *The south-west of Walachia in VIII - X centuries*

Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - Observații asupra ceramicii smălțuite - artistice de la Zimnicea, jud. Teleorman / *Observations on glazed pottery from Zimnicea, Teleorman County*

Steve MILLS - The Contribution of Sound to Archaeology / *Contribuția sunetului în arheologie*

Cătălin LAZĂR - Considerații teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (II): Contribuțiile arheologiei / *The theoretical and methodological considerations concerning the study of funerary practice (II): the contribution of archaeology*

Piotr JACOBSSON - Optically Stimulated Luminescence as a tool in environmental archaeology / *Luminiscența Stimulată Optic ca instrument în arheologia de mediu*

* * *

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 3-2011

Adina BORONEANȚ - Arheologul Vasile Boroneanț la 80 de ani / *The Archaeologist Vasile Boroneanț at 80 Years*

Marin CÂRCIUMARU - Omul și arheologul Vasile Boroneanț / *Vasile Boroneanț, the Man and the Archaeologist*

Adina BORONEANȚ - A Suggested Chronology for the Iron Gates Mesolithic / *O propunere de cronologie pentru mezoliticul de la Porțile de Fier*

Pavel MIREA - Between Everyday and Ritual Use - 'Small Altars' or 'Cult Tables' from Măgura 'Buduiasca', Teleorman County (I): the Early Neolithic Finds / *Între folosința cotidiană și rituală - 'altărase' sau 'măsuțe de cult' de la Măgura 'Buduiasca', județul Teleorman (I): descoperirile din neoliticul timpuriu*

Marin Iulian NEAGOE - Despre idolii vinčieni de tip 'tesalic' descoperiți în teritoriul comunei Hinova, județul Mehedinți / *Vinča Idols of 'Thessalian' Type Discovered in Hinova Village, Mehedinți County*

Dimitrie C. BUTCULESCU (editare, note, bibliografie la notele editorului și transpunere ilustrații de Dragoș MÂNDESCU) - Măgura Calonfirescu (Esplorațiune arheologică) / *Calonfirescu Mound (Archaeological Exploration)*

Radian ANDREESCU, Katia MOLDOVEANU - Considerații privind vetrele din așezarea gumelnițeană de la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman / *The Hearts Discovered at Vitănești 'Măgurice' Settlement Belonging to Gumelnița Culture, Teleorman County*

Ana ILIE - Parure en terre cuite de la culture Gumelnița des sites du département de Dâmbovița (Roumanie) / *Obiecte de podoabă din lut din cultura Gumelnița descoperite în așezări din județul Dâmbovița (România)*

Ion TORCICĂ - Depozitul de lame de silex descoperit în localitatea Băbăița (jud. Teleorman) / *Flint Blade Hoard from Băbăița (Teleorman County)*

Cătălin Nicolae PĂTROI - Caracterul gumelnițean al culturii eneolitice Sălcuța / *Gumelnița Character of the Sălcuța Eneolithic Culture*

Cristian Eduard ȘTEFAN - Așezarea eneolitică de la Bârlălești - 'Stanția', jud. Vaslui. Unele considerații asupra ceramicii / *The Eneolithic settlement from Bârlălești - 'Stanția', Vaslui County. Considerations of the Ceramics*

Daniel GARVĂN - Reprezentări ornitomorfe eneolitice din zona subcarpatică a Moldovei / *Représentations néolithiques d'oiseaux découvertes dans les zones collinaires de Moldova*

Ion PĂTRAȘCU - Câteva materiale arheologice descoperite în cetatea getică de la Orbeasca de Sus, județul Teleorman / *Some Archaeological Finds from the Getic Fortress at Orbeasca de Sus, Teleorman County*

Alin FRÎNCULEASA, Nicolae ȘERBAN, Octav NEGREA, Valentin DUMITRASCU - Date preliminare privind așezarea medievală timpurie de la Belciug, jud. Prahova / *Preliminary Data on the Early Medieval Settlement from Belciug, Prahova County*

Bogdan CIUPERCĂ - Câteva puncte de vedere privind activitățile meșteșugărești și spațiile de 'producție' între Carpați și Dunăre în secolele VIII-X / *A Discussion of Craft Activities and 'Production' Areas between the Carpathians and the Danube in the VIII-X Centuries AD*

Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - De la răspunsurile la Chestionarul lui Odobescu la Lista Monumentelor Istorice 2010 - județul Teleorman / *From the Responses of Odobescu Questionnaire to the List of Historical Monument 2010 - Teleorman County*

Cătălin LAZĂR, Cristina MUJA, Gabriel VASILE - Considerații teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (III): contribuțiile antropologiei fizice / *Theoretical and Methodological Considerations in the Study of Funerary Practice (III): the Contribution of Physical Anthropology*

Prezentări de carte / *Book Reviews*

Dragoș DIACONESCU - *Cultura Tiszapolgár în România*, Bibliotheca Brukenthal XLI, Editura Altip, Sibiu, 2009, 433 pagini, ISBN 978-973-117-244-6 902(498.4) - (Mihaela GOLEA, Luisa FULGA)

Victor Henrich BAUMANN - *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*, Editura Granada, Tulcea, 2010, 243 pagini, ISBN 978-973-8905-90-0 - (Silviu ENE)

* * *

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 4-2012

Laurens THISSEN - Starčevo - Criș pottery from TELEOR 003, S Romania / *Ceramica Starčevo - Criș din TELEOR 003, sudul României*

Radian ANDREESCU - Reprezentări ornitomorfe descoperite în așezarea de la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman / *Ornithomorphic Figurines Discovered at Vitănești 'Măgurice', Teleorman County*

Katia MOLDOVEANU - Un capac cu mâner antropo-zoomorf descoperit la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman / *A Lid with Anthropo-zoomorphic Handle Discovered at Vitănești 'Măgurice', Teleorman County*

Ion TORCICĂ - Piese de tipul 'coarne de consecrație' descoperite în așezările Vitănești 'Măgurice' (jud. Teleorman) și Surdulești (jud. Argeș) / *'Horns of Consecration' Discovered at Vitănești 'Măgurice' (Teleorman County) and Surdulești (Argeș County)*

Cristian Eduard ȘTEFAN, Valentin DUMITRAȘCU, Monica MĂRGĂRIT - *Restitutiones Archaeologicae*: așezarea de tip tell de la Coșereni 'Măgura de la Comana', jud. Ialomița / *Restitutiones Archaeologicae: the Tell Settlement from Coșereni 'Măgura de la Comana', Ialomița County*

Theodor IGNAT, Vasile OPRIS, Mădălina VOICU, Radian ANDREESCU, Cătălin LAZĂR - Ceramica din locuința nr.5 de la Sultana 'Malu Roșu'. Analiză primară (I) / *The Pottery from House nr.5 at Sultana 'Malu Roșu'. Baseline Analyse (I)*

Alin FRÎNCULEASA - Tradiții și contacte culturale în nordul Munteniei în epoca eneolitică: despre siturile de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova), Seciu (jud. Prahova) și Coțatcu (jud. Buzău) / *Traditions and Cultural Contacts in Northern Wallachia Eneolithic: about the Sites from Mălăieștii de Jos, Seciu (Prahova County) and Coțatcu (Buzău County)*

Daniel GARVĂN, Roxana MUNTEANU - Un sceptru cruciform descoperit la Traian 'Dealul Fântânilor' (jud. Neamț) / *An Eared-type Mace from Traian 'Dealul Fântânilor' (Neamț County)*

Ion PĂTRAȘCU - Restituiri: Emil Moscalu, Raport asupra săpăturilor arheologice de la Orbeasca de Sus, comuna Orbeasca, județul Teleorman / *Restitutions: Emil Moscalu, Report on Excavations at Orbeasca de Sus, Orbeasca Commune, Teleorman County*

Camelia - Mirela VINTILĂ, Despina MĂGUREANU - Notă asupra descoperirilor de sec. II - I a. Chr. din situl arheologic 'Băneasa - La Stejar' / *Notes sur les découvertes du II - I siècle av. ne. sur le site archéologique 'Băneasa - La Stejar'*

Bogdan CIUPERCĂ - Locuințele așezărilor din Muntenia în secolele VIII-X / *The Dwellings of VIII-X Centuries Settlements from Wallachia*

Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - Tezaurul de la Brânceni, jud. Teleorman, un tezaur medieval cu monede și podoabe / *The Medieval Coin and Adornment Hoard from Brânceni, Teleorman County*

Alexandra GHENGHEA - Was there a death gesture during early iron age? A new meaning for the 'Warrior from Capestrano' / *Un gest al morții în prima epocă a fierului? Un nou înțeles pentru 'Războinicul din Capestrano'*

Prezentări de carte / *Book Reviews*

Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV-XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, Publicațiile Muzeului Județean Teleorman (I), Editura Renaissance, București, 2010, 259 pagini, 60 planșe, abrevieri, bibliografie, sursele ilustrațiilor, indice general, rezumat în limba franceză, ISBN 978-973-8922-80-8 - (Ștefan NEDELCUȚĂ-APOPE)

Joanna R. SOFAER - *The Body as Material Culture: A Theoretical Osteoarchaeology*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 188 pagini, 11 ilustrații, 3 tabele, ISBN 978-0-521-81822-3 - (Mădălina VOICU)

Obituaria / *Obituary*

Cătălin LAZĂR - Amintiri despre un prieten / *Memories about a Friend*

* * *

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 5-2013

Adina BORONEANȚ - New data on the prehistoric human habitations from Climente I and Climente II Caves in the Iron Gates of the Danube / *Noi date despre locuirile umane din peșterile Climente I și II de la Porțile de Fier*

Laurens THISSEN - Middle Neolithic ceramics from TELEOR 003, Southern Romania / *Ceramica neoliticului mijlociu din TELEOR 003 (Măgura 'Buduiasca', jud. Teleorman), sudul României*

Otis CRANDELL - The Provenance of Neolithic and Chalcolithic Stone Tools from Sites in Teleorman County, Romania / *Proveniența uneltelor de piatră neolitice și eneolitice descoperite în situri din județul Teleorman, România*

Radian ANDREESCU, Katia MOLDOVEANU - Note asupra unui complex descoperit în așezarea eneolitică de la Vitănești, jud. Teleorman / *Notes on a Complex from the Eneolithic settlement at Vitănești, Teleorman County*

Theodor IGNAT, Vasile OPRIS, Cătălin LAZĂR - Ceramica din locuința nr. 5 de la Sultana 'Malu Roșu'. Analiză primară (II) / *The Pottery from Dwelling no. 5 at Sultana 'Malu Roșu'. Baseline Analyse (II)*

Alin FRÎNCULEASA - Note despre un tip de vas descoperit în așezarea eneolitică de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova) / *Notes on a Vessel Type from the Eneolithic Settlement at Mălăieștii (Prahova County)*

Camelia - Mirela VINTILĂ - Așezările neo-eneolitice din Câmpia Bucureștiului (cu un repertoriu al descoperirilor) / *Neo-Eneolithic Settlements in the Bucharest Plain (with a inventory of finds)*

Daniel GARVĂN - Date preliminare privind plastica antropomorfă precucuteniană de la Costișa 'Cetățuia' (jud. Neamț). Campaniile 1959, 1960, 1962 / *Preliminary data on the Precucuteni Anthropomorphic Figurines from Costișa 'Cetățuia' (Neamț County). The 1959, 1960 and 1962 excavation campaigns*

Bogdan CIUPERCĂ - Cercetări arheologice privind secolele VIII-X la Târgșoru Vechi, jud. Prahova / *Archaeological Research of the VIII-X Centuries at Târgșoru Vechi, Prahova County*

Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - Câteva observații asupra tezaurului medieval de argint de la Mavrodin, județul Teleorman / *Some Remarks on the Medieval Silver Hoard from Mavrodin, Teleorman County*

Monica NICOLAESCU - Arheologia românească și studiile de 'landscape'. Câteva exemple / *Romanian archaeology and 'landscape' studies. Some examples*

* * *

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 6-2014

Monica MĂRGĂRIT, Adrian BĂLĂȘESCU, Pavel MIREA - Prelucrarea oaselor de ovi-caprine în nivelul Starčevo-Criș I din așezarea de la Măgura 'Buduiasca' ('Boldul lui Moș Ivănuș') / *Processing of Ovis Aries/ Capra Hircus bones from the Starčevo-Criș I level at Măgura 'Buduiasca' ('Boldul lui Moș Ivănuș') settlement*

Adrian BĂLĂȘESCU - Fauna de la Măgura 'Buduiasca' (cultura Vădastra) / *Neolithic fauna from Măgura 'Buduiasca' (Vădastra culture)*

Ana ILIE, Florin DUMITRU - Reprezentări zoomorfe eneolitice din colecțiile Complexului Național Muzeal 'Curtea Domnească' Târgoviște / *Chalcolithic zoomorphic representations from the National Museum Complex 'Royal Court' Târgoviște*

Camelia-Mirela VINTILĂ - Tipuri de locuințe, materiale și tehnici de construcție neo-eneolitice în câmpia Bucureștiului / *Neolithic dwelling types, building materials and dwelling techniques in the Bucharest Plain*

Cristian SCHUSTER, Cristian Eduard ȘTEFAN, Pavel MIREA - Zur Endbronzezeit im Vedea - Tal / *Asupra bronzului final din valea Vedei*

Pavel MIREA - Cetatea de la Cervenă. O fortificație la confluența râurilor Vedea și Teleorman / *The fortress of Cervenă. A fortified settlement at the confluence of the Vedea and Teleorman Rivers*

Camelia-Mirela VINTILĂ, Elena-Florentina GAVRILĂ, Theodor-Aurelian IGNAT - Două locuințe din sec. VI-VII descoperite în situl București 'Dămăroaia' / *Two dwellings from the VI-VII centuries at București 'Dămăroaia'*

Alin FRÎNCULEASA, Valentin DUMITRAȘCU - Studiu arheozoologic al faunei din așezarea din mileniul I p.Chr. de la Belciug (jud. Prahova) / *Archaeozoological study of fauna from the first millennium AD settlement at Belciug (Prahova county)*

Bogdan CIUPERCĂ - Observații asupra unor topoare de luptă din colecțiile Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova / *Notes on two battle axes from the Prahova County Museum of History and Archaeology collections*

Cătălina DĂNILĂ - Pictura cu grafit - o abordare experimentală / *Graphite paint - an experimental approach*

* * *

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 7-2015

- STUDII ȘI ARTICOLE / STUDIES AND ARTICLES

Laurens THISSEN - Ceramics from an Early Neolithic (Criș I) site in S Romania: 'Buduiasca – Boldul lui Moș Ivănuș' / *Ceramica dintr-un sit neolitic timpuriu (Criș I) din sudul României: 'Buduiasca – Boldul lui Moș Ivănuș'*

Pavel MIREA - Between Everyday and Ritual Use – 'Small Altars' or 'Cult Tables' from 'Măgura Buduiasca', Teleorman County (II): the Developed Neolithic Finds / *Între folosința cotidiană și rituală – 'altărașe' sau 'măsuțe de cult' de la 'Măgura Buduiasca', județul Teleorman (II): descoperirile din neoliticul dezvoltat*

Camelia - Mirela VINTILĂ - Bordeie Bolintineanu descoperite în așezarea de la Cernica 'Mănăstirea Iezerul' / *Bolintineanu pit-huts discovered at Cernica 'Mănăstirea Iezerul' settlement*

Vasile OPRÎȘ, Cătălin LAZĂR - Suporturile paralelipipedice din eneoliticul timpuriu de la Dunărea de Jos / *Early Eneolithic parallel-piped stands in the Lower Danube region*

Adelina DARIE - Considerații generale privind podoabele de metal din perioada neo-eneolitică din spațiul de sud-est al României: piesele de cupru / *General considerations on the Neo-Eneolithic metal adornments in southeast Romania: the copper objects*

Loredana NIȚĂ, Cristian Eduard ȘTEFAN, Mădălina DIMACHE, Tudor HILĂ, Radu PETCU - Considerații privind industria litică de la Șoimuș 'La Avicola (Ferma 2)', jud. Hunedoara / *Considerations on the lithic industry from Șoimuș 'La Avicola (Ferma 2)', Hunedoara county*

Roxana MUNTEANU, Daniel GARVĂN - Câteva date despre o structură neincendiată Cucuteni A-B descoperită la Bodeștii de Jos 'Cetățuia Frumușica' / *Data about a Cucuteni A-B unburned structure discovered at Bodeștii de Jos 'Cetățuia Frumușica'*

Alin FRÎNCULEASA, Andrei SOFICARU, Andrei MĂGUREANU, Bianca PREDA, Bogdan CIUPERCĂ, Daniel GARVĂN, Alin ANTON, Cătălin CONSTANTIN - Un complex funerar preistoric descoperit la Târgșoru Vechi (jud. Prahova) / *A prehistoric burial from Târgșoru Vechi (Prahova County)*

Ion PĂTRAȘCU - Ceramica elenistică din așezarea getică de la Zimnicea / *The Hellenistic pottery from Zimnicea Getic settlement*

Bogdan CIUPERCĂ, Pavel MIREA - Topoare de luptă din a doua jumătate a mileniului I din colecțiile Muzeului Județean Teleorman / *Battle axes dated to the second half of I millennium from the Teleorman County Museum collection*

- 'ARHEOLOGIA EXPERIMENTALĂ – METODĂ DE GENERARE ȘI TESTARE A IPOTEZELOR ARHEOLOGICE', lucrările colochiului desfășurat la Muzeul Județean Teleorman, Alexandria, 17 octombrie 2014 / *'EXPERIMENTAL ARCHAEOLOGY – METHODS FOR GENERATING AND TESTING ARCHAEOLOGICAL HYPOTHESES', Proceedings of the Colloquium held at Teleorman County Museum, Alexandria, 17th of October 2014*

Pavel MIREA - Arheologie experimentală la Muzeul Județean Teleorman – o evaluare / *Experimental Archaeology at Teleorman County Museum – an assessment*

Cătălin LAZĂR - Proiectul Arhaeodrom în contextul arheologiei experimentale din România / *Arhaeodrom Project in the context of experimental archaeology in Romania*

Diana-Măriuca VORNICU - Arheologia experimentală ca bază a metodei traseologice. Studiu de caz: utilizarea străpungătoarelor în preistorie / *Experimental archaeology as the basis of the method of use trace studies. A case study: the use of borers in prehistory*

Ion TORCICĂ - Prelucrarea fibrelor vegetale în cadrul reconstituirilor arheologice / *Vegetable fibre processing in archaeological reconstructions*

Ana ILIE, Monica MĂRGĂRIT - Valorificarea experimentului științific din punct de vedere muzeologic. Studiu de caz: atelierul educațional 'Podoabele preistorice în lumea modernă' / *La valorisation de l'expérimentation scientifique en muséologie. Etude de cas: l'atelier éducatif 'Les parures préhistoriques dans le monde moderne'*

- PREZENTARE DE CARTE / BOOK REVIEWS

Adrian BĂLĂȘESCU - *Arheozoologia neo-eneoliticului de pe Valea Teleormanului*, Muzeul Național de Istorie a României, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare XIV, Editura Mega, Cluj – Napoca, 2014, 214 pagini, 111 figuri, anexă foto (49 fotografii), prefață de Dragomir Nicolae POPOVICI, rezumat în limba engleză (Francisc BAJA), ISBN 978-606-543-505-6 (Pavel MIREA)

Daniel SPÂNU - *Contribuții arheologice și iconografice la cercetarea sitului „Cetate” de la Zimnicea*, Editura Ordessos, Pitești, 2014, 157 pagini, 28 planșe, anexe, prefață de Dragoș MĂNDESCU, rezumat în limba engleză (Ioana ZIRRA), ISBN 978-606-8604-04-6 (Vlad V. ZIRRA)

Eugen S. TEODOR - *Urișul invizibil: Limes Transalutanus. O reevaluare la sud de râul Argeș*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2013, 263 pagini, 69 figuri, 7 tabele, anexe, ISBN 978-606-537-181-1 (Andrei MĂGUREANU)

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 8-2016

Monica MĂRGĂRIT, Adrian BĂLĂȘESCU, Pavel MIREA - Exploatarea tehnologică a materiilor osoase în nivelul Dudești de la Măgura 'Buduiasca' ('Boldul lui Moș Ivănuș'), jud. Teleorman / *Technological exploitation of osseous materials in the Dudești level of Măgura 'Buduiasca' ('Boldul lui Moș Ivănuș'), Teleorman County*

Vasile OPRIS, Cristian Eduard ȘTEFAN - The Boian-Spanțov pottery from two pits at Nanov-'Vistireasa 3' (Teleorman County, Romania) / *Ceramica Boian-Spanțov provenită din două gropi cercetate la Nanov-'Vistireasa 3' (județul Teleorman, România)*

Alin FRÎNCULEASA - Nordul Munteniei și cronologia aspectului cultural Stoicani-Aldeni - stratigrafie, elemente reper, date radiocarbon din situl de la Mălăieștii de Jos (jud. Prahova) / *Northern Walachia and Stoicani-Aldeni culture group chronology – stratigraphy, landmark elements, radiocarbon dates from the site of Mălăieștii de Jos (Prahova County)*

Ion TORCICĂ - Unelte din piatră șlefuită descoperite în așezarea eneolitică de tip *tell* de la Ciolăneștii din Deal (jud. Teleorman) / *Polished stone tools from Ciolăneștii din Deal (Teleorman County) Eneolithic tell settlement*

Andrei MĂGUREANU - O aplică cu capete de păsări descoperită la Târgșoru Vechi, jud. Prahova / *A appliqué with bird heads from Târgșoru Vechi, Prahova County*

Bogdan CIUPERCĂ, Veronica COJOCARU - Două topoare de luptă din a doua jumătate a mileniului I p.Chr. aflate în colecția Muzeului din Roșiorii de Vede, județul Teleorman / *Two battle axes dated to the second half of the 1st millennium AD from the Roșiorii de Vede Museum collection*

Vasile DIACONU, Roxana DIACONU - Etnografia în sprijinul arheologiei. Noi precizări în legătură cu o descoperire mai veche din județul Vaslui / *Ethnography in support of archaeology. Further notes in connection with an older discovery in Vaslui County*

* * *

Seria: PUBLICAȚIILE MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
(TELEORMAN COUNTY MUSEUM PUBLICATIONS SERIES)

Această serie publică studii generale și monografii arheologice și istorice, pagini de memorialistică, lucrări ale unor conferințe și teze de doctorat.

This series published general studies and monographs in archaeology and history, pages of memoirs, proceedings of conferences, and doctoral theses.

-
- (I)** Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV-XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, Ed. Renaissance, București, 2010
- (II)** Ecaterina ȚÂNȚĂREANU, Ruxandra NEMȚEANU (editori) - *Lucrările Conferinței 'Schimbări umane și interacțiuni în peisajul cultural rural', Alexandria, 8-9 Aprilie 2010*, Ed. Renaissance, București, 2010
- (III)** Steve MILLS, Pavel MIREA (editori) - *The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human Environment Interactions - Proceedings of the International Conference, Alexandria 3-5 November 2010*, Ed. Renaissance, București, 2011
- (IV)** Constantin ȚÎNȚĂRIU (coordonator), Ștefan NEDELCUȚĂ-APOPE, Florin CHIRIAC, Steluța CHEFANI-PĂTRAȘCU, Luminița GHEORGHE, Elena TRONARU, Cătălin BORTUN - *Colectivizare în Teleorman (1949-1962). Rezistență și acceptare forțată* (Ediția a II-a revizuită și adăugită), Ed. Magic Print, Onești, 2011
- (V)** Cătălin BORTUN - *Mișcarea legionară din județul Teleorman în documente*, Ed. Renaissance, București, 2011
- (VI)** Steluța CHEFANI-PĂTRAȘCU - *Moșieri teleormăneni (1864-1949). Mărire și decădere*, Ed. Renaissance, București, 2011
- (VII)** Corina IORDAN - *Oameni, locuri, amintiri... Interviu cu profesorul Ion Moraru*, Ed. Renaissance, București, 2012
- (VIII)** Ioan SPIRU - *Monografia satului Surdulești*, Ed. Ordessos, Pitești, 2013
- (IX)** Ioan SPIRU - *Arheologie și numismatică în județul Teleorman*, Ed. Ordessos, Pitești, 2014
- (X)** Ioan SPIRU - *Din istoria bisericii teleormănene*, Ed. Ordessos, Pitești, 2015
- (XI)** Corina IORDAN - *Vechi sate teleormănene între legendă și adevăr*, Ed. Ordessos, Pitești, 2015

ALTE PUBLICAȚII
(OTHER PUBLICATIONS)

- Ioana BOGDAN-CĂTĂNICIU - *Muntenia în sistemul defensiv al imperiului roman sec. I-III p. Chr.*, Muzeul Județean Teleorman, 1996
- Constantin ȚÎNȚĂRIU (coord.), Ștefan NEDELCUȚĂ-APOPE, Florin CHIRIAC, Steluța CHEFANI-PĂTRAȘCU, Luminița GHEORGHE, Elena TRONARU - *Colectivizare în Teleorman (1949-1962). Rezistență și acceptare forțată* (Vol. I+II, Ediția I), Ed. Tipoalex, Alexandria, 2004
- Pavel MIREA, Ion PĂTRAȘCU - *Alexandria. Repere arheologice și numismatice*, Ed. Musica Viva, Ploiești, 2006
- Steve MILLS (ed.) - *Interventions: Măgura Past and Present*, Ed. Renaissance, București, 2011
- Valori ale artei religioase din județul Teleorman* - Catalog de expoziție, Ed. Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2016
- Pavel MIREA (coord.), Cătălin BORTUN, Luminița GHEORGHE, Claudiu OLARU, Steluța PĂTRAȘCU, Ion TORCICĂ, Ecaterina ȚÂNȚĂREANU - *Exponatul Lunii 100. Un proiect de valorificare a patrimoniului muzeal teleormănean*, Ed. Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2017

PUBLICAȚII ELECTRONICE
(E - PUBLICATIONS)

Muzeul Județean Teleorman. e - Buletin semestrial de informare

[<http://www.muzeulteleorman.ro/e-buletin.html>]

Publicație electronică, cu apariție bianuală, la 31 ianuarie și 31 iulie

Electronic journals, appearing biannually on 31st January and 31st July